

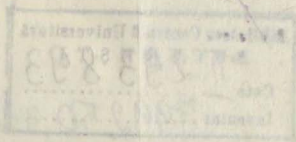

INTERZIS XEROX

W 293893

UNIVERSITATEA BUCUREȘTI
FACULTATEA DE ISTORIE
CENTRUL DE ISTORIE A IMAGINARULUI

118433

MITURI ISTORICE ROMÂNEȘTI

Sub direcția lui LUCIAN BOIA

EDITURA UNIVERSITĂȚII BUCUREȘTI
1995

UNIVERSITATEA BUCUREȘTI
FACULTATEA DE ISTORIE
CENTRUL DE ISTORIE A IMAGINARULUI

Biblioteca Centrală Universitară	
BUCUREȘTI	
Cota	11293893
Inventar	799250

RMF36

Toate drepturile sunt rezervate Editurii Universității București.
Orice reproducere sau traducere, fie și parțială, precum și
contrafacerea de orice tip intră sub incidența legii penale.

ISBN: 973-9160-97-2

U 293893

CUPRINS

<i>Cuvânt înainte</i>	5
LUCIAN BOIA: Elemente de mitologie istorică românească (secolele XIX–XX)	7
MIRELA–LUMINIȚA MURGESCU: Galeria națională de personaje istorice în manualele de istorie din școala primară (1859–1900)	31
MIRELA–LUMINIȚA MURGESCU: Trecutul între cunoaștere și cultul eroilor patriei. Figura lui Mihai Viteazul în manualele școlare de istorie (1831–1994)	42
CRISTIANA DINEAȚĂ: Mircea cel Bătrân. De la comemorări religioase la mari adunări populare	72
CRISTIANA DINEAȚĂ: Rovine – o ecuație cu mai multe necunoscute ..	
MARIA BIZOMESCU: Ioan Vodă – un mit antiboieresc	
MILVIUȚA CIAUȘU: Tudor Vladimirescu, între mit și realitate	
ȘARMEN TĂNĂSOIU: Carol I și iconografia sa oficială	111
SORIN ȘERBAN: Brătienii	151
MARIA BIZOMESCU: Un mit feminin: regina Maria	171
MILVIUȚA CIAUȘU: Panteonul mișcării legionare	179
LEONARD DRULĂ: Ion Antonescu și Mihai I. Între istorie și politică	229

CUVÂNT ÎNAINTE

Centrul de istorie a imaginarului, înființat în anul 1993 în cadrul Facultății de istorie a Universității București, își propune să inaugureze prin această culegere de studii o serie de volume consacrate, în primul rând, miturilor istorice și politice.

Ne-am oprit, pentru început, la mitologia istorică românească a ultimelor două secole, cu privire specială asupra „panteonului național”. Personalitățile istorice au un destin postum cel puțin la fel de semnificativ ca biografia lor reală. De la o epocă la alta, de la o ideologie la alta, ele sunt îmbrățișate sau respinse, mitificate sau devalorizate. Permanenta reelaborare a panteonului, a oricărui panteon național, oferă istoricului un instrument fin de analiză a imaginarului social, îndeosebi a proiectelor și confruntărilor ideologice și politice.

Nimeni nu urmărește să-i coboare pe eroi de pe pedestalul lor. De altfel, nu istoricii, în primul rând, îi urcă și îi coboară. Lor le revine însă misiunea de a cerceta cum se petrece acest proces. O asemenea metodă de investigare a trecutului a fost puțin practică până astăzi în istoriografia românească. Ea este necesară, atât în sensul sincronizării cu cercetarea europeană, cât și, mai ales, pentru o mai completă și mai nuanțată înțelegere a istoriei noastre recente. Discursul

despre istorie și despre eroii săi a marcat și marchează puternic desfășurarea însăși a istoriei.

Cele câteva studii cuprinse în prezentul volum nu pot aborda decât foarte parțial o problematică extrem de întinsă și de complexă. Cu excepția directorului Centrului și a cercetătoarei Mirela-Luminița Murgescu, toți autorii sunt studenți. Se explică astfel unele stângăcii inevitabile, care nu diminuează însă noutatea și semnificația demersului. Este doar un început, pe care Centrul de istorie a imaginarului va încerca să îl ducă mai departe.

LUCIAN BOIA

ELEMENTE DE MITOLOGIE ISTORICĂ ROMÂNEASCĂ (SECOLELE XIX-XX)

LUCIAN BOIA

ISTORIE ȘI IDEOLOGIE NAȚIONALĂ

În secolul al XIX-lea, istoriografia și, în genere, conștiința istorică românească s-au aflat sub puternica înrâurire a ideologiei naționale. Încadrare perfectă, de altfel, în tipologia fenomenului la scară europeană, cu unele accente particulare în cazul românesc. Divizați între hotarele mai multor state, supuși stăpânirilor sau ocupațiilor străine, românii au apelat la istorie care le oferea, în antiteză cu mediocritatea prezentului, imaginea unui trecut măreț. Viitorul trebuia să însemne restituirea, actualizarea în fapt a acestui trecut. Astfel, România modernă, rezultat al unirilor succesive din 1859, 1878 și 1918, s-a construit prin intermediul unei istorii reînviată și, în mod inevitabil, mitologizată. Mitologia națională este prezentă pretutindeni în Europa secolului al XIX-lea, și cu atât mai mult într-o societate precum cea românească, unde apelul la istorie părea o chestiune de viață sau de moarte. Ea a cunoscut, în genere, o amplificare pe parcursul secolului, înfrânată doar de necesarul apel la modelul occidental (îndeosebi cel francez), apoi de progresul însuși al studiilor istorice care a determinat punerea în cauză a unor clișee, precum latinitatea perfectă a românilor. Junimismul, promo-

tor al „școlii critice“ în istoriografie, a încercat în ultimele decenii ale acestui secol, aplicarea unei terapii de șoc, cu riscul, de altfel, al așezării unor noi mituri în locul celor demolate. În extraordinarul său articol programatic intitulat *În contra direcției de astăzi în cultura română* (1868), Titu Maiorescu afirma, nici mai mult, nici mai puțin, că trecutul invocat drept model ideal nu ar fi fost altceva decât o epocă de „barbaric orientală“. Din perspectiva junimistă, viitorul nu mai însemna reactualizarea trecutului, ci, dimpotrivă, angajarea pe un făgaș istoric diferit.

Interpretările critice, mai mult sau mai puțin demitologizante, sunt desigur prezente într-o istoriografie care pe la 1900, apoi în perioada interbelică, își însușise pe deplin instrumentele metodologice ale cercetării occidentale. Dar, nici Occidentul nu renunșese în fond la tiparele naționaliste ale secolului al XIX-lea, iar în cazul Românicilor, înfăptuirea marii Uniri de la 1918, ca și vremurile tulburi care au urmat, nu au fost de natură să-i îndepărteze pe istorici de la ceea ce se considera a fi misiunea lor profund națională. „Bătrân prin experiență al nației sale“, cum îl caracteriza N. Iorga, istoricul se cuvenea să fie în egală măsură cercetător și îndrumător național. „Școala nouă“ s-a ridicat tocmai împotriva acestui curent ilustrat cu strălucire de Iorga, dar exceptând unele tentative (ale lui P. P. Panaitescu, îndeosebi), disocierea sa de clișeele istorico-politice tradiționale nu pare prea pronunțată (nici la G. I. Brătianu și încă mai puțin la C. C. Giurescu).

Comunismul a spart complet, în prima sa fază, toate aceste tipare, impunând la sfârșitul anilor '40 și în anii '50, un nou discurs mitologic, aproape punct cu punct antiteza celui dintâi. Lupta de clasă și raporturile privilegiate cu lumea slavă luau locul, ca teme dominante, ideii naționale și integrării europene, pe deplin eclipsate.

Faza a doua naționalistă – a comunismului, a însemnat o revenire, nu deplină, dar semnificativă, la discursul tradițional, cărui a i s-au adăugat diverse ornamente ideologice, recuperate din arsenalul

marxist-leninist clasic, și adaptate *retoricii naționaliste*. Aceasta din urmă a cunoscut o amplificare fără precedent, beneficiind de un ecou incontestabil în opinia publică și chiar printre profesioniști, cu atât mai mult cu cât versiunea națională apărea în antiteză cu antinaționalismul anilor '50 și într-un raport de continuitate cu ceea ce se considera a fi istoria „reală” a țării. Nu s-a subliniat îndeajuns rolul pe care acest tip de discurs istoric, repetat fără încetare, l-a avut în consolidarea și prelungirea dictaturii lui Ceaușescu, în măsura în care imaginea comunist-naționalistă a istorici se așeza pe un tipar mental tradițional (originile daco-romane, continuitatea, lupta pentru independență, rolul nostru în apărarea Europei, victimizarea românilor supuși adversității *celorlalți...*). Din acest punct de vedere, comunismul naționalist a fost continuatorul mitologiei naționale cristalizate în secolul al XIX-lea, ceea ce i-a conferit credibilitate și legitimitate.

Protocronismul anilor '70 și '80 a ilustrat tendința irezistibilă de descoperire a unor priorități românești aproape în toate domeniile. Învățăturile lui Neagoe Basarab au devenit astfel mai semnificative decât Principele lui Machiavelli, iar revoluția lui Horea a ajuns să prefigureze Revoluția franceză, prioritate exprimată de unii și în secolul trecut, spre marele haz al lui Maiorescu, pare-se totuși insuficientă, dat fiind că, puțin înainte de căderea lui Ceaușescu, însăși răscoala de la Bobâlna din 1437 se transformase în revoluție (anterioritate de trei secole și jumătate față de Revoluția franceză!)¹.

De remarcant, îndeosebi după 1980, și creșterea în manifestările istoriografice, a ponderii Centrului de istorie militară și a patronului său, generalul „istoric” Ilie Ceaușescu, fratele dictatorului. Se contura astfel o tendință de „militarizare” a istorici (atât în ce privește interpretarea trecutului, cât și organizarea cercetării). Singura mare sinteză de istorie națională publicată în „era Ceaușescu” a fost, în mod semnificativ, *Istoria militară a poporului român*

¹ Considerații interesante cu privire la *protocronism*, la Katherine Verdery, *Compromis și rezistență. Cultura română sub Ceaușescu*, București, 1994.

(6 volume, 1984–1989). În genere, istoria poporului român tinde să devină tot mai mult o *istorie militară*.

Intervenția comunismului cu cele două faze ale sale (prima justificând-o și amplificând-o pe a doua) explică supraviețuirea, mai mult chiar, vitalitatea unei mitologii istorice de secol XIX în ultimii ani ai secolului al XX-lea și, fapt semnificativ, nu numai la nivelul discursului oficial sau al opiniei publice, ci și printre istoricii de meserie. După decembrie 1989, libertatea de opinie și pluralismul politic s-au manifestat, firesc, și în domeniul istoriografiei, uneori prin tentative critice, alteori prin noi versiuni mitologice, corespunzătoare diversității ideologice; faptul frapant este însă remarcabila continuitate dintre discursul istoric oficial dinainte de 1989 și discursul oficial practicat în prezent (identificabil în manifestările comemorative, în programele de televiziune sau în manualele școlare). Opiniei publice tinde să i se întipărească convingerea că aceasta este istoria unică și adevărată, și odată ce este adevărată, ce rost ar fi avut să o modificăm după 1989? De remarcat faptul că o serie de mituri, deja amplificate până la exces de Ceaușescu, precum *mitul unității*, găsesc noi modalități de exprimare, cu unele excесе care depășesc pe alocuri chiar retorica discursului prerevoluționar.

În cele ce urmează, vom încerca să identificăm principalele mituri sau ansambluri mitologice caracteristice istoriografiei și conștiinței istorice românești ale ultimelor două secole.

DACI ȘI ROMANI

Primul în ordinea cronologică, dar și a frecvenței și importanței, este *mitul originilor*, aparținând binecunoscutei și universalci categorii a *miturilor fondatoare*. Suntem romani sau daci, sau daco-romani (și în acest ultim caz, în primul rând daci sau în primul rând romani) a fost și rămâne o întrebare esențială pentru generații de istorici și pentru români în genere.

Mitologia face abstracție de faptul că o națiune nu este un organism biologic, ci un organism social, nu se prezintă ca o sumă de indivizi (fiecare cu mulțimea-i de strămoși), ci ca o sinteză culturală. Iar, din punctul de vedere al trăsăturilor culturale, românii de astăzi sunt mult mai apropiați de oricare alt popor european decât de dacii sau romanii din Antichitate. A aborda astfel chestiunea, ar însemna însă părăsirea terenului mitologic, și nu aceasta este intenția noastră.

Originea romană a fost absolutizată într-o primă fază, pornind de la cronicarii secolului al XVII-lea, trecând prin Școala Ardeleană, și până la apoteoza, apoi la cântecul de lebdă al curentului latinist în secolul al XIX-lea. Forma extremă a mitului a constat în identificarea deplină a românilor cu romanii, istoria românească devenind o simplă prelungire a istoriei romane, precum în manualul lui August Treboniu Laurian (*Istoria românilor*, 1853), remarcabil și prin sistemul cronologic adoptat (datele istoriei naționale fiind recalculat în funcție de anul fondării Romei; revoluția lui Tudor s-a petrecut, așadar, la anul... 2574). Romanii au îndeplinit, în această epocă, o funcție politică și națională evidentă, compensând prin gloria lor starea precară a națiunii române și constituind garanția unui viitor pe măsura trecutului.

Complexul de inferioritate care i-a promovat pe romani nu își mai avea în aceeași măsură justificarea odată cu întemeierea României, dobândirea independenței și proclamarea Regatului. Românii au devenit, astfel, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, daco-romani. O formulă poate mai apropiată de adevăr, dar mai fragilă și mai labilă decât afirmarea exclusivă a unuia sau altuia dintre elementele componente, dat fiind că inevitabil accentul avea să cadă pe primul sau pe al doilea termen al sintagmei. Cine a fost mai mare: Traian sau Decabal? Întrebarea poate să pară puerilă, dar în mitologie nimic nu este pueril. În care dintre cei doi ne recunoaștem în primul rând? Discursul oficial a continuat să avantajeze, într-o oarecare măsură, pe romani. Dimitrie Onciul

insercază cu multă sgârcenie în sinteza sa *Din istoria României* (1906), doar două ilustrații. Prima îl reprezintă pe împăratul Traian, „întemeietorul poporului român“, a doua pe regele Carol, „întemeietorul regatului român“. Iată, deci, Panteonul național redus la cea mai esențială expresie. Marea frescă de la Ateneu, realizată de Costin Petrescu între anii 1933–1937, înfățișează ambele componente ale poporului român, dar cu o netă punere în evidență a factorului roman. Traian biruitor se oprește în fața dezastrului dacic. Apare, de asemenea, Apollodor din Damasc. Decabal nu este reprezentat².

Deplasarea, în sens invers, spre daci, este la rândul-i evidentă, într-un crescendo care poate fi urmărit de la B. P. Hasdeu până la Mircea Eliade. Dozajul daco-roman reflecta, evident, un dozaj ideologic: raportul dintre reperatele europene, occidentale (romanii) și cele autohtone (dicii).

Cazul extrem, simetric cu cel al latiniștilor, îl reprezintă, după 1900, afirmarea unei origini pur dacice, transpusă într-un discurs mitologic (de la N. Densușianu, cu a sa *Dacie preistorică*, apărută postum în 1913, până la Al. Brătescu-Voinești, autor al eseului *Originea neamului românesc și a limbii noastre*, 1943). S-a ajuns până la demonstrarea descendenței dacice a celorlalte popoare și limbi europene (asemănarea frapantă dintre română și latină explicându-se prin factura „dacică“ a latinei). Acest tip de discurs întorcea complet raportul dintre „noi“ și „ceilalți“; departe de a fi dependenți de modelul european, românii apăreau, prin strămoșii lor, drept principalii fondatori ai Europei.

Comunismul naționalist al epocii Ceaușescu s-a reflectat fie în versiunea daco-romană (cu privilegierea totuși a factorului dacic), fie în varianta dură a strictei origini dacice, cu reluarea argumentelor lui Densușianu, ultima caracterizându-i pe istoricii cei mai apropiați de condiția activistului, aparținând în genere Institutului de istorie

² Pe lângă originalul care poate fi admirat în marea sală a Ateneului, este util de folosit broșura lui Costin Petrescu, *Marea frescă a Ateneului român* București, f.d., text și ilustrații, îndeosebi textul fiind grăitor pentru demersul artistului.

a Partidului și Centrului de istorie militară. Cu privire la ultima instituție menționată, sunt semnificative considerațiile lui Ilie Ceaușescu, denunțator înverșunat al cotropitorilor romani; fratele său Nicolae, pleda totuși, mai ponderat, pentru sinteza daco-romană. Suita, profund mitologică, de busturi înșiruite în fața Muzeului de istorie militară, prezintă un raport de trei la unu între daci și romani, primii reprezentați prin Dromihete, Burebista și Deccebal, ceilalți, totuși, prin Traian.

Cert este că dacismul a câștigat în mare măsură partida. Scuzele transmise recent, cu mare întârziere, este drept, de președintele Italiei, Oscar Luigi Scalfaro, pentru cucerirea Daciei de romani, dovedesc că identificarea românilor cu dacii tinde să devină o chestiune de notorietate europeană. Inutil să spunem că raporturile președintelui Italiei cu Traian (de altfel, un spaniol, deși scuzele regelui Juan Carlos ar fi în egală măsură binevenite) sunt la fel de mitologice ca raporturile speciale care l-ar putea lega pe președintele Iliescu de Deccebal.

Partida dintre daci și romani a cunoscut o oarecare complicare și prin implicarea, mitologică de asemenea, a factorului slav. Faza latinistă a însemnat negarea completă a acestuia, de înțeles prin procesul însuși de modernizare a României, încercare disperată (parțial și temporar reușită) de ieșire din spațiul slav al continentului. Junimiștii, adversari ai latinismului și, în genere, ai romantismului naționalist, au găsit de cuviință să utilizeze și argumentul slav în această luptă. *Dicționarul etimologic* (1870–1879) al lui Alexandru Cihac oferea concluzia neașteptată că fondul lexical al limbii române ar fi mai curând slav (și de alte origini) decât latin (2/5 elemente slave, 1/5 turcești, și tot 1/5 latine). Ceva mai târziu, Ioan Bogdan vedea în slavi un element constitutiv al sintezei românești; potrivit interpretării sale, nu putea fi vorba de formarea deplină a poporului român înaintea asimilării elementului slav (încheiată prin secolul al X-lea).

Faza internaționalistă și antinațională a comunismului românesc – epoca Roller în istoriografie – a pus într-o lumină puternică rolul

slavilor în etnogeneza și, în genere, în istoria românească (fără a anihila, totuși, fundamentul daco-roman). Etapa naționalistă ulterioară a decis, dimpotrivă, limitarea drastică a rolului slavilor și îndeosebi excluderea lor din chimia etnică a românilor. Drept care s-a hotărât că poporul român era deja format în secolul al VI-lea, înaintea pătrunderii triburilor slave, decizie de partid transfigurată în concluzie profund științifică a cercetării românești.

LA NORD ȘI LA SUD DE DUNĂRE

Al doilea mit fundamental este *mitul continuității* care, în esență, identifică spațiul românesc actual cu Dacia antică. Acest mit a căpătat o puternică încărcătură politică dată fiind problema Transilvaniei, mai precis, negarea continuității românești în Transilvania, îndeosebi de către istoriografia maghiară. Nu ne propunem un demers demitologizant, credem totuși necesar să subliniem că drepturile românești în Transilvania cu greu ar putea fi susținute de daci sau de daco-romani. Transilvania nu aparține României fiindcă a fost populată de daci în Antichitate – chestiune care nu prezintă nici un interes astăzi pentru comunitatea mondială – ci fiindcă *majoritatea substanțială a populației este incontestabil românească*. Dacă lucrurile ar sta altfel, cum stau altfel pentru sârbi în Kosovo (unde afirmarea continuității sârbești este anihilată astăzi de o mare majoritate albaneză), invocarea unor epoci istorice apuse nu ar avea nici o relevanță. Dar, să revenim la mitologie.

Maniera însăși în care s-a derulat continuitatea a dat naștere la numeroase variante, adesea contradictorii: retragerea în munți, în „cetatea Transilvaniei“, susținută de A. D. Xenopol; sau, mai recent, la același capitol al „retragerilor“, „retragerea la pădure“ afirmată de C. C. Giurescu; continuarea deplină a istoriei romane, în versiunea latinistă a secolului trecut; romanizarea și deci, formarea poporului român pe teritoriul exclusiv al Daciei romane: Transilvania, Banatul

și Oltenia; sau existența unui proces de romanizare și în jumătatea cealaltă a teritoriului (*Dacia Scitică* la care se referea Vasile Pârvan: câmpia munteană, sudul Moldovei și Basarabiei, Dobrogea).

Dunărea îndeosebi apare puternic mitologizată, formând, în mintea multora, o frontieră absolută, de netrecut într-un sens sau altul. Întrebarea fundamentală a fost și rămâne: *la nord sau la sud de Dunăre?* Cercetătorii în discuție par a nu fi zărit nicicând Dunărea, sau un fluviu în general, închipuindu-și că trecerea de pe un mal pe altul este de-a dreptul imposibilă. Ne aflăm în fața unui arhetip: *mitul frontierelor naturale*.

Onciul, primul, a propus depășirea acestui obstacol, formulând teoria admigrării, formarea poporului român atât la nord, cât și la sud de Dunăre, pe un spațiu ale cărui limite rămâneau desigur de definit. Teoria a fost susținută și de alți istorici, printre care P. P. Panaitescu, și amplificată de Iorga, în sensul că românii sunt urmașii întregii romanități orientale. În realitate, însă, chiar acceptându-se aportul sud-dunărean, în conștiința publică (inclusiv a majorității istoricilor), continuitatea înseamnă, în primul rând, formarea poporului român și evoluția sa ulterioară la nord de Dunăre, pe teritoriul de astăzi al României, sau pe teritoriul României Mari, sau pe teritoriul ideal cuprins între Dunăre, Nistru și Tisa.

Se renunță, astfel, în fapt, la rezolvarea elegantă pe care varianta Onciul o oferea unor întrebări incomode formulate de Roesler, printre care prezența elementelor lexicale comune românei și albanezei și influențele sud-slave în limba română. Primele sunt explicate, în urma unei demonstrații nu foarte convingătoare, ca aparținând fondului dacic autohton (deși evidența este asemănarea cu albaneza și nu cu daca pe care nimeni nu o cunoaște)³, celelalte prin asimilarea slavilor de către autohtoni, apoi prin raporturile culturale

³ Pentru încercarea de reconstituire a limbii dace, vezi I. I. Russu, *Limba traco-dacilor*, București, 1959 și 1967. În epoca Ceaușescu a existat la un moment dat intenția înființării unei catedre de limbă dacă la Universitatea București. Proiectul a fost abandonat... din pricina necunoașterii limbii care ar fi trebuit predată!

româno-slave în evul mediu. Toate acestea pentru a nu extinde demonstrația și la sudul Dunării, deși prezența românilor aici este acceptată, iar luarea în considerație a spațiului sud-dunărean nu ar însemna deloc renunțarea la desfășurarea etnogenezei și în partea de nord a Dunării! Pur și simplu, fluviul acționează ca un obstacol mental.

Formarea poporului român este înainte de toate o chestiune lingvistică, iar majoritatea lingviștilor simt nevoia și a unei zone la sud de Dunăre pentru a explica geneza limbii române. Punctul acesta de vedere a fost susținut la noi de Alexandru Philippide, apoi de Iorgu Iordan, căruia autoritățile comuniste i-au permis, din când în când, să-l afirme, după cum o concesie în acest sens a fost și publicarea – necenzurată, chiar dacă adnotată – a sintezei lui Carlo Tagliavini, *Originile limbilor neolatine* (1977), punctul de vedere al autorului fiind obârșia parțial sud-dunăreană a românilor. Iată concluzia renumitului lingvist italian: „Fără să nege existența unor resturi de populație romană la nordul Dunării, majoritatea filologilor străini recunosc că locul de formare a limbii române trebuie să fie stabilit aproximativ în ținuturile sud-vestice limitrofe la nord și la sud de Dunăre“. Istoricii au dovedit în această chestiune o mare indiferență față de opiniile lingviștilor, considerând mult mai concludente mărturiile arheologice.

Comunismul a procedat la identificarea perfectă a României cu Dacia, acesta fiind considerat, în *deplinătatea sa*, spațiul de formare a poporului român, chiar dacă este greu de explicat cum s-a petrecut romanizarea acolo unde romanii nu au colonizat nicicând. Cea mai gravă abatere metodologică a fost utilizarea masivă a arheologiei pentru demonstrarea unor realități care nu sunt atât materiale, cât spirituale și îndeosebi lingvistice. Astăzi începe a se recunoaște lipsa de siguranță a unui demers proclamat până nu demult infailibil. Cultura Dridu, considerată mărturie incontestabilă a continuității (acoperind, într-un recent manual de școală, nu numai

întreaga Românie Mare, dar și Ungaria aproape toată plus Bulgaria până la Balcani)⁴ nu poate oferi un răspuns cert cu privire la configurația etnică a spațiului respectiv, de altfel, după cum se vede, mult mai întins decât cel românesc (ceea ce nu înseamnă că românii nu se aflau în acest spațiu!).

Pe lângă continuitatea etnică, un aspect nu mai puțin mitologizat îl reprezintă *continuitatea politică*. Și aici ne aflăm în fața unui larg evantai de soluții. *Hronica lui Huru*, fals istoric de la mijlocul secolului trecut (acceptat atunci de diverși istorici, printre care Ion Heliade Rădulescu în *Elemente de istoria românilor*, 1860 și 1869) relatează cum, după retragerea aureliană, în cadrul unei mari adunări la Iași, s-a decis proclamarea republicii, după tradiția romană, republică federativă cu dregători aleși (federativă, nu centralizată, și de sorginte moldovenească; nuanța este semnificativă pentru ideologia unui curent – minoritar – puțin favorabil unirii Moldovei cu Țara Românească, susținut îndeosebi de Gheorghe Asachi).

Falsul a fost în cele din urmă dovedit, dar problema (care generase acest fals) a rămas întregă: cum se putea acoperi aparentul vid politic prelungit timp de multe secole? Xenopol a apelat, pentru o anumită perioadă, la bulgari: țaratul bulgar ar fi stăpânit și teritoriul de astăzi al României (ceea ce îi permitea istoricului să rezolve și problema lexicului sud-slav în limba română). Cea mai influentă dintre soluții a fost cea propusă de N. Iorga: organizarea autohtonilor în *Romanii populare*, concept destul de cețos, care a părut însă multora soluția așteptată. Și la acest capitol, mitologia comunistă a istoricilor a înscris o formulă inedită: potrivit *Programului P.C.R.*, din 1975, după retragerea stăpânirii romane, ar fi rămas în Dacia un „stat neorganizat”, ceea ce reprezintă, fără îndoială, o contribuție nu numai cu privire la istoria românilor, ci

⁴ Mihai Manca, Adrian Pascu, Bogdan Teodorescu, *Istoria românilor din cele mai vechi timpuri până la revoluția din 1821* (manual pentru clasa a XI-a), București, 1992, p. 173.

și la definirea, în genere, a conceptului de stat. Existența neîntreruptă a statului, de la Burebista până la Ceaușescu (statul român devenind, astfel, unul dintre cele mai vechi, dacă nu cel mai vechi din Europa) s-a impus ca o dogmă a național-comunismului românesc.

UNITATE SAU UNIFORMITATE?

Un alt mit major, care într-un fel le înglobează pe toate, este *mitul unității*. Unitatea românească apare anticipată de unitatea dacică, semnificativă în acest sens fiind utilizarea numelui Dacia, înainte chiar de *România*, ca simbol al ideii de unitate națională (a se vedea frecvența titlurilor de prin anii 1840 până la sfârșitul secolului XIX: *Dacia literară*, *Dacia viitoare*, *Magazin istoric pentru Dacia*, *Istoria românilor din Dacia Traiană...*).

Afirmarea unității actuale prin unitatea din totdeauna a spațiului și neamului românesc a cunoscut faze de accentuare sau de relativă moderație (chiar de demitologizare), în funcție de coordonatele ideologice și politice. Se poate afirma că până în perioada comunistă, istoria particulară a fiecărei țări române a fost respectată, iar contradicțiile și conflictele dintre ele necamuflute. De asemenea, până târziu, inclusiv în perioada interbelică, Transilvania a avut o pondere mai mică în lucrările de sinteză (excepție făcând cele scrise de ardeleni) în raport cu Țara Românească și Moldova⁵. Dezechilibrul n-a fost remediat pe deplin decât în perioada comunist-naționalistă, când ponderea, obligatoriu egală, a fiecărei provincii, a început a fi calculată cu multă grijă, iar contradicțiile dintre ele estompate până la eliminare.

Un simbol al unității, precum Mihai Viteazul, ilustrează, prin interpretările succesive, gradul de deformare a trecutului în sensul unității și conștiinței naționale prezente. Pentru Nicolae Bălcescu

⁵ Un exemplu: Constantin C. Giurescu, *Istoria românilor*, vol. II, ed. IV, 1943; ponderea tratării principatelor române în secolele XV-XVI este următoarea: Moldova - 48%, Țara Românească 41%, Transilvania 11%.

(*Istoria românilor sub Mihai Vodă Viteazul*, scriere editată postum în 1863 și 1878) și pentru istoriografia romantică în genere, unirea de la 1600 purta pecetea caracterului național. Mai târziu, spiritul critic a impus o reevaluare a faptelor. A. D. Xenopol și P. P. Panaitescu au refuzat orice implicare a conștiinței naționale; N. Iorga și C. C. Giurescu, deși mai puțin categorici în această privință, nu au mers totuși până la identificarea unei idei naționale.

Comunismul, obsedat în genere și mai ales în era Ceaușescu, de unitatea fără fisuri a nației, a proiectat această atitudine asupra faptei lui Mihai. De unde se afirmase, generații de istorici de-a rândul, că voievodul manifestase prea puțin interes pentru românii ardeleni, s-a putut constata că, dimpotrivă, Mihai ar fi luat nenumărate măsuri în favoarea acestora. S-a interzis apoi să se mai vorbească despre *cucerirea* Transilvaniei și a Moldovei (termen folosit anterior, fără probleme de conștiință, de toți istoricii români). Provinciile românești nu puteau fi cucerite, ci *unite*, de fapt aspirau să fie unite.

S-a descoperit, de asemenea, o *idee dacică*⁶ – vizând crearea unui singur stat românesc pe vechiul teritoriu al Daciei – prezentă de-a lungul secolului al XVI-lea, ceea ce dovedea pregătirea conștientă a actului de la 1600, cu două secole înaintea cristalizării conceptului de stat național în restul Europei.

Faza ultimă – cel puțin în varianta comunistă – a mitului unității, s-a tradus în interdicția publicării de studii și sinteze regionale, sau, în cel mai bun caz, a deghizării lor sub titluri, precum *Românii din sud-vestul țării* în loc de *Românii din Banat*. Eliminarea hotărâtă la secția de propagandă a comitetului central al P.C.R. a numelor de regiuni din buletinele meteorologice (s-a interzis, astfel, să plouă în Moldova, fiind permis să plouă doar în nord-estul țării) a însemnat punctul cel mai înalt atins de o mitologie care nu se mai simțea legată prin nimic de lumea reală.

⁶ Vezi în acest sens Ștefan Andreescu, *Restitutio Daciae*, 2 volume, București, 1980 și 1989.

Este interesant de constatat că după 1989, în condițiile diversificării discursului istoric, interpretarea naționalist-mitologică păstrează poziții deloc negliabile. Faptul că Mihai Viteazul a fost animat de o idee națională nu mai pare suficient. Se afirmă tot mai insistent că Ștefan cel Mare însuși ar fi fost un domn al tuturor românilor, aici fiind vorba mai puțin de o chestiune de interpretare, ca în cazul lui Mihai, cât pur și simplu de inventare a unei noi istorii⁷. S-a putut scrie, de asemenea, într-un manual școlar, că românii au avansat la 1848 un singur program revoluționar, când se știe prea bine că au avut mai multe, și nu chiar identice. Unitatea tinde, astfel, spre *uniformitate*, spre strângerea națiunii, astăzi, icri și întotdeauna, în jurul unei singure idei, și la nevoie, al unui singur conducător.

ÎN CĂUTAREA SUFLETULUI ROMÂNESC

În raport direct cu mitul unității, se afirmă *mitul spiritului național românesc*. Avându-și originea îndecoebi în romantismul secolului al XIX-lea („spiritul popoarelor“), ideea unei spiritualități specifice și permanente, deosebindu-i pe români de celelalte sinteze naționale, s-a afirmat cu deosebită vigoare de la începutul secolului al XX-lea odată cu ofensiva valorilor autohtone împotriva abuzului de influență străină. Forma cea mai elaborată a oferit-o decepta naționalistă a anilor '30. *Spațiul mioritic* (1936) al lui Lucian Blaga, definea – de-a lungul unei demonstrații incontestabil seducătoare

⁷ Ideea apare deja în *Istoria militară a poporului român*, vol. II, 1986, p. 308: „Domnul Moldovei, protector al Țării Românești, sprijinit și urmat de transilvăneni, era privit în epocă, atât de români, cât și de străini, drept conducătorul politic al întregului spațiu românesc“. Adina Berciu Drăghicescu și Florea Stănculescu, în *Temeiurile istorice ale primei uniri a românilor*, București, 1993, p. 125–126, ncl nu mai simt nevoia vreunei explicații, afirmând simplu și categoric: „Ștefan cel Mare poate fi considerat, fără exagerare, domn al tuturor românilor“. De remarcat, în contrast cu aceste interpretări, că Ștefan cel Mare a fost inițial un simbol al particularismului moldovenesc (continuând și astăzi să joace acest rol în Moldova de peste Prut).

– trăsăturile sufletului românesc, corespunzător unui anumit cadru geografic, al cărui element central ar fi *plaiul* („un plan înalt, deschis, pe coamă verde de munte, scurs molcolm în vale“). Identificarea spiritului național cu ortodoxismul (Blaga, Nae Ionescu, Mircea Vulcănescu) marca distanțarea de modelele occidentale invocate de generațiile precedente. Într-o manieră mai puțin elaborată – dat fiind că incursiunile în profunzimile spiritului îi erau mai curând străine – comunismul naționalist a mizat la rându-i pe esența particulară a nației române. Recuperarea, după 1970, a lui Constantin Noica (întemnițat și persecutat în anii '50 și '60 pentru convingeri considerate de extremă dreaptă) s-a înscris evident în această strategie. Cu mai puțină subtilitate filozofică, N. Ceaușescu obișnuia să înșiruie în diversele-i cuvântări trăsăturile – toate evident pozitive – moștenite de români fie de la daci, fie de la romani⁸.

Din păcate, unitatea, în sensul de *uniformitate* care i-a fost infuzat, și definirea unui spirit național perfect conturat și inalterabil, rezistă greu la o privire critică, fie și sumară. Dacă ar fi să ne referim la o singură generație de scriitori clasici: Maiorescu, Eminescu, Creangă, Caragiale, care dintre ei – atât de diferiți unul de celălalt – este mai reprezentativ, sau singur reprezentativ, pentru spiritul românesc? Oare din Bucovina până în Teleorman întâlnim aceleași elemente de civilizație și aceleași mentalități? Mitul uniformității este atât de puternic întipărit încât chiar specialistul (istoric sau sociolog) ezită adesea în a lua în considerare structurile regionale ale fenomenelor studiate. Într-o lucrare publicată recent de Pavel Câmpeanu⁹, se face o analiză foarte detaliată a consultărilor naționale din 1990–1992, dar nici fără cea mai sumară defalcare

⁸ Nicolae Ceaușescu, *Istoria poporului român*, ediție îngrijită de Ion Popescu-Puțuri, București, 1983, p. 118 și 121 (antologie esențială pentru mitologia istorică a național-comunismului românesc). Poporul român a păstrat „de la daci setea nestinsă de libertate, voința de a nu-și pleca fruntea sub jugul străin, hotărârea de a rămâne mereu el însuși, unic stăpân pe viața și pe soarta sa“, continuând totodată „spiritul rațional, judecata și pasiunea creatoare a romanilor“.

⁹ Pavel Câmpeanu, *De patru ori în fața urnelor*, București, 1993.

pe județe și provincii istorice! Or, ceea ce apare frapant, mai ales în urma alegerilor prezidențiale din octombrie 1992, este definirea, foarte pronunțată, și încă de-a lungul frontierei care a separat cândva România de Austro-Ungaria, a două zone distincte (la rândul lor divizate într-o manieră care, de asemenea, ar merita comentată). Opțiune politică, reflectând o gamă largă de valori și modele culturale, ideologice și mentale. Cu siguranță că există astăzi o națiune română unitară (dar, încă odată, nu uniformă!); deosebiri care pot fi constatate – după câteva generații de acțiune a unor factori inevitabil uniformizatori (puterea politică, administrația, școala, armata, forțele economice) – pun în lumină precaritatea interpretărilor care nu văd altceva decât unitate deplină acum 500 sau 2500 de ani.

O CETATE ASEDIATĂ

Un mit de asemenea curent se raportează la *lupta pentru independență*, adăugându-i-se rolul românilor ca *apărători ai civilizației europene*. Ideea apare deja cristalizată în secolul trecut: istoria românilor, înțelesă într-o manieră strict conflictuală, se definește drept o luptă continuă (cu turcii, în primul rând, dar nu numai cu ei), purtată pentru supraviețuirea noastră, luptă care, în același timp, a însemnat o pavăză pentru întreaga Europă. Trece astfel, pe plan secundar, integrarea, totuși, a românilor (chiar dacă la adăpostul unei relative autonomii) în sistemul politic și economic otoman.

Imaginea unui Occident apărut de români și a unei societăți românești care s-a măcinat și a rămas în urmă tocmai prin împlinirea acestei funcții de apărare a civilizației europene (astfel și-a înălțat occidentul catedralele... chiar dacă majoritatea acestora au fost ridicate înainte de întemeierea țărilor române) este puternic întipărită în conștiința națională. Ea pornește de la faptul real al unei rezistențe efective, pe care însă, ca orice proces mitologizant, o amplifică și o generalizează. În ceea ce privește apărarea Occi-

dentului, este de subliniat, pe urmele demonstrației lui P. P. Panaitescu din articolul său publicat în 1944: *De ce n-au cucerit turcii țările române?*, că înaintarea otomană spre Apus nu a trecut peste teritoriul românesc, ci de-a lungul liniei Belgrad–Buda–Viena, fapt care, potrivit istoricului citat, ar fi chiar explicația principală a neocupării statelor românești¹⁰. Pentru istoriografia comunistă, explicația menținerii structurilor statale era însă mult mai simplă și, desigur, mai „patriotică”; ea consta exclusiv în marca capacitate militară a românilor și în lupta croică purtată de ei de-a lungul secolelor.

Luptele purtate și asupra Țării străină au ajuns să fie invocate drept argumentul unic al întârzierii istorice românești, mai ales al dificultăților prezente, potrivit binecunoscutului complex de *cetate asediată*. *Celălalt* este implicat și acuzat în mod sistematic, fie că este vorba de turc, rus, ungar, german sau american (accentele diverse ilustrând, desigur, opțiuni istorice și politice). *Războiul împotriva poporului român* (1993), cea mai recentă carte a lui Dan Zamfirescu, ilustrează punctul extrem al unei asemenea dialectici; autorul descoperă o conspirație mondială împotriva românilor, meniți altminteri a fi una dintre marile puteri ale lumii. Aici se înscrie și *mitul Ialtei* care a pătruns puternic în conștiința românească și nu numai în mediile antioccidentale (esența lui antioccidentală: *trădarea Occidentului*, fiind de altfel ușor de descifrat. Comuniștii autohtoni și sovieticii apar în această lumină mai puțin vinovați decât ipocritul Apus).

PRINCIPELE IDEAL

În sfârșit, o ultimă categorie importantă de mituri o reprezintă suita *personajelor mitificate*. Aparenta diversitate se subordonează, și în acest caz, unui principiu unificator. Personajul autoritar, care poate fi aspru (uncori de-a dreptul crud), dar drept, apărător

¹⁰ Articol inclus în volumul lui P. P. Panaitescu: *Interpretări românești*, București, 1947 și 1994.

al tradițiilor și al ordinii, părinte al nației, și-a schimbat adesea numele și veșmintele, dar aproape deloc esența. Ar putea să pară curios cum ideologia liberală a secolului al XIX-lea a aderat – desigur, cu unele ezitări și excepții (dar nu foarte semnificative) – la acest portret robot. Explicația constă probabil în impactul modernizării. În nesfârșita fază de tranziție pe care, de două veacuri, o traversează societatea românească, personajul providențial, Salvatorul, părintele, apare drept singurul reper ferm, invocat cu mult mai multă convingere decât un anume sistem politic sau principii abstracte prea vagi și nesigure.

Cronicarul îl admira pe Ștefan cel Mare, dar nu ezita să-l judece pentru răbufnirile de mânie și vărsarea nejustificată de sânge. O interpretare de pe pozițiile boierimii, desigur, dar într-un fel mai aproape de spiritul liberal decât justificările oferite de istoricii români în secolele XIX și XX.

Tăierea de boieri ar fi un subiect demn de abordat din perspectiva atitudinii istoricilor și a opiniei publice. Balanța înclină constant spre dreptatea domnitorilor, cu deosebiri, totuși, de la un caz la altul, grăitoare pentru intensitatea manifestării principiului de autoritate. Dacă Ștefan cel Mare este aprobat unanim, Ștefăniță a fost blamat de mai toți istoricii erei precomuniste pentru uciderea nejustificată a lui Luca Arbure (dar aprobat după 1944 tocmai pentru lichidarea boierilor trădători de țară)¹¹. Iorga este mai dispus să judece pe oricine, inclusiv pe domnitori, decât C. C. Giurescu pentru care interesul de stat primează. Lista domnitorilor lăsați să facă ce și cum cred de cuviință este variabilă, dar odată înscris pe această listă, conducătorului i se permite orice. Dimpotrivă, slăbiciunea față de boieri este privită cu dispreț. Semnificativ cazul lui Petru Șchiopul, mult apreciat de Ureche, dar disprețuit de mai toți istoricii români de două secole încoace, în contrast cu marcele tăietor de boieri Ioan Vodă cel Cumplit.

¹¹ Vezi *Istoria României*, vol. II, București, 1962, p. 611 (subcapitol redactat de N. Stoicescu).

Cea mai extraordinară manifestare a acestei stări de spirit o constituie cristalizarea mitului lui Vlad Țepeș. Se poate discuta în ce măsură grozăviile care-i sunt atribuite (și care i-au atras plasarea binecunoscutului portret în galeria monștrilor a castelului Ambras din Innsbruck) corespund sau nu adevărului istoric. Mitul s-a construit însă tocmai pe aceste imagini teribile, vărsarea de sânge justificându-se prin interesele superioare ale națiunii (ordinea în interior și independența în afară). De la Mihai Eminescu până la cei dezorientați astăzi de neorânduiala societății românești, Vlad Țepeș a fost și continuă să fie invocat (Ioan Bogdan oferind unul dintre puținele exemple de naderare la acest mit, desigur și în raport cu ideologia, de factură mai modern-occidentală a junimiștilor)¹². Cel mai recent manual de școală (1992) găsește de cuviință să contribuie la educarea tinerei generații explicând că tragerca în țepă „este pilduitoare pentru modul în care Vlad înțelesese să facă respectate marile valori ale vieții sociale: cinstea și demnitatea. Un model și un prilej de reflecție pentru toate timpurile care au urmat”¹³.

Modelul și-a aflat întruchiparea într-o galerie de personalități, antice, medievale sau contemporane, cu opțiuni și accente care definesc orientări ideologice și politice, înscrise totuși într-un Panteon îndeobște acceptat. Ne aflăm departe de trăsăturile modelului francez, puternic polarizat, între referințele istorice ale celor două Franțe: Franța revoluționară, laică, progresistă; Franța conservatoare, catolică, monarhistă¹⁴. Mitul eroului providențial s-a asociat astfel cu mitul unității naționale în jurul personajului salvator, trăsătură a conștiinței istorice și politice românești extrem de relevantă pentru tot ce a urmat în

¹² Ioan Bogdan, *Vlad Țepeș și narațiunile germane și rusești asupra lui*, București, 1896.

¹³ M. Manca, A. Pascu, B. Teodorescu, *op.cit.*, p. 237.

¹⁴ Panteonul „divizat” al francezilor a fost studiat de Christian Amalvi în două lucrări care prezintă și o semnificație teoretică și metodologică mai generală: *Les Héros de l'Histoire de France. Recherche iconographique sur le panthéon scolaire de la Troisième République*, Paris, 1979, și *Del' art et la manière d'accommoder les héros de l'histoire de France*, Paris, 1988.

privința raporturilor națiune-conducător. Interpretarea liberală a fost astfel estompată de tentația autoritară, terenul fiind pregătit pentru experiențele politice binecunoscute.

În ce privește galeria personalităților recente, alcătuită în prima jumătate a secolului nostru, să remarcăm că legenda lui Cuza a coexistat cu mitul lui Carol I, iar mitul monarhic (Carol I și Ferdinand) cu proiectarea în imaginarul politic a unei a doua dinastii, cea a Brătienilor. Personalitățile reținute în marea frescă de la Ateneu pentru perioada de după 1859 sunt Cuza, Kogălniceanu, Carol I, regina Elisabeta, I. C. Brătianu, Ionel Brătianu, Ferdinand, regina Maria, Carol II și principele moștenitor Mihai.

Faza primă a comunismului a însemnat sfârșirea acestui model istoric. Părinții Patriei, simboluri ai unității naționale, au fost înlocuiți printr-un lung șir de revoluționari, simbolizând lupta de clasă. De la Gheorghe Doja la Vasile Roaită, o întregă galerie, în întregime nouă, s-a constituit, dominată de personalitatea lui Nicolae Bălcescu, omniprezent în România anilor '50. Dispărut imediat după revoluția de la 1848, Bălcescu nu a mai avut ocazia de a fi „murdărit“ de faza „burgheză“ a istoriei. A putut fi astfel transfigurat în erou pur și infailibil, încarnare a principiului comunist al adevărului unic și indiscutabil. Prezența lui a devenit obsedantă: cel puțin un bust în fiecare oraș și licee purtându-i numele aproape pretutindeni.

Faza a doua, naționalistă, a comunismului s-a remarcat însă prin revenirea la primul model, adaptat, firește, exigențelor ideologice (excluderea regilor și a Brătienilor din Panteon, estomparea lui Traian în favoarea lui Decebal, inventarea printr-o campanie obsedantă a mitului lui Burebista, atribuirea unei conștiințe naționale moderne eroilor medievali și chiar antici etc.). Ultimul mare părinte al nației acceptat, înaintea lui Ceaușescu, a fost Cuza, întreaga galerie, de la Burebista la Cuza reprezentând, de fapt, o suită de reîncarnări ale dictatorului (de unde și imperativul ca Mircea cel Bătrân să înceteze de a mai fi bătrân, devenind sau redevenind cel *Mare*). Epoca contemporană s-a golit de substanță, singurul personaj a cărui

mitifiere s-a considerat utilă (spre sfârșitul anilor '60) fiind Nicolae Titulescu. Mitul Titulescu, precum mitul Bălcescu în faza anterioară, a avut darul, insuflat de o ideologie a valorilor absolute, de a eclipsa sau culpabiliza pe ceilalți actori ai epocii respective, judecați în raport cu Adevărul întruchipat în personajele mitificate. Titulescu, neimplicat (cel puțin în varianta mitologică) în conflictele politicianiste interne, promovând o activă politică europeană și mondială, mai curând în spiritul unei mari puteri decât al unui stat mic sau mijlociu (precursor, așadar, al ambițiilor politice universale ale lui Ceaușescu), denunțator al agresiunilor fasciste, dar moderat în raporturile cu comunismul, cu Uniunea Sovietică în particular, prezenta, evident, suficiente trăsături care să permită un proces de recuperare și mitificare.

DUPĂ 1989

Anii care s-au scurs după 1989 se remarcă, firește, prin adaptarea galeriei personajelor (mai ales a celor contemporane) la pluralismul politic existent. Astfel, conflictul spectaculos dintre două mituri contradictorii: regele Mihai și mareșalul Antonescu, transpune în termeni istorici și mitologici o fisură fundamentală care străbate societatea românească de astăzi. Paradoxul constă în promovarea mitului antonescian îndeosebi de către continuatorii celor care l-au trimis pe Mareșal în 1946 în fața plutonului de execuție. Foștii național-comuniști admiră acum virtuțile naționaliste și autoritare ale guvernării Antonescu¹⁵. Pe de altă parte, regele Mihai a devenit un simbol pentru mulți dintre susținătorii anticomunismului și democrației.

¹⁵ A se vedea în acest sens: Iosif Constantin Drăgan, *Istoria românilor*, București, 1993. Două titluri de capitole: *Mareșalul Antonescu și războiul sfânt, 1941-1944* și *Trădarea regelui Mihai și decorarea lui de către Stalin*. Filmul prezentat la televiziune, în numele guvernului, la 30 decembrie 1993, înfățișa aceeași imagine idealizată a lui Ion Antonescu, luptător și martir, în contrast cu regele Mihai, trădător prosovietic și criminal!

Marile orientări politice își cultivă proprii eroi: regii, Brătienii, Maniu. Avram Iancu cunoaște o certă ascensiune în contextul polemicii româno-maghiare (ajungându-se la Cluj la un adevărat „război al statuilor”: Avram Iancu contra lui Matei Corvin). Discursul oficial însă continuă (și adesea amplifică) elementele fundamentale ale discursului prerevoluționar. Nicicând nu a fost invocat mai frecvent și mai admirativ Titulescu; contemporanii săi, Brătianu, Maniu (fără a mai vorbi despre Ferdinand), ieșiți, firește, la lumina zilei, rămân totuși pe un plan secundar față de mult mediatizata personalitate a politicii externe românești. Cazul lui Carol I este, de asemenea, semnificativ: el apare victimă a unei insolubile nepotriviri între recunoașterea, greu de evitat, a dimensiunii sale istorice (pe care chiar comunismul ultimelor decenii o acceptase parțial) și simbolizarea, prin el, a unei monarhii pe care oficialitatea nu are motive să o prezinte într-o lumină prea favorabilă. Reabilitatea, în acest caz, s-a oprit departe de vechiul mit dinastic, personajul emblematic oficial al constituirii României moderne rămânând, fără rival, Cuza.

Continuitatea, pe plan istorico-mitologic, între perioada dinaintea de 1989 și cea care-i urmează, nu poate să nu dea de gândit cu privire la sinceritatea și deplinătatea despărțirii de ideologia comunistă. De pildă, sublinierea insistentă a ideii de unitate și chiar de unanimitate națională în jurul unor valori, atitudini politice și personalități (se repetă adesea că în marile probleme naționale români au fost întotdeauna solidari – ceea ce nu este cazul să mai demonstrăm că nu corespunde istoriei reale) ascunde o tendință autoritară, insinuată abil prin exemplificări istorice, mai eficiente decât enunțarea explicită a mesajului, într-o societate care afirmă sau cel puțin mimează valorile democrației și ale pluralismului.

Lupta anticomunistă și-ar fi putut afla, în manualele școlare, faptele exemplare și croii săi (din *mult mai puțin*, comuniștii confecționaseră o întregă galerie de eroi „ilegaliști”). Țărani împușcați pentru că și-au apărat pământul, luptători în munți, intelectuali, preoți și oameni politici morți în închisoare: materialul pentru o nouă mitologie istorică abundă, dar este aproape ignorat în discursul oficial și în istoria propusă tinerei generații.

Se degajează, de asemenea, în continuare, un anumit izolaționism, printr-o reconstituire a trecutului care amplifică valorile autohtone uneori în defavoarea spiritului european. Să dăm un singur exemplu. România a aderat în 1993 la comunitatea statelor francofone, dar nici un tânăr român nu ar putea afla din manualul său de istorie originile acestei „francofonii“ (foarte relativă, de altfel). Manualele școlare editate după 1989 (întocmai celor publicate în anii comunismului, dar spre deosebire de manualele mai vechi) evită să vorbească despre influența franceză, deși aceasta a transformat radical în secolul al XIX-lea cultura română (și chiar limba română). Modernizarea este explicată exclusiv prin factori interni (ceea ce nu corespunde istoriei reale, dar corespunde foarte bine unei obsesii de dinainte de 1989)¹⁶.

În această perspectivă trebuie înțeleasă și afacerea manualului lui P. P. Panaitescu: *Istoria românilor*, editată înaintea regimului comunist și reintrodusă în 1990, în locul manualelor epocii Ceaușescu. Un val de proteste a determinat, în cele din urmă, renunțarea la acest manual. S-a invocat neconcordanța cu cercetările recente, dar motivul real a fost *tipul de discurs*, cu totul altul decât cel practicat de mitologia național-comunistă. Deși publicat într-o perioadă puternic marcată de spirit patriotic (ediția a VI-a, reprodusă în 1990, data din 1943, așadar din vremea războiului și a lui Antonescu) și deși Panaitescu însuși se remarcase prin aderarea sa la ideologia legionară (căreia nu i s-ar putea imputa absența naționalismului!), manualul se remarcă printr-o atitudine demitologizantă. Autorul situează formarea poporului român pe ambele maluri ale Dunării, pune în evidență influența slavă în evul mediu, îl tratează pe Vlad

¹⁶ Asupra problemei foarte marginalizate a modelelor europene, vezi Lucian Boia, *Les Roumains et les Autres. La quête des modèles dans la société roumaine des XIXème et XXème siècles*, în *L'Etat des lieux en sciences sociales*, texte reunite de Alexandru Dușu și Norbert Dodille (Institut français de Bucarest), L'Harmattan, Paris, 1993, p. 39–48.

Țepeș drept „degenerat“, nu acceptă conștiința națională a lui Mihai Viteazul, insistă asupra modelului francez în secolul al XIX-lea... Tot atâtea puncte pe care nu le vom mai regăsi în noile manuale editate în 1992–1993.

Degajarea proceselor mitologizante prezente în discursul istoric se află la noi într-o fază incipientă. Este un demers necesar, în consonanță cu ceea ce se întreprinde în alte școli istorice. Miturile pe care orice societate le secretează oferă un instrument de analiză a fondului de valori și aspirații, de prejudecăți și iluzii ale societății respective sau ale diverselor ei segmente și nivele. Discursul despre istorie este, de fapt, un discurs despre prezent. Oamenii merg înainte privind îndărăt, spre singurele modele pe care le pot invoca sau inventa: cele ale trecutului.

GALERIA NAȚIONALĂ DE PERSONAJE ISTORICE ÎN MANUALELE DE ISTORIE DIN ȘCOALA PRIMARĂ (1859–1900)

MIRELA-LUMINIȚA MURGESCU

Un sondaj publicat de revista *Lire* releva faptul că în anul 1983 cele trei personaje istorice ce simbolizau în opinia publică Franța erau: Jeanne d'Arc (62, 2%), Du Guesclin (43,2%), Ludovic cel Sfânt (39,5%). Concluzia sondajului era legată de ideea că modelul cultural școlar a fost predominant în gruparea răspunsurilor¹. Nu știm exact care ar fi personajele ce într-un sondaj ar putea fi considerate reprezentative pentru istoria românească, dar credem că problema raportului dintre memorie școlară și memorie colectivă, trecând prin studiul manualelor școlare, este extrem de importantă. Importantă în descifrarea a ceea ce Christian Amalvi numea atât de plastic „l'art et la manière d'accommoder les héros de l'histoire”². Căci fiecare națiune este o „comunitate imaginară” care își clădește identitatea nu numai pe un set de valori, ci și pe o anumită galerie de personaje istorice, care ilustrează grila de valori considerate ca esențiale în socializarea copiilor³. Iar cartea școlară de istorie a fost

¹ „Lire”, 1983, nr. 91, p. 22–23.

² Christian Amalvi, *De l'art et la manière d'accommoder les héros de l'histoire de France. Essais de mythologie nationale*, Paris, 1988.

³ Jean Lecuir, *Manuels scolaires et mémoire historique: réflexions autor d'un sondage*, în *Enseigner l'histoire. Des manuels à la mémoire*, Berna, 1984, p. 221.

mult timp mijlocul cel mai eficient, și pentru anumite vremuri cel mai ieftin, de difuzare și de fixare în mentalul colectiv a unei galerii de eroi naționali. Astfel, copilul este pus în fața unui set de portrete istorice, eroi oferiți tânărului cititor ca modele cu care el să se poată identifica⁴. Identificarea presupune crearea unor afecte, a unor trăiri legate de dezvoltarea sentimentului de apartenență la o anumită comunitate a cărei existență se definește prin setul de personaje oferit ca exemplu. Americanii își comemorează cu venerație „părinții fondatori“, după unificarea Italiei s-a afirmat că Italia s-a născut înaintea italienilor și a început o intensă activitate de constituire a unei memorii colective ajungându-se implicit și la galerii de personaje⁵, francezii au la rândul lor un panteon de personaje istorice analizat temeinic de o istoriografie care în ultimii ani și-a dovedit permeabilitatea pentru desacralizare și cunoaștere⁶. Aceasta pentru a aminti numai câteva exemple, și pentru a înțelege că societatea românească a secolului al XIX-lea a parcurs un drum asemănător. Ne vom ocupa în rândurile ce urmează de manualele școlare post 1859/60 și până spre 1900, considerând că aceasta este perioada ce marchează pe de o parte unificarea galeriilor provinciale într-un panteon național de personaje istorice și pe de altă parte selectarea celor considerate reprezentative pentru istoria românilor.

Anii '60, și cu precădere cei '70 ai secolului al XIX-lea marchează nu numai fixarea istoriei ca materie în programele școlare de ciclu primar, dar și apariția manualelor special dedicate școlii primare. Dacă unificarea panteonului național începuse încă din anii '50, odată cu manualele de istorie pentru școlile primare din Moldova scrise

⁴ Pierre Ansart, *Manuels d'histoire et inculcation du rapport affectif au passé*, în *Enseigner...* 1984, p. 64.

⁵ Mariella Colin, *Mémoire collective et changement des mentalités: Le livre d'école et l'enseignement de l'histoire en Italie de 1860 à 1900*. în *Enseigner...* p. 173-185.

⁶ A se vedea cu titlu de exemplu: Christian Amalvi, *Les Héros de l'histoire de France: recherches iconographiques sur le panthéon scolaire de la troisième République*, Paris, 1979.

de August Treboniu Laurian⁷ procesul a cunoscut o formă din ce în ce mai organizată până spre sfârșitul secolului, când programele școlare au devenit tot mai scrupuloase în notarea personajelor ce trebuiau tratate la orele de istorie. Cu aceste manuale ne aflăm într-un univers intens personalizat, în care domnitorul este centrul lecției, manualele fiind de cele mai multe ori colecții de domnii puse cap la cap în mod cronologic. Se pornea de la premiza că „istoria națională trebuie să figureze între obiectele cele mai principale din școlile primare. A-i învăța pe copii Gramatica, Aritmetica, etc., este a-i face să fie oameni cu cunoștințele trebuitoare în viața practică, a-i învăța istoria neamului lor, este a-i face buni Români”⁸. Prin studiul istoriei se urmărea „să se deie țării bărbați morali, iubitori de dreptate și de adevăr, și mai presus de toate buni patrioți”⁹. Acest lucru se putea realiza, așa cum prevedeau *Instrucțiunile relative la predarea diferitelor materii după Programa Școlilor primare și sătești, date în 1859/1860*, prin adunarea faptelor „în jurul unui număr de persoane celebre, făcând oarecum epocă în istoria națională”¹⁰. Dar ce înseamnă „făcând epocă”? Mai ales când însăși programa publicată de Eforia Școlilor din Țara Românească în anul 1858 pentru un concurs de manuale de istorie pentru școala primară cuprindea numai îndrumări generale de genul: „Istoria Principatelor de la cei dintâiu domni va avea și un caracter critic, adică enumerarea faptelor poate fi repede, mai cu seamă când e vorba de Domni a căror viață a fostu neînsemnată. Se va opri

⁷ A se vedea August Treboniu Laurin, *Elemente de istorie și biografii*. Pentru clasa a III-a a școlilor primare din Moldavia, Iași, 1856; *Elemente de istorie și biografii*. Pentru clasa a IV-a a școlilor primare din Moldova, Iași, 1857. Vezi și Maria Huminiuc-Teclean, *Istoria patriei în școala românească din anii domniei lui Al. I. Cuza*, în „Cercetări istorice”, serie nouă, II, 1971, p. 183–190.

⁸ Constantin Gallin, *Lecțiuni din istoria Românilor pentru școlile primare*, ediția III, Botoșani, 1893, p. I.

⁹ *Ibidem.*, p. II.

¹⁰ V. A. Urechia, *Opere complete. Didactica. 1858–1867*, vol. I, București, 1883, p. 13.

însă mai multu asupra Domnilor și faptelor ce constituiescu epocă în Istoria națională, și se va trage conclusiuni favorabile înreținerii simțului național¹¹. Peste 20 de ani indicațiile rămâneau la fel de generice, manualele urmând să cuprindă printre altele: „Biografia Domnilor din ambele state care au ilustrat thronul prin fapte mari, eroice și patriotice. Domnii dintr-un period de timp care n-au lăsat în istorie decât suvenire de viții și crime se vor înșira numai cu numele și anii Domniei¹². Dacă până în anii 1880 programele erau destul de parcimonioase în explicații și indicații, prevăzând doar în termeni generali materia ce trebuia predată¹³, ulterior încep să capete o structură mult mai fixă și mai clară. Acest fapt se va reflecta și în scriitura manualelor, autorii respectând enumerările de domnitori propuse prin programe, dar adăugând de multe ori și alte personaje sau bucăți literare considerate utile pentru înțelegerea sentimentală a momentului¹⁴.

¹¹ „Naționalul“, 1858, I, 25 septembrie, p. 329.

¹² *Programul de concurs pentru elaborarea unei prescurtări de istoria României în usul școlilor primare de ambe-sexe*, în „Monitorul oficial“, 14(26) februarie, 1879, p. 885.

¹³ De exemplu, programa din anul 1864 prevedea *Memorisațiuni din biografiile Domnilor români celor mai renumiți*. Din 1878 lucrurile încep să se clarifice. Astfel, școlarul de clasa a III-a urma să citească și să recitească biografiile lui Traian, Decebal, Radu Negru, Mircea, Dragoș, Alexandru cel Bun, iar la clasa a IV-a să continue în același mod cu Vlad Țepeș, Ștefan cel Mare, Mihai Viteazul, Petru Rareș, Matei Basarab, Vasile Lupu, Constantin Brâncoveanu, Grigore Ghica, Tudor Vladimirescu. (Vezi C. Lascăr, I. Bibirc, *Colecțiunea legilor, regulamentelor, programelor și diferitelor decisiuni generale ale acestui departament de la 1864-1901*, București, 1901, vol. I, p. 897, 978).

¹⁴ A se vedea: *Programa pentru studiile din școlile primare rurare*, 1891, *Programa studiilor din școlile primare urbane și rurare de ambe-sexe*, 1893, *Programa studiilor în școlile primare urbane și rurale de ambe-sexe*, 1893, *Programa de studii a școlilor primare rurale și urbane*, 1903 în C. Lascăr, I. Bibirc, *op. cit.*, vol. I, p. 1036-1037, 1061-1062, vol. II, p. 432. *Programa de studii a școlilor primare urbane și rurale*, Craiova, 1898, p. 8-9, 27-28.

Autorii de manuale erau conștienți de pericolul pe care-l prezintă o carte stufoasă și încărcată. Acest semnal de alarmă îl trag atât istoricii cunoscuți, cât și profesorii sau învățătorii. Deși, mai ales aceștia din urmă, manifestau tendința perfect umană de a face dovada erudiției și cunoștințelor istorice vaste pe care le posedau, experiența și frecuşurile vieții de zi cu zi la catedră le temperau elanurile „științifice”, făcându-i chiar să afirme că „este inutil a încărcă memoria copiilor cu o nomenclatură a atâtor Domni, despre cari istoria n-are a înregistra decât întronarea și căderea lor, plus câte-o intrigă, sau vre-o resbunare sângeroasă. În adevăr, eu unul nu înțeleg de ce interesu ar fi să știe copilul care a fost Moise-Vodă, Vladu VIII, Radu IX, Vintilă, Petru Șchiopu, Ștefan Surdul, Ioan Crejiulu, Gasparu Grațianu, Istrate Dabija și alți mulți... Afară de aceasta, în cursul de 28 de ani am avut destule ocațiuni a me convinge că atât la examenele publice cât și cursul anului, ori-ce persoane care vizitează scoalele, oficial sau particular, când întrebă pe școlar din Istoria Românilor, nu se împiedică nice de Petru Cercel, nici de Ioan Armeanul, nici chiar de Mihnea Turcitul, ci întrebă totdeauna de niște celebrități ca Mircea, Tepeșiu, Michai, Matei, Alexandru cel Bun, Ștefan cel Mare, Rareș, Lupu și alți asemenea, care au ilustrat tronurile române și au contribuit la gloria patriei și la fericirea poporului”¹⁵. Cine avea urechi trebuia să înțeleagă că manualele în funcțiune până atunci ar fi trebuit periate de stufărișul de personaje...

Pentru a înțelege exact care au fost figurile care alcătuiau galeria de eroi naționali români – nu ne vom ocupa în acest studiu de personajele legitimizeazăre cum ar fi Romulus și Remus – am folosit un eșantion de 23 de manuale de istorie pentru ciclul primar acoperind

¹⁵ Basiliu Dragoșescu, *Extractu din Istoria Românilor*, pentru usul școlilor primare de ambe-sexe, Ploiești, 1874, p. 4-5.

perioada 1859–1900¹⁶. Pentru topul personajelor le-am ales în general pe acelea care apar aproape în toate manualele și care, dincolo de o prezentare factologică seacă, care de multe ori nu face decât să realizeze o punte de legătură între un moment istoric sau altul, beneficiază de aprecieri sau învățăminte. Specificăm faptul că procentele nu reprezintă valori absolute, ele putând varia într-o oarecare măsură prin modificarea listei de manuale luate în calcul, ci doar ordine de mărime necesare în stabilirea unei ierarhii.

¹⁶ August Treboniu Laurian, *Elemente de istoria Românilor pentru classile primare*, București, 1859; Ion Heliade-Rădulescu, *Istoria Românilor sau Dacia și România*, București, 1861; V. A. Urechia, *Istoria Românilor. Biografii Românești pentru clasa a III-a primare din Principatele-Unite*, Iași, 1862; M. C. Florențiu, *Summariu de istoria Română*, București, 1869; V. A. Urechia, *Istoria Românilor. Biografii românești pentru clasa a III-a primare și școlile sâtești*, Iași, 1873; Basiliu Dragoșescu, *Extractu din istoria românilor pentru usulu școlilor primare de ambe-sexe*, Ploiești, 1874; G. Hrisoscolcu, *Elemente de istoria Românilor pentru clasele primare de ambe-sexe*, Galați, 1875; Alcx. T. Puiu, *Prescurtare din Istoria Românilor urmată de poeme și tractate pentru clasele primare...*, Focșani, 1876; Grigore Cristescu, *Manual de istoria Românilor, curs ușor și metodic pentru școlile primare*, Iași, 1877; Constantin Handoca, *Prescurtare din istoria Românilor pentru usul școlilor primare urbane și rurale de ambe-sexe*, Galați, 1877; Electric Ropala, *Elemente de istoria românilor pentru școlile primare de ambele secse*, Iași, 1878; N. Scurtescu, *Prescurtare din istoria Românilor pentru școala primară*, București, 1878; A. D. Xenopol, *Istoria românilor pentru clasele primare de ambe-sexe*, București, 1879; B. B. Secăreanu, *Prescurtare din istoria Românilor lucrată pentru elevii școlilor primare de ambe-sexe*, București, 1883; Grigore Tocilescu, *Istoria română pentru școlile primare de ambe-sexe*, București, 1889; Ioan Vasiliu, *Cursu de istoria Românilor pentru usulu claselor primare de ambele sexe*, Bârlad, ed. IV, 1889; Serafim Ionescu, *Istoria Română, partea a II-a, pentru clasa a IV-a și a V-a rurală sau a II-a și a IV-a urbană*, Fălțiceni, 1892; Constantin Gallin, *Lecțiuni din istoria Românilor pentru școlile primare*, ed. III, Botoșani, 1893; M. S. Andreian, *Micu cursu de istoria Românilor*, Craiova, 1894; N. Beldiceanu, *Elemente din istoria Românilor, cursul mediu, partea a II-a*, Iași, 1894; idem, *Elemente din istoria Românilor, cursul superior, partea a III-a*, Iași, 1894; Serafim Ionescu, *Istoria Română, partea a II-a, pentru cursul mediu al școlilor primare, clasa a I-II-a urbană sau a III-IV-a rurală*, Fălțiceni, 1894; A. M. Michaelescu, *Istoria Țerei Românești pentru clasa a V-a rurală și a IV-a urbană*, Ploiești, 1894.

Personaj	Număr de manuale în care apare	Marja de variație	Procent mediu
MIHAI VITEAZUL ¹⁷	23/23	3,48%–11,42%	6,83%
ȘTEFAN CEL MARE ¹⁸	23/23	3,45%–9,87%	5,55%
MATEI BASARAB/VASILE LUPU ¹⁹	23/23	0,13%–4,64%	3,33%
MIRCEA CEL BĂTRÂN ²⁰	23/23	1,30%–4,43%	2,75%
CAROL I ²¹	18/23	0,11%–17,14%	2,59%
VLAD ȚEPEȘ	23/23	1,30%–3,97%	2,50%
TRAIAN	23/23	0,80%–5,71%	2,44%
PETRU RAREȘ	22/23	1,04%–4,04%	1,95%
CONSTANTIN BRÂNCOVEANU	22/23	0,86%–3,79%	1,87%
TUDOR VLADIMIRESCU	23/23	0,26%–3,57%	1,75%
ALEXANDRU CEL BUN	23/23	0,58%–2,85%	1,64%
DECEBAL	23/23	0,66%–4,28%	1,45%
ALEXANDRU IOAN CUZA	19/23	0,58%–2,50%	1,05%
IANCU DE HUNEDOARA	18/23	0,28%–3,01%	1,04%
BOGDAN III	18/23	0,53%–1,89%	0,79%
IOAN VODĂ CEL CUMPLIT	15/23	0,11%–3,05%	0,78%
RADU-NEGRU BASARAB ²²	23/23	0,09%–2%	0,63%
NEAGOE BASARAB	21/23	0,13%–1,51%	0,58%
RADU CEL MARE	16/23	0,20%–1,52%	0,45%
DIMITRIE CANTEMIR	13/23	0,15%–1,42%	0,37%

¹⁷ În unele manuale personajul are anexate o serie de lecturi. În studiul de față nu le-am inclus în numărul de pagini utilizat spre analiză. De asemenea, nu am utilizat acum nici manualele de *Legende istorice*, folosite ca prim pas în studiul istoriei. Luarea acestora în considerare ar putea mări cu 1–1,5% procentul general pentru personajele mai importante, cum ar fi Ștefan cel Mare sau Mihai Vitezul, care beneficiau de lecturi abundente. A se vedea Mirela Luminița Murgescu, *Mythistory in elementary school. Michael the Brave in Romanian textbooks (1830–1918)*, in „AUB–Istoric”, XLII–XLIII, 1993–1994, p. 53–66.

¹⁸ Vezi explicația de la nota precedentă.

¹⁹ În 7 manuale cele 2 personaje apar tratate împreună în lecții comune. Separat cele două personaje se situează între următoarele procente: *Matei Basarab* – 0,25%–4,65%; *Vasile Lupu* – 0,13%–2,94%. Procentul de 4,65% la Matei Basarab îl datorăm lui Grigore Tocilescu. Acesta include o amplă prezentare a conflictelor dintre cei doi domni în lecția despre domnul muntean. Majoritatea autorilor de manuale preferă să trateze aceste aspecte comune celor doi domni în cadrul textelor dedicate lui Matei Basarab.

²⁰ Apelativul său variază de la Mircea I la Mircea I Basarab pentru ca în anii 1870 să se fixeze la Mircea cel Mare sau Mircea cel Mare zis și cel Bătrân.

²¹ În manualele studiate apare după 1874, iar procentele cresc odată cu trecerea timpului, pe măsură domnia lui Carol I devenea tot mai bogată în evenimente și semnificații.

²² Acest personaj reprezintă pe întemeietorul Țării Românești, cel care descinde din Făgăraș și este cunoscut în legendă sub denumirea de Negru-Vodă. În 10 manuale apare și cu numele de Tugomir Basarab.

Procentele înregistrate diferă de la un autor la altul, fără să modifice însă substanțial ierarhia personajelor în cadrul manualelor respective, primul loc fiind disputat de obicei doar de Mihai Viteazul și Ștefan cel Mare. Se poate întâmpla ca unii dintre autori să alocе domnului Moldovei un număr mai mare de pagini, dar aceasta se întâmplă numai în cazul a 6 manuale din eșantionul studiat.

Nu am inclus în tabel personajul istoric pe care noi astăzi îl numim Basarab I deoarece problema acestuia este extrem de neclară în manuale, nu atât ca factologie, cât ca onomastică. Folosind ca element-martor conflictul cu regele Carol Robert, l-am depistat pe Basarab I sub denumirile: Mihai Basarab (7 cazuri în perioada 1859–1877), Ioan I Basarab (2 cazuri, 1861, 1869) și mai frecvent Alexandru I Basarab (14 cazuri, după 1875). O confuzie similară a autorilor de manuale întâlnim în ceea ce privește Moldova, unde în 11 manuale apare un personaj „Bogdan Dragoș”, în timp ce personajul distinct Dragoș apare în 12 manuale, iar Bogdan doar în 9 manuale.

Spațiul acesta compact eroic-războinic va fi spart spre sfârșitul secolului de programele școlare ce încep să prevadă lecții cum ar fi Renașterea națională²³, astfel încât încep să-și găsească locul în manuale Gh. Lazăr (0,72%), Gh. Asachi (1%), Veniamin Costache (0,71%), Ion Heliade-Rădulescu (0,50%). Probabil deoarece prezentarea lor nu era satisfăcătoare, în programa școlară din 1903 s-a adăugat o notă: „la epoca națională se vor aminti principalii bărbați care au contribuit la redșteptarea sentimentului național ca Veniamin Costache, I. H. Rădulescu, Costache Negri, Anastasie Panu, Vasile Alecsandri”²⁴.

Este o lume masculină, în care, așa cum remarca pertinent Cristian Laville despre un cu totul alt spațiu spiritual, „fetele înțeleg că locul lor este în spatele cortinei, în liniște”²⁵. Sau în note la text,

²³ *Programa de studii*, 1898, p. 8–9.

²⁴ C. Lascăr, I. Bibire, *op. cit.*, p. 432.

²⁵ Christian Laville, *L'enseignement de l'histoire et endoctrinement; où est l'antidote?*, în *Rapports I. Grandes Thèmes et méthodologie, XVe Congrès International des sciences historiques*, București, 1980, p. 460.

așa cum se întâmplă în manualul lui B. B. Secăreanu²⁶, unde cu timiditate și delicatețe își fac loc câteva personaje feminine, devotate, calde și foarte în umbra personajelor masculine: mama lui Ștefan cel Mare – care însă, datorită legendei și mai ales poeziei lui D. Bolintineanu, are un statut puțin deosebit, fiind prezentă într-un număr mai mare de manuale – Elena, fiica aceluiași domnitor, Maria-Voichița, Elena, soția lui Petru Rareș, Despina Doamna, Florica, fiica lui Mihai Vitezul, Tudora, mama aceluiași domnitor, Elisabeta, soția lui Ieremia Movilă, soția lui Matei Basarab, soția și fiica lui Vasile Lupu, Elena Cuza, regina Elisabeta. Ele se caracterizează toate prin virtute, bunătate, iubire către popor și devotament față de soțul pe care-l sfătuiesc la fapte bune, mari și naționale. Răzbat mai semnificativ în acest spațiu războinic numai Despina Doamna, care din 1898 apare chiar nominalizată în programa școlară la clasa a IV-a, și regina Elisabeta, care după 1881/1882 începe să ocupe un loc tot mai important în manualele școlare.

Anii trec, dar generațiile trebuie educate. Ce se întâmplă astăzi cu galeria de personaje istorice? Ce oferă manualul elevului de clasa a IV-a? Tabelul următor s-ar vrea o schemă generică a modului în care oferta școlară s-a schimbat sau nu în decurs de mai bine de 100 de ani. Cât diferă din punctul de vedere al galeriei de personaje istorice memoria școlară a elevului din deceniul 10 al secolului XX față de cea a elevului de la sfârșitul secolului al XIX-lea? Înainte de a compara cifrele, se cuvine să avem în vedere faptul că în manualul din 1992²⁷ se adaugă și evenimentele secolului XX, care ocupă 13,7% din spațiu, fapt care face ca o scădere proporțională a ponderii personajelor de dinainte de anul 1900 să fie normală și să nu reprezinte neapărat o reducere a însemnătății ce le este atribuită de autorii de manuale²⁸.

²⁶ B. B. Secăreanu, *Prescurtare din istoria Românilor lucrata pentru elevii școlilor primare de ambe-sexe*, ed. I, București, 1883; vezi și edițiile următoare.

²⁷ Dumitru Almaș, *Istoria românilor*, manual pentru clasa a IV-a, București, 1992.

²⁸ Menționăm faptul că, potrivit metodologiei folosite pentru manualele de secol XIX, nici în cazul manualului din 1992 nu am luat în calcul lecturile de la sfârșitul unor lecții.

Personaj	Procent manuale sec. XIX	Procent manual 1992
MIHAI VITEAZUL	6,83%	3,17%
ȘTEFAN CEL MARE	5,55%	3,17%
VASILE LUPU/MATEI BASARAB	3,33%	-
MIRCEA CEL BĂTRÂN	2,74%	2,38%
CAROL I	2,59%	0,09%
VLAD ȚEPEȘ	2,50%	1,58%
TRAIAN	2,44%	2,97%
PETRU RAREȘ	1,94%	-
CONSTANTIN BRÂNCOVEANU	1,87%	0,79%
TUDOR VLADIMIRESCU	1,75%	1,58%
ALEXANDRU CEL BUN	1,64%	0,75%
DECEBAL	1,45%	1,38%
ALEXANDRU IOAN CUZA	1,05%	1,66%
IANCU DE HUNEDOARA	1,04%	1,19%
BASARAB I	*	1%
BOGDAN III	0,79%	-
IOAN VODĂ CEL CUMPLIT	0,78%	-
RADU-NEGRU	0,63%	-
NEAGOE BASARAB	0,58%	-
DIMITRIE CANTEMIR	0,37%	0,79%
DRAGOȘ	*	0,10%
BOGDAN	*	0,15%

Numărul de personaje istorice ce populează galeria de eroi naționali s-a redus într-o oarecare măsură, câteva personaje au dispărut complet, altele s-au adăugat sau au dobândit individualitate (Gheorghe Doja, Horea, Cloșca și Crișan), dar în ceea ce privește pe cele care rămân prezente în manuale observăm faptul că procentele nu variază semnificativ, cu excepția lui Carol I.

Deși a crescut numărul lecțiilor în care factorul impersonal, colectiv, joacă un rol tot mai însemnat în desfășurarea evenimentelor istorice, copilului i se oferă în continuare un univers personalizat, populat de eroi simbolici a căror istorie se încheagă ca „într-o povestire închisă în ea însăși. Trecutul pare stabilit o dată pentru totdeauna de către specialiști, de către autori... Elevul riscă

să rețină că trecutul este de neatins, putem să-l contemplăm, dar nu să-i punem întrebări...²⁹. Iar dacă în secolul al XIX-lea manualul de istorie nu avea, mai ales în anumite straturi sociale, prea mulți concurenți, în lumea de astăzi, explozia informațională, difuzarea pe scară largă a mijloacelor audio-video, Cartoon Network TNT și eroii săi, fac să ne întrebăm despre permeabilitatea copilului la virtuțile și valorile difuzate în forma acestei galerii de personaje prin actualele manuale de istorie. Dacă acum 25 de ani, copil fiind, inventam cu prietenii jocuri despre Vlad Țepeș și ne smulgeam din mână cartea *Săgeata căpitanului Ion*, un adevărat best-seller la vremea respectivă, în 1994 un băiețel de numai 5 ani îmi descria destul de exact diverse soiuri de dinozauri, despre care, recunosc, nu știu foarte mult. Și atunci, ne întrebăm: identitățile, unde și în ce formă? Cum să folosim o galerie de personaje pentru ca adultului de mâine să-i fie străină lumea de violență și intoleranță în care trăim astăzi...?

²⁹ Christian Laville, *Le manuel d'histoire pour en finir avec la version de l'équipe gagnante*, în *Enseigner...*, p. 79–80.

TRECUTUL ÎNTRE CUNOAȘTERE ȘI CULTUL EROILOR PATRIEI. FIGURA LUI MIHAI VITEAZUL ÎN MANUALELE ȘCOLARE DE ISTORIE (1831–1994)

MIRELA-LUMINIȚA MURGESCU

Într-o conferință susținută în anul 1940, Gheorghe Brătianu își amintea cu nostalgie o discuție pe care o avusese cu tatăl său cu privire la un studiu pe care el, proaspăt absolvent de liceu, îl scrisese despre Mihai Viteazul și în care se pronunța pentru o altă concepție asupra vieții și faptelor acestui domnitor. După 30 de ani, Gheorghe Brătianu răspunde criticilor formulate atunci de tatăl său: „Nu în litera, dar în spiritul istoriei Ion I.C. Brătianu avea dreptate! Avea dreptate, pentru că nu ajunge numai, pentru încheierea unei conștiințe, pentru ca ea să devină factor activ și viu, nu ajunge numai truda predicatorilor, a cărturarilor, a poezilor. Trebuie și fapta. Și în analele trecutului nostru Mihai Viteazul a adus fapta...”¹.

Omul politic integrează istoria și-i înțelege de cele mai multe ori semnificațiile din perspectiva prezentului. Pentru atingerea stării de emulație colectivă necesară realizării obiectivelor sale elita politică apelează firesc la istoria națională, la personaje exemplare care să

¹ Gh. I. Brătianu, *Formarea unității românești. Factori istorici*, în „Arhiva Româncască”, V, 1940, p. 44.

declanșeze atașamente sau chiar să genereze acțiuni în favoarea unui anumit scop². Alitudinea lui Brătianu amintește de Nicolae Iorga. După ce în 1895 stârnise un val de discuții pe tema conferinței sale *Basta și Mihai*, considerată în epocă iconoclastă³, peste un anumit număr de ani același Nicolae Iorga avea să afirme sentențios: „când se va pregăti această generație [tânără] să se atingă și de această mare figură a lui Mihai Viteazul, i-aș da un singur sfat: sfatul de a deveni eroică înainte de atinge eroii”⁴. Se vede că în ceea ce s-ar putea numi galeria națională de personaje istorice Mihai Viteazul avea rolul său bine stabilit și bine definit. Iar astăzi, imaginea sa pare atât de bine ancorată în memoria colectivă, încât nimeni nu mai este surprins de faptul că două dintre manualele de istorie a românilor utilizate actualmente în școli au pe copertă imaginea sa⁵, celelalte (pentru clasele a VIII-a, a XI-a și a XII-a) prezentând un desen geometric impersonal.

În general „soarta faimei lui Mihai Viteazul”⁶ a stat destul de mult în atenția cercetătorilor⁷, dar aceștia s-au preocupat cu precădere

² A se vedea de exemplu Al. Zub, *Istorie și finalitate*, București, 1991.

³ Vezi cronică lui I.G.Sfințescu din „Învățămintul primar”, 1895, I, nr.2, p. 70-72.

⁴ Nicolae Iorga, *Soarta faimei lui Mihai Viteazul*, în *Istoria lui Mihai Viteazul*, vol. II, București, 1935, p. 200; a se vedea și Alexandru Zub, *De la istoria critică la criticism*, București, 1985, passim.

⁵ Dumitru Almaș, *Istoria Românilor, manual pentru clasa a IV-a*, București, 1992; Hadrian Daicoviciu, Pompiliu Teodor, Ioan Câmpeanu, *Istoria Românilor din cele mai vechi timpuri până la revoluția din 1821, manual pentru clasa a VII-a*, București, 1992.

⁶ Nicolae Iorga, *op. cit.*, p. 169-200.

⁷ A se vedea de exemplu Dan Berindei, *Mihai Viteazul în viziunea generației fâuritorilor României moderne*, în *Mihai Viteazul*, București, 1975, p. 37-50; Alexandru Zub, *A scrie și a face istoria*, Iași, 1981; Vasile Cristian, *Contribuția istoriografiei la pregătirea ideologică a revoluției române de la 1848*, București, 1985; Andrei Pippidi, *Mihai Viteazul în arta epocii sale*, Cluj-Napoca, 1987; Ion Aurel Pop, *Michael the Brave and His Image in Contemporary Romanian Historiography*, în „Romanian Civilisation”, vol. I, 1992, nr.2, p. 42-48; Mirela-Luminița Murgescu, *Figura lui Mihai Viteazul în viziunea elitelor și în literatura didactică (1830-1860)*, în „Revista istorică” (serie nouă), 4, 1993, nr. 5-6, p. 539-550; eadem, *Mythistory in elementary school. Michael the Brave in Romanian textbooks (1830-1918)*, „AUB-Istorie”, XI.II-XLIII, 1993-1994, p. 53-66.

de creațiile culturale majore și mai puțin de modul concret în care figura eroului a ajuns să fie cunoscută și eventual semnificată de diversele grupuri sociale, devenind în cele din urmă o componentă a unei culturi comune ce transcendea barierele sociale și specificitățile provinciale.

Problema ni se pare cu atât mai interesantă cu cât este îndecobște bine cunoscut și acceptat faptul că mitul lui Mihai Viteazul este opera intelectualilor pașoptiști⁸. Dacă „poezia populară... a trecut pe lângă Mihai Viteazul”⁹, nici cultura elitelor din secolele XVII–XVIII nu s-a arătat mult mai permeabilă la virtuțile sale, cronistica moldoveană aproape uitându-l, iar în cea munteană Mihai fiind doar un domnitor printre mulți alții. Situația este ușor diferită în Transilvania¹⁰, ceea ce face ca, pe fondul unei sensibilități preexistente, reprezentanții Școlii Ardelene, și mai ales Gheorghe Șincai¹¹, să „redescopere” figura lui Mihai Viteazul prin restabilirea coordonatelor faptice ale domniei sale.

În procesul de creare a miturilor istorice două aspecte sunt importante: *atitudinea* elitei intelectuale sau politice față de personajul respectiv și *acțiunea* acesteia pentru difuzarea simbolului în straturi sociale cât mai profunde. Astfel, putem considera că prima jumătate a secolului al XIX-lea este esențială nu atât în redescoperirea lui Mihai Viteazul, cât mai ales în stabilirea unei atitudini coerente și convergente a elitei românești față de epoca acestuia. Vom încerca într-o primă etapă să punctăm câteva din momentele esențiale ale acestui proces. O primă treaptă ar fi „programul

⁸ Vasile Cristian, M. Cojocaru, *Ștefan cel Mare în istoriografia română și străină din secolul al XIX-lea. Considerații preliminare*, în *Istorie și civilizație. Profesorul C. Cihodaru la a 80-a aniversare*, Iași, 1988, p. 607.

⁹ Nicolae Iorga, *op. cit.*, p. 184.

¹⁰ A se vedea Nicolae Edroiu, *Mihai Viteazul în istoriografia română din Transilvania (până la 1918)* în „File de Istorie”, 1976, nr. 4, p. 444–451; idem, *Mihai Viteazul în lumina cronicilor din veacurile XVII–XVIII*, în „Revista de Istorie”, 30, 1977, nr. 7, p. 1257–1274.

¹¹ A se vedea Gheorghe Șincai, *Opere*, ediție îngrijită de Florea Fugaru și Manole Neagoc, II, București, 1969, p. 330–385.

național de luminare¹² preconizat de Zaharia Carcalechi pentru „Biblioteca Românească”. Acesta presupunea angajarea personajelor istorice în universul accesibil și sensibil al literaturii de popularizare. Ceca ce se întâmplă și cu domnul muntean. Acesta devine croul unei lucrări ce-și propunea „spre deschis exemplu să fie mărișilor boieri de Tara Românească și Moldavia. Citească tot insul aceasta cu mângăere, văzând ce au fost strămoșii lui ... Alunge dară cei putincioși răutatea din sânul patriei sale și citind istoriile strămoșilor săi, fără dormitare să privegheze de a pleca iarăși pe calea virtutei, dreptății și vitejiei strămoșești¹³. De la personajul istoric la simbol este numai un pas, și el constă în a puncta cele câteva elemente distinctive prin care eroul este extras dintr-un șir nesfârșit de domni, este individualizat și singularizat, pus în posesia unor însușiri capabile să acționeze emoțional-afectiv asupra publicului. Este ceea ce încearcă Damaschin Bojincă, cu observația că la el domnul muntean rămâne conturat cu predilecție în universul luptei antiotomane. Dar primul pas era făcut. Pentru cititor Mihai trebuia să reprezinte un moment hotărâtor, de răscruce în istoria românilor, un model de determinare eroică, un simbol al luptei pentru libertate.

O altă treaptă în cristalizarea atitudinii elitei intelectuale față de domnul muntean a fost „momentul” Aaron Florian. Profesorul de la colegiul Sf. Sava a socotit de cuviință să aloce domniei lui Mihai Viteazul 209 din cele 322 de pagini ale tomului II din lucrarea sa *Idee repede de istoria prințipatului Țării Românești*¹⁴.

¹² Cf. Nicolae Bocșan, *Studiu introductiv la Damaschin Bojincă, Scrieri. De la idealul luminării la idealul național*, Timișoara, 1978, p. XXVI.

¹³ Damaschin Bojincă, *Scrieri ...*, p. 82; este vorba despre lucrarea *Vestitele fapte și perirea lui Mihai Viteazul, prinșipul Țării Românești, pe scurt deduse de* publicată în „Biblioteca Românească”, 1830, III, p. 36–56 și IV, p. 25–32.

¹⁴ Aaron Florian, *Idee repede de istoria prinșipatului Țării Românești*, II, București, 1837, p. 114–322; pentru mai multe informații despre Florian Aaron a se vedea: Nicolae Iorga, *Cursul de istoria românilor al lui Florian Aaron*, „Revista istorică”, XIII, 1927, nr. 7–9, p. 256–272; Pompiliu Teodor, *Contribuția lui Aaron Florian la dezvoltarea istoriografiei naționale*, „Acta Musei Napocensis”, V, 1968, p. 577–586; Vasile Cristian, *Activitatea istoriografică a lui Aaron Florian*, „Analele științifice ale Universității Al.I. Cuza” din Iași” (serie nouă), secț. III, Istorie, XVI, 1970, fasc. 1, p. 37–55, fasc. 2, p. 115–133.

Elementele cheie pe care le vom regăsi în Țesătura ulterioară a mitului, chiar dacă vor fi preluate mai mult prin filiera lui Bălcescu, sunt: 1 – lupta pentru „slobozenic“ de sub „despotismul turcesc“; 2 – unirea teritoriilor locuite de români; 3 – afirmarea rolului românilor în apărarea Europei; 4 – justificarea stării actuale a românilor prin „nenorocirile și nefericirile“ care s-au abătut asupra Țărilor Române odată cu asasinarea lui Mihai. Într-un univers eroic, aspectele sociale nu interesează decât în mică măsură. Și, bineînțeles, numai în sens pozitiv, autorul nostru amintind, la fel ca și Bojincă, ajutorul dat locuitorilor pentru refacerea avutului distrus în urma războaielor repetate. Pentru Florian Aaron Mihai Viteazul era un model de comportament propus contemporanilor săi. Calitățile sale – vitejie, mândrie, patriotism – trebuiau conform convingerilor dascălului de la Sf. Sava să anime și pe oamenii secolului al XIX-lea.

Impunerea figurii lui Mihai Viteazul în conștiința societății muntene a cunoscut o etapă nouă în anii 1840 prin implicarea factorului politic. Căutându-și o legitimare în trecut, Gheorghe Bibescu a considerat că din pleiada gloriilor naționale cel mai bine poate fi reprezentat de Mihai Viteazul. Grație propagandei domnești și publicațiilor prilejuite de aceasta sau apărute în acest context favorabil, figura lui Mihai Viteazul se impune în conștiința publică munteană ca principalul erou al Țării Românești.

Acest climat l-a influențat considerabil și pe tânărul Nicolae Bălcescu. După ce în primele sale lucrări el discutase relativ rece impactul lui Mihai Viteazul asupra artei militare și asupra situației sociale din Țara Românească¹⁵, începând cu anul 1847 el s-a dedicat realizării mării monografii menite să proslăvească pe erou. *Istoria românilor sub Mihai-Vodă Viteazul*¹⁶, scrisă în mare parte

¹⁵ Nicolae Bălcescu, *Puterea armată și arta militară de la întemeierea Principatului Valahiei pînă acum* (1844), *Despre starea socială a muncitorilor plugari în Principatele Române în deosebite timpuri* (1846) și *Campania românilor în contra turcilor de la anul 1595* (1847), toate republicate în *Opere. I. Scrieri istorice, politice și economice 1844–1847*, Ediție critică de G. Zanc și Elena G. Zanc, București, 1974.

¹⁶ Ediția standard în *Opere*, vol. III, București, 1986.

în exil, avea să fie cunoscută de societatea românească abia în anii 1861–1863, când Alexandru Odobescu a publicat-o parțial în „Revista Română”, iar impactul ei deplin se va produce după 1877(1878) când a fost tipărită în volum.

În ceea ce privește Moldova, deși Mihai Viteazul era cunoscut și valorizat de Mihail Kogălniceanu¹⁷, el este invocat mai rar, simbolurile dominante rămânând aici Dragoș și Ștefan. În anii '1850, când obiectivul unionist a trecut pe primul plan, a crescut și interesul pentru Mihai Viteazul în paralel cu atribuirea de valențe unificatoare unor domni moldoveni, cum ar fi Ștefan cel Mare. Nu e întâmplător însă faptul că cele două simboluri se regăsesc semnificativ într-o litografie realizată după un desen al lui Alexandru Asachi intitulat *Întâlnirea stindardului lui Ștefan cel Mare cu al lui Mihai Bravul la Socola, la 21 aprilie 1859*. În procesul de unificare a ceea ce s-ar putea numi „l'imaginaire de la nation”¹⁸ cele două personaje istorice plecau de pe poziții relativ egale. Această relativă egalitate nu avea însă să dureze, iar în 1916 I.I.C. Brătianu se putea întreba: „De ce pilda și chipul lui Mihai Viteazul sunt mai vii astăzi în poporul nostru decât chiar figura lui Ștefan cel Mare?”¹⁹.

Începând cu anii '1840 figura lui Mihai Viteazul a servit drept sursă de inspirație pentru o mare varietate de creații literare și artistice. Acestea se înmulțesc vertiginos, astfel încât în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și mai ales la începutul secolului al XX-lea iau naștere adevărate hagiografii populare reflectând biografia domnitorului sau pe cea a membrilor familiei sale. Acestea li se adaugă producțiile dramatice, multe destinate special uzului școlar, picturile și mai ales litografiile tipărite în tiraje de masă cu scopul declarat „ca saloanele să fie ornate cu vechile fapte ale ilustrațiilor noastre străbuni”²⁰ și „tot românul să aibă unul în casa sa”²¹. Prin toate

¹⁷ Mihail Kogălniceanu, *Opere*, II, București, 1976, p. 135–184, 389–390, 395, 495–496.

¹⁸ *L'imaginaire de la nation (1792–1992)*, colloque européen de Bordeaux, 1991.

¹⁹ Gh.I. Brătianu, *op. cit.*, p. 43.

²⁰ „Anunțatorul român”, supliment la nr. 26, 1858, p. 1.

²¹ „Concordia”, I, 1857, p. 163.

acestea elita intelectuală căuta să fixeze trăsăturile denominante ale eroului ce-i definea atât de bine programul de regenerare națională (unitate, independență, integrare europeană), și pe de altă parte să-l impună în conștiința comună, transformându-l într-un element central al acesteia.

Școala era instrumentul cel mai eficient din acest punct de vedere, și de aceea asupra ei se va concentra analiza noastră în continuare. Totodată, având în vedere gradul redus de pătrundere a învățământului secundar și superior în straturile largi ale populației de-a lungul secolului al XIX-lea și până la mijlocul secolului XX, ne-am oprit cu precădere la învățământul elementar și la analiza ofertei sociale așa cum este ea reflectată de manualele de istorie. Căci, poate a venit momentul să ascultăm apelul lui Pierre Ansart și să recitim aceste manuale „comme des discours qui s'adressent à l'enfant, qui lancent des messages ou plutôt des appels, qui visent à l'émouvoir politiquement, à lui inculquer certaines formes d'amours, ... qui vont aussi lui fournir une bonne image de lui-même et de sa nation, ...lui tracer des valeurs et l'inciter à s'y conformer”²².

Pentru perioada 1831–1860 remarcăm faptul că istoria nu avea un loc definit în planul de învățământ al școlilor primare, ea fiind studiată cu precădere în gimnaziu. Din 1843 (în Moldova) și 1847 (în Țara Românească) este introdusă în școlile primare din localitățile reședință de județ și târguri. Pentru școlile primare din sate indicația era să se predea lecții de istorie în cadrul orelor de citire. Învățătorul avea la dispoziție abecedare sau cărți de prime cunoștințe traduse sau prelucrate după modele germane sau franțuzești. Istoria își găsea încă greu matca în aceste lucrări axate în primul rând pe educația moral-religioasă. De exemplu, în două dintre manualele cele mai folosite în școala munteană, *Cele dintâi cunoștințe pentru învățătura tinerilor școlari*, traduse din

²² Pierre Ansart, *Manuels d'histoire et inculcation du rapport affectif au passé*, în *Enseigner l'histoire. Des manuels à la mémoire*, Berna, 1984, p. 58.

franțuzește și adăugate de Grigore Pleșoianu²³, și *Prietenul tinereții*, o traducere după F.P. Wilmsen ce a cunoscut 6 ediții succesive în perioada 1846–1856²⁴, Mihai Viteazul fie lipsește cu desăvârșire din înșiruirea de domni propusă în primul manual, fie este pomenit doar ca cititor al Mănăstirii Strehaia în cazul al doilea (p. 286). Pe de altă parte, în lipsa manualelor specifice pentru școala primară Eforia Școlilor recomandă folosirea lucrărilor lui Aaron Florian, *Manual de istoria Principatului României*²⁵ și *Elemente de istoria lumii*²⁶, ambele cuprinzând referiri la domnia lui Mihai Viteazul. Primul alocă domnului muntean paginile 78–91 (dintr-un total de 212), fiind o prezentare factologică în care elementele considerate a avea impact asupra cititorilor erau: confruntarea cu călăul, bravura din bătălia de la Călugăreni și pierderea dinților lui Sinan-Pașa, săgeata turcească pe care și-o smulge singur din rană cu ocazia unei lupte de la sud de Dunăre, unirea și tragică moarte. Manualul de istorie universală punctează cele două dominante ce devin caracteristice pentru domnul muntean: lupta antiotomană și unirea.

În Moldova un prim manual de istorie este publicat în 1845 de profesorul de la Academia Mihăileană Iancu Albineț²⁷. Acțiunile lui Mihai Viteazul sunt prezentate numai din perspectiva implicațiilor pe care le-au avut asupra domniei lui Ieremia Movilă²⁸.

După 1860 învățământul istoriei se generalizează în școala primară, iar programele, succinte la început, detaliate după 1891, fixează tot mai clar ceea ce trebuia să fie predat. Scriitura manualelor

²³ A se vedea Grigore Pleșoianu, *Cele dintâi cunoștințe pentru învățătura tinerilor școlari cărui încep a citi, traduse din franțuzește și adăugate, a doua ediție mai îndreptată și adăugată*, Craiova, 1833.

²⁴ *Prietenul tinereții*, carte de citire de G.P. Wilmsen, tradus din limba germană de I.C.P., București, 1846; a se vedea și Cornelia Bodca, *Lupta românilor pentru unitate națională, 1834–1849*, București, 1967, p. 45–46.

²⁵ Florian Aaron, *Manual de istoria Principatului României de la cele dintâi vremi istorice până în zilele de acum*, București, 1839.

²⁶ Florian Aaron, *Elemente de istoria lumii*, București, 1845.

²⁷ I. Albineț, *Manual de istoria Principatului Moldovei*, Iași, 1845.

²⁸ *Ibidem*, p. 207–239.

evoluează, la început predominând manualele narativ-descriptive, structurate pe biografii de personalități, îmbinând eventual relatarea factologică cu flash-urile interrogative ale metodei catehetice; după 1891 programa impune în ciclul I al învățământului primar cărțile de „lecturi istorice“, sistemul „biografic“ fiind utilizat în continuare în ciclul II al învățământului primar. Programele de după 1891 fixează clar bucățile literare ce urmau să fie prezentate elevilor. Pentru domnia lui Mihai Viteazul sunt prevăzute „Urcarea pe tron a lui Mihai Vodă (legendă), Preda Buzescu (poezie). Cea de pe urmă noapte ... , Cântecul lui Mihai Viteazul“, toate urmând să fie parcurse în clasa a treia, în luna aprilie, în școlile rurale, și în clasa a II-a în școlile primare urbane. În clasele a IV-a și a V-a domnia lui Mihai Viteazul era reluată aprofundat, programa prevăzând momentele „Călugăreni, cucerirea Transilvaniei și a Moldovei, bătălia de la Mirăslău și Gorăslău, moartea sa“²⁹. Până spre 1918/19 se vor opera puține modificări în programă în ceea ce privește domnia lui Mihai Viteazul. În 1903 se renunță la poezia „Cea din urmă noapte a lui Mihai Viteazul“, considerându-se că ea conține expresii mai greu de înțeles de către elevi, iar partea narativă lasă de dorit³⁰. În general, introducerea în lecțiile de istorie a modelului literar, mai mult sau mai puțin veridic, favoriza o simbioză în care evenimentul real era încadrat canonului literar și „mitizat“ prin apelul la fabulos și imaginar.

Pentru anii 1860–1918/1919 am parcurs un eșantion de 28 de manuale de școală primară, unele dintre ele cunoscând ediții succesive, modificările vizând de multe ori nu modificări substanțiale de viziune, ci doar adăugirea sau eliminarea unor aprecieri. Manualele aparțin atât unor nume „sonore“ în istoriografia română (I. Heliade Rădulescu, A.T. Laurian, V.A. Urechia, Gr. Tocilescu, A.D. Xenopol), cât și

²⁹ C. Lascăr, I. Bibiri, *Colecțiunea legilor, regulamentelor, programelor și diferitelor deciziuni și dispozițiuni generale ale acestui departament de la 1864–1901*, București, 1901, passim.

³⁰ C. N. Micleescu, *Călăuza învățătorului și institutorului*, Câmpulung, 1908, p. 301.

unor învățători, institutori sau profesori care din frecuşurile muncii zilnice cu elevii încercau să ofere instrumente de educație istorică mai practice.

În manualele de istorie pentru școala primară partea dedicată lui Mihai Viteazul variază între 3% și 26% din numărul total de pagini, media celor studiate de noi situându-se la ceva mai mult de 8%, ceea ce îl plasează pe primul loc între personajele istorice, înaintea lui Stefan cel Mare, care are o medie de ceva mai mult de 5%.

Informația istorică este în general aceeași: fiu al lui Pătrașcu cel Bun, după un conflict cu Alexandru cel Rău (nici un manual nu „ratează” episodul confruntării cu călăul), ocupă tronul Țării Românești într-un moment critic pentru țară, urmează descrieri mai ample sau mai succinte ale luptelor cu turcii și ale bătăliei de la Călugăreni, trecerea în Ardeal și lupta de la Sibiu/Selimberg, campania din Moldova și unirea celor 3 țări române, înfrângerea de la Mirăslău și revenirea de la Gorăslău, apoi uciderea lui Mihai. Observăm faptul că față de prima etapă dispar luptele de la Chiselești și Vidin cu episodul rănirii domnitorului în luptă, episod ce avea să revină în manualele postbelice³¹.

Geometria mitului se reliefează pregnant prin câteva idei-forță:

1. Mihai ca salvator al țării din dezastrul în care o aduseseră dominația otomană și domniile anterioare;
2. Mihai ca simbol deopotrivă al independenței și unității naționale;
3. Mihai ca erou războinic;
4. Uciderea lui Mihai – eveniment cu urmări tragice pentru români³².

Față de primatul valorii de model atribuită lui Mihai, grija pentru adevărul istoric poate să cadă pe planul al doilea, chiar dacă acest

³¹ Reapare după 1969, în manualul pentru clasa a IV-a, sub forma lecturii *Buzeștii au salvat viața lui Mihai Viteazul*.

³² Pentru o analiză detaliată vezi Mirela-Luminița Murgescu, *Mythistory...* (cu trimiterile bibliografice detaliate pentru perioada până la 1918).

fapt nu este recunoscut fățiș. Valoare de test au în acest sens „greșelile“ lui Mihai, care pun oarecum în încurcătură pe autorii de manuale. Este vorba pe de o parte de folosirea masivă a mercenarilor, opțiune contrastantă cu o epocă ce exalta datoria cetățenilor de a apăra patria și promova serviciul militar obligatoriu, și pe de altă parte de problema politicii față de țărănime. În acest caz paleta atitudinilor este de o mare diversitate, trecând de la critica aspră a lui I. Heliade Rădulescu la o neutralitate rece manifestată de un Tocilescu vădit incomodat de problemă, de la expunerea clar științifică a lui Xenopol până la absolvirea completă și aruncarea vinei asupra urmașilor lui Mihai³³.

Mitul este complet în geometria sa. Accentul cade evident pe valențele educative pentru contemporaneitate. Scopul său era acela de a dezvolta și întreține sentimentele patriotice ale maselor, de a consolida sentimentul unității naționale după 1859 și de a pregăti Unirea cea Mare.

Pe bună dreptate putem afirma că la începutul secolului XX Mihai Viteazul devenise cea mai importantă figură din Panteonul Național de personaje istorice. El simboliza cu atâta relevanță identitatea românească încât în timpul primului război mondial au fost luate măsuri speciale de protecție a relicvelor sale. Domnitorul muntean era un simbol al națiunii române, care nu trebuia cu nici un preț lăsat să cadă în mâinile dușmanilor.

Delimitările temporale prea rigide pot să pară de multe ori nefirești, dar ele sunt cu atât mai necesare cu cât ajută la surprinderea modificărilor din arhitectura unui simbol. Perioada următoare primului război mondial și până spre 1945 se caracterizează din punct de vedere al activității școlare prin încercarea de prelungire a învățământului primar de la 4 la 7 ani, ciclul al doilea fiind obligatoriu pentru cei ce nu urmau cursurile unei școli secundare. În ceea ce privește studiul istoriei naționale, aceasta avea rolul „să trezească în copii dragostea de patrie prin cunoașterea faptelor strămoșești, pentru păstrarea

³³ *Ibidem.*

și ridicarea acestei patrii³⁴, căci dacă „nu reușește acest lucru e inutilă pentru că răpește un timp prețios³⁵. La clasa a doua urmau să fie studiate legende despre eroii locali și naționali, iar la clasele următoare „istoria adevărată, bazată pe documente și fixată de istorici³⁶. În ceea ce privește legendele istorice, programele interbelice reproduc în linii mari pe cele de la sfârșitul secolului al XIX-lea, bincînțeles cu adăugarea părților legate de evenimente mai recente. Astfel, la clasa a doua urmau să se studieze fragmentele *Mihai și călăul* și *Preda Buzescu*, la fel cum prevăzuse și programa din 1903. La clasele a treia și a patra studiul istoriei se relua narativ, indicându-se să se studieze „luptele cu turcii. Cucerirea Transilvaniei și Moldovei“. Pentru clasa a cincea îndrumările sunt mai ample, subliniindu-se faptul că profesorul „va arăta înrăurirea tot mai mare a străinilor, cu deosebire a negustorilor și cămătarilor greci. Preocuparea domniei țărilor române la Poartă; birurile. Viața românilor în acele timpuri. Figura lui Mihai. Situația Țărilor Române față de Turci la venirea lui Mihai. Mihai și Turcii. Mihai și Ardealul. Mihai și Moldova. Lecturile recomandate spre a fi folosite erau: Dimitrie Bolintineanu, *Legende*, Nicolae Bălcescu, *Istoria Românilor...* (fragmente), George Coșbuc, *Pașa Hasan*, *Poezii populare privitoare la viața și isprăvile Domnului*³⁷. Pentru că programa nu oferea suficiente explicații pentru tratarea lecțiilor, aceste îndrumări au fost reluate și explicate într-un manual de metodică considerat „adaos la manualele de învățământ primar³⁸. Elementele cunoscute ale mitului sunt respectate, numai că accentul cade tot mai mult pe realizarea Unirii. Mihai este asociat cu Petru Rareș,

³⁴ *Programa analitică a învățământului primar*, București, 1925, p. 39.

³⁵ *Programa analitică a cursului primar*, București, 1936, p. 52.

³⁶ *Programa...*, 1925, p. 52.

³⁷ *Ibidem*, p. 40.

³⁸ Petre Puchianu, D. Stoica, A. Pora, *Istoria Românilor. Câteva orientări metodice pentru tratarea tuturor lecțiunilor de istorie din programa analitică cursul primar (cls. a II-a, a III-a, a IV-a), în conformitate cu cele mai noi principii pedagogice*. Ed. I, Craiova, [1931].

care ar fi fost și el animat de ideea de a uni pe români, și cu regele Ferdinand, realizatorul acestei uniri. Așa cum preconizau programele școlare, lecțiile trebuiau să se încheie cu câte un învățământ patriotic. În ceea ce-l privește pe domnul muntean, acesta se circumscrie Unirii românilor, realitate ce se considera că i se datorează în mare măsură³⁹.

Revenind la manualele școlare, pe lângă setul studiat de 12 lucrări didactice pentru ciclurile I și II ale învățământului primar, am folosit ca martor o serie de manuale de liceu datorate unor istorici de anvergură. Figura lui Mihai Viteazul se reliefează cu aceleași elemente cunoscute din epoca anterioară. Ceea ce se schimbă sunt accentele. Noua situație politică a României aducea în mod firesc un alt balans. Odată Unirea cea Mare realizată, apare un sentiment de așezare a lucrurilor în matca lor firească, fapt ce se simte și în scriitura manualelor de istorie,

Mihai își păstrează caracteristica de *salvator al țării din dezastrul în care o aduseseră dominația otomană și domniile anterioare*. Autorii de manuale nu ezită să afirme că „nu lipsea decât foarte puțin ca neamul nostru să fie șters din rândul popoarelor lumii”⁴⁰ și că turcii considerau că „muntenii nu sunt buni de altceva decât să le fie lor robi”⁴¹. Pentru a sugera cât de mare era dependența, un autor afirmă chiar: „Când la noi era secetă, la Constantinopol era foamete, scumpețe, blesteme, rugăciuni și rășcoală”⁴².

Domnul muntean rămâne un *simbol deopotrivă al independenței și unității naționale*, dar accentul cade cu pregnanță asupra celei de a doua componente, Mihai devenind *unul dintre factorii esențiali în realizarea unității românești*. De aceea

³⁹ *Ibidem*, p. 40–42.

⁴⁰ Gh. Lazăr, I. Andreescu, Nic. Ceașanu, *Manual de Istoria Românilor pentru școlile de meserii*, București, 1928, p. 66.

⁴¹ Toma Cocișiu, *Din Istoria Românilor, manual pentru clasa a IV-a primară*, Blaj, 1920, p. 38.

⁴² D. Munteanu-Râmnic, *Istoria Patriei, pentru clasa I-a a școlilor comerciale elementare de băieți și fete*, cd. II, București, 1927, p. 115.

uciderea sa nu mai este percepută ca un eveniment cu urmări tragice pentru întreaga istorie ulterioară, deoarece „gândul de unire a pătruns tot mai mult în sufletele românilor și după 318 ani de la unirea lui Mihai Viteazul, în zilele marelui rege Ferdinand, toți românii și-au dat mâna și s-au unit într-o țară mare și puternică”⁴³. Iar Ioan Lupaș considera că Mihai ar fi fost „un puternic îndrumător al neamului românesc atât prin domnia lui glorioasă, care a dovedit că unirea tuturor românilor într-un singur stat e cu putință ... Amintirea lui luminează ca un stâlp de foc sufletul generațiilor următoare, îndrumându-le neconștient să încerce a duce la împlinire menirea istorică a neamului românesc”⁴⁴. Valențele educative ale simbolului se circumscriu tot mai mult ideii unității românești. Chiar dacă nu se afirmă explicit că Mihai Viteazul ar fi fost animat de idealul unirii românilor, și autorii de manuale încearcă o explicație a contextului politic în care a avut loc acțiunea domnului muntean, remarcăm că în fond motivația nici nu mai avea prea mare importanță, ceea ce conta fiind faptul că „după treisprezece veacuri și mai bine de la părăsirea Daciei în mâinile barbarilor neamul nostru era unit întâia oară”⁴⁵. În prima ediție a manualului său de istorie, e drept, pentru clasa a VII-a secundară, P.P. Panaitescu afirmă la un moment dat: „este greșit să credem că Mihai a avut o idee națională, aceea de a uni pe toți românii într-un singur stat. Această idee a apărut mult mai târziu în Europa și nu putem cere de la Mihai să aibă idei care au apărut două veacuri mai târziu”⁴⁶. În variantele pentru clasa a IV-a secundară ale manualului pasajul dispare, păstrându-se aprecierca de la începutul lecției: „este cel mai mare crou al nostru“, „cea mai mândră figură a trecutului nostru“, care „unește cele trei țări românești, rămânând un simbol al idealului urmărit de neamul nostru până în zilele regelui Ferdinand”⁴⁷.

⁴³ Kiss Paraschiva, Sabin Mureșan, *Istoria Românilor pentru școlile primare*, Cluj, 1924, p. 48.

⁴⁴ Ioan Lupaș, *Istoria Românilor*, manual, ediția a treia, București, 1925, p. 178.

⁴⁵ Gh. Lazăr, I. Andreescu, N. Ceașanu, *op. cit.*, p. 68.

⁴⁶ P.P. Panaitescu, *Istoria Românilor, manual pentru clasa a VII-a secundară*, București, 1931, p. 195.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 183; idem, *Istoria Românilor pentru clasa a IV-a secundară*, ed. IV, Craiova, 1942.

Un alt aspect ce îmbogățește structura simbolului Mihai Viteazul este cel al *vocației creștine* a domnului muntean. „Mihai mai e însemnat printr-un foarte dezvoltat sentiment religios“, afirma un autor de manuale⁴⁸. Astfel, domnul nu numai că s-a manifestat ca un ctitor de biserici și mănăstiri, dar „chiar rășcoala contra turcilor și alianța cu creștinii se datorează în mare parte tot religiozității sale“⁴⁹. Manualele școlare din interbelic îl receptează totodată ca protector al bisericii ortodoxe din Ardeal, iar într-un manual auxiliar pentru clasa a III-a scris de profesorul Toma Cocișiu de la Blaj este introdus și fragmentul „Mihai Viteazul și legenda Metropolitului Belgradului“⁵⁰. Implicit, comportamentul lui Mihai se supune și el unci pioșenii a cărei subliniere capătă nu numai rol emoțional, dar și educativ. Este vorba de pătrunderea în majoritatea manualelor de ciclu II a istorisirii înmormântării lui Andrei Báthory, subliniindu-se faptul că însuși domnul a mers cu o făclie aprinsă, „frumoasă dovadă despre sentimentele sale creștinești“⁵¹. Motivul apare la N. Iorga în *Istoria românilor pentru poporul românesc*⁵², lucrare ce a fost utilizată ca manual pentru școlile secundare, dar această imagine aproape cinematografică își găsește semnificația și forța simbolică abia în manualele interbelice.

Pe de altă parte, în scriitura lucrărilor didactice din această perioadă se simte tot mai mult *vocația europeană*, și mai precis *vocația balcanică* a lui Mihai. „Sufletul lui și faima lui a stăpânit viața noastră și a popoarelor vecine, de la Constantinopol până la Curtea Poloniei și din Viena și Roma până la Moscova...“⁵³.

⁴⁸ Virgil Lupescu, *Istoria patriei pentru clasa I comercială*, ed.II. Pitești. 1922, p.162.

⁴⁹ *Ibidem*.

⁵⁰ Toma Cocișiu, *Legende Românilor, manual auxiliar pentru clasa a III-a*, ediția a II-a. Mediaș, 1920, p. 18.

⁵¹ Ioan Lupaș, *op. cit.*, p. 172.

⁵² A se vedea de exemplu N. Iorga, *Istoria românilor pentru poporul românesc*, ed. de Gheorghe Penelea Filitti, vol. I, București, 1993, p. 210.

⁵³ D. Munteanu-Râmnic, *op. cit.*, p. 127.

În ceea ce privește spinoasa problemă a „legăturii lui Mihai“, ea este tratată în general în manualele pentru ciclul al II-lea al școlii primare. Interesant este faptul că în această problemă personalitatea autorilor se face extrem de simțită, unii dintre ei considerând în continuare că un simbol trebuie pentru a funcționa să fie cu totul și cu totul alb. Și atunci apar afirmații de genul: „nu e adevărat că a legat pe țaran de pământ, de moșia pe care se găsia. Noi știm că „șerbia“ sau „rumânia“ era înaintea domniei lui. Dar pentru că locuitorii spărseseră satele, din cauza Turcilor și a angaralelor – ca să fie ordine, să se muncească pământul, să nu fie foamete, el a poruncit ca „rumâni“ de ori și unde sunt să rămână acolo, să nu mai vânture țara...“⁵⁴. În anul 1927 nu se mai poate în nici un caz invoca necunoașterea problemei... La celălalt pol, Virgil Lupescu introduce aspecte de critică socială, susținând ca motiv al căderii lui Mihai Viteazul faptul că acesta nu s-a sprijinit pe țărănime, acceptând ca toate greutățile să apese numai asupra ei. „Boierii au trebuit să fie menajați de Mihai, căci altfel s-ar fi putut ușor revolta“⁵⁵. De regulă, în majoritatea manualelor problema este expusă neutru și fără a se insista prea mult. Dacă Constantin C. Giurescu integrează lecției despre Mihai Viteazul teoria sa cu privire la Legătura lui Mihai⁵⁶, P. P. Panaitescu oferă o explicație în cadrul lecției *Epoca modernă la români*, fără să o asocieze în vreun fel cu Mihai Viteazul⁵⁷. La rândul său, Ioan Lupaș amintește în lecția dedicată

⁵⁴ *Ibidem.*, p. 128.

⁵⁵ Virgil Lupescu, *op. cit.*, p. 163.

⁵⁶ Constantin C. Giurescu, *Istoria Românilor pentru clasa a IV-a secundară*, București, 1939, p. 173.

⁵⁷ „Starea șerbilor se înrăutățise în veacul al XVI-lea. Am văzut că originea șerbicii la noi porcede încă de la întemeierea principatelor... În veacul al XVI-lea ei sunt legați de glie... Cauza acestei măsuri care s-a introdus încetul cu încetul și a luat putere de lege, este sistemul fiscal al *cislei*... Dacă un sâtean se muta, „dădea bir cu fugiți“, suma ce urma să fie plătită de sat rămânea aceeași; iar cei rămași trebuiau să plătească fiecare mai mult. De aceea a fost oprită plecarea sâtenilor neproprietari din satele unde locuiau“. (P. P. Panaitescu, *Istoria Românilor pentru clasa VIII secundară*, ed. V, Craiova, 1942, p. 163).

domnului muntean grija acestuia pentru țărani din Ardeal⁵⁸, iar „așezământul lui Mihai“ este amintit fără multe alte explicații în cadrul lecției *Principatele române sub suzeranitate turcească și influența culturii grecești*⁵⁹ din manualele pentru clasa a VII-a secundară; din manualul pentru cursul inferior al școlilor secundare elevul afla numai că țărani aveau dreptul de a se muta de la un stăpân la altul, iar „la sfârșitul secolului XVI pierdură și dreptul acesta, ajungând cu totul legați de glie“⁶⁰.

Într-o lume eroică legitimarea unui personaj istoric se face și prin origine. Manualele dedicate școlii primare sunt unanime în a afirma că Mihai Viteazul este fiul lui Pătrașcu cel Bun, din neamul Basarabilor. D. Munteanu-Râmnic ține să-i adauge și originea cantacuzină, prin mama sa, Tudora, descendentă din „neamul împăratesc ce domnise în Bizanț“⁶¹. Singura notă discordantă în acest cor pe o singură voce aparține, nu întâmplător, lui P. P. Panaitescu. Și îl amintim chiar dacă manualul său nu era destinat ciclului primar. Dacă în prima ediție pentru clasa a VII-a secundară, Mihai este considerat încă fiul lui Pătrașcu cel Bun⁶², aserțiune pe care o regăsim și în ediția pentru clasa VIII-a secundară din 1942⁶³, în manualul pentru clasa a IV-a secundară din același an domnul muntean era numai „fiul Teodorei, o femeie frumoasă și inteligentă“⁶⁴, iar în ediția a VI-a a manualului pentru clasa a VIII-a

⁵⁸ Vezi de exemplu Ioan Lupaș, *Istoria Românilor...*, 1925, p. 176; sau idem, *Istoria Românilor*, pentru clasa a VII-a secundară, ed. VIII, București, 1931, p. 185.

⁵⁹ Idem, *Istoria Românilor...*, ed. III, p. 159.

⁶⁰ Idem, *Istoria Românilor*, pentru cursul inferior al școlilor secundare, București, 1935, p. 93.

⁶¹ D. Munteanu-Râmnic, *op. cit.*, p. 116.

⁶² P. P. Panaitescu, *Istoria Românilor*, pentru clasa a VII-a secundară, București, 1931, p. 184.

⁶³ Idem, *Istoria Românilor*, pentru clasa a VIII-a secundară, ediția V, Craiova, 1942, p. 169.

⁶⁴ Idem, *Istoria Românilor pentru clasa a IV-a secundară*, ed. IV, Craiova, 1942, p. 103.

secundară același autor afirmă „Mihai Viteazul era fiul Teodorei din Pia Petrii la vărsarea Ialomiței și-i ieșise faima că ar fi fiu de domn“⁶⁵.

Mitul Mihai Viteazul își păstrează prospețimea și valențele și în perioada interbelică, el fiind un simbol al statului român unitar și slujind consolidării acestuia. Este un personaj viu, un simbol al acțiunii și temerității. Cu o „fire din cale afară de războinică, distingându-se printr-o mare repeziciune în toate lucrările lui, printr-o rară îndrăzneală în toate întreprinderile lui“⁶⁶, „un om cu hotărârea repede și nestrămutată, lovitura dată de dânsul era întotdeauna fulgerătoare și neașteptată, se încredea numai în puterea armelor“⁶⁷. „Domnia și sabia lui glorioasă, ideea alăturării de „împărăția creștină“ și *unirea țărilor române sub stăpânirea lui românească* au rămas *vie amintire și veșnic imbold, pildă și cale de urmat*, timp de 300 de ani, din veac în veac, moștenire strămoșească, până la *marele războiu național*, când oștile Regelui Ferdinand I au mers la moarte și la biruință pentru unirea tuturor Românilor. Iată de ce marele voievod și domn a fost și va rămânea pentru vecii vecilor *vicăii românești Mihai Viteazul!*“⁶⁸. Se considera că mărimea unui personaj se judecă după „înfrâurirea ce a exercitat prin faptele sale nu numai în viață, ci și după moarte. După acest criteriu a fost Mihai Viteazul una dintre cele mai puternice personalități în istoria Românilor, căci vestea faptelor sale de vitejie a entuziasmat nu numai pe contemporanii înțelegători din toate țările creștine, dar și amintirea faimei lui a înfrâurit secole de-a rândul asupra Românilor de pretutindeni, întemeind un cult religios

⁶⁵ Idem, *Istoria Românilor pentru clasa a VIII-a secundară*, ediția VI, Craiova, 1943, p. 169.

⁶⁶ Virgil Lupescu, *op. cit.*, p. 162.

⁶⁷ P. P. Panătescu, *Istoria...*, 1931, p. 83–84.

⁶⁸ D. Munteanu-Râmnic, *op. cit.*, p. 128.

național și sporindu-i intensitatea în măsura în care se desăvârșea procesul istoric pentru realizarea definitivă a unității naționale-politice⁶⁹. Atâta timp cât rolul istoriei în școală era „să trezească în sufletul elevilor iubirea de patrie, contribuind astfel în mod însemnat la consolidarea și înflorirea patriei întregite⁷⁰, entuziasmul și atașamentul pentru personajul istoric mitizat eclipsează orice eventuale elemente discordante. Mărturia lui I. I. C. Brătianu este reprezentativă din acest punct de vedere pentru mentalitatea omului politic animat de vocația acțiunii, pentru care efectul este infinit mai important decât motivația: „Admit că atunci nu exista sentimentul național, după cum nu exista nici în alte țări; dar valoarea lui Mihai Viteazul ca simbol al întregirii neamului rămâne întreagă. De câte ori ne gândim la Ardeal ne gândim la dânsul⁷¹.

Trecând la perioada postbelică dorim să precizăm încă de la început că nu ne propunem o analiză ideologică a utilizării motivului Mihai Viteazul în discursul politic al epocii și nici a mecanismelor ce au determinat modificări de optică sau de interpretare. De asemenea nu trebuie omis faptul că perioada 1945–1989 nu este nici pe departe compactă sau unitară⁷². Deoarece studiul de față și-a propus doar surprinderea evoluției imaginii despre Mihai Viteazul în manualele școlare, ne vom rezuma la o simplă prezentare a elementelor constitutive ale mitului așa cum era propus el în perioada studiată. Existența manualului unic ușurează surprinderea nuanțelor și evoluțiilor, mai ales că în general lucrările se reeditau, autorii rămânând desori acciași pe parcursul unor tronsoane

⁶⁹ Ioan Lupaș, *Istoria Românilor...*, 1931, p. 187–188.

⁷⁰ Idem, *Istoria...*, pentru cursul inferior al școlilor secundare, 1935, p. 4.

⁷¹ Gh. I. Brătianu, *op. cit.*, p. 42.

⁷² Pentru avatarurile raporturilor dintre ideologie și istorie în România comunistă a se vedea îndeosebi Vlad Georgescu, *Politică și istorie. Cazul comuniștilor români 1944–1977*, București, 1992 și Katherine Verdery, *Compromis și rezistență. Cultura română sub Ceaușescu*, București, 1994.

temporale destul de mari. Controlul politico-ideologic ce se manifesta cu precădere asupra tipăriturilor destinate uzului școlar poate transforma aceste lucrări în barometre ale nivelului anexării unor momente istorice de către puterea politică.

Mitul Mihai Viteazul a trebuit în această perioadă să facă față atât epocii în care accentul cădea pe rolul exclusiv al maselor în istorie, deci domnia sa trebuia integrată acestei orientări, cât și celei în care „regimul Ceaușescu“ căuta legitimare în trecut și a început anexarea diverșilor croi naționali ca precursori ai liderului comunist. Pe de altă parte însă, experiența mitului Mihai Viteazul atestă și trăinicia acestor constructe mentale, capacitatea lor de a rezista diferitelor presiuni și de a renaște din propria cenușă.

Astfel, Mihai Viteazul nu lipsește din nici unul dintre manualele studiate. De exemplu, în *Limba română și istoria R.P.R.* pentru clasa a III-a apărută în anul 1950, domnia lui Mihai Viteazul este integrată lecției *Lupta împotriva jugului turcesc* (p. 369–371), eroului nostru revenindu-i cam o jumătate de pagină din totalul de 84 de pagini ce revin părții de istorie. Despre Mihai Viteazul se afirmă că a fost înfrânt pentru că nu s-a bizuit pe popor, dar cei 8 ani de cărmuire ai lui au rămas neuitați în istoria noastră. El a trezit mândria și năzuința spre independență, a încercat să unească cele trei țări române pentru a rezista mai bine turcilor. „Acces gând al lui Mihai a rămas întipărit în mințile și sufletele oamenilor ca un țel luminos pentru viitor“. Bineînțeles la loc de frunte este prietenia cu țarul Feodor⁷³. Conform manualului de istorie pentru clasa a IV-a elementară din 1953⁷⁴, sub titlul *Mihai Viteazul încearcă să unească țările române și continuă lupta împotriva crotopitorilor turci* (p. 51–57) sunt prezentate elementele principale

⁷³ *Limba română și istoria R.P.R.* Manual unic pentru clasa a III-a elementară, București, 1950, p. 370–371.

⁷⁴ *Istoria R.P.R.*, manual pentru clasa a IV-a elementară, București, 1953, 191 p.

ale epocii sale: pregătirea și începutul luptelor cu turcii (pentru descrierea luptei de la Călugăreni se făcea apel la un fragment din Alexandru Vlahuță), distrugerile pricinuite de război (sunt menționate pe de o parte ajutorul material deosebit acordat de țarul Feodor pentru refacerea țării și pe de altă parte „legătura lui Mihai“, prezentată ca fiind în folosul boierilor bogați din Oltenia), cucerirea Transilvaniei și Moldovei, căderea lui Mihai Viteazul. În ceea ce privește însemnătatea domniei, aceasta ar fi datorată atât luptei împotriva jugului turcesc, cât și faptului că a încercat să unească Țara Românească, Moldova și Transilvania „într-un stat puternic să lupte cu turcii“⁷⁵. Aspectele sociale primează, nereușita sa datorându-se faptului că nu s-a sprijinit pe popor, ci „a fost în slujba boierilor asupritori din rândul cărora făcea parte“, boieri care au trădat atât interesele patriei cât și pe domn⁷⁶. Totodată, nu mai apare nici o informație despre originea lui Mihai.

În anii 1956–1957 s-a folosit în școala primară un soi de manual de lecturi⁷⁷, care în ceea ce-l privește pe Mihai Viteazul acordă importanță numai unui aspect al domniei sale: momentul Călugăreni. În paginile cărții este inserat un fragment din Alexandru Vlahuță însoțit de câteva explicații de genul: a condus lupta împotriva jugului otoman; nu a vrut să plătească tribut; Sinan-Pașa era un mare conducător; armata otomană la Călugăreni dispunea de 100000 de oameni; bătălia a fost o mare izbândă „deși avea pușini ostași“⁷⁸. Remarcăm universul perfect de *histoire-bataille* căruia îi este circumscrisă domnia lui Mihai Viteazul.

După aceste vagi perioade de tranziție, lucrurile par să se așeze într-o oarecare stabilitate odată cu manualul de istoria patriei

⁷⁵ *Ibidem.*, p. 57.

⁷⁶ *Ibidem.*

⁷⁷ *Istoria patriei* pentru clasa a IV-a elementară, București, 1955; ediție identică 1956.

⁷⁸ *Ibidem.*, p. 16.

semnat de Dumitru Almaş și Aron Petric⁷⁹, manual ce va cunoaște 11 ediții succesive. Domnicii lui Mihai Viteazul îi sunt alocate două lecții, ceea ce semnifică egalitatea celor două componente specifice ale acțiunii sale istorice: *Luptele pentru eliberarea Țării Românești în timpul lui Mihai Viteazul* (p. 51–53) și *Mihai Viteazul unește Țara Românească, Transilvania și Moldova într-un singur stat* (p. 53–55) (deja în ultima ediție din 1967 enunțul este mai tranșant: *Unirea Țărilor Române înfăptuită de Mihai Viteazul*⁸⁰). Principalcele elemente caracteristice sunt:

caracteristica	1957	1967
1	2	3
- situația dificilă a Țării Românești	- boieri lacomi, - domni nevrednici - jale și întuneric	-
- originea	- negustor - înrudit cu marii boieri	-
- scopul lui Mihai	- gânduri mari - țara slobodă	- identic
- Călugăreni	- bătălia de la ... - turcii erau în culmea puterii lor - nr. mic al românilor	- marca bătălie de la ... - identic - identic
- refacerea țării	- dezvoltarea comerțului - dezvoltarea satelor	- identic
- problema socială	- nu a avut înțelegere pentru țărănimie - dări grele, țărani se vin- deau ca iobagi	- identic
- politica de alianțe	- alianțe cu puterile creștine - solii săi au ajuns până în Rusia	- identic - solii săi au mers de la Praga și până la Moscova

⁷⁹ Dumitru Almaş, Aron Petric, *Istoria Patriei*, manual pentru clasa a IV-a, București, 1957.

⁸⁰ Ibidem, *Istoria patriei*, manual pentru clasa a IV-a. București, 1967.

1	2	3
- scopul unirii	- lupta cu turcii pentru că nu se mai putea baza pe conducătorii din Transilvania și Moldova	- identic - gândea să unească cele trei țări române ca să fie mai puternice în lupta cu dușmanii
- cauzele înfrângerii	- n-a îmbunătățit situația iobagilor din Transilvania și Moldova - nu s-a sprijinit pe popor, nu a fost înconjurat de dragostea întregului popor - înfrânt prin viclenie	- idenic
- importanța	- oclipă de lumină și nădejde - nu apare foarte clar exprimată	- faptele de vitejie săvârșite de poporul nostru sub conducerea lui se înscriu în paginile istoriei printre cele mai strălucitoare în lupta pentru independență - unirea... poporul nu a uitat-o niciodată
- caracterizare	- om mareț, voinic strașnic la înfățișare, cumpănit la vorbă și seump la răs, sclipitor la minte, hotărât la faptă și priceput în conducerea oamenilor - ca domn s-a dovedit unul dintre cei mai buni și îndrăzneți generali ieșiți din sânul poporului nostru - voievodul cu cea mai aprigă și mai vijelioasă viață din cați a avut istoria poporului nostru - alături de Mircea și Ștefan merită numele de viteaz cu care l-a împodobit poporul	- identic - „general” înlocuit cu „comandant de oști din acea vreme” - identic

1	2	3
- revanşa poporului român față de vicisitudinile istorici	- isprăvile săvârșite de poporul român sub conducerea lui au răzburat multe din umilințele și jugurile îndurate și au uimit lumca	- identic

Modificările sunt minime, dar ele țin în primul rând de clarificarea locului pe care îl ocupă Mihai Viteazul în galeria eroilor populari. De ce eroi populari? Pentru că în viziunea oficială propusă de aceste manuale demnitatea de erou se asocia neapărat cu comuniunea cu masele, personajul trebuia să reprezinte poporul, altfel, în momentul în care identificarea nu se mai produce, are loc inevitabilă prăbușire.

Din 1969, echipa autorilor manualului de clasa a IV-a se schimbă parțial, fiind alcătuită din Dumitru Almaș și Eleonora Fotescu. Până în 1973 manualul se recditează identic, dar odată cu ediția 1975 el suferă o serie de modificări. În ceea ce privește cele două lecții despre Mihai Viteazul, aceste modificări nu au afectat fondul prezentării, ci au fost numai de nuanță, adăugiri sau prescurtări. Titlurile lecțiilor sunt aproximativ asemănătoare: în ediția 1969⁸¹ *Lupta românilor pentru eliberarea Țării Românești în timpul lui Mihai Viteazul* (p. 118–121) și *Unirea Țărilor Române în timpul lui Mihai Viteazul* (p. 123–126), iar în ediția 1988⁸² *România sub Mihai Vodă-Viteazul. Lupta românilor pentru eliberarea țării* (p. 64–66) și *Unirea politică a Țărilor Române* (p. 67–70). Figura lui Mihai este reliefată din ce în ce mai mult, ea apare și pe copertă, iar în ediția 1992 a aceluiași manual⁸³ această parte capătă titlul generic *Mihai Vodă-Viteazul*. Raportul dintre

⁸¹ Dumitru Almaș, Eleonora Fotescu, *Istoria patriei*, manual pentru clasa a IV-a, București, 1969.

⁸² Ibidem, *Istoria patriei*, manual pentru clasa a IV-a, București, 1988.

⁸³ Dumitru Almaș, *Istoria românilor*, manual pentru clasa a IV-a, București, 1992.

continuitate și schimbare în prezentarea figurii lui Mihai Viteazul în aceste manuale rezultă și din schematizarea simplificată de mai jos:

caracteristica	1969	1988
1	2	3
- situația dificilă a Țării Românești	- împovărată de biruri și de lăcomia boierilor - domni nevrednici	- Imperiul Otoman era foarte puternic - tribut mare: bani, cereale, turme de vite, miere, ceară, fructe - boierii erau nesupuși față de domni și lacomi față de țărani
- originea	-	-
- scopul lui Mihai Viteazul	- în momentul în care ajunge domn: să scape țara de stăpânirea otomană - gândul măreț să păstreze independența țării	- identic
- Călugăreni - caracterizare Sinan-pașa	- Sinan-Pașa: om viteaz și aspru îmbătrânit în războaie era socotit cel mai vestit general otoman din acea vreme	- identic
- nr. mic al românilor	- turcii de zece ori mai numeroși	- identic
- descrierea clasică a bătăliei	- toate elementele cunoscute: rolul lui Mihai Viteazul, căderea lui Sinan în mlaștină, pierderea steagului	- identic
- măsură în Transilvania	- înlesniri preoților români și țăranilor români - a numit dregători dintre boierii români fără a-i înlătura pe cei maghiari	- identic

1	2	3
- unirea Moldovei	- străjerii din cetașile Neamș și Suceava l-au primit cu strigăte de slavă și cu cântece de bucurie ca pe un adevărat eliberator	- identic
- moartea lui Mihai Viteazul	- jertfa eroică a celui dintâi unificator de țară	- identic
- caracterizare	- era un om voinic, cu ochi mari adânci, frunte înaltă. Avea o fire dărză, îndrăzneță, înflăcărată, iubitoare de libertate. Inima i se înfierbânta pentru libertatea țării, și mai presus de toate era un oștean priceput și viteaz cum rar se ivesc în istorie	- un oștean priceput și viteaz cum rar se ivesc în istorie
- însemnătatea	- s-a jertfit eroic pentru libertatea și unirea Țărilor Române - a fost cel dintâi unificator al țării	- la cele două caracterizări se adaugă: - Faptele strălucite ale lui Mihai Viteazul și cele ale lui Ștefan cel Mare, Iancu de Hunedoara și Vlad Țepeș au arătat că românii au știut să înfrunte prin luptă imperiile vecine, apărându-și cu eroism independența
- atitudinea populară	- poporul l-a ajutat în lupta pentru libertate și independență - poporul l-a numit „Viteazul” și l-a slăvit în cântece	- identic - identic
- lecturi	- Buzeștii au salvat viața lui Mihai Viteazul - Stroc Buzescu și tătarii	- Buzeștii au salvat viața lui Mihai Viteazul

Se remarcă dispariția aspectelor sociale, în timp ce elementele de croizare cresc în pondere, sublinierea morții ca jertfă supremă fiind acum un element de bază în construcția mitului.

Manualul din anul 1975 marchează fixarea lui Mihai Viteazul ca eroul reprezentativ pentru întreaga istorie românească. În contextul mai general al manifestărilor legate de aniversarea a 375 de ani de la Unirea din 1600, coperta cu montajul cuprinzând reproducerea Monumentului de la Adamclisi, fotografia Hidrocentralei de la Porțile de Fier, portretul clasic al lui Mihai Viteazul și steagul dacic este înlocuită cu o reproducere după o frescă de Costin Petrescu reprezentându-l pe Mihai Viteazul. Astfel, aceasta devine prima imagine ce acționează asupra mentalului copilului, iar la vârsta de 9–10 ani impulsul vizual funcționează mai bine decât ceilalți stimuli utilizați în procesul de învățare. Pentru copii manualul și implicit materia sunt reprezentate de personajul de pe coperta cărții folosite în școală.

Dat fiind faptul că în perioada postbelică s-a generalizat și învățământul gimnazial, ne vom ocupa și de manualele pentru acest ciclu. Pentru primul deceniu postbelic reprezentative sunt manualele elaborate de echipa Roller. În manualul de istoria României pentru clasa a VII-a elementară⁸⁴ domnia lui Mihai Viteazul este inclusă capitolului *Încercări de constituire a unui stat centralizat*, cuprinzând din 6 din 314 de pagini (p. 79–84). Dincolo de factologia destul de abundentă, lecția este structurată pe probleme: legăturile cu țările vecine, domnul, boierimea în timpul lui Mihai Viteazul, țărănimea în timpul lui Mihai Viteazul (legătura lui Mihai), oastea, biserica, războaiele lui Mihai Viteazul, expediția lui Sinan-Pașa, bătălia de la Călugăreni, distrugerile războiului, pacea cu turcii, legăturile cu Rusia, cucerirea Transilvaniei, cucerirea Moldovei, căderea lui Mihai, lupta de la Mirăslău, apărarea Țării Românești, personalitatea lui Mihai. Accentul cade în primul rând pe lupta pentru independență, unirea fiind considerată prima fază a statului

⁸⁴ M. Roller, Gh. I. Georgescu, V. Maciu și D. Tudor, *Istoria României*, manual unic pentru clasa a VII-a elementară, București, 1949.

și personalitatea lui Mihai este legată în special de primul aspect, considerându-se că domnia lui „a însemnat trezirea năzuinței spre independență înăbușită de Turci”⁸⁵. Este un personaj combativ, „mare meșter al războiului”, „ca și Mircea și Ștefan odinioară, luptând cu mica oaste, făcuse încă o dată dovada că turcii puteau fi învinși”⁸⁶. Eșecul este datorat lipsei sprijinului popular, ca și atitudinii nobile și boierimii, cu toate că Mihai a fost un apărător al intereselor acestora.

Din 1962, odată cu manualul semnat de Dumitru Almaș, G. Georgescu-Buzău, Aron Petric⁸⁷, cele două componente ale motivului Mihai Viteazul, lupta pentru independentă și unirea, încep să-și regăsească echilibrul. În manualele care s-au succedat în această perioadă⁸⁸ elementele de factologie sunt în general aceleași, ceea ce poate să difere sunt accentele și gradația aprecierilor. În general manualele erau retipărite an de an fără modificări substanțiale. Problema originii lui Mihai Viteazul crează într-un fel dificultăți de coerență: dacă în manualul semnat de Dumitru Almaș, G. Georgescu-Buzău și Aron Petric, Mihai este prezentat ca un negustor de vite, în cel semnat de Florea Dragne, Matei Ionescu și Aurel Iordănescu, domnul face parte din marca boierime și s-a ocupat cu negoșul. În ediția 1979 a manualului H. Daicoviciu, P. Teodor, I. Cîmpeanu se afirmă că, deși a fost „considerat de unii istorici fiu al lui Pătrașcu cel Bun, Mihai a fost înainte de toate fiul faptelor sale”⁸⁹. În edițiile următoare, revizuite în 1982 pe baza programei din 1980, această frază dispăre, aflăm doar că Mihai a urcat toate treptele dregătoriilor ajungând ban al Craiovei⁹⁰. Încet, domnia lui Mihai Viteazul începe

⁸⁵ *Ibidem.*, p. 84.

⁸⁶ *Ibidem.*, p. 81.

⁸⁷ Dumitru Almaș, G. Georgescu-Buzău, Aron Petric, *Istoria României*, manual pentru clasa a VII-a, București, 1962.

⁸⁸ Florea Dragne, Matei Ionescu, Iordănescu Aurel, *Istoria României*, manual pentru clasa a VIII-a, București, 1970; Hadrian Daicoviciu, Pompiliu Teodor, Ioan Cîmpeanu, *Istoria veche și medie a României*, manual pentru clasa a VIII-a, București, 1979.

⁸⁹ Hadrian Daicoviciu, Pompiliu Teodor, Ioan Cîmpeanu, *Istoria...*, 1979, p. 176.

⁹⁰ *Idem*, *Istoria...*, 1983, p. 171.

să intre în rândul epopeelor naționale⁹¹, pentru ca apoi accentul să cadă tot mai mult pe ideea unirii⁹². Elementele ce se creionează cu pregnanță în toate manualele sunt: eroismul românilor în luptă cu dușmani mult mai puternici și mai numeroși, rolul românilor în apărarea Europei, necesitatea istorică a unirii românilor. Nu este lipsit de semnificație faptul că deși pe coperta manualului din 1979 era reprodușă o scenă de pe Columna lui Traian, pentru edițiile următoare a fost preferat tabloul lui D. Stoica „Intrarea lui Mihai-Viteazul în Alba-Iulia“.

După 1989, au fost reeditate fără modificări majore manualul pentru clasa a IV-a, semnat de data aceasta numai de Dumitru Almaș, și cu titlul ușor schimbat cel semnat de Hadrian Daicoviciu, Pompiliu Teodor, Ioan Cîmpeanu⁹³.

Adevărata măsură a mitului așa cum s-a plămădit ani și ani, cu suișuri și coborâșuri, cu omisiuni și îmbunătățiri, cu corecții inerente, ne-o oferă însă manualul actual pentru clasa a XI-a⁹⁴: „La marginile îndepărtate ale lumii medievale și în zorii timpurii ai societății moderne românești străjuiește figura legendară a lui *Mihai Viteazul*, sublimă întrupare a veșnic-neadormitului dor de unire și libertate care străbate întreaga noastră istorie. Omul⁹⁵ care a unit laolaltă pentru prima

⁹¹ *O nouă epopee românească sub conducerea lui Mihai Viteazul* titlu de lecție în Florea Dragne, Matei Ionescu, Aurel Iordănescu, *Istoria României*, manual pentru clasa a VIII-a, 1975; în ediția 1970 acest titlu generic nu apare încă.

⁹² Dacă în ediția 1979 a manualului H. Daicoviciu, P. Teodor... cele două lecții despre Mihai Viteazul erau grupate sub titlul generic *Epopeea românească în timpul lui Mihai Viteazul*, la mijlocul anilor '80 acest titlu generic este înlocuit cu *Unirea politică a Țărilor Române sub conducerea lui Mihai Viteazul*.

⁹³ Vezi de exemplu Hadrian Daicoviciu, Pompiliu Teodor, Ioan Cîmpeanu, *Istoria românilor din cele mai vechi timpuri până la revoluția din 1821*, manual pentru clasa a VII-a, București, 1992.

⁹⁴ Mihai Manea, Adrian Pascu, Bogdan Teodorescu, *Istoria românilor din cele mai vechi timpuri până la revoluția din 1821*, manual pentru clasa a XI-a, București, 1992.

⁹⁵ În ediția revizuită din 1993 termenul „omul“ este înlocuit cu „personalitatea“, fiind adăugat și un subtitlu: *Omul și epoca* (p. 297).

oară cele trei Țări Românești, din toamna târzie a anului 1599 până spre sfârșitul verii 1600, a fost în egală măsură expresia timpului său și pentru că prin opera lui politică și militară le-a anticipat pe toate cele ce au urmat – contemporanul nostru⁹⁶. De peste 150 de ani Mihai Viteazul este contemporanul nostru. El a întruchipat aspirații și visuri ce l-au transformat într-un fel de fântână cu apă vie din care s-au hrănit generații succesive în lupta pentru realizarea unor idealuri naționale. Forța mitului constă atât în capacitatea lui de supraviețuire indiferent de condițiile istorice, cât și în păstrarea forței mobilizator-educative chiar și în momentul în care aspirațiile concrete pe care el le reprezintă au fost de mult realizate. Pentru cultura comună Mihai Viteazul înseamnă simbolul revanșei românilor în fața vicisitudinilor istoriei, un moment de forță militară, de recunoaștere internațională și de integrare deplină în civilizația europeană. Chiar și la acest sfârșit de mileniu atât de tehnicizat și pe care l-am dori mult mai echilibrat din punct de vedere emoțional, chiar și acum se pare că nevoia de mituri este la fel de mare ca și acum un secol. Mihai Viteazul este încă un personaj care trezește pasiuni, care, înconjurat de o aură de intangibilitate, se lasă greu demitificat pentru că în conștiința comună el este o componentă fundamentală a identității naționale românești, iar desacralizarea lui, sau mai bine spus umanizarea sa, este percepută ca o pierdere a atributelor naționale. În cristalizarea acestei imagini manualele școlare au avut un rol extrem de important, impunând, dincolo de cunoștințele istorice concrete, o atitudine față de domnul muntean. Însă tot ele vor avea menirea să-l integreze istoriei europene și să-l transforme într-o componentă a unei culturi comune care să depășească granițele și particularitățile naționale și să ne reprezinte pe toți ca locuitori ai acestui continent.

⁹⁶ *Ibidem* (ed. 1992), p. 273.

MIRCEA CEL BĂTRÂN DE LA COMEMORĂRI RELIGIOASE LA MARI ADUNĂRI POPULARE

CRISTIANA DINEAȚĂ

Instaurarea în România ultimei jumătăți de secol a unui regim cu totul deosebit de ceea ce existase vreodată în această țară, a celui comunist, a marcat profunde rupturi, transformări, devieri sau busculări în toate compartimentele vieții cotidiene: economic, social, politic, cultural sau ideologic. Discursul istoriografic și-a schimbat și el în mod profund esența și mesajul, devenind unul ce trebuia să urmărească înainte de toate o anumită linie ideologică și mai apoi să încerce, în măsura în care acest lucru nu contravenea acestei direcții dinainte impuse, să se miște în limitele unei „libertăți” uneori insensibile.

În ciuda tuturor controverselor și incertitudinilor ce plutesc peste începuturile acestei perioade, un lucru se desprinde extrem de clar: anii 1944–1947 sunt marcați de schimbări și transformări ce vor duce la evoluția ulterioară cunoscută. Discursul istoriografic poartă în această perioadă amprenta unui dublu aspect: unul „tradiționalist” și un altul nou, caracterizat printr-un alt spirit de redactare și interpretare.

În cadrul celei dintâi maniere istoriografice se înscrie, raportându-ne concret la personalitatea voievodului Mircea cel Bătrân, demersul întreprins în 10 februarie 1946 de Nicolae Bănescu. De aproape trei decenii se derula o tradiție prin care voievodul Mircea

cel Bătrân fusese adus în atenția opiniei publice: desfășurarea unor ceremonii religioase dublate și de cuvântări ale unor mari personalități (D. Onciul în 1918 și N. Iorga în 1938). Discursul lui N. Bănescu ținut la Biserica Albă din București conține o parte introductivă referitoare la acțiunile mai cu seamă militare ale lui Mircea, în timp ce a doua parte conține un clar mesaj propagandistic. Pretextul este foarte ușor de sesizat: trecutul spre care trebuie să privim atunci când prezentul prezintă dificultăți: „Pentru a încheia, fiindcă întotdeauna evocația trecutului strecoară în sufletele noastre îndemnuri din faptele lui, ce învățăminte se desfac pentru noi din marea pilduire a străbunului în aceste dramatice zile, în care moștenirea lui se clatină iarăși în bătaia furtunii?”¹. Da, totul se clătina în acele zile în „bătaia furtunii” și istoricul transmite în finalul expunerii sale ceea ce credea el că putea fi făcut pentru a salva totul: „Acesta este îndemnul ce trimite spre noi, din mormântul său de la Cozia, viteazul a cărui pomenire o serbăm (...). Toți în jurul Regelui, simbol măreț al patriei și călăuză înțeleaptă a destinelor acestui popor”².

Nu trece decât un an de la acest discurs și orizontul se schimbă radical. Manualul lui Roller din 1947 poartă amprenta noilor schimbări ce încep să se anunțe. Este anul când începe să se propună un alt gen de discurs istoriografic. Stilul este laconic, presărat și cu unele inexactități, care de acum înainte vor putea trece neobservate întrucât poartă girul „autorității”: „El trebui să-și plece capul și să trimită haraciu la Adrianopole. Închinarea nu se făcea oficial și în scris, ci prin înțelegere verbală”³. Drumul spre noile tipare era deschis. Deceniul următor este unul al restructurării și rearanjării nu atât a informației concrete referitoare la voievodul Mircea cel Bătrân, ci a modului de interpretare a acestei informații. Cel care

¹ Nicolae Bănescu, *Pomenirea lui Mircea cel Bătrân*, în: *Revista istorică*, 32, nr. 1–12, ianuarie-decembrie, 1946, p. 7.

² *Ibidem*.

³ Mihai Roller, *Manual de istoria României* (manual unic pentru clasa a VIII-a secundară), ediția a III-a, Editura de Stat, 1947, p. 113.

încearcă, fie și numai parțial, o sinteză de istorie medie este Barbu Cămpina, a cărui carieră profesională este de-a dreptul amețitoare: termină Facultatea de sociologie, dar un an mai târziu, în 1948, devine conferențiar la Facultatea de Istorie și la numai 33 de ani director adjunct al Institutului de Istorie al Academiei. Încercarea sa de sinteză *Lupta Țării Românești împotriva expansiunii otomane (1335–1415)* scrisă în anii '50 propune un alt mod de abordare și interpretare a informației istorice, forțând-o să intre în anumite tipare, din care unele își vor dovedi viabilitatea până în anii '80. Banala luptă de la Rovine a perioadei interbelice, fie ca și victorioasă, capătă noi proporții: „Expediția de cucerire pe care a condus-o Baiazid în Țara Românească în 1394 (...) este primul act al unui război care nu a durat mai puțin de patru ani aproape fără întrerupere...“⁴. Termenul de război împănă în deceniile următoare cu răsunătoare epitețe își începuse strălucitoarea-i carieră. Scrisă în anii '50 lucrarea cuprinde și aspecte ce par să țină de momentul redactării sintezei, cel al relațiilor româno-ungare: „Se vădisecă din plin roadele unci politici meschine. Gestul de anexare a cetății Turnu pusese vârf antagonismului ce creștea treptat în intensitate între feudalii români și unguri, începând din vremea negocierilor de la Brașov“⁵. Discursul devine extrem de prezenteist, prezența unor termeni ce nu își aveau vreo valoare în Evul Mediu venind să întărească aceasta: „Platforma de colaborare pe care se așezase Mircea cel Bătrân la 7 martie și care presupunea egala îndreptățire la viață a celor două țări prietene, dispăruse fără urmă în august, cu activa contribuție adusă chiar de Sigismund“⁶. Spre deosebire de manualul lui Roller, lucrarea aduce o precizare cronologică privind plata haraciului: „Fapt este că de la începutul anului 1415 Mircea plătea primul său haraci unui sultan al turcilor“⁷, lăsând totuși o

⁴ Barbu Cămpina, *Lupta Țării Românești împotriva expansiunii otomane (1335–1415)*, în Barbu Cămpina, *Scieri istorice*, vol. I, București, Editura Academiei RSR, 1973, p. 248.

⁵ *Ibidem*, p. 268.

⁶ *Ibidem*.

⁷ *Ibidem*, 356.

portiuă de scăpare: „Încă din 1416 el a înlăturat prin lupte noi obligațiile haraciului”⁸, portiuă prin care se vor strecura interpretările anilor '80 în această problemă.

Lucrarea lui Barbu Cămpina, chiar dacă rezervă un spațiu amplu lui Mircea cel Bătrân, nu este totuși o monografie a acestuia. Ultima monografie fusese publicată în 1944 și era cea a lui P. P. Panaitescu. Până la următoarea monografie (1965) a lui Ion Negoiu vor trece 21 de ani. Între timp, în 1962, apare volumul al II-lea din Tratatul de Istoria României, ce nu se ocupă în mod evident numai de Mircea cel Bătrân. Totuși, partea referitoare la acesta reia, uneori până la identificare, ținând seamă că Barbu Cămpina a lucrat în colectivul de redactare, aprecierile din lucrarea menționată mai sus. Mircea cel Bătrân este apreciat și mai profund din perspectiva unei ideologii ce împărțea istoria omenirii în orânduirii și societățile umane în exploatare și exploatați, după o schemă ce căpătase caracter de lege: „În aprecierea personalității lui Mircea cel Bătrân trebuie ținut seama de faptul că, în cadrul istoric obiectiv al epocii, el nu putea fi decât un domn feudal, într-o orânduire pe care o sprijinea și care se baza pe exploatarea țăranimii dependente de către stăpânii feudali”⁹. Monografia apărută în 1965 nu se ridică nici pe departe la valoarea monografiilor interbelice, având o vădită tentă de popularizare. Ni se dă aici una din primele explicații referitoare la epitetul purtat de voievod, explicație ce va diferi în mod sensibil de cele primite în anii '80 pe această temă: „Dar noi credem poate că alegerea apelativului „cel Bătrân“ a fost legată și de mare înțelepciune „bătrânească“ de care a dat dovadă voievodul”¹⁰. Sesizăm absolvirea de păcate a boierilor, fie ea și parțială, în condițiile desfășurării luptei de la Rovine, generată de creșterea sentimentului național într-o Românie a anilor '60 ce își căuta un drum propriu: „Pe lângă sprijinul necondiționat al poporului, Mircea

⁸ *Ibidem*, p. 360.

⁹ Colectiv, *Istoria României*, vol. II, București, Editura Academiei RSR, 1962, p. 385.

¹⁰ Ion Negoiu, *Mircea cel Bătrân*, Editura științifică, București, 1965, p. 15.

cel Bătrân a primit în acle împrejurări și ajutorul deplin al întregii boierimi¹¹. Totuși, Mircea nu dă semne nici acum că ar fi capabil să depășească limitele unei societăți iremediabil împărțită în două clase antagonice: „Răscoalele ar fi putut constitui și un factor de sprijin în înfăptuirea celui de al doilea pas al lui Mircea pentru izgonirea definitivă a otomanilor de pe pământ european, dar el nu a putut interveni datorită limitelor de clasă ale statului pe care îl conducea¹². Autorul reia mai vechea teză însă nedezvoltată în lucrarea lui Barbu Cămpina a unui tribut în 1415 întrerupt și apoi reluat în 1417. Curios este faptul că autorul folosește doi termeni ce nu se presupune că sunt echivalenți juridic, cărora le dă însă interpretare echivalentă: armistițiu și pace: „Pacea reedita (în 1417 – n.a.) armistițiul din 1415, prevăzând deci plata unui tribut de 3000 galbeni în schimbul asigurării liniștei Țării Românești, a cărei independență era menținută¹³. Din acest moment se declanșează un interes mai mult sau mai puțin constant, dar nu numai al istoricilor, ci și al conducătorilor politici ai acelor ani. Așa ne apare relatarea despre vizita lui Ceaușescu la mănăstirea Cozia în 1966: „Lupta lui Mircea pentru libertate, neatârnare și ființa națională și-a găsit astăzi o strălucită împlinire, scria Dl. Nicolae Ceaușescu, Secretarul General al Comitetului Central al P.C.R., președintele Consiliului de Stat al R.S.R., în Cartea de aur a Mănăstirii Cozia, cu prilejul vizitei făcută la 11 iunie 1966¹⁴.

Interesul pare să crească și mai mult la sfârșitul deceniului al VII-lea, când au loc două manifestări de natură diferită, e drept. Mai întâi, la 31 ianuarie/4 februarie 1968 are loc la Cozia o mare comemorare religioasă, prilejuită de împlinirea a 550 de ani de la înhumarea voievodului. O înaltă față bisericească, episcopul Iosif Gafton (+ 1984) al Râmnicului și Argeșului, oficiază slujba reli-

¹¹ *Ibidem*, p. 42.

¹² *Ibidem*, p. 56.

¹³ *Ibidem*, p. 59.

¹⁴ Apud., Ieromonah Chesarie Gheorghescu, în „Mitropolia Olteniei“ XX, 1968, nr. 1–2, p. 129.

gioasă. Evocarea voievodului este făcută de arhimandritul Gamaliil Vaida. Se rememorează acum legătura existentă din vremuri imemorabile între Biserică și stat: „Biserica Ortodoxă Română, atât în decursul istoriei cât și în prezent, fiind alături de popor și conducătorii lui, a încurajat, binecuvântat și popularizat faptele lor mărcje“¹⁵. A doua manifestare are un scop mai limitat, întrucât vizează un singur aspect: lupta de la Rovine. Filiala Comitetului de Stat pentru Cultură și Artă din județul Teleorman a organizat la 12 octombrie 1969 la Roșiorii de Vede un simpozion intitulat „Rovine 575“. Lucrările au fost conduse de Constantin Șerban, cercetător principal la Institutul „Nicolae Iorga“ al Academiei R.S.R. Simpozionul nu și-a propus, așa cum o vor face lucrările anilor '80, să intervină în cronologia luptei, ci numai în identificarea ei spațială. Dar chiar la capătul audierii a nouă comunicări, situația a fost la fel de neclară ca la început: „oștile au rămas mai departe față în față: pe de o parte cei care localizează Rovinele în județul Teleorman, de cealaltă parte partizanii plasării bătăliei în județul Argeș“¹⁶. Referirile făcute la adresa lui Mircea și cuprinse în tratatul de *Istoria poporului român* (1970) reliefează imaginea unui voievod protector nu numai al țării sale, dar și al Peninsulei Balcanice: „Intervențiile lui în sprijinul popoarelor balcanice l-au adus în conflict cu Imperiul Otoman“¹⁷, însă și avantajele poziției sale în raport cu statele balcanice: „Mircea cel Bătrân a deschis șirul domnilor care prin lupta și jertfa lor au salvat țările române de soarta popoarelor balcanice transformate de cuceritori în pașalâcuri“¹⁸.

Sinteza de *Istoria Românilor* din 1971 a lui C. C. Giurescu și Dinu Giurescu prezintă o structură a discursului istoriografic sensibil diferită de cea a celorlalte lucrări ale acelor ani, în mod cert pentru

¹⁵ *Ibidem*, p. 128.

¹⁶ Coralia Fotino, *Aniversarea bătăliei de la Rovine*, în: *Studii. Revistă de istorie*, XXIII, 1970, nr. 1, p. 157.

¹⁷ Colectiv, *Istoria poporului român*, Editura științifică, București, 1970, p. 140.

¹⁸ *Ibidem*, p. 139.

că are ca bază de redactare sinteza din 1935. Este, până în acel moment, un caz singular, de pildă, unde nu mai întâlnim stereotipa imagine a două armate care se confruntă, una învinge și alta este învinsă, ci o mai vastă integrare care include și o paralelă cu lupta de la Călugăreni: „Dar întocmai cum se va întâmpla 200 de ani mai târziu la Călugăreni, înaintarea trupelor otomane (...) n-a putut fi oprită”¹⁹. La interval scurt de timp, de doi ani, în 1976 și 1978 apar două lucrări de Istoria Imperiului Otoman. În 1976, Mustafa Ali Mehmed, în lucrarea *Istoria turcilor*, referindu-se la voievodul Mircea pune în evidență mai mult aspectul social, mai cu seamă reformele șeicului Bedr ed-Din, despre care Barbu Cămpina susținea că este „un vestit prieten turc al poporului român”²⁰. Mustafa Ali Mehmed nu împărtășește această opinie, susținând că reformele șeicului stau tocmai la baza prăbușirii alianței lui Mircea cu претенdenții otomani: „După 1411 a încetat și ajutorul acordat până atunci lui Musa Celebi de către Mircea cel Bătrân. De aceea se pare că nici Țara Românească nu rămăsese indiferentă față de politica socială și ideologia ce se înfiripau în sudul Dunării”²¹. Aurel Decei în lucrarea *Istoria Imperiului Otoman* (1978) dimpotrivă scoate în relief aspectele militare, punând mai cu seamă în evidență nu pe cele petrecute pe teritoriul Țării Românești, ci în afara hotarelor ei. Și nu face referire la cruciada de la Nicopole, ci la expediția de la Karânovasi (1393), cea care în anii '80 va fi văzută ca momentul declanșării luptei de la Rovine: „Această acțiune militară, cu efecte politice, întreprinsă din voința proprie a lui Mircea cel Bătrân de a-și apăra patria împotriva dușmanului, fără nici un ajutor de nicăieri, caracterizează și justifică întregă domnie a marelui domn român”²².

¹⁹ C. C. Giurescu, Dinu Giurescu, *Istoria românilor din cele mai vechi timpuri până azi*, Ediția a II-a, „Albatros”, București, 1975, p. 64.

²⁰ Barbu Cămpina, *op. cit.*, p. 138.

²¹ Mustafa Ali Mehmed, *Istoria turcilor*, Editura științifică și enciclopedică, București, 1976, p. 144.

²² Aurel Decei, *Istoria Imperiului otoman*, Editura științifică și enciclopedică, București, 1978, p. 62.

Anii '80 ai secolului nostru vor purta în istoriografia românească amprenta militarizării discursului și mesajului ei. Cantitatea lucrărilor semnate de Ilie Ceaușescu sau coordonate de el, mulțimea impresionantă a celor apărute la Editura Militară ca și numărul relativ mare de romane istorice apărute la aceeași editură îndreptățesc o asemenea apreciere. Chiar în 1980 apare una din lucrările lui Ilie Ceaușescu ce își propunea să surprindă o mai amplă viziune asupra a ceea ce numea el „războiul întregului popor pentru apărarea patriei”. Chiar din enunțarea titlului putem bănui scenariul ce trebuia urmat: „Sprijinul dat de întregă populație i-a permis lui Mircea cel Bătrân (...) să salveze țara și să-i asigure un mare prestigiu pe plan internațional”²³. În mod curios, antagonismul medieval româno-maghiar atât de comentat în anii '50, dispare cu desăvârșire: „Cu sprijinul unui important contingent transilvănean, având și ajutorul lui Sigismund, regele Ungariei, a reușit să alunge pe otomani din țară”²⁴. Monografia lui Mircea cel Bătrân din 1981 scrisă de N. Constantinescu poate fi apreciată drept una extrem de echilibrată într-un deceniu ce va sta sub semnul exceselor istoriografice. Este unul din pușinii care oferă o premisă pertinentă asupra apelativului voievodal: „Mircea numit mai târziu „cel Bătrân” spre a-l deosebi de omonimii săi din veacul al XV-lea”²⁵. Spirit mai moderat, nu se hazardează în aprecieri numerice ale armatelor în bătălie, potrivit modei timpului: „Raportul numeric dintre cele două oști nu se poate determina cu exactitate”²⁶. Mai mult, reia paralela mai veche Rovine–Călugăreni, cu unele concesii e drept: „Aici s-a dat probabil una din marile bătălii din istoria românilor, comparabilă cu lupta

²³ Ilie Ceaușescu, *Războiul întregului popor pentru apărarea patriei la români. Din cele mai vechi timpuri până în zilele noastre*, Editura Militară, București, 1980, p. 100.

²⁴ *Ibidem*, p. 102.

²⁵ Nicolae Constantinescu, *Mircea cel Bătrân*, Editura Militară, București, 1981, p. 11.

²⁶ *Ibidem*, p. 101.

purtată de Basarab I în 1330 sau cu cea lui Mihai Viteazul la Călugăreni²⁷. Această ultimă apreciere este supusă unor modificări de substanță un an mai târziu într-o lucrare a lui Gh. Romanescu în care Mihai Viteazul este înlocuit cu dacii: „Și așa cum făcuseră în atâtea rânduri strămoșii geto-daci, așa cum procedase cu 64 de ani în urmă Basarab I în victorioasa campanie din 1330, domnul Țării Românești a hotărât să adopte strategia și tactica războiului popular²⁸. Anul 1983 a fost anul apariției unor lucrări de factură diversă, care merg totuși pe câteva aspecte comune din care cel mai important este cel al acțiunii militare. Este anul apariției unei culegeri de texte intitulată *Istoria poporului român* cuprinzând o selecție din diferite aprecieri ale lui Nicolae Ceaușescu. Fără excepție, textele selectate prezintă un aspect interesant: oricât de lungă ar fi fost lista voievozilor sau indiferent de ordinea în care aceștia erau expuși, lista este deschisă de Mircea cel Bătrân: „În Cartea de aur a țării au rămas nemuritori marii conducători de oști ca Mircea cel Bătrân, Vlad Țepeș, Ioan de Hunedoara, Ioan Vodă cel Viteaz, Ștefan cel Mare, Petru Rareș, Mihai Viteazul și atâția alții²⁹. Uneori se pleacă de la un pretext spre a se ajunge la aceeași invariabilă enumerare voievodală, Ceaușescu manifestându-și relativ timpuriu interesul pentru Târgoviște, interes puternic accentuat în 1986: „De numele acestei localități este legată viața și lupta unora dintre cele mai glorioase figuri de conducători ai poporului nostru din trecut printre care voievozii Mircea cel Bătrân, Vlad Țepeș, Mihai Viteazul, Neagoe Basarab și Matei Basarab – care au pus mai presus de orice libertatea și neatârnamarea patriei³⁰. Tot în 1983 figurează și apariția primului volum din sinteza lui Ardeleanu și Mușat care, punând accent pe perioada contemporană, Evului

²⁷ *Ibidem*, p. 103.

²⁸ Gheorghe Romanescu, *Marile bătălii ale românilor*, „Sport-Turism”, București, 1982, p. 66.

²⁹ Nicolae Ceaușescu, *Istoria poporului român*. Culegere de texte, Editura Militară, București, 1983, p. 151.

³⁰ *Ibidem*, p. 136.

Mediu îi rezervă un spațiu restrâns, voievozilor li se relevă numai faptele de politică externă: „Politica externă promovată de Mircea cel Bătrân, alianțele încheiate pe baza cunoașterii exacte a raporturilor existente între statele centrului și sud-estului Europei i-au dat posibilitatea să acționeze cu energie împotriva pericolului cel mai grav care amenința Țara Românească – expansiunea otomană...”³¹. Prin aceeași prismă este privit Mircea cel Bătrân și în Dicționarul *Comandanți militari*, amplificându-se însă dimensiunea europeană a operei sale militare: „Mircea, unul din cei mai redevabili conducători de oști ai evului mediu românesc – cu o incontestabilă contribuție la dezvoltarea artei militare europene – a excelat în arta manevrării trupelor, a câștigării inițiativei, a atacului prin surprindere”³².

Anii 1984–1986 înregistrează o veritabilă ofensivă istoriografică a lui Ilie Ceaușescu, fie ca singur autor, fie coordonator. Lucrările, fie că aveau sau nu anunțată din titlu intenția de a dezbate problemele medievale, ajungeau invariabil și la acest lucru. Sunt de semnalat câteva aspecte inedite: expediția din 1388 a lui Mircea nu mai are caracterul unei operațiuni de anexare, ci de unire: „Efortului de apărare a Dobrogei în fața agresiunii străine i s-a alăturat sprijinul ferm al lui Mircea cel Mare, voievodul care a realizat unirea acestei provincii cu Țara Românească Muntenia”³³. Mircea, în ipostază de unificator și domnitor al unei Țări Românești identificată sub un nume ce nu figurează în nici un caz în documentele cancelariei voievodale: „Greul rezistenței antiotomane în ultimele decenii ale secolului al XIV-lea și primele două ale celui următor a fost purtat de Țara Românească Muntenia sub domnia lui Mircea cel Bătrân (1386–1418)”³⁴. Ilie Ceaușescu este coordonator al *Istoriei militare*

³¹ Mircea Mușat, Ion Ardeleanu, *De la statul geto-dac la statul unitar român*, Editura științifică și enciclopedică, București, 1983, p. 116.

³² Colectiv, *Comandanți militari*, Editura științifică și enciclopedică, București, 1983, p. 223.

³³ Ilie Ceaușescu, *Transilvania, străvechi pământ românesc*, Ediția a II-a, Editura Militară, București, 1988, p. 37.

³⁴ Idem, *Independența poporului român – obiectiv fundamental al politicii PCR. Tradiții. Actualitate. Perspectivă*, Editura Militară, București, 1986, p. 81.

a *poporului român*. O istorie militară în care un voievod este înainte de toate un om al armelor, dar privit dintr-o perspectivă extrem de prezentistă: „Într-o perioadă de peste trei decenii, oștirea română în frunte cu comandantul ei suprem, marele voievod și domn, Mircea cel Bătrân, și-a etalat virtuțile moștenite de la înaintași în numeroase bătălii și lupte desfășurate succesiv pe un teren de acțiuni militare care a cuprins o bună parte a spațiului carpato-danubiano-pontic”³⁵.

Și a sosit și anul 1986! A fost un an extrem de interesant din punct de vedere al interesului manifestat față de voievodul Mircea cel Bătrân. Se împlineau în toamna aceluia an 600 de ani de la urcarea pe tron a voievodului. Dar lucrurile se pun în mișcare mult mai devreme. Mai bine spus la 9 mai 1986 când, prin Hotărârea C.P.Ex. al P.C.R. se ia decizia sărbătoririi în toamnă a acestui eveniment³⁶. Vara anului 1986 a marcat o reală explozie, chiar dacă cu efect așteptat datorită aspectului politic și ideologic, a interesului pe care istorici, oameni de cultură și uneori persoane prea puțin abilitate l-au manifestat relativ la personalitatea și domnia lui Mircea cel Bătrân. Presa din vara aceluia an a încercat să pregătească opinia publică – așa explicându-se de altfel apariția unor articole prea puțin elaborate – și să atragă atenția asupra voievodului. Un prim aspect care s-ar desprinde răsfoind mulțimea de-a dreptul impresionantă a articolelor publicate, este acela că presa românească era cuprinsă de febra interesului, chiar dacă comandat, față de Mircea. Presa centrală bucureșteană, marile cotidiene, săptămânalele, revistele de cultură, dar și ziarele și cotidienele din marile orașe, aproape fără excepție erau angrenate în această cursă a interesului.

Beneficiind în multe cazuri de girul unor mari istorici și oameni de cultură, campania de amplă mediatizare a acelei veri nu putea să treacă neobservată. Un al doilea aspect demn de semnalat îl

³⁵ Colectiv, *Istoria militară a poporului român*, vol. II, Editura Militară, București, 1986, p. 152.

³⁶ Ședința Comitetului Politic Executiv al Comitetului Central al Partidului Comunist Român, în: *Scînteia*, 55, nr. 12911, 10 mai 1986, p. 1.

constituie acela că tonul articolelor este mai puțin oficial, mergându-se uneori până la dispute deschise și chiar atacuri directe între semnatarii articolelor. În primul caz al disputelor legate de anumite probleme, atenția s-a concentrat asupra datării luptei de la Rovine, luptă ce a polarizat disputa în jurul a două „tabere”. Pe de o parte, cei ce rămân fideli vechii datări a bătăliei: „În 1394 sultanul Baiazid a trecut Dunărea pentru a-l supune pe Mircea sau a-l zdrobi”³⁷, și pe de altă parte, cei care propulsează în prim plan noua datare: „În bătălia de la Rovine (17 mai 1395) (...) viteazul domn român a înfrânt și îngenuncheat trupele sultanului Baiazid, obținând o răsunătoare victorie”³⁸. Păreau a fi deci două discursuri istoriografice ce mergeau paralele, cu un plus de insistență, ce suna uneori ca un avertisment, din partea partizanilor celei de a doua datări: „Cine, de acum înainte, optează pentru data de 10 octombrie 1394 va trebui mai întâi să procedeze la răsturnarea argumentării lui Diță și apoi la argumentarea datei de 10 octombrie 1394 care (...) nu a fost niciodată argumentată, ci a fost adoptată dogmatic de la C. Jirecek, de către toți cei ce nu au vrut să fie de acord cu Hasdeu”³⁹. Un alt aspect asupra căruia se insistă cu regularitate într-o manieră pe care o vom regăsi în lucrările publicate ulterior, este cel al Unirii. Și astfel, la sfîrșitul secolului al XIV-lea, găsim o primă Unire, situată înainte de 1600, 1859 sau 1918. Intrarea incontestabilă în componența Țării Românești în 1388 a Dobrogei în condiții încă puțin elucidate chiar și până azi, nu mai putea fi socotită o alipire sau anexare feudală ci, în condițiile unui efervescent naționalism al anilor '80, capătă dimensiuni impresionante: „unind într-o singură țară pe românii din Dobrogea cu cei din Țara Românească”⁴⁰. Apoi, actul

³⁷ Ștefan Ștefănescu, *Orizonturile unei glorioase domnii*, în: *Era socialistă*, 66, nr. 17, 10 sept. 1986, p. 24.

³⁸ Ioan Vlad, „Principele cel mai puternic și mai viteaz...”, în: *Astra* (Brașov), 21, 9 (180), sept. 1986, p. 4.

³⁹ Dan Zamfirescu, *Din nou despre victoria de la Rovine a lui Mircea cel Mare*, în: *Luceafărul*, 29, nr. 32, 9 august 1986, p. 2.

⁴⁰ Ioan Vasiliu, *Mircea cel Mare și Dobrogea*, în: *Tomis* (Constanța) 31, nr. 8, august 1986, p. 13.

Unirii se extinde și în plan temporal, fiind privit ca o moștenire ce vine foarte de departe: „Principelui Mircea, dezideratul Unirii acestor părți de „Țară“ i-a fost transmis, odată cu sceptrul, ca moștenire de la înaintașii săi”⁴¹. O Unire înainte de Unire dă posibilitatea susținerii imaginii unui voievod al secolelor al XIV-lea și al XV-lea ca „prim domn al Unirii”⁴². O privire, chiar și fugară, asupra presei nu putea trece cu vederea paralela indiscutabilă ce se formase între imaginea voievodală și aspirațiile unui președinte 600 de ani mai târziu: „Coincidența a făcut ca exact din locurile citorite acum 600 de ani de Mircea cel Mare să pornească și multe din momentele luptei conducătorului partidului și statului nostru”⁴³. Coincidența este dusă până la identificare, Mircea devenind rând pe rând: „citor de țară demnă, suverană”, „demn, înțelept și viteaz, bun gospodar și făurar de țară”, „crou al neamului românesc”, „un sprijin puternic pentru libertatea tuturor popoarelor”. Tot presa a oferit și locul de desfășurare al replicilor date unor afirmații făcute în străinătate și intervenite la scurt timp după decizia din mai. Atitudinea celor din afara granițelor țării se referea, nu la disputele mai mult sau mai puțin voalate din presa românească, ci la un aspect care în România nu putea fi, în nici un caz, pus în discuție: apelativul voievodal. Reacția în țară nu a întârziat să apară: „Recenta hotărâre a C.P.Ex. al P.C.R. de a fi aniversat, la 600 de ani de la urcarea sa pe tronul Țării Românești pe Mircea cel Mare a avut darul să irite pe „marele istoric” pe unde scurte dl. Niky Munteanu care, cu umor-i specific, de acolo de unde se iau în zeflema toate încercările poporului român de a dobândi o conștiință clară și întemeiată a locului său în lumea în care trăim, s-a ridicat și împotriva „noii” denumiri dată celui cunoscut – zice-se – în mod tradițional sub numele cel „adevărat” de Mircea

⁴¹ Mircea Dogau, *Citor de țară și mare conducător de oști*, în: *Era socialistă*, 46, nr. 17, 10 sept. 1986, p. 28.

⁴² Idem, *Glorioasa moștenire a domnitorului Mircea cel Mare*, în: *Scânteia tinereții*, 42, nr. 11560, 1 aug. 1986, p. 1.

⁴³ A. I. Zăinescu, *Conștiința istoriei*, în: *România literară*, 19, nr. 40, 2 oct. 1986, p. 3.

cel Bătrân⁴⁴. Presa verii anului 1986 a oferit un spectacol interesant, aparent mai puțin închistat în anumite tipare, dar la fel de ideologizat ca și discursul oficial, spectacol ce a cuprins în mod indirect și persoane din afara țării.

Pe măsura apropierii lunii septembrie și deci a momentului aniversar, lucrurile își accelerează mersul. La 18 septembrie se desfășoară la Târgoviște un simpozion sub titlul „600 de ani de la urcarea pe tron a Marelui Mircea Voievod”. Clasică telegramă adresată lui Ceaușescu nu mai poate surprinde, ca și faptul că voievodul și epoca sa nu reprezentau decât un excelent pretext de a glorifica la superlativ prezentul: „Cu vîi simțăminte de mândrie patriotică comunicările au evidențiat adevărul că tot ceea ce au visat mai înălțător înaintașii, sublimul ideal al independenței – căruia Marele Mircea Voievod i-a consacrat întreaga viață – și-au aflat în anii socialismului, cu deosebire în epoca inaugurată de Congresul al IX-lea al partidului de când la conducerea destinului națiunii noastre socialiste vă aflați d-voastră mult iubite și stimate tov. N. Ceaușescu, suprema lor împlinire⁴⁵. La lucrările propriu-zise au luat parte nume sonore din diferite domenii, nu numai istoriografice. Comunicările s-au împărțit în mod egal: trei fac referire directă la voievodul Mircea, la faptele și epoca sa, trei fac referire directă la Nicolae Ceaușescu, la opera și epoca sa⁴⁶. Scenariul se repetă până la identificare două zile mai

⁴⁴ Dan Zamfirescu, *Un cititor al măreției românești în istoria universală*, în: *Luceafărul*, 38, nr. 24, 14 iunie 1986, p. 1.

⁴⁵ Telegrama adresată tov. N. Ceaușescu, secretar general al PCR, președintele RSR de participanții la Simpozionul „600 de ani de la urcarea pe tron a Marelui Mircea Voievod” în: *Scânteia tineretului*, 42, nr. 11602, 19 sept. 1986, p. 1.

⁴⁶ Simpozionul „600 de ani de la urcarea pe tron a Marelui Mircea Voievod” în: *România liberă*, 44, nr. 13024, 19 sept. 1986, p. 2. La acest simpozion au participat cu comunicări următorii: a) conf. univ. dr. Nicolae Edroiu, prorector al Universității din Cluj și prof. univ. dr. Pompiliu Teodor cu „Lupta lui Mircea Voievod pentru independență și unitate statală – moment de referință în dezvoltarea istorică a poporului”; b) prof. Iulian Antonescu, director adj. în Consiliul Culturii și Educației Socialiste și Răzvan Theodoreseu, cercetător științific principal la Institutul de istoria artei, cu „Târgoviște – capitala Țării Românești în vremea domniei lui Mircea Voievod”; c) col. dr. Gh. Tudor, directorul centrului de istorie și teorie militară și Sergiu Iosipescu, cercetător științific la centrul de istorie și

târziu, când la București se desfășoară lucrările sesiunii științifice: „Marele Mircea Voievod – personalitate proeminentă a istoriei naționale”. Persoanele participante poartă parcă nume și mai sonore și funcții și mai importante în angrenajul socio-politic al vremii. Comunicările sunt acum în număr de șapte: patru cu trimiteri directe la Mircea, trei la Ceaușescu. Clasica telegramă este și acum prezentă⁴⁷. Două întruniri ce au reunit nume mari și personalități ale

teorie militară, cu „Victoriile lui Mircea cel Bătrân împotriva Imperiului Otoman și însemnătatea lor pentru apărarea țărilor române”; d) prof. univ. Gh. Ioniță, decanul Facultății de istoric-filozofie a Universității din București și conf. univ. dr. Ion Ardeleanu de la institutul de arte plastice „N. Grigorescu”, cu „Lupta pentru dreptate, unitate și independență – factor de progres în istoria poporului român. Reflectarea acesteia în opera tov. N. Ceaușescu; e) conf. univ. dr. M. Mușat (ASE) și conf. univ. dr. I. Pătroi (Craiova), cu „Epoca Nicolae Ceaușescu – perioada cea mai înfloritoare din istoria poporului român – mărturie a vocației neclintite a poporului nostru pentru libertate, independență și suveranitate națională”; f) conf. univ. dr. V. Cristian (Univ. Al. I. Cuza din Iași) și dr. Gh. Buzatu, cercetător științific principal al institutului A. D. Xenopol cu „Concepția tov. N. Ceaușescu despre afirmarea dreptului popoarelor la independență, suveranitate și pace – expresia vocației poporului român”.

⁴⁷ „Marele Mircea Voievod – personalitate proeminentă a istoriei naționale”. Sesiune științifică, în *Scânteia tineretului*, 42, nr. 11604, 22 sept. 1986, p. 2. La această sesiune științifică au participat cu comunicări următorii: a) acad. prof. univ. dr. Ștefan Pascu, directorul Institutului de istorie și arheologie Cluj, cu „Marele Mircea Voievod – personalitate proeminentă a istoriei poporului român”; b) prof. univ. dr. Ștefan Ștefănescu, membru al C.C. al P.C.R., directorul Institutului de istorie „N. Iorga”, cu „Dezvoltarea economică, socială și culturală a Țării Românești în vremea domniei lui Mircea”; c) gen. col. Vasile Milea, membru supleant al C.P.Ex. al C.C. al PCR, ministrul apărării naționale, cu „Oastea țării pe timpul domniei Marelui Mircea Voievod, scut de nădejde în lupta pentru apărarea independenței țării; d) prof. dr. Virgil Câdea, secretar al Asociației „România”, cu „Marele Mircea Voievod – apărător neînfricat al vetrei strămoșești, al culturii și civilizației europene”; e) Ion Popescu-Puțuri, membru al CC al PCR, directorul Institutului de studii istorice și social-politice de pe lângă CC al PCR, cu „Lupta poporului român pentru dreptate socială, unitate și independență națională reflectată în opera teoretică a tov. N. Ceaușescu”; f) Emilian Dobrescu, membru al CC al PCR, ministru secretar de stat la Consiliul Național pentru Știință și Tehnologie, cu „Epoca Nicolae Ceaușescu – epoca celor mai mărețe împliniri din istoria multimilenară a poporului român”; g) prof. univ. dr. Dumitru Ghișo, membru al CC al PCR, promotor al Academiei de partid pentru învățământ socio-politic, director al Editurii politice, cu „Concepția tov. N. Ceaușescu, secretar general al PCR, președintele RSR cu privire la înțelegerea și colaborarea dintre toate statele lumii – expresie a vocației de pace, independență și suveranitate a poporului român”.

vremii nu puteau fi suficiente pentru un moment aniversar de o asemenea anvergură. Ceaușescu trebuia să aibă ultimul cuvânt! Aceasta s-a întâmplat la 24 septembrie 1986 la Târgoviște unde este convocată o clasică adunare populară. Pretextul convocării era aniversarea voievodului: „În aceste luni se împlinesc 600 de ani de când în fruntea Țării Românești a venit Marele Voievod Mircea cel Mare”⁴⁸, dar alte idci enunțate depășeau în materie de imaginație tot ceea ce se susținuse până atunci: „Ne gândim să stabilim ca Târgoviște să devină a doua capitală a României socialiste!”⁴⁹. Și iată un președinte ce se visa asemenea voievozilor cu două capitale ale țării sau cel puțin cu două reședințe oficiale! Este drept că acest proiect a fost enunțat, nu și pus în practică.

Din acest moment, odată punctul solemn depășit, interesul lui Ceaușescu pentru Mircea cel Bătrân se stinge. Nu se stinge însă și entuziasmul istoriografic și anul 1987 este martorul apariției mai multor lucrări pe tema dată. În primul rând este de semnalat masivul volum *Marele Mircea Voievod* care sintetizează noutățile anului precedent referitoare la voievod. Mai întâi schimbarea irevocabilă a apelativului: „*Mare*, în sens de om al faptelor mari politice și economice, sociale și culturale, de viteaz și neînfricat apărător al țării, al independenței și al poporului”⁵⁰. Apoi, mutarea temporală a Rovinelor la 17 mai 1395 în loc de 10 octombrie 1394, la care contribuția majoră a adus-o Alexandru V. Diță⁵¹, reconsiderarea intervenției lui Mircea în sprijinul pretendenților otomani: „Mircea cel Mare a imprimat acțiunii lui Musa caracterul și dimensiunile unui veritabil război de succesiune și secesiune”⁵², și noutățile ar

⁴⁸ Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul dezvoltării societății socialiste multilaterale dezvoltate*, vol. 28, Editura Politică, București, 1987, p. 28.

⁴⁹ *Ibidem*, p. 33.

⁵⁰ Ștefan Pascu, *Demn, înțelept și viteaz, bun gospodar și făurar de țară*, în *Marele Mircea Voievod*, Editura Academiei RSR, București, 1987, p. 30.

⁵¹ Al. V. Diță, *17 mai 1395, o dată importantă în istoria universală – victoria românească de la Rovine*, în *Marele Mircea Voievod...*, p. 263–264.

⁵² Tahsin Gemil, *Raporturile româno-otomane în vremea lui Mircea cel Mare*, în *Marele Mircea Voievod...*, p. 356.

putea continua. Finalul volumului omagial este apoteotic, legătura dintre voievod și Ceaușescu devenind mai mult decât subînțeleasă, devenind clară: „Niciodată domnia Marelui Mircea Voievod (...) nu s-a bucurat de atâta prețuire ca în anii luminoși ai „Epocii Ceaușescu“ inaugurată de istoricul Congres al IX-lea al partidului când toți comuniștii, întreaga țară, au ales să le fie conducător pe cel ce simbolizează în chipul cel mai strălucit dorința de veacuri a națiunii române de a fi liberă și independentă, deplin stăpână pe destinele sale”⁵³. Biserica se lasă și ea antrenată în vâltoarea acestui elan istoriografic publicând lucrarea *Mircea cel Mare – 600 de ani de la urcarea pe tronul Țării Românești* care este o lucrare surprinzător de echilibrată, bine documentată, ce urmează totuși liniile directoare dinainte impuse. Într-un loc lucrarea prezintă totuși o fisură serioasă relativă la intervențiile repetate ale lui Mircea la sud de Dunăre: „A fost justificat amestecul lui Mircea în treburile statului otoman? Putem pune această întrebare ținând seama de principiul tradițional și statomic al politicii externe românești de neamestec în treburile statelor vecine”⁵⁴. Lucrarea lui Constantin Căzănișteanu *Pe urmele lui Mircea cel Mare* nu aduce nimic nou, ci poate doar o detaliere a unor aspecte, așa cum stau lucrurile cu evenimentele anilor 1394–1396⁵⁵. Teza neplății haraciului turcilor, formulată cu puțin timp în urmă, își găsește aici un apărător înfocat: „Mircea nu a plătit prin urmare haraci Porții otomane și a lăsat urmașului său o țară liberă, independentă, cu un statut de mare putere în sud-estul Europei”⁵⁶. Una din ultimele imagini ale lui Mircea se suprapune până la identificare cu ceea

⁵³ Mircea Mușat, Ion Pătroi, *Epoca demnității și împlinirii marilor idealuri naționale, în Marele Mircea Voievod...*, p. 522.

⁵⁴ Preot Dr. N. Șerbănescu, Dr. N. Stoicescu, *Mircea cel Mare – 600 de ani de la urcarea pe tronul Țării Românești*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1987, p. 346.

⁵⁵ Constantin Căzănișteanu, *Pe urmele lui Mircea cel Mare*, „Sport-Turism”, București, 1987, p. 101.

⁵⁶ *Ibidem*, p. 192.

ce credea Ceaușescu despre sine: „Mircea s-a simțit un slujitor al poporului și țării sale. A servi acest popor și această țară a fost pentru el misiunea supremă. Și s-a achitat cu devotament și inteligență”⁵⁷. Anul 1988 înregistrează o ultimă tentativă de readucere în atenție a voievodului Mircea cel Bătrân, marcând apariția unui album apărut în condiții grafice deosebite și ajustat cu citatele de rigoare. Dar era un foc ce își trăia ultimele pâlpâiri. Tumultului anilor 1986–1987 îi urma acum o liniște apăsătoare. Ceaușescu își pierduse complet interesul pentru acest voievod și se îndrepta spre alții? Probabil că nu o s-o aflăm vreodată! Se spusese chiar totul? Se putea pune punct? Va fi uitat voievodul definitiv? În mod cert nu! În veacul următor, în 2018 probabil la Cozia va avea loc o manifestare religioasă prilejuită de împlinirea a 600 de ani de la moartea voievodului!. Dar până atunci? În mod clar vom fi scutiți de convocarea unor mari adunări populare a oamenilor muncii și ne putem aștepta la un simpozion sau sesiune științifică „Rovine 600”; când, vom vedea! Dacă istoricii nu se pun de acord, am putea avea surpriza derulării chiar a mai multora: unul în octombrie 1994, altul în mai 1995 sau altul în toamna anului 1995! Mai au timp să se decidă!

⁵⁷ *Ibidem*, p. 206.

ROVINE – O ECUAȚIE CU MAI MULTE NECUNOSCUTE

CRISTIANA DINEAȚĂ

Un absolvent de liceu, având minime cunoștințe de Istoria Românilor, ar fi reușit în anii '60–80 să indice dacă nu locul desfășurării bătăliei de la Rovine, măcar data ei. Și acest lucru nu ridică nici un fel de obstacol major, căci totul în manualele de istorie se prezenta limpede: 10 octombrie 1394. Locul poate era mai greu de precizat, dar data părea de nezdruccinat. Și totuși, au venit vremuri „grele“ pentru cei care aveau ca materie de studiu istoria. Dacă un elev termina școala generală spre mijlocul anilor '80, constata cu uimire în anii următori că se întâmplase un lucru ciudat: bătălia de la Rovine se mutase conform manualului de Istorie Antică și Medic a României, ediția 1987, opt luni mai încolo: 17 mai 1395. Probabil că mulți licenți vor fi ridicat impasibili din umeri, nebănuind intensul efort de schimbare a acestei date. În jurul problemelor și întrebărilor legate de desfășurarea luptei de la Rovine s-a dat o adevărată „bătălie“ care a fost mult mai pasionantă decât lasă să se întrevadă cele câteva rânduri înscrise într-un manual de istorie de nivel mediu.

Bătălia de la Rovine nu a fost în istoriografia română o bătălie ca oricare alta. Era cea dintâi despre care sursele timpului oferă amănunte asupra desfășurării a ceea ce avea să fie consacrat definitiv în istoria românilor ca lupta de la Rovine. Sutele de pagini scrise pe marginea acestei probleme nu par să consacre nici pe departe

măcar perspectiva unui răspuns definitiv asupra multelor întrebări ridicate: locul, data, modul de desfășurare sau forțele angajate în această confruntare. „De vină“ pare a fi tocmai multitudinea surselor medievale: de la cronicile bizantine în general favorabile la perspectiva evident nefavorabilă a surselor otomane, de la mult amintitele letopisețe sârbești până la cronicile românești – târzii, e drept –, informațiile se adună, se completează, se suprapun sau se contrazic determinând în rândul istoricilor adoptarea unor poziții diferite. Tocmai această complexitate a izvoarelor a determinat, fără îndoială, explozia de răspunsuri ce s-au dorit de fiecare dată definitive, dar care au fost departe de a fi așa.

Numele unui voievod va rămâne legat întotdeauna de marile sale acțiuni politice și mai cu seamă de confruntările militare, istoriografia scoțând în evidență spectaculosul acestor evenimente. Și domnia îndelungată a lui Mircea cel Bătrân (1386–1418) prezintă o mulțime de astfel de fapte, din care se diferențiază foarte net din punct de vedere al interesului istoriografic lupta de la Rovine. Secolul al XIX-lea redescoperă trecutul medieval și odată cu aceasta pe voievozii acelor timpuri și faptele lor de arme. Încă din prima jumătate a secolului, Kogălniceanu își manifestă interesul pentru persoana lui Mircea văzut ca un erou ce apăra cu arma în mână țara sa de năvălirea turcească generată de refuzul lui de a plăti tributul. Mitul unui tribut plătit de Mircea fie înainte, fie după Rovine, circulă în epocă pornind de la sursele otomane, iar Kogălniceanu nu aduce întâmplător în discuție problema lui într-o vreme când Principatele Române trec prin timpuri încă grele. Deși plasează târziu bătălia (1398) și, folosind Letopisețul Cantacuzinesc, o situează în districtul Ialomița, Kogălniceanu, ignorând de această dată sursele otomane, oferă un final impresionant acestei victorii: „Valahii vor urma pe turci de cealaltă parte a Dunării și-l vor obliga pe Baiazid să se refugieze până la Adrianopol¹“. Anul 1870 aduce prima

¹ Mihail Kogălniceanu, *Opere (vol. II). Scrieri istorice*, Editura Academiei RSR, București, 1976, p. 93.

monografie a lui Mircea cel Bătrân scrisă de Bolintineanu. Aceasta păstrează același clișeu întâlnit și la Kogălniceanu privind data și locul, dar acum este proiectat și mai mult în relief tabloul unui erou romantic puternic individualizat: „Fulgerul înaintea căruia fugeau popoarele orientului, înaintea căruia fugi Sigismund și atâția croi, acum fugea el însuși înaintea lui Mircea”². Până aici discursul istoriografic pare să concorde cu ceea ce susține un manual din 1867: „Atacatu cu furia în însăși terra sa de către Baiasedu la Rovine frânge cumplitu pre Turci și-i nevoiesce a se retrage în Mezia”³, bătălie plasată, de asemenea, după Nicopole, ca și la Bolintineanu. O primă defecțiune intervine însă la scurt timp, când în 1878 Hasdeu afirmă existența unei alte date de desfășurare a bătăliei, ca și a unui alt loc pentru aceasta: „Ilustra victorie de la Rovine, a cărei strălucire se revarsă asupra Craiovei, avusese loc anume la 17 maiu 1395”⁴. Clișeele anterioare se schimbă și de acum înainte nimic nu va mai fi bătut în cuie. Caruselul schimbărilor începuse. Totuși, ceea ce se întâmplă acum cu data bătăliei va avea repercursiuni în timp. „Uitată” vreme de mai bine de o sută de ani, teoria lui Hasdeu va fi reluată și impusă ca „definitivă” în condiții pe care le voi analiza ulterior. Că ipoteza lui Hasdeu nu a fost la timpul său decât o defecțiune aproape necesizabilă este confirmat și de atitudinea lui A. D. Xenopol care revine la scenariul de acum clasic al luptei de la Rovine plasată, temporal vorbind, după cea de la Nicopole: „Nu rămâne altă dată probabilă pentru victoria lui Mircea de la Rovine decât anul următor al bătăliei de la Nicopole”⁵. Odată cu începutul secolului nostru, bătălia de la Rovine se împarte spațial în două locuri, așa cum ne informează un manual din 1900. Acesta

² Dimitrie Bolintineanu, *Viața lui Vlad Țepeș și Mircea vodă cel Bătrân*, București, 1870, p. 94.

³ Vasile A. Urechia, *Istoria românilor Biografii române* Librari editori G. Ioanid & Companie, București, 1867, p. 41.

⁴ Bogdan P. Hasdeu, *Originile Craiovei*, București, 1878, p. 60.

⁵ Alexandru D. Xenopol, *Istoria românilor din Dacia Traiană*, vol. II, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1986, p. 86.

păstrează scenariul clasic al situației luptei după înfrângerea de la Nicopole, victoria de la Rovine apărând cu atât mai strălucitoare. Interesant este că manualul numește ambele locuri, și cel de lângă Craiova, și cel de pe Ialomița, Rovine, contopind ipoteza lui Hasdeu și mărturiile Letopisețului Cantacuzinesc⁶.

Urmează ani de tăcere, până când Mircea revine într-un moment cu totul special în atenția istoriografiei române: anul 1918, an în care situația din România se prezenta într-o stare critică. O capitală sub ocupație, cea mai mare parte a țării la fel, condițiile armistițiului de la Focșani, și oamenii își rememorează trecutul „ajutați” și de faptul că la sfârșitul lui ianuarie 1918 se împlineau 500 de ani de la moartea voievodului. Dar, odată cu rememorarea anilor de glorie ai lui Mircea cel Bătrân este readusă în prim plan și lupta de la Rovine. De acum înainte și pentru multă vreme va intra în joc prin scrierea lui Dimitrie Onciul stabilirea datei la 10 octombrie 1394 și nu ca până acum după Nicopole, ci înaintea acestuia, ca o consecință a participării lui Mircea la Kossovopolje; locul de desfășurare este păstrat: „La Rovine lângă Craiova, s-a dat memorabila bătălie din 10 octombrie 1394”⁷. În 1924 este publicată o nouă monografie a lui Mircea de către Victor Motogna. Acesta reia tabloul sugerat de Onciul, plasând Rovinele lângă Craiova la 10 octombrie 1394. Dar, abia în acest moment intervine elementul de noutate: ne este indicată și desfășurarea unei a doua înfruntări într-un interval de timp, se presupune scurt: „Mircea (...) se retrase spre munții Argeșului, în direcția vechii capitale a țării. În apropierea acesteia se întâmplă o nouă ciocnire”⁸. Scenariul a două bătălii, nu neapărat a două Rovine, va reveni intens în perioada

⁶ Ion Găvănescu, *Istoria omenirii pentru clasa a II-a secundară*, Editura Gôbl, București, 1900, p. 167–169.

⁷ Dimitrie Onciul, *Mircea cel Bătrân. Cuvântare comemorativă la 500 de ani de la moartea lui*, în: Dimitrie Onciul, *Scrieri istorice*. Vol. II, Editura Științifică, București, 1968, p. 247.

⁸ Victor Motogna, *Politica externă a lui Mircea cel Bătrân*, Gherla, 1924, p. 10.

interbelică, dar nu numai, așa cum ne este relatat acest aspect într-un manual din 1926: „El (...) bate pe Baiazid la Rovine și la Ialomița”⁹.

Deceniul al patrulea al secolului nostru marchează apariția a două sinteze de Istoria Românilor: cea a lui C. C. Giurescu (1935) și cea de mai mari dimensiuni a lui Nicolae Iorga (vol. III, *Cititorii* – 1937). Giurescu pare să fi găsit răspunsul la problema locului și datei bătăliei urmărind scenariul dublei confruntări: prima la „Rovine” lângă Craiova la 10 octombrie 1394, în mod cert o victorie, dar neexploatăată pe deplin: „... deși biruitor, Mircea se retrage spre Argeș”¹⁰, acest lucru permițându-i să plaseze aici o nouă confruntare de data aceasta „după cronicile turcești (...) defavorabilă muntenilor”¹¹. Iorga pare mai puțin interesat de locul de desfășurare a bătăliei, și chiar în privința datei concluziile sunt mai puțin tranșante: nu mai avem două bătălii, ci două date prezumtive de desfășurare a unei singure bătălii: „Analele sârbești pomenind moartea lui Marcu (Kralievici – n.a.) dau data de 10 octombrie 1394, ceea ce nu se potrivește cu o mențiune de pomelnic pentru ceilalți doi șefi sârbi care și ei își isprăviseră veacul la noi: 17 mai 1395, pe când un studiu recent pe baza unui act grecesc dintr-o mânăstire constantinopolitană a crezut că poate reține a doua dată”¹². În cele două sinteze, bătălia de la Rovine prezintă un aspect comun: o paralelă între această luptă și cea de la Călugăreni: „Așa încât deși biruitor, Mircea se retrage spre Argeș, cum va face și urmașul său Mihai Viteazul”¹³ și „Ca și Mihai Viteazul după fulgerătoarea ispravă de la Călugăreni, Mircea neavând cu ce să-i reziste sultanului (...) trebui să se retragă spre munte”¹⁴.

⁹ Nicolae A. Constantinescu, *Istoria omenirii în Evul mediu*, București, 1926, p. 127.

¹⁰ Constantin C. Giurescu, *Istoria românilor*, vol. I, București, 1935, p. 457.

¹¹ *Ibidem*.

¹² Nicolae Iorga, *Istoria românilor*, vol. III, București, 1937, p. 298.

¹³ Constantin C. Giurescu, *op. cit.*, p. 457.

¹⁴ Nicolae Iorga, *op. cit.*, p. 299.

În deceniul al V-lea apare și cea mai consistentă monografie a lui Mircea cel Bătrân de până atunci, cea a lui P. P. Panaitescu. Și la el, data bătăliei rămâne neschimbată: 10 octombrie 1394, bătălia ancorându-se și mai mult spre estul țării: „Locul luptei a fost undeva pe drumul care merge de la Nicopole spre Argeș, credem că mai aproape de această localitate”¹⁵. Și la Panaitescu, paralela cu Călugăreni există: „dar marea oaste otomană, întocmai ca mai târziu la Călugăreni, nu fusese distrusă”¹⁶; galeria voievozilor intrați în acest joc al paralelității se lărgește prin alăturarea lui Ștefan cel Mare: „Lupta de la Rovine a fost o luptă în codru, întocmai ca luptele lui Ștefan cel Mare la Vaslui, Războieni și Codrii Cosminului”¹⁷. Ceea ce trebuie remarcat este și faptul că Panaitescu alunecă pe o pantă a aprecierilor dacă nu numerice, cel puțin cantitative, antrenând valurile de mai târziu: „În fața celei mai puternice oștiri a Europei de atunci, Mircea nu a putut face altceva decât să se retragă”¹⁸.

Deceniul al VI-lea aduce în prim plan contribuția unui istoric, de formație sociologică însă, Barbu Cămpina. Acesta sugerează imaginea dublei confruntări, din care numai una este „Rovine”: „Aici (pe Argeș – n.a.) la „Rovine” s-a dat la 10 octombrie 1394 bătălia supremă, una dintre cele mai grele și glorioase din istoria războaielor turco-române”¹⁹, în vreme ce asupra celei de a doua date își manifestă serioase îndoieli, chiar reticență: „La 17 mai 1395 s-a dat lângă Craiova, se pare, o sângeroasă bătălie”²⁰. Jocul aprecierilor numerice își intră și el în drepturi: „... oștile ridicate de Baiazid puteau cuprinde de la 30.000 până aproape 50.000 oameni, în timp ce steagurile boierilor din Țara Românească însumau probabil 10.000 de boieri

¹⁵ Petre P. Panaitescu, *Mircea cel Bătrân*, București, 1944, p. 246.

¹⁶ *Ibidem*, p. 247.

¹⁷ *Ibidem*, p. 241.

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ Barbu T. Cămpina, *Lupta Țării Românești împotriva expansiunii otomane (1335–1415)*, în *Scrieri istorice*, Volumul I, Editura Academiei RSR, București, 1973, p. 257.

²⁰ *Ibidem*, p. 266–267.

și curteni²¹. Tratatul de Istoria României din 1962, care nu se ocupă în chip expres de Mircea face referiri evident la lupta de la Rovine. Data și locul sunt cele statornicite de Panaitescu. Asistăm aici la un proces invers celui petrecut 100 de ani mai devreme, la Bolintineanu, de pildă: imaginea eroului individual este estompată până la ștergere; în locul ei figurează colectivitatea împărțită în eroi: „Victoria lui Mircea se datorește, în primul rând, jertfelor aduse de popor, atât în lupta propriu-zisă, cât și în pregătirea ei“, dar și în mai puțin eroi: „boierii Țării Românești au dat și ei un concurs vremelnic la eforturile generale ale țării²². Trei ani mai târziu apare o altă monografie a lui Mircea cel Bătrân semnată de Ion Negoiu, cu o vădită tentă de popularizare. Cu această lucrare se continuă caruselul cifrelor privind forțele intrate în această luptă: „Oștilor lui Baiazid, proaspete și pline de vigoare de aproape 50.000 de oameni, el nu le opunea decât vreo 10.000 de oșteni²³. Dar, ceea ce este și mai interesant este conținut într-o notă de subsol, care arată în mod cert că autorul nu auzise de ipoteza lui Hasdeu: „în ultima vreme, unii istorici străini susțin că lupta de la Rovine s-a desfășurat în mai 1395²⁴. Un demers contrar va fi întreprins asiduu 20 de ani mai târziu pentru impunerea tocmai a acestei ultime date. Interesul pentru Rovine se manifestă în mod special la finele deceniului, când la 12 octombrie 1969, la Roșiorii de Vede, Filiala Comitetului de Stat pentru cultură și artă din județul Teleorman, a organizat un simpozion: „Rovine 575“. Problemele dezbătute au fost legate de amplasarea locului luptei de la Rovine și nu de datarea ei, dar chiar și acestea au rămas la fel ca la deschiderea simpozionului, adică neclarificate. Sinteza de Istoria

²¹ *Ibidem*, p. 255.

²² *Colectiv, Istoria României, Volumul II*, Editura Academiei RPR, București, 1962, p. 369.

²³ Ion Negoiu, *Mircea cel Bătrân*, Editura științifică, București, 1965, p. 41.

²⁴ *Ibidem*, p. 42.

României din 1970 nu schimbă datele de acum cunoscute ale problemei, ci operează numai mici modificări în jocul cifrelor: „ (...) sultanul Baiazid Ilderim își trimetea oastea de peste 40.000 de oameni, la care s-au adăugat și oștile vasalilor sârbi și albanezi împotriva lui Mircea”²⁵. Tot aici aflăm și structura oștirii lui Mircea rămasă încă la vreo 10.000 de ostași: „cete domnești alcătuite din țărani și cete boierești”²⁶. În sinteza din 1976 a lui C. C. Giurescu și Dinu Giurescu, cifrele sunt înlocuite prin sintagma „superioritate numerică”. Lucru interesant, prin faptul că este în acest moment singular, este acela că se revine la paralela Rovine–Călugăreni: „Dar întocmai cum se va întâmpla 200 de ani mai târziu la Călugăreni, înaintarea trupelor otomane (...) n-a putut fi oprită”²⁷.

Începutul deceniului al noulea al secolului nostru nu anunța nici pe departe marile lupte istoriografice ce vor încerca și vor reuși să schimbe, în a doua jumătate a deceniului, data bătăliei de la Rovine. În 1981 apare o nouă monografie a lui Mircea cel Bătrân semnată de Nicolae Constantinescu. Autorul nu-și asumă responsabilitatea unei aprecieri numerice: „Raportul numeric dintre cele două oști nu se poate determina cu exactitate”²⁸, ci mai moderat, face apel la o altă sursă în sprijinul acestei probleme: „Istoricul militar Ion Cupșa consideră că raportul era de 4/1 în favoarea otomanilor a căror armată o estimează la 40.000 de ostași”²⁹. Tot acum se diversifică și paralela între Rovine și alte bătălii din Istoria Românilor, în joc intrând și lupta de la Posada: „Aici s-a dat probabil una din marile bătălii din istoria românilor, comparabilă cu lupta purtată de Basarab I în 1330 sau cu cea a lui Mihai Viteazul la Călugăreni”³⁰. Un an

²⁵ Colectiv, *Istoria poporului român*, Editura științifică, București, 1970, p. 143.

²⁶ *Ibidem*, p. 144.

²⁷ Constantin C. Giurescu și Dinu C. Giurescu, *Istoria românilor din cele mai vechi timpuri până astăzi*, Editura Albatros, București, 1976, p. 75.

²⁸ Nicolae Constantinescu, *Mircea cel Bătrân*, Editura Militară, București, 1981, p. 103.

²⁹ *Ibidem*.

³⁰ *Ibidem*.

mai târziu, în 1982, lucrarea lui Gheorghe Romanescu *Marile bătălii ale românilor* nu putea să omită lupta de la Rovine. Și aici se vehiculează aceleași aprecieri numerice: „Mircea cel Bătrân apreciind în mod just raportul de forțe – aproximativ 4/1 în favoarea inamicului – și-a dat seama că angajând o bătălie în câmp deschis nu are șanse de reușită”³¹. Data și locul de desfășurare al luptei nu sunt modificate în vreun fel, noutatea intervenind în termenii de comparație ai bătăliei: Mihai Viteazul este înlocuit cu dacii, pentru a fi în spiritul epocii: „și așa cum făcuseră în atâtea rânduri strămoșii geto-daci, așa cum procedase cu 64 de ani mai în urmă Basarab I în victorioasa campanie din 1330, domnul Țării Românești a hotărât să adopte strategia și tactica războiului popular”³².

Rolul de „vedetă” incontestabil în ceea ce privește cantitatea scrierilor despre Mircea cel Bătrân, dar și a noutăților absolute în abordarea luptei de la Rovine, este deținut de anul 1986. În acest an se împlineau 600 de ani de la urcarea pe tron a voievodului, prilej ce nu putea fi scăpat pentru sărbătorire. Dar, ceea ce frapază nu este acest lucru, ci maniera hiperbolică în care se desfășoară aceasta: hotărâri al C.C. al P.C.R., articole în ziare și periodice, simpozioane, mari adunări populare, volum omagial. Totuși, scăpând momentului festiv, deși este apărută tot în 1986, *Istoria militară a poporului român*, plasează Rovinele la 10 octombrie 1394. Termenii de comparație se mențin, cu remarcă că strămoșii geto-daci capătă o întruchipare concretă în persoana lui Decebal: „Mircea cel Bătrân a dat o usturătoare lecție invadatorilor otomani, demonstrând încă odată, așa cum făcuseră înaintașii săi între care s-au numărat Decebal și Basarab I, că o oaste mică se poate împotrivi cu succes și poate obține victoria împotriva unui agresor puternic, atunci când este ferm hotărâtă să-și apere pământul străbun, independența și integritatea teritorială”³³.

³¹ Gheorghe Romanescu, *Marile bătălii ale românilor*, Editura Sport-Turism, 1982, p. 66.

³² *Ibidem*.

³³ Colectiv, *Istoria militară a poporului român*. Volumul II, Editura Militară, București, 1986, p. 152.

Celelalte scrieri ale anilor 1986–1987 au, în legătură cu lupta de la Rovine, ca piesă centrală motivația privind datarea ei. Acum acest lucru se schimbă în favoarea datei de 17 mai 1395. În 1986, se întâmplă fenomenul invers celui din 1965, autorii străini nemaifiind o piedică în susținerea datei de 17 mai 1395, ci un argument în plus: „Această datare a fost acceptată de marea majoritate a istoricilor străini, precum G. Ostrogorski, Halil Inalcik sau Alexander Kuzev”³⁴. Cel care a depus un real efort în demolarea definitivă a vechii date de desfășurare a luptei a fost Alexandru Diță. El îl redescoperă pe Hasdeu după mai bine de 100 de ani, dar nouățile aduse de el pe tărâm istoriografic sunt mult mai numeroase decât simpla schimbare de dată: armata sultanului devine „o adevărată Invincibila Armadă sau Grande Armée”³⁵. Acest lucru îi permite să susțină că riposta a fost la un înalt nivel, banala cifră de 10.000 de oșteni ai lui Mircea nemaifiind vehiculată: „Or, ținând seama de potențialul demografic al țării, oastea cea mare a Țării Românești a putut totaliza în 1395, 40.000 de oameni, ceea ce o arată a fi una dintre cele mai puternice armate europene ale timpului și o situează la nivelul echivalent celei conduse de Baiazid”³⁶. În condițiile confruntării unor armate egal numeric, nici vorbă de o victorie parțială sau de vreo fugă a lui Mircea în Transilvania, cu atât mai puțin de o reînscăunare a lui de către Știber, voievodul Transilvaniei. Victoria devine totală și absolută, manifestându-se și o continuitate în timp: „Între victoria de la Rovine și victoria de la Plevna s-a desfășurat drama confruntării

³⁴ Nicolae Stoicescu, *Bătălia de la Rovine*, Editura Militară, București, 1986, p. 48.

³⁵ Alexandru V. Diță, *600 de ani de la urcarea pe tron a domnitorului Mircea cel Mare*, în Almanahul „Luceafărul”, București, 1986, p. 26.

³⁶ Idem, *17 mai 1395, o dată importantă în istoria universală – victoria românească de la Rovine*, în *Marele Mircea Voievod*, Editura Academiei RSR, București, 1987, p. 264.

dintre cele două lumi³⁷. Datele arhicunoscute ale problemei s-au bulversat, totul căpătând alte dimensiuni. Toate aceste schimbări și răsturnări de situație vizează în fond un singur aspect: tratatul de la Brașov din martie 1395: „ (...) în funcție de datarea bătăliei se ordonează și evenimentele politice, diplomatice și militare din anii 1394–1396; dacă – spre exemplu – bătălia de la Rovine a avut loc la 10 octombrie 1394, atunci tratatul de la Brașov este semnat de un domn fugar, victorios – e drept – dar incapabil să-și fructifice izbânda, dacă s-a desfășurat la 17 mai 1395, atunci tratatul de la Brașov o precede, iar Mircea era un domn stăpân incontestabil în țara lui³⁸. În anii 1986–1987, motivațiile și implicațiile politice și ideologice au hotărât în fond soarta bătăliei ce devine, oficial, una singură, într-o zi precis formulată, într-un loc identificat la fel de sigur, cu forțe combatante certe. Părea că totul era clarificat punct cu punct. Dar, iată că în 1988 este publicată lucrarea lui Francisc Păcurariu *Români și maghiarii de-a lungul veacurilor*. Acum ordinea stabilită este, în mod neașteptat, modificată. Bătălia revine la locul ei din 1394, ba mai mult, este susținută varianta dublei confruntări plasată înaintea tratatului de la Brașov: „Mircea cel Bătrân a încheiat la Brașov o alianță cu Sigismund, regele Ungariei, și oștile celor doi monarhi i-au respins pe turci dincolo de Dunăre, recucerind și cetatea Turnu³⁹. Într-o singură frază, autorul răstoarnă întreg edificiul clădit cu minuțiozitate doi ani mai devreme și argumentat cu grijă.

În momentul actual, lucrurile sunt departe de a fi clarificate. Prin introducerea manualelor de istorie post 1989 ca fiind obligatorii pentru susținerea examenelor de admitere la Facultatea de Istorie, lucrurile se pot complica, în mod serios, pentru cei admiși la examen. Ajunși în anul II de studiu, vor avea surpriza să constate că, de fapt,

³⁷ Idem, *600 de ani de la urcarea pe tron a domnitorului Mircea cel Mare*, p. 29.

³⁸ Constantin Căzănișteanu, *Pe urmele lui Mircea cel Mare*, Editura Sport-Turism, București, 1987, p. 101.

³⁹ Francisc Păcurariu, *Români și maghiarii de-a lungul veacurilor*, Editura Minerva, București, 1988, p. 36.

lupta de la Rovine s-a desfășurat cu totul altfel de cum crezuseră ei; și toate acestea pentru că în 1992 apăreau atât Manualul de Istoria Românilor (Din cele mai vechi timpuri până la Revoluția din 1821 – clasa a XI-a), cât și cursul universitar Istoria medie a României (partea a II-a) al profesorului Ștefan Ștefănescu. În manual vor lua cunoștință de o singură confruntare, cea „din 17 mai 1395 la Rovine între Turnu și Argeș”⁴⁰. În curs vor afla că la această dată, pe care ei o cunoșteau, s-a desfășurat, în fapt, o a doua confruntare, prima desfășurându-se la 10 octombrie 1394, și nu pe Argeș, ci la Craiova, bătălia de pe Argeș fiind, de fapt, a doua confruntare. Nici în privința forțelor oștirilor nu vor fi prea lămurii. Manualul, mergând pe linia anilor 1986–1987, susține că oastea lui Mircea: „Alcătuită din circa 40.000 de oșteni (...) era una din cele mai puternice armate ale timpului”⁴¹, nesuflând vreo vorbă despre oastea otomană. Citind cursul universitar, vor constata că, de fapt, această cifră corespunde tocmai oștirii otomane, în vreme ce „oastea românească nu avea mai mult de 10.000”⁴². Doar în privința metodei aplicate de Mircea înainte de bătălie, cele două manuale sunt de acord: lupte de hărțuială. În anul II de studiu, în cazul în care li se va recomanda între materialele bibliografice și lucrarea lui Tashin Gemil *Români și otomani în secolele XIV–XVI*, apărută în 1991, vor deveni de-a dreptul nedumeriți. Aceasta, deși merge pe ideea a două lupte, una victorioasă: „într-o primă bătălie desfășurată probabil la „Rovine”, undeva în sud-vestul Țării Românești, oștile lui Mircea au obținut o strălucită biruință”⁴³ și alta pierdută de români: „apoi copleșiți de forțele

⁴⁰ Colectiv, *Istoria Românilor din cele mai vechi timpuri până la Revoluția de la 1821*, Editura didactică și pedagogică, București, 1992, p. 222.

⁴¹ *Ibidem*.

⁴² Ștefan Ștefănescu, *Istoria medie a României, Partea a II-a*, Tipografia Universității București, 1992, p. 67.

⁴³ Tashin Gemil, *Români și otomani în secolele XIV–XVI*, Editura Academiei, București, 1991, p. 82.

otomane și părăsit de o parte a boierimii, Mircea a fost nevoit să cedeze (probabil la Argeș) tronul rudci sale de sânge, Vlad I⁴⁴, aruncă și mai departe în timp lupta, plasând-o în toamna lui 1395: „Dar este sigur că, cel puțin, o mare campanie, condusă personal de Bayazid I împotriva Țării Românești a avut loc. Considerăm că ea s-a desfășurat ca o reacție la acțiunile ofensive antiotomane ale lui Sigismund (...) indiscutabil și ale lui Mircea din vara anului 1395, probabil după retragerea regelui din Țara Românească⁴⁵.”

Misterul bătăliei de la Rovine rămâne intact.

⁴⁴ *Ibidem.*

⁴⁵ *Ibidem*, p. 81.

IOAN VODĂ – UN MIT ANTIBOIERESC

MARIA BIZOMESCU

Secolul XIX românesc a fost perioada afirmării marii idei naționale, a creerii statului național modern, și a cuceririi independenței. Această epocă ce marchează un nou început, presărat cu ezitări și neîmpliniri, cerea cu stringență găsirea în rândul înaintașilor a unor exemple, care puse în practică de urmași să permită evitarea obstacolelor ivite în calea împlinirii noilor deziderate naționale.

Căutarea acestor personaje coboară în timpuri de mult trecute, considerate a fi necompromise de dezordinile existente în societatea românească de când domniile fanariote le-au statornicit, și care se perpetuează și în secolul la care ne referim.

Sunt elogiare acum faptele unor domnitori care, în vremea lor nu se putea spune că erau prea simpatizați de supuși, datorită cruzimii de care dădeau dovadă, dar care atrăgeau atenția românilor secolului al XIX-lea, tocmai prin această trăsătură de caracter, devenită în ochii lor un mod de manifestare a autorității, atât de necesară timpurilor acestora de decadentă.

În acest fel Vlad Țepeș devine un simbol al luptătorului pentru independență, care încearcă să pună ordine în țară, iar corespondentul lui din Moldova, Ioan Vodă, ajunge în ipostaza unui salvator ideal. De evoluția fluctuantă a acestuia din urmă ne vom ocupa în paginile care urmează.

Până în secolul al XIX-lea, imaginea pe care sursele o oferă despre acest personaj este întunecată.

Prima știre legată de domnia croului nostru este furnizată de un contemporan al acelor vremuri, Azarie, care ni-l înfățișează ca pe cel „cu nărav de fiară”¹, aducând și argumente în acest sens: „Și unora le-a tăiat capetele și le-a luat averile, crescându-le pe ale sale prin adunări nedrepte, altora le-a jupuit pielea ca la berbeci, pe alții i-a sfărtecat în patru și pe unii i-a îngropat de vii ca morții”²; un tiran însetat de aur și lipsit de credință: „Era acesta și nedrept cinstitor de credință, căci hulea chipurile dumnezeiești zugrăvite pe pereți și de pe icoane”³, ucigaș al boierilor și călugărilor, care prin „nărvire deșartă a dus țara la picire”⁴.

Relatarea lui Grigore Ureche este făcută în perspectiva aceluia sfârșit enunțat sec în titlul primului paragraf pe care îl dedica lui Ioan Vodă: „De domnia lui Ioan Vodă, ce-i zic Armeanul, carile mai apoi l-au rupt cu două cămile”⁵. Domnia lui este pusă de la început sub semnul întrebării datorită descendenței incerte a acestuia: „Acest Ioan-Vodă unii zic că au fost ficior de armean, alții zic că au fost ficior unui Ștefan vodă”⁶, cât și a modului în care a știut să și-o înceapă când: „pre toți i-au covârșit cu vrăjmașia lui și cu morți groaznice ce făcia. Și vrându să ia agonisita tuturor, nu cu alt meșteșug, ci cu vărsare de sânge și din zi în zi izvodia feluri de munci noao”⁷. Toate acestea sunt o prevestire sumbră a „călcăturilor de lege”⁸ cu care bărbatul însurat în postul cel mare își presăra cei doi ani de domnie.

În aceeași ipostază de tiran și iubitor de avuție, pedepsit pentru faptele sale, apare personajul nostru și la Nicolae Costin.

¹ P. P. Panaitescu, *Croniclele slavo-române din sec. XV–XVI*, Ed. Academiei R.P.R., București, 1959, p. 148.

² *Ibidem*, p. 149.

³ *Ibidem*, p. 149.

⁴ *Ibidem*, p. 149.

⁵ Grigore Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei*, Ed. de Stat pentru Literatură și Artă, București, 1955, p. 182.

⁶ *Ibidem*, p. 182.

⁷ *Ibidem*, p. 184–185.

⁸ *Ibidem*, p. 185.

Pe măsura scurgerii timpului, impresiile în legătură cu Ioan Vodă se schimbă. O primă reflectare a acestei modificări de opinie o întâlnim la Dimitrie Cantemir, ce se arăta încântat de cultura acestuia: „Era un bărbat foarte învățat în limbile grecească și latinească și fusese pe vremuri tovarăș de învățătură a vestitului dascăl de grecește Ioan Lascăr⁹. El însuși un învățat, Cantemir, descoperind aceste calități la croul nostru, ține să le pună în evidență, lăsând la o parte datele legate de domnia lui.

Adevărata întoarcere pe dos a legendei negre ilustrată de cronicari, este pusă în scenă în secolulul al XIX-lea. Sunt recunoscute acum cruzimile domnitorului, dar acestea pălesc în fața faptelor de arme și măsurilor administrative luate pe plan intern.

Succesul de care se va bucura acest personaj începând de la această dată se datorează lucrării lui Bogdan Petriceicu Hasdeu: *Ioan Vodă cel Cumplit* (1865) cu care își începe existența mitul. Scrisă cu pasiunea și entuziasmul tineresc al autorului la data când ea este publicată, cartea reprezintă primul pas în calea conturării noii imagini, moderne, a lui Ioan Vodă.

În acord cu dimensiunile în care își proiectează personajul, Hasdeu concepe un cadru de loc și de timp pe măsură.

În vreme ce în Europa singurul principe cu adevărat mare era o femeie, regina Elisabeta a Angliei, într-o țărișoară română apare „un principe pe care numai cea mai neagră trădare îl putu opri a da o altă față Europei, fundând pe Peninsula Balcanică un nou imperiu latin:

„Un mare administrator!
Un mare politic!
Un mare general!”¹⁰

⁹ Dimitrie Cantemir, *Descrierea Moldovei*, Ed. de Stat pentru Literatură și Artă, București, 1956, p. 105.

¹⁰ B. P. Hasdeu, *Ioan Vodă cel Cumplit*, Ed. Cartea Românească, Craiova, 1926, p. XVII.

Iată cum, cercetând trecutul, autorul găsește în el un înaintaș care era foarte aproape de a duce țara la mărire, un exemplu demn de luat în seamă în condițiile în care România secolului al XIX-lea se afla departe de visurile de glorie ale poporului său.

Partizan al lui Cuza, și susținător al reformelor din timpul acestuia, Hasdeu a simțit nevoia de a se opri asupra unui domn popular, luptător pentru independența țării și adversar al marii boierimi, și care în ochii lui este personificat de Ioan Vodă.

Măsurile luate de domnitor pe plan intern: eliberarea poporului de jos din jugul aristocrației laice și clericale, baterea monedei naționale de aramă, strictețea contribuțiilor fiscale, secularizarea averilor mănăstirești, toate aflate la ordinea zilei și în vremea domniei lui Cuza, erau menite a fi modele ale înfăptuirii lor. Toate aceste măsuri au fost puse în practică, ne dezvăluie autorul, „fără ajutorul unci «camere legislative»: camerele legislative nu fac un «2 mai»¹¹, aluzie evidentă la poziția ostilă pe care conservatorii o aveau în timpul lui față de politica de reforme inițiate de domnitor, domnia autoritară a personajului medieval meritând a fi o pildă și pentru cel modern.

Faptele ce i se atribuie lui Ioan Vodă în lucrarea lui Hasdeu fac din el mai degrabă un om politic de secol XIX, decât un domnitor din secolul al XVI-lea, fapt de înțeles având în vedere că este văzut din perspectiva unui contemporan al epocii moderne. Prin urmare, croul nostru „împroprietărea nu numai pe țărani dar chiar și pe țiganii care aveau mijloace de a-și plăti peșin o proprietate”¹², reușind pe această cale să înlăture criza ce ar fi survenit în urma acestui proces și să mărească finanțele statului.

Măsurile luate pe plan fiscal prin baterea monedei de aramă a cărei fabricație costând puțin statul duce la îmbogățirea țaranului și prin aceasta a fiscului (pentru că: „fără concursul a miriade de agenți salariați, fără directorate statistice, fără contabilitate tran-

¹¹ *Ibidem*, p. 44.

¹² *Ibidem*, p. 44.

ceză, fără inspectori financiari, el se mulțumi a aplica în toată vigoarea teribila lege a neplatei dărilor¹³), veneau în spijinul susținerii necesității unei monede naționale atât de necesară în epocă și puneau în evidență acțiunea nefastă a legilor din perioada respectivă, care „pedepsesc cu temnița pe debitorul unui particular, de cele mai multe ori ale unui grec sau evreu, căci românii nu prea au bani de dat cu împrumut¹⁴, păgubindu-se în acest fel statul și impunându-se a fi modificate.

Plasarea în epoca modernă a personajului este evidențiată și de susținerea existenței unei legi electorale emisă de acesta, când „pentru alegerea domnului, pentru chestiuni de mare importanță, românii procedau la convocarea unei adunări obștești, așezate în principiu pe niște baze mult mai largi decât chiar «votul nostru universal»¹⁵.

Printr-o dibace politică externă, principele român „era cât p-aci să arunce într-un grav labirint de complicații trei din statele cele mai ponderoase ale Europei: Turcia, Franța și Polonia¹⁶. O astfel de politică era necesar a fi dusă și în contextul în care, după ce se reușise dubla alegere a lui Al. I. Cuza, aceasta și unirea Principatelor Române trebuiau să fie recunoscute cât mai repede de marile puteri.

Sfârșitul tragic al lui Ioan Vodă, în lupta dusă împotriva turcilor, se constituie într-un îndemn adresat domnitorului Unirii de a îndeplini și marele vis de eliberare al înaintașului său din secolul al XVI-lea.

Pentru a asigura succesul deplin al croului său, Hasdeu argumentează motivațiile pe care le-au avut cronicarii ce au prezentat într-un mod incriminator actele aceluia prin faptul că Ureche, de exemplu, era din „una din familiile cele mai ilustre ale Moldovei, înrudit cu ceilalți boieri, devotat călugărismului și, prin urmare,

¹³ *Ibidem*, p. 54.

¹⁴ *Ibidem*, p. 59.

¹⁵ *Ibidem*, p. 53.

¹⁶ *Ibidem*, p. 48.

dușman sistematic al stăpânului său¹⁷, ca el fiind și ceilalți făuritori ai imaginii defavorabile a domnitorului medieval.

Ioan Vodă al lui Hasdeu nu trebuia să fie decât exemplul, cu toate vărsările de sânge, al unei domnii autoritare și întemeiată pe sprijinul majorității poporului, singura capabilă și în vremurile moderne de a pune capăt împotrivirii celor care nu erau de acord cu adoptarea și punerea în practică a reformelor înnoitoare.

Lucrarea lui Bogdan Petriceicu Hasdeu deschide, așa cum am mai precizat, drumul mitului lui Ioan Vodă; de acum înainte, în funcție de noile probleme apărute și care se cer rezolvate, el va fi privit ca un precursor al idealurilor de independență, de eliberare socială și națională.

În cadrul lucrărilor de sinteză scrise de acum înainte, a căror capacitate de percepere este mai mare decât a celor de specialitate și în consecință având un rol mai mare în imprimarea în mintea oamenilor a acestui mit, accentul este pus pe lupta împotriva turcilor, domnitorul apărând în ipostaza martirului pentru eliberarea țării (A. T. Laurian – *Istoria românilor*, A. D. Xenopol – *Istoria românilor din Dacia Traiană*), în sensul unei pledoarii pentru independență și afirmare națională.

Divergențele dintre cele două mai importante sinteze de istoric ale celei de-a doua jumătăți a sec. XIX, apar în privința originii domnitorului. În timp ce în *Istoria românilor din cele mai vechi timpuri și până în zilele noastre*, A. T. Laurian vorbește despre „un aventurier, anume Ionașcu, care petrecea în Turcia ca negustor și se zicea a fi fiu natural al lui Ștefan VII¹⁸”, poate din dorința de a romanța puțin viața acestui personaj, Xenopol susține cu tărie că: „Ioan Vodă era un fiu natural al lui Ștefan al V-lea, nepotul lui Bogdan încrucișatul și deci urmaș direct al lui Ștefan cel Mare¹⁹, descendență ilustră, care justifică în cel mai înalt grad accesul la

¹⁷ *Ibidem*, p. 47.

¹⁸ A. T. Laurian, *Istoria românilor din timpurile cele mai vechi până în zilele noastre*, Tipografia Națională, București, 1873, p. 382.

¹⁹ A. D. Xenopol, *Istoria românilor din Dacia Traiană*, vol. III. Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1988, p. 77.

tronul Moldovei. Tot el este cel care, amintind de vărsările de sânge săvârșite de domnitor, le justifică prin specificul epocii acestuia: „fără a vorbi de Vlad Țepeș, nici de Ștefan cel Mare, chiar Neagoe Basarab nu rămase cu mâinile nepătate de sânge”²⁰, și pălesc în fața faptelor sale, care fac din el „cel de pe urmă crou al Moldovei”²¹. Și avea și de ce să fie considerat așa, având în vedere momentele de cumpănă în care își instaurează domnia, reușind pentru un timp să reînvie vremurile de glorie, detașându-se prin aceasta ca un personaj unic al istoriei noastre: „Este greu de a întâlni în istorie o soartă mai dramatică decât aceea a croului moldovean. Arzând de iubire de moșie îl vedem reînnoind vremuri ce păreau apuse pentru totdeauna și scoțând iar din poporul român minuni de vitejie deși acesta nu mai era, în întregimea lui, ceea ce fusese în timpul lui Ștefan, o clasă de proprietari ce-și apărau moșiile lor, punând piept pentru moșia cea mare”²², întruchipând conducătorul, care era așteptat și în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, să insuflă poporului român puterea de luptă pentru câștigarea libertății.

În aceeași lumină favorabilă apare Ioan Vodă și în manualele școlare ale aceluiași timp, care îl prezintă în ipostaza de zelos apărător al independenței țării, războindu-se cu turcii²³, urmând să ușureze sarcinile puse asupra poporului de rând²⁴, pedepsind pe boieri pentru a așeza dreptatea și a ocroti pe cei săraci, fapt pentru care își atrage ura boierilor și iubirea celor de rând, aceștia fiind sprijinatorii faptelor strălucite ale domnului.

Spre deosebire de acești autori, junimiștii vin cu o altă părere despre modul cum trebuie scrisă istoria, reproșându-le tendința de exarcerbare a sentimentului național, prin contemporanizarea evenimentelor trecute în scopul susținerii anumitor idei. Aceeași

²⁰ *Ibidem*, p. 83.

²¹ *Ibidem*, p. 93.

²² *Ibidem*, p. 93.

²³ V. A. Urechia, *Istoria românilor*, Ed. Soccec, București, 1867, p. 52.

²⁴ C. Gallin, *Leccióni din istoria românilor*, Ed. Librăriei Goldslegjer, Botoșani, 1893, p. 87.

situație se dovedește a o avea și evocarea domniei lui Ioan Vodă. Păreră junimiștilor în legătură cu acest personaj, este dezvăluită de doi din reprezentanții lor, P. P. Carp și Gh. Panu, în polemica ce o deschid cu principalul inițiator al acestui mit, B. P. Hasdeu.

Adepi ai unci domniei a legii, răstoarnă concepția lui Hasdeu legată de modul în care ar trebui realizată guvernarea lui Cuza și ale cărei elemente le expune sub forma acțiunilor lui Ioan Vodă.

Dacă în monografia lui, personajul principal apare ca un domn și un administrator drept și iubit de popor, de talia unor exemple ilustre în acest sens din istoria universală: Napoleon, Cezar, Ludovic al IX-lea, sau Henric IV²⁵, Carp e de părere că măsurile luate de domnitor nu vin în sprijinul acestei apoteoze. Argumentele aduse de Hasdeu pentru a-și susține idolul, nu reușesc să rămână în picioare la cercetarea pe care Carp le-o face. Toate sunt luate în parte și combătute. În cazul controlului personal al actelor emantate de cancelaria domnească, P. P. Carp vedea o „înăbușire a liberelor tranzacții”²⁶, baterea monedei naționale nu reușește nici ea să impresioneze, dimpotrivă: „Și Jacques II a bătut moneda națională, au trebuit însă 30 de ani de sacrificii ca să scape Anglia de moneda lui”²⁷.

În monografie, Ioan Vodă se dovedește a fi un domnitor național și democrat pentru că a prigonit pe boieri și călugări, deveniți periculoși prin puterea la care ajunseseră în secolul lui Hasdeu; ei erau însă, în contextul epocii lor, cei care mențineau trează religiozitatea ortodoxă în fața pericolului otoman, încercarea de distrugere a lor amenințând însăși naționalitatea noastră²⁷.

Eliberarea poporului de jos a fost făcută nu din simpatia prea mare pe care o avea față de el, cât din dorința de a-l aduce sub

²⁵ Eugen Lovinescu, *P. P. Carp. Critic literar și literat*, Ed. Socco, București, 1941, p. 43.

²⁶ *Ibidem*, p. 43.

²⁷ *Ibidem*, p. 43.

²⁷ *Ibidem*, p. 45.

tutela domniei, în scopul străngerii unei cât mai mari averi, una din adevăratele lui pasiuni.

Ceea ce rămâne în picioare este imaginea unui „aventurier, un condotier, viteaz și genial ca mai toți condotierii a cărui singură țintă era Tronul, iar nu binele Moldovei, ale cărui singure mijloace erau tirania și cruzimea”²⁸.

Celălalt reprezentant al „Junimii” merge mai departe în desființarea personajului lui Hasdeu, ironizând chiar și calitățile militare ale acestuia. În vreme ce în ochii autorului monografiei momentul atacării prin surprindere a turcilor este o afirmare a geniului strategic pe care îl deține domnitorul, Panu nu își poate explica această ipostază decât într-o manieră caricaturală, afirmând că Ioan Vodă „seamănă cu acele genii sau duhuri din povești, care aveau puterea de a trimite o boare lină, adormitoare, împotriva căreia doar feciorul cel mic al împăratului putea să reziste și nenorocire!... feciorul cel mai mic al Sultanului nu era în lagărul turcesc”²⁹.

Aceste două păreri sunt exprimate în sensul evidențierii modificărilor pe care le suferă trecutul dacă este privit cu ochi contemporani care caută să găsească răspunsuri și rezolvări la problemele ce le stau în cale.

Pătrunzând în secolul XX, constatăm aceeași manieră de prezentare elogiasă a domniei lui Ioan Vodă, care își făcuse apariția încă din perioada anterioară.

Dimitrie Onciul vorbește de domnia lui Ioan Vodă din perspectiva dinastică, subliniind că este „fiul natural al lui Ștefan IV”³⁰, atrăgându-și nemulțumirea boierilor „prin cruzimile sale”³¹, refuzând însă mărirea tributului, și murind în războiul cu turcii „după o vitejească rezistență”³².

²⁸ *Ibidem*, p. 42.

²⁹ Eugen Lovinescu, *Antologia ideologiei junimiste*, Ed. „Casa școalelor”, București, 1943, p. 336.

³⁰ D. Onciul, *Din istoria României*, Ed. Librăriei Socce & Co., București, 1908, p. 68.

³¹ *Ibidem*, p. 69.

³² *Ibidem*, p. 68.

Ocupându-se de *Letopiseșul* lui Azarie, prima lucrare referitoare la croul nostru, Ioan Bogdan îl considera de o valoare relativ mică, rezultată din analiza pe care o întreprinde.

Descriind setea de aur a lui Ioan Vodă, Azarie spune că până și pe ostași i-a lipsit de lefurile lor, caz particular în Moldova secolului XVI, după părerea lui Ioan Bogdan, unde erau puțini soldați cu leafă, spusa cronicarului nefiind altceva decât o reproducere a cuvântului lui Manasses despre Nichifor Ghenic³².

Imaginea de tiran crunt și lacom de avere, ucigaș de boieri și de călugări, disprețuitor al „legii creștine și al sfințelor icoane“³³, pe care o are domnitorul în „*Letopiseș*“ se datorează privirii faptelor sale din perspectiva interesului religios, Azarie fiind un protejat al mitropolitului Atanasie.

Intim al logofătului Golia, cronicarul nu pomenește nimic despre trădarea boierilor, având dimpotrivă numai cuvinte de laudă pentru logofăt, care, cunoscând puterea turcilor, îl sfătuiseră pe domn să se plece lor pentru a nu aduce nenorociri asupra țării prin nesupunerea sa.

Chiar dacă nu-și exprimă direct părerea proprie despre eroul nostru, reproșându-i lui Azarie afirmații nedocumentate, împrumuturi de fapte de la cronicari străini folosite unde îi ajutau argumentația, citind interpretarea pe care I. Bogdan o face cronicii, rămânem cu imaginea unui domn acuzat pe nedrept de contemporanii săi.

Sub impresia răscoalei de la 1907, care a adus în atenție problema țărănească, Mihail Sorbul scrie drama *Letopiseși*, dedicată ultimelor două luni de domnie a lui Ioan Vodă, ce se dovedește a fi personajul cel mai recomandat al istoriei în privința interesului arătat țărănimii. În jurul personajului dramei, roiesc boieri iubitori de arginți și trădători, asemănători celor împotriva cărora s-au ridicat țărani

³²Ioan Bogdan, *Letopiseșul lui Azarie*, București, 1909, p. 36.

³³*Ibidem*, p. 30.

în 1907. Domnitorul e singurul care se arată preocupat și de soarta celor sărmani: „De astăzi înainte nu vom îngădui/ Ca țara, ca țăranul, mai mult ca să plătească / Decât e obiceiul”³⁴, dar a cărui dorință nu poate fi îndeplinită datorită prăbușirii lui prea rapide, ce va lăsa Moldova pradă boierilor și străinilor. Figura impunătoare a lui Ioan Vodă se mărește în condițiile în care dispariția lui se datorcăză trădării, lașității și loviturii piezișe a boierilor pe care nu mai avem cum să-i simpatizăm după ce citim drama lui Mihail Sorbul și ne gândim la 1907.

Nicolae Iorga, adept al unor relații externe cu Occidentul, în tendința de a demonstra tradiția istorică a acestora, este singurul care afirmă că Ioan Vodă a susținut candidatura lui Henric de Valois, fratele regelui Franței, la tronul Poloniei, oferindu-i acestuia ajutor din ordin turcesc împotriva imperialilor³⁵. În privința modului în care domnitorul administra țara, afirmă că cererile turcești de mărire a tributului erau cele care îl determinau să „caute bani și prin procese de erezie și de păcate contra clericilor, ca episcopul Gheorghe de Roman, caterisit în toată forma, cu aducerea lui Eftimie din Ardeal, care fu ucis... în același timp când se trimiteau la moarte boieri ca Logofătul Zbierea...”³⁶. Despre moneda de aramă pe care o bate, Iorga susține că aceasta a fost emisă în scopul plății ajutorului dat de cazaci în războiul pe care domnul îl duce împotriva turcilor, deci până la urmă tot în folosul țării.

Într-o altă lucrare, același Iorga analizează un izvor polonez despre Ioan Vodă; în ciuda rarelor evocări în epoca aceea a unor personaje contemporane, domnitorul moldovean s-a arătat totuși de pe atunci „vrednic de o asemenea cinste”³⁷, datorită luptelor pe care le-a dus în apărarea creștinătății, importanța acțiunilor lui depășind hotarele Moldovei.

³⁴ Mihail Sorbul, *Teatru*, vol. I, București, 1956, p. 69.

³⁵ N. Iorga, *Istoria românilor*, vol. V, București, 1937, p. 208.

³⁶ *Ibidem*, p. 209.

³⁷ N. Iorga, *Studii și documente cu privire la istoria românilor*, vol. XI, Ed. Soccc & Co., București, 1906, p. 124.

Paginile pe care Constantin C. Giurescu le dedică eroului nostru în *Istoria românilor*, justifică execuțiile pe care le-a făcut acesta: „S-a făcut mult caz de faptul că boierului Ionașcu Zbierca, mare vornic al țării de jos, i s-a tăiat capul din porunca domnului, chiar în ziua de Paști. Dar cronica a omis să spună că Ionașcu era «hiclean», că ținea cu fostul domn în timp ce armata polonă a acestuia intrase în țară. Se putea tăia capul după nomocanoane chiar în acea zi de sărbătoare celor ce profanau mormintele sau răpeau fetele, de ce ar fi constituit un fapt extraordinar această pedepsă într-o asemenea zi pentru crima de înaltă trădare? Și celelalte execuții ordonate de Ioan Vodă trebuie să aibă o justificare, din sadism nu erau făcute și domnul nu avea interes să-și ridice boierimea și clerul împotriva. Foarte probabil că unii din cei uciși fuseseră tovarășii lui Ionașcu Zbierca, restul se vor fi făcut vinovați de alte crime³⁸, toate aceste cruzimi fiind săvârșite în scopul apărării și întăririi autorității de stat, care era reprezentată de domnitor.

Urmărind aceeași țintă, domnul Moldovei s-a apropiat de „mulțimea necăjită³⁹, pentru care a bătut moneda de aramă, asigurându-și sprijinul ei: „Poporul simțea că are în el un apărător, de aceea în lupta hotărâtoare cu turcii, lângă iezerul Cahului, el îi rămâne credincios, în timp ce boierii trădară⁴⁰.

O nouă acuzare împotriva trădătorilor e adusă și de George Coșbuc în poezia *Golia Ticălosul*, ce surprinde momentul trecerii acestuia de partea turcilor.

Ca personaj istoric demn de atenția urmașilor, apare Ioan Vodă și în manualele școlare, unde se recunoaște faptul că s-a purtat aspru cu „ierarhii bisericii și cu boierii, de unde și porecla de «cel

³⁸ Const. C. Giurescu, *Istoria românilor*, vol. II, partea I, Fundația pentru Literatură și Artă „Regele Carol II”, București, 1943, p. 209.

³⁹ *Ibidem*, p. 210.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 214.

⁴¹ P. P. Panaitescu, *Istoria românilor*, Ed. Didactică și pedagogică, București, 1992, p. 156.

Cumplit»⁴¹, „arătându-se mai crud decât Alexandru Lăpușneanu, căci îngropa de vii pe boicri, episcopi și călugări”⁴², fiind însă primul domn „care a căutat să se sprijine pe popor contra boierilor”⁴³, arătându-i acestuia o „dcosebită bunătate”⁴⁴. Dorința sa cea mai arzătoare a fost însă alungarea turcilor și neatârarea țării sale.

După 1944, ideea centrală fiind aceea că istoria adevărată nu se poate scrie decât pe temeiul marxismului, sarcina elaborării acesteia revine lui Mihail Roller.

Pentru că perioada ce se deschide cu această dată în calea poporului român se datorează „ajutorului” dat de „Fratele cel Mare”, se caută a se demonstra existența unei prietenii cu acesta de-a lungul întregii noastre istorii. Pe această linie și ferm convins că „lumina vine de la răsărit”⁴⁵, noul făuritor al noii istorii, descoperă și în cadrul domniei lui Ioan Vodă prezența unor legături cu vecinul de la granița de Est, amintind de ajutorul pe care cazacii i l-au dat în luptele împotriva turcilor: „Cazacii au răspuns cu entuziasm chemării lui Ioan Vodă și au rămas alături de el, cu o nețămurită credință, până la moarte, așa cum juraseră”⁴⁶. Concluzia pe care o trage după analizarea acestei domnii întărește ideea pe care voia să o demonstreze: „De asemenea a dovedit cât de important este să ai aliați credincioși așa cum noi am avut în cazaci în timpul lui Ioan Vodă și în Rusia de-a lungul timpului”⁴⁷. Roller accentuează de asemenea, pe linia noilor idei directoare în prezentarea trecutului, existența luptei de clasă; trădarea domnitorului de către marca boierime „a făcut să crească ura maselor împotriva boierimii”⁴⁸.

Toate faptele de arme și măsurile luate în folosul celor mulți, au făcut din domnitorul Moldovei un personaj îndrăgit de noul

⁴² Gr. Tocilescu, *Manual de istoria românilor*, București, 1909, p. 112.

⁴³ I. S. Floru, *Istoria României*, Ed. Librăriei Socec, București, 1923, p. 327.

⁴⁴ O. Tarlași, *Istoria românilor*, Ed. ziarului „Universul”, București, 1935, p. 308.

⁴⁵ Vlad Georgescu, *Politică și istorie*, Ed. Humanitas, București, 1991, p. 15.

⁴⁶ M. Roller, *Istoria României*, Ed. de Stat, București, 1947, p. 169.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 170.

⁴⁸ *Ibidem*, p. 170.

regim și mulțumită de asemenea reclamei pe care i-o face Roller: „Iată de ce, putem spune că domnia lui Ioan Vodă constituie o pagină însemnată în istoria patriei noastre”⁴⁹.

Mihail Sadoveanu, cel care ține pasul cu schimbările din epocă, ajunge să se înfierbânteze și el în fața tradiției legăturii noastre vechi cu prietenul de la răsărit, pe care o ilustrează în romanul *Nicoară Potcoavă*. Într-un capitol din roman, descrie imaginea pe care Ioan Vodă a lăsat-o după groaznicul său sfârșit ca „domnitor al norodului”⁵⁰, de frica sabiei lui temându-se toți boierii, fiind dintre acei „viteji care ies rar în lume și apoi îi pomenesc în veac noroadele”⁵¹, care pentru apărarea Moldovei și-a pus speranța în norod și în ajutorul dat de zaporojeni.

Pe aceeași linie a evidențierii alianței cu cazacii, e prezentată domnia lui Ioan Vodă și în piesa lui Laurențiu Fulga, în care se afirmă că deprinderea de a purta domnia eroul nostru a învățat-o de la țarul Moscovei, în perioada cât i-a fost oaspete la curte, soția lui chiar fiind rusoaică⁵². Puternica legătură cu cazacii e subliniată în discursul domnitorului: „Voi, valahi sârmani,/ Moldoveni țărani,/ Ați plătit avan/ Biruri la sultan// V-au legat în chingi/ Domnii venetici/ Și v-a stors de dări/ Șleahța de boieri// Hei nu vă-ntristați/ Nu vă supărați/ Aici v-adunați/ Cu cazacii frați// Ne vom ridica/ Din nou vom lupta/ Și vom izbândi/ Liberi iar vom fi”⁵³.

După această piesă a fost compusă drama muzicală *Ioan Vodă cel Cumplit* de Gh. Dumitrescu (1954).

Chiar și în pictură apare această temă la modă a alianței cu Răsăritul, în proiectul de compoziție al lui Gh. Florescu, înfățișând pe domnitor mergând în întâmpinarea cazacilor.

⁴⁹ *Ibidem*, p. 170.

⁵⁰ Mihail Sadoveanu, *Nicoară Potcoavă*, Ed. pentru Literatură, București, 1964, p. 7.

⁵¹ *Ibidem*, p. 12.

⁵² Laurențiu Fulga, *Ion Vodă cel Cumplit*, în „Viața Românească”, nr. 12, 1951, p. 17–84.

⁵³ *Ibidem*, p. 28.

Depășind sufocanta perioadă a predominării prietenici româno-ruse ca principala caracteristică a trecutului nostru, următoarea sinteză de „istorie a României“, apărută în anii '60, vorbind de aceeași domnie, considera că, de fapt, cel mai important sprijin în lupta antiotomană a venit din partea „maselor populare“⁵⁴, care „aveau o mare dragoste și credință pentru domnul lor“⁵⁵ și numai în al doilea rând din partea cazacilor.

Pe plan intern, domnitorul acționează împotriva sărămițării feudale, pentru întărirea puterii domnești și scăderea privilegiilor boierimii, principalul factor de frână în evoluția societății, potrivit termenilor noi cu care se lucrează acum în istorie, ce vede în marxism un adevărat „far călăuzitor“ (Vlad Georgescu).

În aceeași perioadă apare, ca urmare a popularității câștigate acum de domnitorul moldav, o nouă monografie ce-i e dedicată și care poartă semnătura lui Dinu C. Giurescu.

Personajul principal este acum în primul rând „fiul faptelor sale“⁵⁶, ce s-a impus în istorie „pentru că a știut să răspundă năzuințelor majore ale țării, luptând pentru ele până la sacrificiul suprem“⁵⁷.

Pe linia ideilor actuale de prezentare a fenomenelor istorice, acțiunile lui Ioan Vodă au ca rezultat întărirea puterii centrale prin numirea în Sfatul țării a unor oameni de încredere aleși din rândul boierimii mici și mijlocii. În același scop confisca averile mânăstirești pentru a „micșora puterea materială a clerului potrivit politiciei sale autoritare și să folosească parte din bunurile dobândite pentru a înzestra cu pământ pe sprijinitorii cărmuirii sale“⁵⁸.

Dacă pentru călugări și marea boierime a fost într-adevăr „cumplit“, a încercat să-și apropie oamenii de jos, dându-le și înaintându-le pământurile moștenite și punând să se bată tot pentru ei un ban

⁵⁴ *Istoria României*, vol. II, București, 1962, p. 913.

⁵⁵ *Ibidem*, p. 913.

⁵⁶ Dinu C. Giurescu, *Ioan Vodă cel Viteaz*, Ed. Științifică, București, 1963, p. 24.

⁵⁷ *Ibidem*, p. 24.

⁵⁸ *Ibidem*, p. 75.

de aramă cu legenda redactată în limba curentă a vremii, putând fi înțeleasă de toți și care sublinia calitatea lui de „părinte al Moldovei”⁵⁹.

O altă idee mult vehiculată de istoricii contemporani, aceea a existenței unor puternice legături între toate cele trei țări românești de-a lungul timpului, e subliniată și de autorul monografiei, prin intensul comerț între Moldova și Transilvania, care e întărit de libertatea pe care Ioan Vodă o acorda negustorilor bistrițeni încă de la începutul domniei sale, de a-și desface mărfurile în Moldova și mai ales prin așezarea în Țara Românească a unui domn aliat politicii sale, Vintilă Vodă.

Lupta împotriva turcilor apare și aici ca element principal al politicii externe, însușirile de comandant viteaz și jertfa lui de sânge l-au făcut cunoscut țărilor europene, binemeritându-și numele de „cel Viteaz”, ca apărător al independenței poporului român.

Același părerii în legătură cu domnia lui Ioan Vodă, sunt rezumate de Dinu C. Giurescu și în monografia apărută în 1974 cu ocazia împlinirii a 400 de ani de la moartea domnitorului și în care se încearcă a se pune capăt calomniilor aduse acestui erou de către cronicari, devenit acum nu numai apărător al intereselor țărănimii dar și educator al acestora împotriva violențelor și cruzimilor⁶⁰.

De la această dată, ceața se lasă peste figura lui Ioan Vodă datorită noului context politic dominat de figura lui Nicolae Ceaușescu, ce se dorea a fi comparat și plasat mai degrabă în rândul unor mari voievozi, cu domnii mai îndelungate și mai eficiente, cum erau cele ale lui Mircea cel Bătrân, Iancu de Hunedoara, Vlad Țepeș, Ștefan cel Mare, Mihai Viteazul și nu a unor simpli eroi populari cum este cazul personajului nostru. Doar accidental numele lui mai apare citat alături de cele ale marilor domnitori cu prilejul unor discursuri aniversare.

⁵⁹ *Ibidem*, p. 105.

⁶⁰ Dinu C. Giurescu, *Ioan Vodă cel Viteaz*, Ed. militară, București, 1974, p. 24.

Manualele școlare continuă să-i dedice câteva rânduri, care îl prezintă în mod constant ca iubit de popor și urât de boieri, episodul central al celor doi ani de domnie constituindu-l lupta împotriva turcilor. Ceea ce pare că ar trebui să rămână în mintea unui fost școlar în legătură cu domnul Moldovei este moartea lui tragică, adusă de nesupunerea față de pretențiile Porții și portretul care, de la Hasdeu încoace, domină pagina ce-i este dedicată, cu fruntea încruntată și mâna pe sabie oricând gata să iasă din teacă pentru a face dreptate.

În ultimul timp, după o vreme în care figura domnitorului părea apusă, îi apar dedicate în Moldova de peste Prut două cărți, una este reeditarea lucrării lui Dinu C. Giurescu și alta într-o colecție, „Strămoșii“, cuprinzând o serie de texte care îl au ca personaj principal și care urmăresc să confirme imaginea unui „mare om de stat, mare oștean, mare patriot“⁶¹.

Rămâne de văzut dacă în acest caz e vorba numai de setea de a face cunoscută istoria națională în această parte de Românie aflată de decenii sub o stăpânire în care politica de deznaționalizare a acționat violent și într-un sens puternic distructiv, sau e o manifestare de unire după ce mult dorita independență a fost obținută.

Funcționalitatea acestui mit cred că se va vedea și în viitor și nu în unul foarte îndepărtat, având în vedere perioada de tranziție prin care trecem în momentul de față; când apar voci ce visează o reînviere a lui Vlad Țepeș, poate că cineva își va aduce aminte și de corespondentul său din Moldova, care s-ar putea prin acțiunile întreprinse în cei doi ani de domnie să furnizeze unele soluții și atunci vom vedea ce va mai fi.

⁶¹ *Joan Vodă cel Cumplit*, Ed. Hyperion, Chișinău, 1990, p. 7.

TUDOR VLADIMIRESCU INTRE MIT ȘI REALITATE

MILVIUȚA CIAUȘU

Între istoria „așa cum a fost” și cartea de istorie, între faptele trecutului și imaginea noastră despre acestea, între protagoniștii acelor fapte și imaginea noastră despre ei se interpune întotdeauna un „ceva” care se apropie într-o măsură mai mare sau mai mică de mit sau de legendă. Puritatea absolută a istoriei rămâne întotdeauna un ideal imposibil de atins iar discursul istoriografic pendulează între adevăr și imaginar. Or, alcătuirea acestui discurs istoric este cu atât mai dificilă cu cât adevărul rămâne tot mai îndepărtat în timp, fiecare generație are adevărurile sale iar mitul și legenda câștigă tot mai mult teren și îmbracă haine noi pe măsură ce oamenii și vremurile se schimbă.

În această ordine de idei, Alexandru Zub nota la încheierea lucrării sale *Istorie și istorici în România interbelică*: „E un adevăr la îndemână că scrisul istoric se înnoiește cu fiecare generație și că e destul ca trecutul să treacă prin oameni noi pentru a deveni de la sine nou”¹.

În acest fel, istoria scrisă la un moment dat, în afară de informația despre evenimentul pe care îl ia în discuție sau despre personalitatea la care se referă, spune foarte mult despre generația căreia îi

¹ Al. Zub, *Istorie și istorici în România interbelică*, ed. Junimea, Iași, 1989.

aparține, despre modelele pe care această generație și le propune. Aceste modele sunt aproape întotdeauna idealul pe care societatea îl acceptă în acel moment. În acest mod personajele trecutului împrumută din culorile și trăsăturile prezentului, capătă dimensiuni adeseori colosale și se constituie în simboluri greu de contestat. În astfel de condiții, a încerca să demontezi piesele care compun un mit poate să devină la un moment dat o încercare de a cunoaște din interiorul ei o generație. Lucrul acesta îl făcea probabil pe Mircea Eliade să considere că a stabili originea unui simbol prețuiește cât descoperirea unei dinastii de faraoni.

În aceeași lucrare citată mai sus, Alexandru Zub consideră versul lui Eminescu „Adevăr scaldat în minte“ ca fiind o foarte succintă și foarte cuprinzătoare în același timp definiție a istoriei². Nu putem să nu remarcăm însă situarea la polul opus a acestei definiții comparativ cu principiile și definiția pe care le formulase Ranke și școala istoriografică germană a secolului al XIX-lea și să nu ne punem întrebarea, poate inutilă sau cel puțin fără răspuns, unde se termină mitul și începe istoria, unde se termină adevărul faptelor și începe povestea acelor fapte.

Un caz aparte în istoriografia românească îl constituie reflectarea evenimentelor anului 1821 și mai ales a croului acestor evenimente, conducătorul revoluției, Tudor Vladimirescu. Astfel, anul 1821 ca piatră de hotar între două lumi și Tudor Vladimirescu ca salvator, ca deschizător de drumuri și de lumi noi, sunt două mituri pe care istoriografia și nu numai ea le-a amplificat pe măsura trecerii timpului.

Revoluția de la 1821 devine momentul de trezire la viață după lunga agonică fanariotă iar conducătorul ei, Tudor Vladimirescu, apare ca românul perfect, patriotul perfect, croul tragic a cărui viață este exemplară.

În primele două decenii ale secolului al XIX-lea, documentele vremii vorbesc despre o lume bolnavă, muribundă chiar, o lume

² *Ibidem*, p. 143.

care simțea ca însăși sfârșitul aproape. Istoriografia accentuează această imagine scoțând în evidență culmea răului atinsă de epoca fanariotă în ultimii săi ani. Într-o lucrare apărută în 1921, Ioan Georgescu inserează niște cuvinte presupuse a fi fost rostite de Vodă Caragea: „În țara românească două lucruri nu se pot găsi: dreptate și cinste. În țara asta trebuie să te gândești cum să faci avere și să te duci s-o cheltuiești în alte țări”³.

În acest context anul 1821 apare ca un sfârșit, dar mai ales ca un început de epocă. Foarte important este faptul că, deși fără îndoială lumea de la 1820 seamănă foarte mult cu lumea de la 1822, semnificația anului 1821 este percepută chiar de contemporani. În anul 1825, la instalarea în scaunul episcopal, Chezaric, episcopul de Buzău ar fi rostit aceste cuvinte: „O, anule cu leatul 1821! Tu cu adevărat prin intrare-ți ai și pricinuit românilor amărăciune, dar totodată și deșteptarea. Lunile tale academii s-au făcut pentru români, zilele tale învățături s-au făcut pentru români, iar minuterile tale ca niște sori luminători s-au înfipt în simțurile românilor”⁴.

Generația de la 1848 vine să amplifice valoarea de simbol a revoluției de la 1821 privind acest evciment prin prisma propriilor valori și a propriilor idealuri. Nicolae Bălcescu, ca reprezentant al acestei generații, nota în studiul său *Mersul revoluției în istoria românilor*: „Revoluția de la 1821 a strigat dreptate și a vrut ca tot românul să fie liber și egal, ca statul să se facă românesc. Ea fu o revoluție democratică”⁵.

Este interesant faptul că, în *Istoria civilizației române moderne* apărută în 1925, Eugen Lovinescu nu se oprește în mod specific asupra momentului 1821. El consideră în mod global veacul al XIX-lea ca marcând „descătușarea deplină a poporului român din robia influențelor răsăritene, schimbându-ne orientarea vieții spi-

³ I. Georgescu, *Istoria lui Tudor Vladimirescu. Ce trebuie să știe poporul despre el*, ed. Asociațiunii, Sibiu, 1921, p. 26.

⁴ *Biserica Ortodoxă Română*, 1876, p. 615.

⁵ N. Bălcescu, *Patru studii istorice*, ed. Cartea Românească, București, 1928, p. 31.

rituale și materiale spre Apus⁶. Este una din puținele lucrări care nu se oprește și nu insistă asupra unui eveniment pe care marea majoritate a istoricilor îl consideră simbolic și îl tratează ca atare.

Pentru Paul Cornea în schimb, care într-un mod foarte interesant vorbește de aspecte de natură spirituală în lucrarea *Originile romantismului românesc*, anul 1821 este o dată deosebit de importantă care în nici un caz n-ar putea fi trecută cu vederea: „Anul 1821 poate fi considerat, în mod simbolic, drept linia de clivaj care desparte societatea veche românească – încremenită în ortodoxie, patriarhalitate, moravuri semiorientale, smulsă din timp și pasivă la atacurile istoriei – de societatea nouă – laică, occidentalizată, dinamică, reșezată în confluența vremii și deschisă dialogurilor culturilor⁷.”

Mitropolitul Olteniei, Nestor Vornicescu, publică în 1981 lucrarea intitulată simbolic *Descătușarea. 1821* care din capul locului se situează pe principiul că lumea de până la 1821 este cu totul alta decât lumea de după acest an: „Această dată, început de an, început de deceniu și început de ev, trebuia să însemne împlinirea ceasului dorit și așteptat, plin de speranță, spre o adevărată înviere a neamului, nașterea sa cea din nou⁸.”

Trebuie spus că această imagine hiperbolizată, simbolică ce s-a creat în jurul acestei date are oarecum o explicație în modul în care era privit secolul dinainte, secolul fanarioșilor străini de țară și dușmanii ei. Cu anul 1821 românii își recăștigau dreptul de a avea domni pământeni și acest lucru dă în primul rând strălucire hainei de mit în care apare această dată.

Am socotit necesare a fi făcute aceste considerații privind anul 1821 pentru a putea scoate în evidență mai bine, pe fundalul acestui cadru, dimensiunile pe care le capătă figura lui Tudor Vladimirescu ca inițiator, conducător și martir al revoluției de la 1821.

⁶ E. Lovinescu, *Istoria civilizației române moderne*, ed. Minerva, București, 1972, p. 90.

⁷ P. Cornea, *Originile romantismului românesc*, ed. Minerva, București, 1972, p. 161.

⁸ N. Vornicescu, *Descătușarea. 1821*, Craiova, 1981, p. 123.

Într-un astfel de context, Tudor Vladimirescu nu putea să apară decât ca un personaj de excepție, altfel decât toți semenii săi, un om ales de Providență și dăruit cu înalte virtuți, un supraom care trebuia nici mai mult nici mai puțin decât să pună capăt unei lumi și să facă să se nască alta nouă. Existau toate elementele necesare pentru ca acest mit al lui Tudor Vladimirescu să se nască: originea sa, atât de controversată totuși dar care oricum rămâne ceva de care Tudor putea fi mândru, ascensiunea sa ca avere și ca rang social care se datora doar calităților sale excepționale și nu avea nimic comun cu corupția și înșelătoria care domneau în Țările Române, curajul și vitejia sa probate în repetate rânduri pe câmpul de luptă și recunoscute de mai marii vremii, fapta sa ieșită din comun și sfârșitul tragic de care a avut parte, ca într-una din dramele lui Shakespeare. Toate acestea adunate la un loc fac imposibil de perceput hotarul dintre legendă și realitate.

Istoria revoluției de la 1821, așa cum a fost receptată de contemporanii evenimentelor și nu numai se confundă cu destinul conducătorului ei care de la început și până la sfârșit rămâne personajul central, prezent totdeauna pe scenă, vorbind puțin și rostind întotdeauna cuvinte cu valoare de simbol, mișcându-se tot timpul și fiind mereu în locurile cele mai importante, lăsând senzația că domină totul în jurul său.

Este semnificativ faptul că încă înainte ca evenimentele anului 1821 să fi devenit trecut, încă înainte ca protagonistul lor să fi dispărut, numele lui devenise cunoscut și fusese receptat de imaginația populară chiar în afara granițelor Țării Românești care îl apropia deja de figurile legendare. Tudor este considerat a fi fost acceptat de la început de popor și socotit omul ce îi trebuia. O anchetă întreprinsă în primăvara anului 1821 printre țărani din ținutul Hunedoarei scoate în evidență modul în care numele lui Tudor era cunoscut aici: „Un crăișor s-a ivit dispre Răsărit, al cărui nume este Toderaș“, sau: „de către Răsărit s-a ridicat un crăiuț cu numele Todoraș... Acum îi în Țara Românească, isprăvește lucrul

cu boierii și, de se va sfârși lucrul bine acolo, până la Paști o da și într-acoace (...) să facă și aicea dreptate”⁹.

Primele contururi din care începe să apară imaginea lui Tudor Vladimirescu sunt date chiar de cuvintele pe care martorii acelor evenimente susțin că le-ar fi rostit însuși Tudor. Astfel, Mihai Cioranu l-ar fi auzit spunând la Pitești unde fusese prins de oamenii lui Ipsilanti: „Vreți să mă omorâți? Eu nu mă tem de moarte. Eu am înfruntat moartea în mai multe rânduri. Mai înainte de a fi ridicat steagul spre a cerc drepturile patriei mele, m-am îmbrăcat în cămașa morții”¹⁰.

Fără a avea certitudinea că aceste cuvinte i-au aparținut sau nu lui Tudor, ele sunt foarte des citate în istoriografie în sensul și cu scopul de a sublinia un destin de excepție al unei personalități de excepție. Dar aceste cuvinte le regăsim de fapt nu doar în cărți de istorie ci și în aproape tot ce s-a scris despre Tudor, fie că este literatură, piesă de teatru sau scenariu de film.

În afară de curajul în fața morții, o altă trăsătură a caracterului lui Tudor este probată prin cuvintele sale: ura lui înverșunată față de cei pe care îi numea „tagma jefuitoare”, ură considerată a fi mobilul acțiunilor sale, ură fără margini situată la antipodul imensei compasiuni pentru poporul oropsit și al dragostei de țară: „De-oi trăi, voi face douăsprezece perechi de opinci din pielea a doisprezece veliți din Divan”¹¹.

În imaginea contemporanilor, portretul lui Tudor se compune din câteva elemente care se repetă și care sunt surprinse pe măsura desfășurării faptelor sau imediat după deznodământ. Lui Chiriac Popescu, autor al unui memoriu privind anul revoluționar 1821 și șef al „gărzii uciderii” lui Tudor faptele sale i-l recomandă ca fiind „om al războiului, îndrăzneț și tot foc, puțin la vorbă și voinic la

⁹ Cornelia Bodca, *1848 la Români*, vol. I, București, 1982, p. 67-68.

¹⁰ N. Iorga, *Izvoarele contemporane asupra mișcării lui Tudor Vladimirescu*, București, 1921, p. 297.

¹¹ C. D. Aricescu, *Acte justificative la istoria revoluțiunii române de la 1821*, Craiova, 1874, p. 123.

inimă și la suflet, nelenevos, cu multă minte sănătoasă și curajos¹². Trebuie remarcat că este un portret foarte generos și cu atât mai interesant cu cât este făcut de o persoană care la un moment dat se află în tabăra ostilă lui Tudor.

Mihai Cioranu, aghiotant și șef al cancelariei lui Tudor Vladimirescu, îl descrie pe acesta în drumul său spre Golești ca pe un om într-o tensiune extraordinară, foarte închis în sine însuși și foarte meditativ. El surprinde o altă latură a personalității lui Tudor: „Trebuie să spunem adevărul. Tudor era un om foarte sever și de multe ori și la mai multe împrejurări foarte crud¹³. Această apreciere și altele de acest gen au încercat a fi interpretate și explicate, ca și faptele lui Tudor, într-o mulțime de moduri menite să justifice gesturile sale de violență, uciderea pandurilor nesupuși ordinii instituită de el, fapte mai mult sau mai puțin reprobabile, dar oricum prea neînsemnate pentru a umbri imaginea eroului. O explicație a purtării sale este dată chiar prin cuvinte presupuse a fi fost rostite de Tudor și inserate de V. A. Urechia într-o lucrare a sa: „ O oaste fără disciplină e mai rea decât o haită de lupi flămânzi¹⁴.

În *Jalnica cântare*, Zilot Românul, ostil lui Tudor Vladimirescu, considera referitor la acțiunea sa: „Că Tudor, cel ce striga „mântuirea“ cu ceata lui, nu puține rele au făcut pe unde au ajuns¹⁵. Dincolo de faptele sale, Zilot Românul vede doar ambiția de a deveni domn, setea de putere și dorința de a porunci: „începu norodul a-i zice „Domnul Tudor“ că și pusese asuprași un semn de stăpânitor, adică fund alb la căciulă, care numai domnitorilor este rânduiala aici a purta¹⁶.

¹² N. Iorga, *op. cit.*, p. 198.

¹³ M. Cioranu, *Revoluția lui Tudor Vladimirescu*, București, 1859, p. 80.

¹⁴ V. A. Urechia, *Istoria românilor*, București, 1902, tom XIII, p. 30.

¹⁵ Zilot Românul, *Jalnica cuvântare*, în *Izvoare narrative interne despre mișcarea lui Tudor Vladimirescu*, ed. Scrisul Românesc, Craiova, 1987, p. 132.

¹⁶ *Ibidem*, p. 134.

Pentru lumea începutului de secol al XIX-lea, o lume care credea în simboluri și le recepta ca fiind dovada nerostită a unor certitudini de netăgăduit, semnul simbolic al stăpânitorului era mai mult decât proclamarea sa oficială și faptul că Tudor poartă acest semn îi dă un plus de autoritate în ochii celor care îl înconjoară. Dar în același timp acest semn poate fi privit, așa cum o face Zilot Românul, ca o dovadă a unor ambiții mai mari și a dorinței de putere.

O caracterizare a lui Tudor Vladimirescu deosebită prin unghiul pe care îl propune este aceea a unei persoane oficiale la acea dată, Ștefan Scarlat Dăscălescu, secretar al caimacamului Craiovei și apoi al lui Pinis: „Cine știe ce ar fi fost într-o altă epocă cu spiritul mai cultivat, un asemenea om! Avea stofă de om mare, dar timpul, locul și mijloacele i-au lipsit (...). Cromwell al țării noastre”¹⁷.

Iată deci imaginea unui Tudor altfel decât lumea din jurul lui. El nu e omul epocii respective, nu-și găsește și nici nu-și poate găsi locul meritat într-o astfel de lume și, ca urmare, devine un fel de vestitor al unor alte vremuri. Ambițios, războinic, îndărjit uneori până la cruzime, curajos, răzvrătit împotriva lumii întregi, imaginea lui Tudor devine pentru contemporanii săi semn că lumea se schimbă.

Viziunea romantică a generației de la 1848 conferă valențe noi revoluției de la 1821 și noi calități conducătorului ei. În aceeași lucrare amintită mai sus a lui Nicolae Bălcescu, acesta consideră revoluția lui Tudor o etapă distinctă într-un proces revoluționar care este departe de a se fi încheiat. Sunt puse pe seama lui Tudor idei pe care acesta nu le-a exprimat ca atare și mai ales este puțin probabil să le fi avut. Imaginea lui Tudor nu se îmbogățește prea mult cu acest studiu al lui Bălcescu, însă un element nou, în spiritul aceluiași valori romantice, își găsește exprimarea: „și când răul ajunge la culme, când poporul despuiat cu totul nu mai are ce să mai dea, când misiia fanarioșilor de zdrobire a rânduicelilor vechi s-a împlinit, atunci un

¹⁷ D. Bodin, *Tudor Vladimirescu*, București, 1937, p. 19.

nou atlet ce de veacuri se părea adormit, se deșteaptă și se arată în arenă. Poporul se scoală mare, puternic și îngrozitor și mătură țara de fanarioși¹⁸.

Un altul este deci personajul central acum, poporul care la 1821 se socotește a fi vorbit prin glasul lui Tudor Vladimirescu, un conducător cât se poate de democratic.

În spiritul aceleiași epoci, Bolintineanu îl numește pe Tudor Vladimirescu, surprinzător la prima vedere, „un mare poet¹⁹ și consideră că „Operele sale sunt patrioticele lui proclamațiuni către poporul român, chemându-l la arme pentru dezrobirea patriei²⁰”.

Pe măsura trecerii timpului și în conformitate cu elemente care țin de o anumită „modă” în scrierea istoriei, noi trăsături se adaugă la imaginea lui Tudor Vladimirescu. I se caută originile, se incriminează actul uciderii sale, se descriu scene care capătă valoarea de simbol, se caută răspunsuri la întrebarea dacă a fost răscoală sau revoluție, se scoate în evidență fie latura socială, fie latura națională a acțiunii sale. Accentele devin nu rareori patetice.

Preocuparea pentru stabilirea originii sociale a lui Tudor este evidentă în foarte multe din lucrările care iau în discuție faptele sale. Cine era acest Tudor și de unde venea el? este o întrebare care va primi foarte multe și foarte diferite răspunsuri. În firea lucrurilor, pentru ca imaginea să se contureze în toată deplinătatea sa, viața croului trebuie urmărită de la începuturile sale. Și se cuvine să subliniem faptul că dacă în istoriografia de până la primul război mondial acestei întrebări nu i se caută prea des răspunsuri, în perioada interbelică și apoi în perioada comunistă acest amănunt capătă tot mai multă importanță. Faptul nu este lipsit de semnificație dacă ne gândim că această perioadă este foarte puternic marcată de aspectele sociale.

Într-o lucrare apărută în 1914 cu prilejul ridicării monumentului comemorativ de la Cernci și intitulată *Omagiu lui Tudor*

¹⁸ N. Bălcescu, *Opere*, tom 1, partea a II-a, p. 101.

¹⁹ D. Bolintineanu, *Poezia română în diverse epoci*, în *Albina Pindului*, nr. 4/1968, p. 90.

²⁰ *Ibidem*.

Vladimirescu, eroul redeșteptării naționale sub îngrijirea lui Dimitrie Cecropid, Tudor este considerat „Răsărit din pătura poporului de jos”²¹. În 1921 pentru Nicolae Iorga lucrurile sunt însă mult mai clare: Tudor este „fiu de sătean din Vladimirii Gorjului”²². El este „țăranul” ajuns „domn țăran, cel dintâi și cel de pe urmă”²³. Prin origini Tudor era deci țăran și, mai mult decât atât, era reprezentant al țărănilor. Este semnificativ titlul lucrării în care apare aprecierea citată mai sus, lucrare publicată cu prilejul aniversării a 100 de ani de la revoluție: *Un apărător al săracilor, Domnul Tudor din Vladimiri*.

Același an prilejuiește și apariția altor lucrări printre care una cu un titlul foarte pretențios: *Revoluția lui Tudor Vladimirescu așa cum a fost*. N. A. Constantinescu îl prezintă aici pe Tudor ca pe un țăran care, fără prea multă carte, acționează mai mult instinctual fără a conștientiza dimensiunile faptelor sale: „Dar jertfa l-a mărit în ochii noștri: cu cât a fost mai de jos și mai neînvățat cu atât este mai mare prin fapta ce a împlinit, prin ideea pentru care s-a jertfit. Căci a fost o clipă sfântă, în zilele lui 1821 când țărăni de pe plaiurile Olteniei, sub conducerea lui, dădură chiar în București, o strașnică lecție de patriotism și conștiință națională căpeteniilor țării, boierilor înstrăinați și decăzuți”²⁴.

În lucrarea *Despre răscoala lui Tudor Vladimirescu*, publicată în 1937 de Scarlat Callimachi, acesta ni-l descrie pe Tudor în nuanțe care anticipează culorile istoriografiei comuniste. Începuturile vieții lui Tudor Vladimirescu sunt puse într-un cadru cât se poate de sugestiv și, mai mult decât atât, este subliniată influența acestui cadru și a mediului în care a trăit asupra personalității de mai târziu:

²¹ D. Cecropid, *Omagiu lui Tudor Vladimirescu, eroul redeșteptării naționale*, București, 1914, p. 11.

²² N. Iorga, *Un apărător al săracilor, Domnul Tudor din Vladimiri*, București, 1921, p. 7.

²³ *Ibidem*.

²⁴ N. A. Constantinescu, *Revoluția lui Tudor Vladimirescu așa cum a fost*, București, 1921, p. 78.

„Primul fapt însemnat din biografia lui Tudor este că s-a născut într-un sat, din părinți țărani și că deci a început să ia contact cu lumea exterioară ca copil, în coliba unui țăran umil, sărac și uitat de Dumnezeu (...). Și acest prim contact cu lumea exterioară văzut prin prisma mizeriei și concepțiilor țărănești va avea în tot decursul vieții sale o mare influență asupra răzvrătitului copil al Vladimirelui”²⁵. Și același autor continuă: „cum de s-a mai pus Tudor Vladmirescu în fruntea țăranilor nemulțumiți, el, fiu de țăran intrat în rândurile boierilor și pricopsit? Fără îndoială, această atitudine a lui ne dovedește mai întâi ura nețărâmurită, ascunsă în adâncul eu-lui său, împotriva a tot ceea ce este boier – adică stăpân și exploatare, ură moștenită de la strămoșii săi”²⁶.

Apărută în anul 1921, lucrarea lui Ioan Georgescu intitulată *Istoria lui Tudor Vladmirescu. Ce trebuie să știe poporul despre el!* schimba puțin datele problemei fără însă ca Tudor să apară într-o lumină defavorabilă: „Vedem deci că Tudor, dușmanul neîmpăcat al ciocoilor de mai târziu a început el însuși ca ciocoi. Pe când însă alții care au pornit ca el, n-au avut alt gând decât să se îmbogățescă, el dându-și seama de apucăturile lor urâte, s-a scârbit din tot sufletul său și s-a năzuit să apere pe cei mulți și slabi de jaful nemaipomenit al ciocoilor. Asta e vrednicia lui cea mare”²⁷.

Așadar, Tudor reușise să-și depășească condiția. Dar aici lucrurile sunt mult mai delicate decât par la prima vedere a fi. Se pune pe seama lui Tudor o schimbare radicală de mentalitate și mai ales i se atribuie un altruism desăvârșit.

Este posibil ca aprecierile privind originea țărănească a lui Tudor să fi fost făcute în condițiile în care în cultura românească câștigaseră tot mai mult teren curente semănătorist și poporanist care vedeau în țăran pilonul central al societății, valoarea ei cea mai de preț în cea mai nealterată formă.

²⁵ S. Callimachi, *Despre răscolul lui Tudor Vladmirescu*, București, 1937, p. 8.

²⁶ *Ibidem*, p. 10.

²⁷ I. Georgescu, *op. cit.*, p. 13.

Într-o conferință ținută de Dimitrie Bodin și făcând parte dintr-un ciclu intitulat *Figuri revoluționare române* un alt răspuns este oferit la întrebarea privind condiția și originea socială a lui Tudor, bazat pe o apreciere a lui M. Cioranu și pe alte câteva documente: „Tudor era vlăstar de boieri care își pierduseră demnitățile și deveniseră mazili, formând fruntea satelor lor”²⁸. Tudor apare ca un bărbat umblat, instruit și cult, vorbitor de limbi străine, cunoscător în materie de comerț și legislație și mai presus de toate român: „Tudor a fost un român neaoș, creștin îndărătnic, darnic ca un voievod din vremuri strălucite, și mai presus de toate un cavaler al dreptății”²⁹.

În *Istoria românilor* al cărui volum cu titlul *Revoluționarii Nicolae Iorga* îl publică în 1938, acesta își schimbă părerea cu privire la originea socială a lui Tudor Vladimirescu și îl consideră: „boiernaș de viță sătească”³⁰ care „simte însă vechiul avânt luptător din timpurile eroice ale rasei sale”³¹.

Observăm nu numai că Tudor trece dintr-o tabără în alta dar în același timp și că se pune accent pe calitatea sa de român. Și într-o perioadă în care naționalismul câștiga tot mai mult teren modelul perfect al croului era, trebuia să fie acela al croului român. „Boier de țară, cu sânge vechi, românesc”³² fiind, Tudor nu făcea parte din categoria boierimii degradate, decăzute și corupte a epocii fanariote.

Apărută într-o primă ediție în 1945, lucrarea lui Lucrețiu Pătrășcanu *Un veac de frământări sociale 1821–1907* este se pare prima care analizează revoluția de la 1821 și pe conducătorul ei în alți termeni. Ceva din convingerile omului politic, ceva din conceptele momentului transpar în conținutul acestei lucrări. Este clar că faptele lui Tudor, problemele ridicate de el, obiectivele luptei sale și mai ales averea sa nu-l puteau recomanda ca fiind

²⁸ D. Bodin, *op. cit.*, p. 7.

²⁹ *Ibidem*, p. 14.

³⁰ N. Iorga, *Istoria românilor*, vol. VIII, București, 1938, p. 273.

³¹ *Ibidem*, p. 274.

³² D. Bodin, *op. cit.*, p. 12.

țăran. Lucrețiu Pătrășcanu este foarte convins de apartenența socială a lui Tudor: „Tudor Vladimirescu nu a fost un reprezentant al țăranilor. El este un tipic purtător de cuvânt și un luptător ieșit din sânul micii boierimi și al negustorimii cu ale cărei interese, năzuinți și chiar prejudecăți s-a confundat”³³. Recunoscându-i-se originea țărănească, Tudor nu mai poate fi considerat țăran având în vedere în primul rând averea agonisită. Astfel, Pătrășcanu conchide: „Tudor Vladimirescu se încadrează politic și social, păstrând anumite caracteristici specifice, „ciocoilor“ lui Ioniță Sturdza din Moldova”³⁴.

Tudor nu numai că nu este un reprezentant al țăranilor dar mai mult decât atât, le înșală așteptările și chiar se folosește de ei devenind în ultimă instanță „unul din purtătorii de cuvânt ai lui Filipescu Vulpe, boierul divanit cu care a dus tratative și cu care a căzut la învoială”³⁵.

Pentru C. C. Giurescu, Tudor este „unul din reprezentanții cei mai caracteristici ai acestei burghezii rurale”³⁶. Și această afirmație este susținută prin explicația că: „Felul lui Tudor de a acționa, proclamațiile lui, ideea de acțiune comună cu Moldova, sancțiunile severe împotriva ostașilor care prădau nu sunt țărănești ci ale unei păături mai ridicate”³⁷. Această „pătură mai ridicată” este definită ceva mai clar în sinteza *Istoria Românilor din cele mai vechi timpuri până astăzi* semnată de C. C. Giurescu și Dinu Giurescu: „mici moșneni, panduri, țărani pe de o parte, meseriași și orășeni săraci pe de alta”³⁸. Și, în sfârșit, în sinteza *Istoria militară a poporului român* este foarte limpede afirmat faptul că „Tudor a fost un reprezentant tipic al burgheziei naționale în ascensiune”³⁹.

³³ L. Pătrășcanu, *Un veac de frământări sociale, 1821–1907*, ed. Politică, București, 1969, p. 65.

³⁴ *Ibidem*, p. 67.

³⁵ *Ibidem*, p. 90.

³⁶ C. C. Giurescu, *Contribuții la studiul originilor și dezvoltării burghezii române până la 1848*, ed. Științifică, București, 1972, p. 229.

³⁷ *Ibidem*, p. 230.

³⁸ C. C. Giurescu, D. Giurescu, *Istoria românilor din cele mai vechi timpuri până azi*, ed. Albatros, București, 1971, p. 494.

³⁹ *Istoria militară a poporului român*, ed. Militară, București, 1987, vol. IV, p. 113.

În istoriografia din perioada comunistă Tudor reprezintă un caz aparte. Într-o lume obsedată de lupta de clasă, de împărțirea societății în exploatați și exploataitori, în săraci și bogați, Tudor nu se încadrează perfect în nici una din aceste categorii. El este undeva la mijloc, și uneori, mai ales în ultima fază a acțiunii sale este prezentat ca oscilând între două tabere considerate întotdeauna ca adverse. Și, oricum, lăsându-se la o parte aspectele sociale ale problemei, imaginea croului se întregеște și capătă noi dimensiuni prin sublinierea caracterului național al acțiunii sale.

De apartenența socială a lui Tudor, de obiectivele naționale sau sociale ale acțiunii sale se leagă o altă problemă foarte controversată și anume întrebarea dacă el a condus o răscoală sau o revoluție. Răspunsul la această problemă este foarte important pentru imaginea lui Tudor Vladimirescu. Aflat în fruntea unei revoluții, această imagine a sa ar apărea din start proiectată pe un alt ecran. Denumirea de revoluție îl situează pe Tudor în fruntea unei mișcări cu caracter preponderent național sau național și social în același timp, denumirea de răscoală îl apropie în mod mai vădit de elementul țărănesc și subliniază în mod clar ideea luptei de clasă.

Primele lucrări dedicate evenimentelor din anul 1821 aparținând istoriografiei secolului trecut folosesc denumirea de revoluție (M. Cioranu, C. D. Aricescu, I. Fotino), generația pașoptistă folosește deasemenea termenul de revoluție. În perioada interbelică deja se folosesc ambele denumiri uneori cu explicațiile de rigoare ca în cazul lucrării citată mai sus a lui Scarlat Callimachi. În *Istoria Românilor* N. Iorga o numește „Criza revoluționară din 1821”⁴⁰.

Tratatul de *Istoria României* început a fi publicat din 1960 optează în mod clar pentru denumirea de răscoală. Este interesant de prezentat motivația acestei opțiuni care apare în revista de istorie *Studii* din anul 1960 într-un articol intitulat „Problemele Tratatului de Istoria României” și care se referă la punerea în discuție în cadrul Academiei a problemelor privind momentul 1821. „Răscoala

⁴⁰ N. Iorga, *op. cit.*, p. 261.

de la 1821 n-a reușit să se transforme în revoluție fiindcă boierii au trădat-o de îndată ce n-au mai fost siguri de sprijinul țarului⁴¹. Și, în aceste condiții „țărănia nu putea triumfa decât cu ajutorul muncitorilor. Or, la 1821 nu există încă un proletariat în Țara Românească⁴². Foarte sugestivă mi se pare a fi inserarea în acest articol a unui citat din I. V. Stalin, în care se afirmă că „numai o răscoală care ar avea clasa muncitoare în fruntea ei își poate atinge scopul⁴³.

Accasta este deci cauza nereușitei lui Tudor și, în întrecaga sumă de calități, lipsa una singură dar esențială, scuzabilă însă având în vedere momentul istoric, și anume calitatea de a fi proletar.

Faptele lui Tudor Vladimirescu care se află în centrul preocupărilor istoricilor și care fac din el un erou sunt văzute în altă lumină și dintr-o altă perspectivă de la o lucrare la alta. Acest lucru a fost cu siguranță favorizat de caracterul ambiguu al formulărilor din proclamațiile sale, de gesturile sale uneori contradictorii care au lăsat un spațiu larg imaginației.

În ceea ce privește caracterul național al Revoluției de la 1821 acesta apare subliniat în numeroase lucrări care scot în evidență urmarea cea mai însemnată a acțiunii lui Tudor și anume revenirea domnilor pământeni pe tronul Țărilor Române.

În 1914 titlul unei lucrări ni-l recomandă pe Tudor ca „eroul redeșteptării naționale⁴⁴, într-o perioadă în care problema reîntregirii țării canaliza atenția și aspirațiile societății românești.

N. Iorga în lucrarea publicată la aniversarea a 100 de ani de la revoluție apropie în timp imaginea lui Tudor de cea a lui Mihai Viteazul pe aceeași coordonată a ideii naționale, lăsând oarecum în umbră două secole de istorie: „Din zodia lui Mihai cuceritorul trecem astfel în zodia lui Tudor liberatorul⁴⁵. Aceeași apropiere,

⁴¹ *Problemele Tratatului „Istoria României“*, în *Studii*, nr. 5/1960, p. 191.

⁴² *Ibidem*, p. 192.

⁴³ *Ibidem*, p. 192.

⁴⁴ D. Cecropid, *op. cit.* p. 81.

⁴⁵ N. Iorga, *Un apărător al săracilor ...* p. 9.

plecând de la episodul uciderii lui Tudor, o face Ioan Georgescu care consideră că acest gest „nu-și găsește seamăn decât în uciderea lui Mihai Viteazul și în detronarea lui Cuza-Vodă”⁴⁶. Același autor îl consideră pe Tudor „Avram Iancu al Olteniei” și aceeași apropiere o face A. Golimas într-un volum omagial intitulat *150 de ani de la mișcarea revoluționară condusă de Tudor Vladimirescu*: „făurit din cremene carpatină ca Horia și Avram Iancu, cu trupul drept ca stejarul de sub munte, frumos la chip și în același timp frumos la suflet și simțire”⁴⁷.

Comparațiile sunt simbolice și mai ales relevante pentru locul pe care îl ocupă personajul nostru în galeria eroilor naționali. El este apropiat prin destinul tragic resimțit ca o mare nedreptate de Mihai Viteazul, prin accentele sociale ale luptei sale de Horia, prin puternicul sentiment al conștiinței naționale de Avram Iancu și prin drama părăsirii de cei din jur de Cuza.

Fără a constitui o ocazie specială, în februarie 1939 aula Fundației „Carol I” găzduiește o ședință prilejuită de comemorarea lui Tudor Vladimirescu. Evenimentul este prezentat pe larg în presă și transmis la radio. În deschiderea ședinței, Ștefan Tătăărăscu, președintele comitetului de inițiativă sublinia: „Revoluția de la 1821 a desfășurat pretutindeni în țară un important curent de naționalism care a luat o formă aprigă de eliminare a tuturor străinilor din rosturile vicții românești”⁴⁸. Cuvântul cel mai des folosit în discursurile prezentate este cu siguranță cuvântul „național” și, într-o atmosferă ca cea caracteristică deceniilor trei și patru ale secolului nostru, profund marcată de naționalism, acest lucru pare firesc.

În istoriografia din perioada comunistă două din cele mai importante lucrări tipărite acum tratează problema caracterului național al evenimentelor anului 1821 într-o manieră cu totul

⁴⁶ I. Georgescu, *op. cit.*, p. 81.

⁴⁷ *150 de ani de la mișcarea revoluționară a lui Tudor Vladimirescu*, Drobeta-Turnu-Severin, 1973, p. 38.

⁴⁸ *Curentul* din 28 februarie 1939.

specială, foarte apropiată de tiparele marxiste. Astfel, în Tratatul de istorie a României este făcută aprecierea că: „Sentimentul național care l-a însuflețit pe Tudor, identificarea patriei cu masele populare și încercarea sa de a stabili o acțiune comună cu Moldova pentru câștigarea drepturilor celor două principate dovedesc că ideile de independență și de libertate au pătruns în mase și au devenit forțe materiale. În același timp a crescut în popor sentimentul de demnitate personală”⁴⁹. Îar în lucrarea colectivă apărută sub titlul *Istoria poporului român*, vorbindu-se despre programul revoluției se spune că acesta „revendica independența națională”⁵⁰.

Vasile Maciu, în 1973, îl privește cu mai multe rezerve pe Tudor Vladimirescu în materie de conștiință națională: „Fără să fi ajuns la o concepție clară despre națiune, încă dominat de misticismul religios, dar cu o realistă orientare politică, Tudor Vladimirescu a luptat, conștient că-și primejduiește viața, în primul rând pentru cauza libertății țării sale, care condiționa și reorganizarea ei internă”⁵¹.

Pe parcursul desfășurării evenimentelor există un moment care, reflectat în istoriografie, a căpătat valoare de simbol. Este vorba de momentul intrării lui Tudor în București la 17 martie 1821. Referitor la acest moment C. D. Aricescu notează: „Tudor intră călare în București (...). La dreapta lui Tudor era un preot cu crucea în mână, la stânga locotenentul lui, Tudor Macedoneanu. Un căpitan de panduri purta steagul care era de mătase, culoarea albastră și cu ciucuri tot de mătase, culorile naționale (...), Tudor ținând în mână o pâine mare, simbol de îmbelșugare, se îndrepta spre podul Belicului”⁵².

⁴⁹ *Istoria României*, ed. Academiei, București, 1964, vol. III, p. 903.

⁵⁰ *Istoria poporului român*, București, 1970, p. 221.

⁵¹ V. Maciu, *De la Tudor Vladimirescu la răscoala din 1907*, ed. Serisul Românesc, Craiova, 1973, p. 33.

⁵² C. D. Aricescu, *Din istoria revoluției din 1821*, Craiova, 1874, p. 112.

Această imagine o evocă și C. C. Giurescu și Dinu Giurescu în sinteza citată mai sus cu comentariul: „Era o indicație limpede pentru popor de sensul și scopul acțiunilor sale”⁵³.

Două sunt simbolurile prin care această imagine reține atenția și anume crucea și pâinea, elemente prin care Tudor se recomandă ca sprijinitor al credinței străbune și ca aducător de belșug și bunăstare. La N. Iorga imaginii lui Tudor la intrarea în capitală i se adaugă noi elemente, Tudor este domn și țăran în același timp: „A doua zi, Tudor își făcu intrarea ca Domn. Domnească-i era înfățișarea, domnesc steagul albastru cu vulturul, domnească înalta podoabă a capului, un ișlic cu fundul alb, numai hainele, mantia îi erau de țăran, de Oltean, de comandir al pandurilor așa cum le purtase și în vremea războiului cu turcii”⁵⁴.

Recunoașterea lui Tudor ca domn lasă impresia că este unanimă. Scurta perioadă în care Tudor se află în această postură face ca însușirile excepționale ale omului să se proiecteze în afara lui și totul să apară radical schimbat în comparație cu trecutul foarte apropiat. C. D. Aricescu consideră că „Tudor inaugura era dreptății și a egalității”⁵⁵.

În cele mai multe din situații, Tudor apare înconjurat de oastea sa și această oaste își găsește în el conducătorul ideal. *Istoria militară a poporului român* este lucrarea care scoate cel mai mult în evidență calitățile sale de om al armelor: „Ales om al armelor, Tudor a fost un strălucit organizator de oaste revoluționară, cu inițiativă, intuiție și nestrămutată convingere în justetea cauzei pentru care pornise la luptă”⁵⁶. Legătura dintre comandant și oaste funcționează perfect până în clipa când intervine defecțiunea și consecințele sunt tragice pentru Tudor. Și acest moment tragic apare prezentat ca o pierdere și o rușine pentru o societate care nu-și poate păstra valorile pentru

⁵³ C. C. Giurescu, D. Giurescu, *op. cit.*, p. 495.

⁵⁴ N. Iorga, *op. cit.*, p. 82.

⁵⁵ C. D. Aricescu, *op. cit.*, p. 124.

⁵⁶ *Istoria militară...*, p. 114.

că îi este imposibil să se ridice la nivelul lor: „Astfel pieri Tudor – notează C. D. Aricescu – părăsit de ai lui, măcelărit de niște mizerabili asasini“⁵⁷.

Un ultim element așadar, în ordinea desfășurării faptelor, care se încarcă de simboluri și semnificații este actul uciderii lui Tudor, act care conferă portretului său o substanțială încărcătură mitică. Indiferent de conținutul lucrărilor despre Tudor, toate prezintă moartea eroului ca pe o pierdere, ca pe o nedreptate, ca pe o trădare. Imaginația merge chiar mai departe și pune problema „ce ar fi fost dacă...?": „Poate, dimpotrivă, „Domnul Tudor“ ar fi fost un stăpân blând și înțelegător al necazurilor celor mulți și chinuiți de boierii hărpăreți“⁵⁸.

Înainte de a încheia trebuie remarcat volumul omagial apărut în 1973 la Drobeta-Turnu-Severin sub titlul *150 de ani de la mișcarea revoluționară condusă de Tudor Vladimirescu*. În cuvântul introductiv, profesorul Vasile Maciu asociază trei nume care aparent nu au nimic comun dar sunt folosite pentru a crea o anume imagine grandioasă: „Imaginea revoluționarului Tudor Vladimirescu alături de cea a hidrocentralei de la Porțile-de-Fier și a lui Traian domină regiunea“⁵⁹. Fiecare din aceste nume proprii devine în imaginația celui care le-a asociat emblematic pentru o etapă istorică.

Capitolul intitulat *Personalitatea lui Tudor Vladimirescu* vine cu un portret al lui Tudor care pare a fi decupat după un șablon pe care anumite condiții și un anumit model ideal al societății acelei date îl impuneau: „A fost un om de stat, ostaș, strateg, diplomat, cutezător și energic organizator, om de onoare și de

⁵⁷ C. D. Aricescu, *op. cit.*, p. 110.

⁵⁸ S. Callimachi, *op. cit.*, p. 11.

⁵⁹ V. Maciu, *Cuvânt introductiv* la vol. *150 de ani de la mișcarea revoluționară condusă de Tudor Vladimirescu*, p. 5.

cuvânt în afaceri. Cu alese calități de orator, om cinstit, sincer, sobru, de înaltă etică, spirit legalist, cult, tăios la vorbă, ambițios, violent uneori dar întotdeauna atent la durerile poporului și ale patriei. În sensul marxist al cuvântului, Tudor a fost o personalitate impresionantă⁶⁰. Nu e cazul să ne întrebăm dacă aceste cuvinte au sau nu acoperire în fapte pentru că în fond din punctul nostru de vedere nici nu ne interesează răspunsul. Un mit rămâne un mit și el se reflectă ca atare în mințile oamenilor. Odată atins un nivel, se potrivește orice superlativ și orice atribut așa cum am văzut în acest ultim exemplu. De la un punct încolo, personajul nu mai trăiește din faptele sale, din realitatea epocii sale ci din mitul țesut în jurul lui, din acea rezervă de superlative care îl fac adaptabil la orice situație. În exemplul citat mai sus numele lui Tudor Vladimirescu poate fi înlocuit cu un altul, în funcție de momentul ales, pentru că în acest portret se regăsește de fapt imaginea omului perfect.

Sondajul nostru nu a relevat decât unele dintre ipostazele lui Tudor. O discuție aparte ar merita alianța sa cu eteriștii (afirmată de Andrei Oțetea), în jurul căreia s-a desfășurat o întreagă bătălie istoriografică. Mitul lui Tudor este multifuncțional, susceptibil de a fi captat și adaptat de orice ideologie. Atât liberalismul cât și ideologia legionară, apoi comunismul „internaționalist” al anilor '50, ca și național-comunismul epocii Ceaușescu, s-au regăsit în egală măsură (deși cu justificări diferite) în acest mit fondator al României moderne.

⁶⁰ A. Golimas, *op. cit.*, p. 32.

CAROL I ȘI ICONOGRAFIA SA OFICIALĂ

- mărci poștale, monede, medalii -

CARMEN TĂNĂSOIU

Termenul „iconografie“ din titlu este folosit în același sens în care fiecare nou împărat în Imperiul Roman lansa o emisie monetară pentru a face cunoscut chipul său cetățenilor (supușilor). Odată cu valoarea lor economică intrinsecă, monedele au păstrat funcția de a face cunoscut (sau a comemora) suveranul statului și, prin aceasta, de a legitima puterea. În perioada modernă, această funcție a fost preluată cu succes de către mărcile poștale și, cu o conotație artistică, de către medalii, în toate formele lor (decorații, plachete etc.).

Se poate începe prezentarea iconografiei lui Carol I cu aceea a mărcilor poștale; se pare că timbrele au marcat *mai întâi* venirea în țară a noului domnitor și tot ele l-au *comemorat* ca pe un conducător al țării până după al doilea război mondial, în 1945, când apare ultimul timbru cu chipul său. Imediat după venirea în țară a domnitorului au fost emise timbre purtând efigia¹ lui Carol – așa cum arăta la data respectivă, adică ceea ce se va numi mai târziu în iconografia sa „domnitorul Carol“. Tipologic, tehnic și valoric, timbrul respectiv face parte din categoria mărcilor românești clasice (1858–1872) și nu se deosebește de cel din 1865, care purta

¹ EFIGIE: reprezentare (în relief) a chipului unei persoane pe monede, medalii, timbre etc. (lat.: effigies).

însă efigia lui Cuza-Vodă; va fi singura emisiune de mărci poștale din timpul lui Carol evaluată în paralel². Următoarele emisii naționale de mărci poștale din anii 1868–1870 poartă același tip iconografic: „domnitorul Carol“ diferind doar prin culoarea de fond și valoarea nominală în funcție de cerințele Poștei Române³. Emisia din 1871/1872 se deosebește atât tehnic (de acum încolo timbrele vor fi tipărite și nu litografiate), cât și iconografic: apare tipul „Carol matur“ (domnitorul poartă barbă), iar inscripția din exerga⁴ este, pentru prima dată, „România“. Ambele schimbări denotă că tânărul domnitor și domnia însăși câștigaseră în prestigiu, iar țara se mai emancipase de pretențiile Turcici. Se cuvine amintit faptul că gravura acestui timbru folosește modelul mărcilor franceze „Louis Napoléon“⁵.

Între 1872 și 1891 există câteva schimbări de ordin tipologic: în desenul timbrului, efigia – medalion este înconjurată de perle sau de vulturi ca semn al vitejiei, mândricii și bogăției domniei, iar inscripțiile pot fi „domnitorul Carol“ sau „regele Carol I“. O singură emisiune din acest interval de timp poartă inscripția „România“, însă atunci efigia este înconjurată, neutru, de cifra ce exprimă valoarea nominală⁶ a mărcii. Dobândirea independenței și transformarea țării în regat, ca evenimente, nu sunt marcate filatelic în mod deosebit.

Anul 1891 beneficiază de o emisiune jubiliară ce poartă în exerga inscripția „România. Jubileul de 25 de ani de domnie a regelui Carol I“; emisiunea circulă numai trei zile (10–12 mai) și se pare că este printre primele de acest fel din lume, iar cartea poștală comemorativă pe care s-a aplicat această marcă este o

² PARĂ (pl. PARALE): mică monedă turcească din argint care a circulat în Țările Române în sec. al XVIII-lea și al XIX-lea.

³ Din 1869, Poșta Română deține monopolul serviciilor poștale pe teritoriul țării.

⁴ EXERGA: spațiu rezervat pe marginea unei monede, medalii sau mărci poștale pentru o inscripție; inscripția însăși.

⁵ Gravor Al. Barre: *Catalogul mărcilor poștale românești*, 1974.

⁶ VALOARE NOMINALĂ: valoarea exprimată în bani sau lei și care reprezintă taxa de timbru plătită Poștei pentru serviciile de transport (a unei scrisori, colet etc.).

noutate absolută pe plan mondial⁷. Filatelist sau nu, regele Carol a fost un deschizător de drumuri și în acest domeniu, afirmându-și ostentativ personalitatea și, implicit, țara – poate chiar pe termen lung dacă ne gândim la valoarea actuală în colecțiile filatelice a acestei emisiuni.

Omul Carol se află în perioada înțeleptei maturități, iar Regele Carol pare că își continuă domnia spre apogeu; dinastia dorește crearea unei mai strânse legături cu țara. Astfel, între anii 1893–1908 apare seria de emisiuni cunoscută în filatelie sub numele „Spic de grâu”; efigia lui Carol este înconjurată de spice de grâu sau cu spice în exergă ca o imagine a bunăstării și a legăturii dintre rege și tot ceea ce avea mai de preț România. Această imagine filatelică folosită des și în timp îndelungat a devenit emblematică și definitorie pentru România acelei perioade; trebuie spus, în mod special, că același clișeu a fost refolosit de câteva ori până în 1918, inclusiv pentru emisiuni uzuale, chiar după moartea regelui, chiar și pe hârtie de război⁸.

Anul 1906 este de referință în iconografia oficială marcând al 40-lea an de domnie a lui Carol și al 25-lea an al Regatului; de asemenea, a apărut o emisiune dedicată Expoziției Generale. Emisiunea „25 ani de la proclamarea Regatului”, în care un înger poartă în dreapta, așezat pe ramuri de măslin, un medalion cu bustul lui Carol și inscripțiile „Nihil Sine Deo”⁹, „România – al XXV-lea an al Regatului”, este interesantă din mai multe puncte de vedere. Este, în primul rând, aniversarea Regatului și nu a domnitorului; apoi, legitimarea puterii este căutată prin invocarea divinului: îngerul ocrotitor al medalionului regal și deviza „Nihil Sine Deo” – în formele în care acestea apar în armele¹⁰ familiei de Hohenzollern. Nu este singurul înger¹¹ care apare pe timbrele emise în acest an; în ceea ce privește

⁷ *Catalogul marilor poștale românești, 1974.*

⁸ *Ibidem.*

⁹ „Nimic fără Dumnezeu” (lat.).

¹⁰ ARME: ansamblul semnelor heraldice propriu unei steme, unui blazon etc.

¹¹ Mai există o serie filatelică denumită chiar „Îngeri” (1906) ce reprezintă un înger care poartă între brațe și aripi litera G stilizată, începutul dictonului scris cu gotice: „Gloria autem, et honor et pax omni speranti bonum”: în *op.cit.*

reprezentarea personajelor sacre pe timbre, aceasta pare a fi o premieră mondială. Respectându-și tradiția de blazon, regele autoritar a impus-o în filatelia româncască și nu numai. Acum apare, pentru prima dată, ca motiv ornamental, ramura de măslin; ea semnifică la nivel oficial deplina înțelegere și pace pe care a realizat-o regele în ultimii ani ai domniei sale. Valoarea nominală a unui timbru din această serie este de un ban, ceea ce îi denotă popularitatea.

O altă serie a acestui an jubiliar îl sărbătorește pe Carol în special și cuprinde zece mărci poștale; ca tipuri iconografice ele sunt:

- domnitorul Carol depune jurământul
- domnitorul Carol în călătorie
- domnitorul Carol în baterie la Calafat, 1877
- întâlnirea domnitorului Carol cu Osman Pașa, 1878
- medalioanele - efigie Carol I - Ferdinand
- trecerea armatei române peste Dunăre, 1878
- intrarea triumfală a armatei în București
- domnitorul Carol în fruntea armatei, 1877
- regele Carol I la sfințirea Catedralei din Curtea de Argeș, 1896

- regele Carol I la tâmosirea bisericii Sf. Nicolae - Iași, 1904

Analizând această serie, vedem că ilustrează evenimentele mai importante ale domniei: bineînțeles că episodul războiului de independență este cel mai bine reprezentat (cinci timbre din zece), pe două dintre ele Carol nu apare, dar se știe că inițiativa trecerii Dunării i-a aparținut, iar la reîntoarcerea triumfală în București meritul comandantului este recunoscut prin meritul armatei sale. Două timbre ale seriei îl arată pe Carol ctitor de biserici și anume: vechea catedrală a Basarabilor de la Curtea de Argeș și biserica mitropoliei din fosta capitală a Moldovei - marcând continuitatea dinastiei și în acest domeniu. În fine, unul dintre timbre îl înfățișează pe rege alături de moștenitorul său, Ferdinand. Iată, deci, că seria filatelică îl arată

pe Carol I ca întemeietor (depunând jurământul) și garant al țării și dinastiei – prin luptă, prin ctitorii, prin moștenire.

Seria filatelică dedicată Expoziției Generale are șase timbre și se deschide cu un țaran arând, apoi pavilioanele de artă și arhitectură românească, precum și trei timbre cu efigii regale: expoziția este apoteoza regalității. Emisiunile anilor 1908–1914 impun tipul regelui bătrân îmbrăcat în uniformă de general și purtând decorații; efigia sa este străjuită în partea superioară de o coroană (sunt singurele mărci unde apare coroana) și pe laturi de ramuri de stejar și laur. Este imaginea unei regalități împlinite și bine așezate, cu accente aproape imperiale.

Nici un timbru comemorativ nu îi marchează moartea.

Seriile filatelice postume ce îi poartă efigia sunt destinate aniversărilor sale sau jubileelor unora dintre faptele sau ctitoriile sale. Semicentenarele Societății Române de Geografie (1927) și castelului Peleş (1933) prilejuiesc apariția efigiei lui Carol alături de a celorlalți ctitori sau întemeietori.

O importantă emisiune marchează în 1927 semicentenarul câștigării independenței: pe timbre apar medalioanele lui Carol și Ferdinand. 25 de ani mai târziu, în 1952, cele două mărci care sărbătorește independența (atacul de la Smârdan după N. Grigorescu; doi soldați – român și rus semnificând prietenia româno-sovietică) nu-l mai amintesc deloc pe Carol, parcă nici n-ar fi existat. Tot ce dorește să-și amintească regimul comunist în legătură cu Independența României este o inventată prietenie româno-rusă continuată apoi în mod firesc (?) de relațiile româno-sovietice.

Seriile filatelice care apar după 1930 și îl au ca personaj pe Carol I pot fi suspectate că au servit la o anume legitimare a puterii lui Carol al II-lea. Astfel, în 1931 sunt lansate două emisiuni ce înfățișează regi: una sărbătorește semicentenarul Regatului în cinci timbre pe care Carol al II-lea este personajul principal, iar Carol I și Ferdinand îi urmează; cealaltă se numește „Trei regi“

și reprezintă medalioanele lor suprapuse, cu intenția vădită a lui Carol al II-lea de a-și justifica reîntoarcerea în țară.

Seria „Straja țării“ (1938) cuprinde efigiile a unsprezece domnitori din istoria țării în următoarea ordine (după valoarea nominală): Dimitrie Cantemir, Maria de Mangop, Mircea cel Bătrân, Constantin Brâncoveanu, Ștefan cel Mare, Alexandru Ioan Cuza, Mihai Viteazul, regina Elisabeta, Carol al II-lea, Ferdinand, Carol I (cu valoarea cea mai mare a seriei – 20 lei). Aparent, așezarea voievozilor în serie nu are nici o ordine internă și atunci se pune întrebarea: de ce timbrul cu efigia lui Carol I este cel mai valoros? Respectul față de bunicul întemciitor al dinastiei sau folosirea prestigiului său pentru îmbunătățirea propriului prestigiu?

Ultima serie ce-l privește pe Carol I îi aniversează centenarul nașterii și apare în 1939 când credibilitatea nepotului său rege era deja prea mult impusă pentru a mai putea fi naturală. Apariția acestei serii recunoaște, prin evenimentele prezentate¹², personalitatea lui Carol I, cu o voită modestie; anvergura seriei este însă prea puțin modestă...

După război, primul timbru al anului 1945 poartă imaginea clădirii Fundației „Regele Carol I“ alături de întemciitor; are valoare nominală foarte mare (200 + 1000 lei) în comparație cu seriile anterioare

¹² Seria „Centenar Carol I“ – 1939

- sosirea în țară a lui Carol I
- Carol I la Calafat
- Carol I cu arhitectul Lecomte de Nouy
- castelul Sigmaringen – castelul Peleş
- domnitorul Carol și principesa Elisabeta
- Carol I la 8 ani
- principele în 1866
- Carol I la 1877
- statuia ecvestră a lui Carol I
- Carol I pe câmpul de luptă, 1877
- Carol I călare
- Carol I bust
- Carol I și Elisabeta (efigii)
- mănăstirea Curtea de Argeș

și posterioare ei, valoare destinată refacerii bibliotecii bombardate. Această emisiune a apărut în februarie. Este ilustrativă reflectarea pe plan filatelic a schimbării regimului politic din țară, în lunile care au urmat: în martie apare seria „Pentru ardeleni” – aproape neutră din punct de vedere politic sau cu menirea de a atrage atenția asupra altor probleme; în aprilie apare seria „Apărarea patriotică” – din cele șase timbre, trei înfățișează frunțași ai politicii interbelice uciși de legionari (I. G. Duca, V. Madgearu, N. Iorga) și trei, frunțași ai partidului comunist (I. Pintilie, A. Bernat, F. Sârbu); în mai, probabil că pe plan politic lucrurile se clarificaseră pentru că seria filatelică este dedicată „A.R.L.U.S.”¹³, iar în august – „Confederației Generale a Muncii”. Am amintit numai seriile filatelice deosebite ale anului 1945, fără a mai trece în revistă mărcile uzuale cu efigia regelui Mihai care apăreau în virtutea drepturilor suveranului.

Se pare că imaginea bibliotecii și a întemeietorului ei Carol I a rămas în filatelie ultima care să exprime pentru mult timp de atunci încolo ceea ce fusese România modernă.

Privite în context european, mărcile poștale românești din perioada domniei lui Carol I se află în concordanță de timp și respectă modelele celor din Anglia, Austro-Ungaria ce aveau tradiții regale și pretenții superioare¹⁴.

Discuția asupra monedelor bătute în timpul domniei lui Carol I și purtând chipul său necesită câteva precizări inițiale¹⁵. Deși

¹³ A.R.L.U.S.: Asociația Română pentru Legături cu Uniunea Sovietică.

¹⁴ Stanley Gibbons, *Priced Catalogue of Stamps*, London, 1935.

¹⁵ După o întrerupere de mai bine de două sute de ani, românii bat din nou propria monedă în 1867. Prima monedă cu efigie domnească a apărut în Transilvania la 1538 și era conformă cu moda europeană a portrețelor monetare (tipologic, monedele medievale nu înfățișaseră efigii domnești, ci doar chipuri convenționale sau tipuri heraldice), în Muntenia și Moldova efigiile monetare apar în sec. al XVI-lea și al XVII-lea. Din motive economice sau din cauza regimului suzeranității otomane, domnitorii români nu mai bat monede. Al. I. Cuza (1859–1866) va încerca în 1862, fără a izbuti, să stabilizească un sistem monetar zecimal, făcând demersuri pentru bătărea ROMANATULUI ca monedă națională. Legea monetară, adoptată în 1867, eludează pretențiile de suzeranitate ale Porții și permite aderarea la Uniunea Monetară Latină (bazată pe bimetalism aur-argint) alături de Franța, Italia, Elveția, Belgia.

România nu era independentă, în 1867, la îndemnul lui I. Brătianu¹⁶, domnitorul promulgă Legea sistemului monetar prin care LEUL¹⁷, până atunci o monedă fictivă, devine unitatea monetară națională. Se prevedea baterea unor piese de aur și argint pe care guvernul român dorește să fie gravat chipul lui Carol și inscripția „Carol I domnul românilor“, ca o legitimare a noii domnii și, prin aceasta, afirmarea autonomiei țării; piesele de bronz erau gravate cu armele și stema României. Încercarea de emancipare este contestată deopotrivă de Turcia și Austria (care nu poate fi de acord cu inscripția).

Drept urmare, primii bani care vor apare în 1867 și vor circula, vor fi de bronz și vor purta stema României. Începând cu 1868, se deschide Monetăria din București, cu o emisie de două sute de monede de aur¹⁸, cu valoarea de 20 lei, purtând efigia „domnitorul Carol“ și inscripția „Carol I domnul românilor“. Bineînțeles că și Austria și Turcia au protestat față de „îndrăzneala“ României și a domnitorului ei. Aceeași tipologie monetară, cu efigia lui Carol matur, cu barbă, pe avers și stema pe revers, va fi relansată în 1870 în cinci mii piese de aur și patru sute de mii piese de argint care vor circula necondiționat și regulat.

Deși este menționată în foarte puține surse bibliografice, a existat o emisie monetară comemorativă, de aur, chiar în anul 1866, la venirea lui Carol în țară¹⁹; au fost bătute o sută de monede cu efigia „domnitorului Carol“, fără a avea înscrisă vreo valoare²⁰.

¹⁶ C. Moisil, *Portretele monetare ale regelui Carol I*.

¹⁷ LEUL: definit prin 322 mg aur cu titlul 0,900 sau 5 g argint cu titlul 0,835, este împărțit în 100 bani. Denumirea provine de la Löwentaler (talerul cu figura unui leu pe revers), monedă de argint bătută în Țările de Jos începând din sec. al XVI-lea, răspândită în Europa și ajunsă în Țările Române prin monopol turcesc; din a doua jumătate a sec. al XVIII-lea, tranzacțiile oficiale se făceau în monede turcești, austriece, astfel că talerul olandez rămâne doar o monedă de referință, de socoteală.

¹⁸ Din cele două sute de piese, câteva vor fi trimise guvernului turc, ceva mai puține de o sută dintre ele vor fi dăruite demnitarilor și deputaților de la București, iar cealaltă sută de piese vor fi teaurizate la temelie Castelului Peleş.

¹⁹ C. Moisil, *op.cit.*

²⁰ Deosebirea monedă-medalie apare în timpul lui Iulius Caesar: monedele au pe avers efigia împăratului, iar pe revers numele monetarului care era și membru în comisia finanțelor; medaliiile au pe avers o efigie, un chip real sau metaforic, iar reversul descrie un eveniment memorabil (în: N. G. Krupensky, *Medaliile române sub regele Carol I și alte câteva medalii mai vechi*).

Toate au fost distribuite personalităților pentru că această monedă a servit ca decorație până la crearea Ordinului „Steaua României”²¹.

Între anii 1872–1876, disputele de suveranitate cu Turcia sunt atât de mari încât monedele românești sunt bătute în Belgia și pe ele nu este gravat chipul lui Carol. După câștigarea independenței, prima monedă cu chipul lui Carol și cu stema în revers apare în 1879 și este de *bronz*, contrar prevederilor Legii din 1867. Tot acum, în decorul monedei se produce o schimbare: cununa de stejar sau laur este înlocuită cu spicele de grâu. Apariția acestui element atât de specific românesc și neobișnuit în decorația monedelor vorbește despre hotărârea domnitorului de a se identifica cu țara și a-i apăra interesele.

Începând din 1880 apar din nou monede de aur și argint cu efigia domnitorului. Anul proclamării regatului, 1881, aduce ceva nou în tipologia monetară: schimbarea normală a inscripției îl atestă pe Carol I ca „Rege al românilor”, precum și inscripția de pe muchie „Patria și dreptul meu”. Portretul monetar care s-a bătut acum este excepțional realizat de gravorul Kullrich: arată un bărbat matur a cărui barbă conferă figurii o prestață deosebită, în timp ce privirea exprimă blândețe și hotărâre, totodată. Acest portret se va menține pe monede timp de douăzeci și cinci de ani devenind clasic, la fel ca acela din emisiunile filatelice „Spic de grâu”²².

1906 este un an deosebit care marchează și în numismatică jubileul regelui și al Regatului. Foarte variată din punct de vedere al valorii nominale, tipologiei și iconografiei, seria²³ anului 1906 cuprinde noile monede din aur (de 12,50; 20; 25; 50 și 100 lei). Realizate aproape ca niște medalii, aceste monede arată astfel:

– cele de 12,50 lei și 25 lei – aversul, „Carol I matur”; reversul, un vultur încoronat, cu o cruce în gheare și o bandă cu motto-ul „Prin statornicie la izbândă”.

²¹ N. G. Krupensky, *op.cit.*

²² *Catalogul mărcilor poștale românești*, 1974.

²³ Gravorul acestei serii este A. Michaux. Conform Legii din 1867, fuseseră bătute piese din aur de 5, 10 și 20 lei, piese din argint de 50 bani, 1 și 2 lei și piese din aramă de 1, 2, 5 și 10 bani.

– cele de 20 lei și 100 lei – au pe ambele fețe efigia lui Carol, domnitorul și regele.

– cea de 50 lei – aversul îl înfățișează pentru prima dată pe Carol I bătrân, în uniformă de general; reversul, Carol I în războiul de independență, în postura ecvestră. Aceste tipuri monetare, comparate cu realizările din domeniul filatelic, răspund nevoii monarhice de a-și demonstra stabilitatea și prosperitatea obținute de-a lungul a 40 de ani trecuți în revistă prin câteva caracteristici iconografice. Seria cuprinde cinci portrete diferite ale regelui, de la tinerețe până spre sfârșitul vieții. Dacă romantismul caracterizează cel mai bine figura tânărului suveran, atunci deviza „Prin statornicie la izbândă” poate interpreta postura sa de bătrân general. Din cauză că mijloacele de exprimare ale numismaticii sunt mai reduse decât cele ale filateliei, caracteristicile iconografice sunt aici mai puține, esența fiind exprimată mai ales prin calitatea metalului monedelor – aurul – cu valoarea nominală de trei milioane lei.

Trecând de anul 1906, emisiunile monetare de argint din 1910–1914 sunt mai deosebite. Stema României din revers fusese înlocuită cu coroana regală încă în 1901, dar din 1910 coroana începe să fie decorată cu o ramură de măslin. În aceeași perioadă, mărcile poștale exprimă (prin decorul de frunze de stejar și laur) o regalitate statornică și împlinită, iar monedele poartă mesajul de înțelegere și pace. Paralel, mai apare o emisiune de argint care poartă în avers efigia suveranului și în revers o țărancă torcând, cu secera în brâu. Concepția modernă prin care acest personaj alegoric (întruchiparea României însăși) a înlocuit stema țării arată continua deschidere spre noutate a regalității odată cu păstrarea tradițiilor naționale.

De asemenea, mai trebuie spus că au circulat sau au fost folosite și bancnote, așa-numitele bilete ipotecare de fond funciar. Ele au fost lansate de Ministerul de Finanțe în 12 iunie 1877 în vederea degrevării bugetului afectat de cheltuielile pentru război. Fiind emise de un minister și nu de o instituție bancară cu drept de a bate monedă, pe aceste bilete nu era obligatorie tipărirea efigiei

suveranului. Ca atare, iconografia lor ilustrează mitologia greacă (!) sau romană, scene de la munca câmpului sau din viața cotidiană a țăranilor, dar nu conține nici o imagine, inscripție sau referire la Carol I.

Se pare că regele Carol I a avut o pasiune deosebită pentru arta medalistică. Era firesc, deci, ca varietatea și tipologia medaliilor să fie mare. Este interesant faptul că cea mai mare parte a medaliilor bătute nu aparțin unor instituții de stat. Medaliile gravate la comanda guvernului sunt în număr de 53 în perioada 1866–1894²⁴; celelalte au fost comandate de către organizații obștești, asociații, primării cu cele mai diverse prilejuri – de la sfințirea unei biserici sau fondarea unei clădiri mai importante și până la inaugurarea portului Constanța. Întotdeauna, pe reversul acestor medalii apare cel puțin o inscripție ce amintește de domnia lui Carol I, dacă nu chiar efigia sa; acesta este un mod de referință, o datare precisă a evenimentului ilustrat pe aversul medaliei. Iconografia medalistică este asemănătoare cu cea numismatică, însă medaliile fiind de dimensiuni mai mari și neavând un caracter atât de strict oficial ca al monedelor, apar unele fantezii: persoana suveranului este adeseori sugerată de o coroană, de cifrul domnesc „I” sau de deviza „Nihil Sine Deo” a dinastiei.

C. Moșil distinge 22 de portrete metalice (monede și medalii) ale regelui Carol I studiind succesiunea lor cronologică, luând în considerare toți gravorii și făcând o analiză artistică. Aici vor fi menționate doar cele mai importante și analizate din punctul de vedere al mentalității ce o exprimă. Așa cum s-a arătat, prima medalie cu chipul lui Carol (1866) a fost, de fapt, o monedă de aur ce a servit ca decorație. E drept că imediat după aceea a fost bătută o medalie puțin mai mare, pe care efigia de tânăr domnitor este decorată cu o cunună de stejar și care marchează suirea sa pe tron.

În 1878 apare o medalie care reține atenția pentru că este mărturia integrării Dobrogei la România, de fapt, singura medalie legată de războiul de independență apărută chiar atunci. Ea nu a fost difuzată

²⁴ N. G. Krupensky, *op.cit.*

din motive politice²⁵, iar celelalte medalii care menționează Independența apar în 1881. Și din punct de vedere iconografic, această medalie este deosebită: îl arată pe Carol ca biruitor antic, cu cununa de laur pe cap. Această concepție de reprezentare este neobișnuită pentru epoca modernă și singulară în medalistica românească. Asemănarea lui Carol cu biruitorii romani antici la hotarele Dobrogei ar fi o explicație pentru apariția ei.

În 1881 au apărut patru medalii. Două amintesc evenimentul Independenței într-un mod metaforic, prin scene de război și alegorii alături de efigia regală sau Coroana de oțel²⁶; una dintre ele este cea mai mare medalie bătută de Carol I (84 mm diametru), iar cealaltă, mai mică, a fost dăruită tuturor celor care au participat la război. Toate caracteristicile acestor două medalii arată mândria de a ne fi câștigat independența. Celelalte două medalii ale anului anunță proclamarea regatului și sunt mult mai modeste, înfățișând textul Legii – proclamație și Coroana de oțel, pe lângă obișnuita efigie din avers.

Neluând în considerare o seamă de medalii apărute cu prilejuri obișnuite oarecum sau dedicate evenimentelor mai însemnate din viața regelui, dar fără a prezenta un interes deosebit, atrage atenția medalistica anului jubiliar 1906. Merită remarcate:

– placheta „Carol I și Traian“ – având în avers efigiile celor două personalități și inscripția „Părinților neamului românesc 106–1906–1866“ și în revers, comanditara „Societatea Numismatică Română“. Domnia lui Carol I, aflată la apogeu, caută o ascendență ilustre tocmai în zorii istoriei românilor: ambele personalități apar ca întemeietori prin excelență – gloria lui Traian răsfrântă asupra lui Carol I.

– o altă plachetă, mai valoroasă, din argint, are pe avers inscripția cu tentă propagandistică „Regele veghează, România înflorește“ păstrând datele 106–1906–1866 care trimit la gloria romanilor.

Printre medaliiile Expoziției Generale trebuie menționată aceea ce face alăturarea, cu același spirit patriotic, între „Traian – marele

²⁵ C. Moisil, *op.cit.*

²⁶ Coroana primului rege al României, Carol I, este cunoscută sub numele de „Coroana de oțel“ pentru că a fost făcută din oțelul unui tun folosit la asediul Plevnei în 1877.

imperator" și „Carol I – primul rege al României“. Inscripția de pe revers „Am fost, sunt și voi fi“ nu lasă nici o îndoială asupra intenției monarhiei de a stabili o legătură (forțată) cu antichitatea romană. Atâta doar că această inscripție fiind gravată pe medalia Expoziției române, afirmația din conținutul ei ar mai putea fi interpretată și ca o dovadă a continuității și statorniciei poporului român individualizat în persoana suveranului său. Mai trebuie spus că această medalie s-a dorit a avea o mare penetrație, deoarece a apărut în două variante: aceasta prezentată anterior și care este din bronz aurit și o alta, mai mică, din bronz argintat, așa-numita medalie populară. Tot în 1906, Iașul comandă o medalie din bronz „în amintirea jubileului de 40 ani de domnie a gloriosului domn și rege Carol I“ având pe avers inscripția: „1800 de ani de la colonizarea Dacici de către Traian“. Iată că toate cele trei tipuri de medalii apărute în 1906 amintesc într-un fel sau altul de originile (partea) latine ale poporului român și fac legătura cu domnia lui Carol I. Acesta a fost discursul oficial(-ităților); ar fi interesantă comparația lui cu discursul presei.

Pentru a continua prezentarea medalisticii, dar și a exemplurilor în care Carol I se consideră urmaș legitim al domnitorilor români, iată medalia Silistrei. Din argint, apărută în 1913, la sfârșitul războaielor balcanice, medalia are inscripțiile: pe avers – „Mircea *cel Mare*. Domnul Ungro-Vlahici și al Silistrei până la mare 1386–1418. Carol *cel Mare* al României 1913“; reversul – „Dreptul nostru. Vocește și vei putea“. Similitudinea adjectivului apelativ „*cel Mare*“, precum și afirmația și îndemnul de pe revers sunt argumente și un „certificat de legitimitate“ pentru reintrarea Silistrei în componența granițelor românești.

Pe cât a fost de mare interesul regelui pentru medalii, pe atât au fost de puțin semnificative cele patru mici medalii care i-au comemorat moartea. Două din argint și două din bronz, toate cele patru medalii au pe avers efigia sau imaginea bust a regelui; pe revers, cele două medalii de bronz au o coroană de laur și o inscripție de aducere aminte. Cele de argint au inscripții diferite, spre lauda și onoarea celui dispărut din partea poporului său: „Grija ta a fost numai binele poporului. Timp să știi ce-i oboseala n-ai avut“ și „Pierderea ta cufundă lumca în durere. Lacrimi varsă credinciosul tău popor“. În analiza ce le-o dedică, C. Moisil spune: „comparate

cu medalia apărută la moartea lui Filip de Flandra care numai era să domnească la noi, aceste medalii nu se ridică la nivelul la ceea ce ar fi trebuit și s-ar fi convenit să fie“. Ce am putea înțelege de aici: că românii l-au regretat totdeauna pe Filip de Flandra „care numai era“ să le fie domn sau că atașamentul românilor pentru regele Carol I nu se măsoară în medalii comemorative?

Venit într-o țară în care, pentru multe domenii, piatra de temelie abia aștepta să fie pusă, principele Carol I a știut să ofere garanția numelui său, dar și să precia garanția trecutului glorios al neamului pentru a-și îndeplini misiunea ce-i fusese încredințată: o țară modernă cu o dinastic care să o reprezinte. Imaginea emblematică păstrată atât pe ultimul timbru, cel din 1945, cât și pe ultima medalie bătută în timpul vieții (1914) este aceea a regelui alături de una dintre cele mai caracteristice creații ale sale: biblioteca Fundației „Regele Carol I“.

BIBLIOGRAFIE

1. C. I. BĂICOIANU, *Istoria politicei noastre monetare și a băncii naționale*, I, București, 1932–1939.
2. G. BUZDUGAN, O. LUCHIAN, C. C. OPRESCU, *Monede și bancnote românești*, București, 1977.
3. G. BUZDUGAN, G. NICULIȚĂ, *Medalii și plachete românești*, București, 1971.
4. I. DOGARU, *Catalogul monedelor și bancnotelor românești (1853–1977)*, București, 1978.
5. S. GIBBONS, *Priced Catalogue of Stamps*, London, 1935.
6. N. G. KRUPENSKY, *Medaliile române sub regele Carol I și alte câteva medalii mai vechi*, București, 1894.
7. C. MOISIL, *Portretele monetare ale regelui Carol I*, extras din „Artă și tehnică grafică“, Buletinul Imprimeriilor Statului, caietul 9, București, 1930.
8. A. RĂUȚĂ, *Modern Romanian Coins (1867–1966)*, Salamanca, 1974.
9. M. GR. ROMAȘCANU, *Monetele regelui Carol I*, București, 1932.
10. *Cronica Numismatică*, nr. 2/1920, București.
11. *Buletinul Societății Numismatice Române*, nr. 23–24/1915, București.
12. *Albumul mărcilor poștale românești*, București, 1958.
13. *Catalogul mărcilor poștale românești*, București, 1974.
14. *Catalogul mărcilor poștale românești (1858–1947)*, București, 1984.
15. *Catalogul medaliilor românești de la 1906 la 1914*.

BRĂTIENII

SORIN ȘERBAN

„Istoria lumii este... biografia marilor personalități“.
THOMAS CARLYLE

Acastă lucrare încearcă să demonstreze existența unui mit: mitul Brătienilor¹. Personaje importante ale istoriei României moderne, Brătienii devin, grație excepționalei forțe de transfigurare a mitului, cei mai importanți oameni ai istoriei neamului.

Brătienii îmbracă hainele uzate (de un lung șir de istorici predecesori), dar mereu strălucitoare ale personajului providențial. În multiplele-i ipostaze (salvatorul, fondatorul, croul), personajul providențial, dimensiune esențială a „miturilor și mitologiilor politice“ (cf. Raoul Girardet), rezumă fundamental marile epoci creatoare de istorie, pe care le inițiază, conduce și desăvârșește într-o splendidă și pilduitoare solitudine. Este ceea ce Brătienii, ca personaje providențiale, realizează. Este ceea ce vom încerca să demonstrăm.

O vom face prin structurile teoretice ale istoriei imaginarului, verificate practic printr-un studiu de caz (Brătienii), urmărind traseul schematic:

I. Considerații teoretice.

II. Brătienii și mirifica lor biografie.

III. Considerații finale.

Sperăm, ca la sfârșitul acestui traseu, să putem convinge pe cititorii acestor pagini de realitatea unui mit: Brătienii, personaje providențiale.

¹ Vocabula îi definește pe Ion C. Brătianu și Ion I. C. Brătianu.

I. CONSIDERAȚII TEORETICE

Un mit este o istorie sau o narațiune simbolică care „reduce diversitatea existențială la un singur nucleu original, care explică lumea, istoria, printr-un singur factor suprem”² (un eveniment, o mare personalitate).

Apariția unui mit (cel mai adesea inspirat din realitatea istorică și politică, prezentă sau trecută) se explică prin cel puțin două cauze:

1. „Tendința inerentă spiritului uman de a simplifica complexitatea procesului istoric”³ personalizându-l: un singur om, personajul providențial ce rezumă în sine toate întrebările, răspunsurile și explicațiile istorici.

Un exemplu: Brătienii.

Cei doi aparțin Istoricilor. Ion C. Brătianu (1821–1891): distins revoluționar pașoptist, militant de frunte pentru idealurile naționale unioniste, mijlocitorul instaurării monarhiei în România, principalul sfetnic și colaborator al regelui Carol I, coautor în calitate de prim ministru (1876–1888) la fundamentarea României moderne (proclamarea și câștigarea independenței de stat, proclamarea regatului român, organizarea și modernizarea regimului constituțional).

Ion I. C. Brătianu (1864–1927): președinte al Partidului Național Liberal timp de două decenii, inițiatorul reformelor agrare și electorale indispensabile progresului democratic, prim ministru în perioada neutralității și a războiului, strategul României Mari și arhitectul consolidării noului stat național unitar.

Rezumând: cei doi ne apar ca personalități puternice, personaje integre, verticale, dedicate țării și nației. Exemple pilduitoare, demne de urmat, Brătienii sunt modele perfect adaptabile mitului. Esențial este că traseul politic al acestora poate fi (și este) identificat prin traseul istoric al națiunii: plecând de la 1821 și mergând până dincolo de anul Marii Uniri, biografiile lor se confundă cu marea istorie.

² Lucian Boia, *Cursul de istorie a imaginarului*, 1991–1992. Note de curs.

³ Lucian Boia, *Vers une histoire de l'imaginaire*, în *Analele Universității București*, istorie, 1991, p. 17.

Atunci, nu este mai ușor să explici aproape un veac de istorie monumentală în existența unei țări prin acțiunea a două personalități decât printr-o abordare științifică, logică, evolutivă? Astfel, 1859, 1877 sau 1918 (împlinirile unor timpuri atât de greu de cuprins în dinamica și diversitatea lor) devin împliniri facile și logice ce decurg, uneori, din simplele acte de voință ale eroului: „A vrut Unirea Principatelor, s-a împlinit. A vrut independența, a prezidat-o. A vrut dinastie străină, a adus-o în țară. A vrut organizarea Regatului, a făcut-o“⁴; altori, forța personalității sale determină actul guvernării – „vine când vrea la putere, stă cât vrea, pleacă când vrea și aduce pe cine vrea“⁵ – și îi explică marile realizări: „România datorește lui Ionel I. C. Brătianu reformele democratice, votul obștesc și împrumutul țărănilor, precum și întreaga operă de consolidare a statului român“⁶, cât și împlinirea „visului secular al neamului“⁷.

Astfel, întreaga durată a ceea ce numim (convențional) epocă modernă românească este personalizată și redusă la un *singur nucleu originar*, la un *singur factor suprem*: Brătienii.

2. A doua cauză: necesitatea, utilitatea mitului. Acesta apare într-o epocă, în condiții și circumstanțe istorice precise care-i solicită prezența: de exemplu, în zilele noastre marcate de corupție, speculă și domnia arbitrariului, asistăm la o resuscitare a mitului Vlad Țepeș – personificarea dreptății, cinstei și legalității extreme – modelul uman necesar și așteptat de o societate în criză (vezi frecvența invocație: „cum nu vii tu Țepeș Doamne...“).

Cui îi este necesar mitul? Apreciem că există grade variabile de interese: evident, comunității, societății în ansamblu ce caută soluții

⁴ I. G. Duca, *Portrete și amintiri*, Ed. a V-a, București, Humanitas, 1990, p. 36.

⁵ Sterie Diamandi, *Galeria oamenilor politici*, Ed. Geza. Colecția „Mărturiile ale secolului XX“, 1991, p. 94.

⁶ Gh. P. Bassacopol, *Vulturii României: Ionel I. C. Brătianu. Ion G. Duca*, București, Tipografia „P. Merlan“, 1935, p. 14.

⁷ I. G. Duca, *Amintiri politice*, vol. III, München, Jon Dumitru-Verlag. Colecția „Memorii și mărturii“, 1982, p. 229.

ale prezentului în trecutul exemplar (este „valoarea prescriptivă, paradigmatică, sigură”⁸ a mitului), dar aceasta numai în cazul miturilor puternice, sprijinite pe figuri legendare, eroice, atent selecționate dintr-o istorie foarte cunoscută, eroii de folclor (Vlad Țepeș, Ștefan cel Mare, Mihai Viteazul, Cuza Vodă etc.). Totuși, există mituri ce nu se bucură de o asemenea audiență populară. Care este criteriul selecției ce impune un personaj obișnuit, slab perceput de mentalul colectiv? De ce astfel de mituri apar? Cui folosesc?

Să luăm un exemplu: Brătienii.

O constatare: mitul Brătienilor nu are o profundă identificare de masă și nici o puternică rezonanță în clasa elitelor (care inițiază și orchestrează discursul imaginarului politic, popularizându-l). Am remarcat o certă polarizare politică a mitului. Studiul izvoarelor⁹ este probatoriu: predomină biografiile Brătienilor, discursurile comemorative și genul memorialistic. Autorii sunt fie membrii ai P.N.L., fie simpatizanți ai acestuia (I. G. Duca, Gheorghe Brătianu, George Fotino, Gheorghe Ștefan, Horia Furtună, C. Bacalbașa, N. Ganc).

Altfel spus, criteriul selecției este politic, alegerea personajelor nu este inocentă¹⁰, ci profund motivată ideologic.

Mitul Brătienilor apare (este construit) pentru că este necesar, folositor unui partid: îi conferă tradiție și prestigiu, îl identifică cu istoria României moderne creată (în versiunea mitului) de liberalii Ion C. Brătianu și Ion I. C. Brătianu. „Mijloc de a acționa asupra prezentului”¹¹, el dezvăluie contemporanilor „natura puterii, instituțiile politice și sociale pe care se sprijină”¹² statul român. Are o dimensiune propagandistică și previzională sigură, căci bunul mers

⁸ André Reszler, *Mythes politiques modernes*, Paris, PUF, 1981, p. 219.

⁹ Ne referim la acele surse relevante pentru obiectul studiului nostru: numărul lucrărilor ce cuprind informații despre Brătieni este imens, dar numai puține dezvăluie elemente de mitificare utile și explicabile logic.

¹⁰ Lucian Boia, *op.cit.*, p. 19.

¹¹ André Reszler, *op.cit.*, p. 214.

¹² *Ibidem*, p. 219.

al istoriei nu poate continua fără urmașii liberali ai „întemeietorilor de neam”¹³.

Transcendând moartea și timpul, Brătienii trăiesc o a doua viață, mai istorică, mai sacră, mai providențială decât cea originară. O viață a imaginarului politic, plămădită de și pentru epigoni.

Ca o concluzie teoretică, putem spune că imaginarul politic se împletește cu ideologia, generând mituri particulare, ce au un specific aparte prin funcționalitatea predominant „electorală” a mesajului lor.

Aceste considerații teoretice generale referitoare la mit (definiție, cauzele genzei, funcții și particularități), probate pe un caz particular, definesc un nou mit, mitul Brătienilor, și se constituie în puncte de reper absolut necesare în analiza și înțelegerea părții a II-a a prezentului studiu.

II. BRĂTIENII ȘI MIRIFICA LOR BIOGRAFIE

Se pot identifica o serie de arhetipuri ce compun și definesc personalitatea și funcția omului providențial. Într-o importantă lucrare despre „Mitologia română”¹⁴, analizând trăsăturile esențiale ale eroului mitic – ce se face remarcant printr-o „mirifică biografie” – Romulus Vulcănescu realizează un număr de astfel de identificări, din care reținem:

1. Nașterea miraculoasă (premonitoare și predestinată).
2. Destin comunitar. Misiune istorică.
3. Destin mesianic. Sacralitate virtuală.
4. Moartea aparentă, simbolică și valorizatoare.

Ca eroi mitici, ca personaje providențiale, Brătienii se bucură de biografii remarcabile, fascinante. Să le descoperim¹⁵.

¹³ Teorizând, arată „caracterul inevitabil al continuității...” Cf. Andre Reszler, *op.cit.*, p. 219.

¹⁴ Romulus Vulcănescu, *Mitologia română*, București, Ed. Academiei, 1985.

¹⁵ Vom adopta, în următoarele pagini, un stil narativ, bogat pigmentat cu citate. Aceasta pentru că realizăm o demonstrație a existenței unui mit, iar cea mai sugestivă demonstrație stă în prezentarea probelor efective, practice, ce îi certifică prezența.

1. Nașterea miraculoasă (premonitorie și predestinată)

Timpuri grele pentru nația română, „cele mai grele și mai dramatice ale istoriei noastre moderne”¹⁶. Timpuri înnoitoare totodată, ce prevestesc zori de „eră nouă”: este 1821, anul „redeșteptării noastre naționale”¹⁷, anul când „pandurul erou” și „românii asuprași și umiliți scuturară jugul grecesc”¹⁸. Noi perspective istorice păreau a se deschide. Dar, conducătorul revoluției române moare, asasinat mișelește și dorințele, idealurile lui, speranțele neamului de emancipare națională, par a fi total compromise.

Și, totuși, în același miraculos 1821, „prin una din acele potriveli curioase ale istoriei, în care pare-se că se vede *degetul lui Dumnezeu*, în anul în care Tudor Vladimirescu înscria în scurta lui viață, dar și prin tragica lui moarte, principiile redeșteptării naționale..., se naște acela care avea să desăvârșească printr-o rodnică și trudnică viață, ideile revoluției lui Tudor”¹⁹. Minunata apariție, circumstanțele premonitorii nașterii și predestinarea istorică a viciei pruncului, sunt insistent relevate de „cronicarii” momentului: „1821 este însă și anul trezirii conștiinței noastre naționale. Este anul lui Tudor Vladimirescu, unul din eroii martiri ai neamului românesc. Este anul când, nu departe de Târgoviște, nu departe de locul unde pandurul erou și-a găsit, prin trădare josnică, sfârșitul, ca o răzbunare a nelegiuirii săvârșite..., a răsărit acel care era *menit* să împlinească dorința lui Tudor din Vladimiri Gorjului, de a scutura jugul străin și de a scuti țara de oblăduirea interesată a coreligionarilor vecini de la răsărit”²⁰.

¹⁶ Ștefan G. Bojoiu, *Ion C. Brătianu. Opera sa*, Calafat, Ed. Tipografiei „Progresul”, 1921, p.8.

¹⁷ I. Ștefănescu, *Biografia marelui om de stat al României. Ion C. Brătianu*, București, Tipografia Curții Regale, 1902, p. 5.

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ *Ion C. Brătianu. Viața și faptele sale 1821-1891*, p. 1.

²⁰ Al. I. Teodorescu, *Ion C. Brătianu și fiii săi, Ionel și Vintilă, Așezămintele Culturale Ion C. Brătianu*, 1938, p. 5.

Cel merit acestui destin istoric este Ion C. Brătianu.

La aproape jumătate de veac distanță apare Brătianu-fiul, într-o nouă naștere premonitoare: el vede lumina zilei chiar în ziua promulgării legii rurale, căci este predestinat să aducă izbăvirea totală țaranului român, prin desăvârșirea reformei agrare: „Brătianu fusese parcă sortit unui mare destin. Se născuse la Florica în ziua de 20 August 1864, adică tocmai în ziua promulgării legii rurale, prin care desființând claca, generația renașterii române pregătise împrumutarea țărănimii Principatelor Dunărene”²¹.

Concluzionând, nașterea Brătienilor „oglindește – ca o revelațiune – viața omului providențial”²².

Dincolo de miraculosul moment al întrupării Brătienilor, locul, spațiul geografic și istoric al nașterii lor își are simbolismul său aparte: ei vin „din părțile argeșene pline de amintiri istorice, de frumoase monumente vechi și de o nobilă țărănime”²³; se trag din ținutul Piteștiului, „leagănul democrației românești”²⁴, locul nașterii unora „din cei mai mari oameni ce românii i-au avut”²⁵. Avem revelația istoricelor și glorioaselor lor origini, căci ei provin din „mica boierime munteană de lângă Olt, depozit permanent de îndrăzneală și inițiativă”²⁶, ce „a dat pe Neagoe, ctitorul de la Argeș, a sprijinit pe Radu de la Afumați și pe Mihai Viteazul, a ridicat pe Matei Basarab, din mijlocul ei a răsărit regala dărnicie pioasă a Brâncovenilor”²⁷. Revelând toate acestea, Nicolae Iorga trage concluzia: „În fruntea revoluționarilor munteni ai erei nouă, era firesc să se afle cineva din această clasă”²⁸. Acest cineva, „acest sortit a fost Ion C. Brătianu”²⁹.

²¹ I. G. Duca, *op.cit.*, p. 229.

²² Ștefan G. Bojoiu, *op.cit.*, p. 8.

²³ Nicolae Iorga, *Activitatea politică și literară a lui Ion C. Brătianu. Cuvântare la Academia Română. Ședința de la 24 Maiu 1921*, p. 284.

²⁴ I. Ștefănescu, *op.cit.*, p. 5.

²⁵ *Ibidem*.

²⁶ N. Iorga, *op.cit.*, p. 285.

²⁷ *Ibidem*.

²⁸ *Ibidem*.

²⁹ Ștefănescu–Galați, *Întemeierea statului român. Pagini de istorie politică contemporană. La centenarul lui Ion C. Brătianu (1821–1921)*, București, Cartea Românească, p. 5.

Concluzii: Nimic nu este întâmplător, totul este supus unei logici supreme. 1821 și 1864, ținutul istoric și voievodal al Argeșului, devin justificări esențiale în structura mitului Brătienilor: personificare a spiritului neîmplinitei revoluții sau misionar al cauzei țaranului român, purtând în sine îndemnul glorioasei, dar nedesăvârșitei lupte de emancipare dusă de domnitorii neamului (de inspirație argeșană), cei doi eroi erau botezați de soartă să desăvârșească toate nevoile și idealurile nației, pentru a căror împlinire fuseseră născuți, atunci și acolo. Altfel spus, „mitul ordonează realul, dându-i sens”³⁰.

2. Destin comunitar. Misiune istorică

„El s-a născut, a trăit, a luptat toată a lui viață numai pentru fericirea patriei lui”³¹. „El n-a trăit decât pentru România și pentru românism. El a fost apostolul și robul unei cauze: renașterea României moderne”³². El (Ion C. Brătianu) este omul sacrificiului: își jertfește averea – „el a jertfit-o toată cauzei naționale... Și astfel, ..., Ion Brătianu a murit sărac”³³ – continuă, sacrificându-și familia, care știe că „existența sa este închinată țării, ..., țara trece înainte”, în sfârșit, „luptă și jertfește totul, până în ultimele momente ale vieții sale, pentru mărirea și viitorul neamului său”³⁴. Deși, toate aceste oboșitoare jertfe par a-i provoca insomniile eroului nostru – „de 40 de ani nu m-am culcat liniștit, veghind zi și noapte ca să-mi păstrez țărișoara mea”³⁵ – el le depășește, căci doar „s-a născut și a trăit pentru poporul românesc”³⁶.

³⁰ Lucian Boia, *Cursul de istoria imaginarului*.

³¹ I. Ștefănescu, *op.cit.*, p. 5.

³² I. G. Duca, *Portrete și amintiri*, p. 35.

³³ *Ibidem*.

³⁴ Ștefan G. Boșoiu, *op.cit.*, p. 32.

³⁵ Horia Furtună, *Ion C. Brătianu*, București, Imprimeria „Independența”, 1921, p. 40.

³⁶ I. Ștefănescu, *op.cit.*, p. 5.

Despre fiul omului-jertfei aflăm că „moștenise, odată cu numele, o dragoste fanatică de țară”³⁷, că „asculta bătăile inimii poporului și se confunda cu însăși simțirea neamului de-atunci și de totdeauna”³⁸. Sacrifică istoria, marea pasiune a vieții sale, tabieturile sale gospodărești și viața de familie pentru politică, pentru țară, pentru neam³⁹.

Altfel spus, este destinul comunitar al eroilor noștri, un destin ce ține de misiunea lor istorică, ambele definind esențial statura Brătienilor de personaje providențiale, eroi de neam și de țară. Căci „vorbitorul și făuritorul milioanelor de năzuinți ce de veacuri au chinuit piepturile și au luminat ochii românești”⁴⁰, cel în care „se trecea toată trufia latentă a unui neam conștient de originea lui nobilă și de menirea lui civilizatoare”⁴¹, Brătianu-tatăl – paznic „al românismului”⁴² – nu putea fi decât „expresiunea cea mai bună a geniului românesc”⁴³. Iar despre Brătianu-fiul, cel ce lucra doar pentru patrie și neam, „pe planul cel mare al istoriei, nu în cadrul restrâns și meschin al actualităților trecătoare”⁴⁴, nu se putea spune decât „ceea ce s-a zis de Turenne: A fost un om care făcea onoare omului”⁴⁵.

Concluzii: Indiscutabil esența, forța personajului providențial stă în rolul și locul, în acțiunile sacrificatorii pe care acesta le are și le realizează în și pentru mediul uman corespondent lui. Acțiunile sale sunt majore, aparțin mării istorii, împlinesc dorințe mult lănuite, neîmpliniri semnificative ce țin de sufletul și șansa de viitor a neamului. Acestea pentru că însuși mitul răspunde unci nevoi de justificare a propriei existențe.

³⁷ Sterie Diamandi, *op.cit.*, p. 63.

³⁸ *Ibidem*, p. 64.

³⁹ Cf. Sterie Diamandi, *op.cit.*, p. 35.

⁴⁰ Horia Furtună, *op.cit.*, p. 44.

⁴¹ I. G. Duca, *op.cit.*, p. 33.

⁴² Horia Furtună, *op.cit.*, p. 40.

⁴³ I. Ștefănescu, *op.cit.*, p. 19.

⁴⁴ I. G. Duca, *op.cit.*, p. 42.

⁴⁵ Gh. P. Bassacopol, *op.cit.*, p. 8.

3. Destin mesianic. Sacralitate virtuală

Între trăsăturile caracteristice eroului mitic, Romulus Vulcănescu amintește de „sacralitatea virtuală” și „potențialitatea magică” probate de acesta în raport cu comunitatea din care face parte și în care joacă un rol fundamental. El este „un candidat permanent la semidivinitate pentru contribuția lui esențială la promovarea materială și spirituală a unei comunități etnice sau națiuni”⁴⁶.

Cum rolul istoric, comunitar al Brătienilor este incontestabil, să probăm dimensiunea sacră, mesianică a personalității lor.

Remarcând charisma, puterea de persuasiune, „netăgăduita vrajă”⁴⁷, ce emanau din Brătianu-tatăl, I. G. Duca (un cutezător explorator al necunoscutelor brătieniste), definește taina „netăgăduitei vraje” prin talentul dat, înăscut, „vocația unui apostol”⁴⁸ prin care Brătianu supune credinței sale chiar și pe cei mai vajnici dușmani, care au lacrimi în ochi când îi rostesc numele, care îi păstrează portretul ca o icoană deasupra patului până la moarte etc.⁴⁹. El domolește poporul înfierbântat în zilele istorice ale Unirii: „Cuvântul lui Ion Brătianu făcu, ceea ce nici glonțul nu putea face. Sfânt și ascultat a fost cuvântul lui”⁵⁰.

Precum biblicele convertiri ale Mântuitorului, Brătianu – „cel cu figura gravă de Christ”⁵¹ – poate supune credinței sale (politice) pe primii întâlniți în cale. Iată mărturia unuia: „Treceam pe stradă în tovărășia unui coleg, când, iată că ne încrucișează un bărbat de statură de mijloc, cu părul și barba crețe și cărunte. O figură caldă, deschisă și atrăgătoare, un ochiu care zâmbea și intra în suflète. Colegul meu îmi spune: „Uite, ăsta e Brătianu”. Am rămas cu chipul

⁴⁶ Romulus Vulcănescu, *op.cit.*, p. 576.

⁴⁷ I. G. Duca, *op.cit.*, p. 26.

⁴⁸ *Ibidem*, p. 29.

⁴⁹ Cf. I. G. Duca, *op.cit.*, p. 27–28.

⁵⁰ I. Ștefănescu, *op.cit.*, p. 13.

⁵¹ N. Gane, *Amintiri (1848–1891)*, Craiova, Ed. „Scrisul Românesc”, 1941, p. 224.

lui în cap și n-am mai ezitat. Eram liberal⁵². Probabil, meditănd la toate acestea, regina Elisabeta avea să scrie: „Fost-a un om, trimis de la Dumnezeu, al cărui nume era Ion⁵³.”

Deși nu a fost hărăzit cu toate marile potențialități ale tatălui, Ionel Brătianu avea „darul viziunii clare⁵⁴”, posedea „secretele de a impune celor din jurul său dorința împlinirii datoriei⁵⁵”, când vorbea „sunetele rostite de el fermecau norodul..., atât îl fermecau încât îl asemuia chiar cu sfântul Ion Chrisostomul⁵⁶”. Mai aflăm, prin revelațiile unui Alexandru Vlahuță, marcat de nefericitul, dar consacrator al atentatului din decembrie 1909, că Brătianu era „omul care a privit, o clipă, în Eternitate⁵⁷”, omul încercat de Soartă și găsit vrednic să cârmuiască neamul românesc: „Soarta însă ni-l arată pe omul acesta și ne îndeamnă să-l ascultăm cu toată dragostea, să-i dăm toată încrederea noastră...⁵⁸”.

Concluzii: Pornind de la date reale – înzestrări naturale, simpatii personale, conjuncturi istorice, incidente – speculate cu abilitate, prin miraculos (mesianism, sacralitate), mitul conferă forță de penetrare, putere de seducție și popularitate personajelor sale. Altfel spus, predominanța miraculosului în narațiunea mitului este maniera tipică de a-i scoate în evidență propria substanță: personajul providențial.

4. Moartea aparentă, simbolică și valorizatoare

Când moare (în 1891), Brătianu nu mai reprezenta autoritatea națională, forța politică de control și decizie în statul român de o

⁵² C. Bacalbașa, *Bucureștii de altădată*, vol. I, București, Editura Ziarului „Universul”, 1927, p. 101.

⁵³ Al. I. Teodorescu, *op.cit.*, p. 32.

⁵⁴ Gh. P. Bassacopol, *op.cit.*, p. 6.

⁵⁵ *Ibidem*, p. 7.

⁵⁶ Jorju Delamizilu (pseudonim), *Cățeii domnului Ionică*, în revista „Furnica”, nr. 168, 1907, p. 2.

⁵⁷ Sterie Diamandi, *op.cit.*, p. 30.

⁵⁸ *Ibidem*, p. 28–29.

bună bucată de vreme. O realitate este negată prin alta, aceea a mitului. Aflăm astfel că era „cel mai mare cârmaci al țării din trecut și prezent“⁵⁹, iar „când s-a stins la Florica, într-o frumoasă zi de mai, românimea întrecăgă s-a cutremurat. Se prăbușise un munte de granit!“⁶⁰; națiunea, „oștire amuțită“⁶¹, jelindu-l în unanimitate, realiza că „Ion Brătianu a fost cel mai iubit dintre românii timpului său“⁶² și că îi datora „viața, libertatea și mărirea“⁶³.

Dincolo de aceste exagerări, apologii firești justificate de personalitatea dispărutului și încărcătura solemnă a momentului, Brătianu, în versiune mitică, nu moare: „El n-a murit, ci a intrat în nemurire. Marca lui umbră va veghea dincolo de mormânt asupra țării și faptele lui vor servi drept pildă pentru urmașii urmașilor noștri“⁶⁴. Profund marcați de „misiunea grea și impresionantă“ de a se „ridica cu mintea și cu sufletul până la acele înălțimi, de unde se poate sta de vorbă cu nemurirea“⁶⁵, inițiați cu religiozitate în „tainele celui mai înălțător cult: Cultul geniilor și eroilor nemuritori ai neamului“⁶⁶, biografii celui „nemuritor deasupra muritorilor“⁶⁷ solicită națiunii să-i cânte „imnul veșniciei“⁶⁸ cu un „accent de evanghelic“⁶⁹, iar pentru veșnica pomenire a croului cer „o cetate cu chilii pentru călugări, care cât va trăi România să se roage pentru sufletul celui ce i-a fost stâlpul cel mai inteligent și mai inimos“⁷⁰.

⁵⁹ N. Gane, *op.cit.*, p. 219.

⁶⁰ Theodorian Carada M., *Medalii și plachete. Generalul Magheru, Ion Brătianu, Principele Dumitru Ghica, Calinic Miculescu ș.a.*, București, Ed. Flacăra, 1913, p. 23.

⁶¹ *Ibidem*, p. 24.

⁶² *Ibidem*, p. 19.

⁶³ I. Ștefănescu, *op.cit.*, p. 19.

⁶⁴ N. Gane, *op.cit.*, p. 225.

⁶⁵ Ștefan G. Boțoiu, *op.cit.*, p. 7.

⁶⁶ *Ibidem*.

⁶⁷ Horia Furtună, *op.cit.*, p. 44.

⁶⁸ N. Gane, *op.cit.*, p. 224.

⁶⁹ Ștefan G. Boțoiu, *op.cit.*, p. 38.

⁷⁰ Theodorian-Carada, *op.cit.*, p. 24.

Moartea îl surprinde pe Ion I. C. Brătianu în plină apoteoză. Este un sfârșit simbolic, predestinat: „O asemenea viață, un asemenea destin trebuia să se încheie printr-o moarte ca președinte de Consiliu în atotputernicie și în mijlocul conștiinței unui neam întreg... Un mai logic, un mai simbolic sfârșit nici nu se putea”⁷¹. Cultul eroului se organizează – mai pragmatic decât în primul caz – în jurul mormântului celui dispărut: „Somnul lui de la Florica n-are să fie tulburat decât de pașii pelerinilor care vor veni, în șiruri nesfârșite, să-i aducă prinosul de recunoștință și de admirație. Cât va dăinui neamul românesc, mormântul lui va fi loc de pelerinaj”⁷².

Concluzii: Moartea eroilor providențiali nu poate fi totală, ei își trăiesc nemurirea în spiritul națiunii, reprezentând trecutul pilduitor pentru prezent. Este un sfârșit logic, ce ține de însăși rațiunea existenței mitului.

III. CONSIDERAȚII FINALE

O concluzie fermă a acestui studiu: mitul Brătienilor este un *mit politic*. Personajele principale sunt oameni politici importanți, analiza izvoarelor mitului dovedește clara lor identificare politică, cauzele genezei și funcțiile mitului sunt predilect legate de motivații și interese de partid. Ca orice mit, are trăsăturile sale particulare, originale: ținând cont de întreaga sa structură, putem spune despre mitul politic al Brătienilor că este un *mit liberal*. Aici includem și dimensiunea maniheistă a eroilor noștri, ce completează portretul tipic personajului providențial, adăugând mitului o componentă antiliberală, denigrativă care, însă, nu modifică focalizarea politică, cert liberală.

Mitul Brătienilor aparține tipologiei personajului providențial, un personaj prin definiție pozitiv, exemplar, dar care, prin valoarea

⁷¹ I. G. Duca, *Amintiri politice*, p. 229–230.

⁷² Sterie Diamandi, *op.cit.*, p. 97.

majoră a implicațiilor sale în societate, în istoric, poate fi adesea valorizat negativ. Deci: „Un personaj providențial rezumă în el toate potențialitățile istorici, într-o viziune maniheistă a lumii, în care Binele și Răul se înfruntă adesea sub trăsăturile unei singure personalități”⁷³. Mitul Brătienilor este în esență pozitiv; deși, imaginile negative nu lipsesc⁷⁴, ele sunt componente minoritare, fragmentare și izolate într-un discurs politic conjunctural⁷⁵ lipsit de perspectiva, deschiderile și unitatea ansamblului majoritar. Este motivul ce justifică obiectul prezentului studiu, ce dorește să sugereze esența mitului, nu devierile sale lăaturalnice.

Reactualizarea periodică⁷⁶ este o caracteristică a mitului; deși, nu a reprezentat obiectul unei cercetări aprofundate, formulăm câteva sugestii. Popularitatea Brătienilor în timpurile prezente este scăzută⁷⁷; numele lor este folosit în mediile intelectuale – în conotații politice doctrinare (de liberali) sau moralizatoare⁷⁸, în emisiuni, articole sau

⁷³ Lucian Boia, *Vers une histoire de l'imaginaire*, p. 17.

⁷⁴ Ele sunt chiar foarte numeroase. De exemplu, urmărind colecția revistei *Furnica*, perioada 1907–1924, identificăm imaginea „Șobolanilor” (= Brătienii) ce rod bunăstarea țării, imaginea „Fălșilor Reformatori” – în legătură cu preconizatele, dar meru amânatele reforme (electorală, agrară) etc. O foarte interesantă imagine este aceea a „Dinastiei Brătianu”, o dinastie pământeană, ilegală istoric, paralelă și dominantă în raport cu cea legitimă, dar străină prin origini.

⁷⁵ Foarte la modă în perioada neutralității. În acest sens, vezi R. Bălceanu, *Cine a fost Ioan Brătianu*, în suplimentul gratuit al ziarului *Patria*, București, 10 mai 1916, în care autorul face paralele „transparente” între activitatea dezastuoasă pentru țară a lui Brătianu-tatăl și cea identică a fiului.

⁷⁶ Pe această temă, vezi Lucian Boia, *op.cit.*, p. 19–20.

⁷⁷ În manualele de școală, referințele la ei sunt tangențiale și strict informative. Un recent mini-sondaj de identificare a personajului, reprezentat de statuia lui Ion I. C. Brătianu, a dat rezultate hazlii: „Aduce cu Halaicu” (farmacistă), „Erou pașoptist sau memorandist, că pe ei se pune baza” (balerină) etc. Identificările corecte au fost făcute de intelectuali (avocat, profesor, arhitect etc.), semn că cultura politică rămâne un domeniu al elitelor. În *Expres magazin*, nr. 24, 1994.

⁷⁸ *Revista România Mare*, nr. 178 din 1993, remarcând virtuțile patriotice și viața modestă, tipic țărănească, a marelui „ctitor de țară”, ex prim-ministrul Ion C. Brătianu, conchide: „... se poate compara ea, după un secol, cu vilele somptuoase, cu piscinele și cu limuzinele exorbitante ale acelu evreu răăcitor, care, după un secol, ocupă fotoliul de prim-ministru al României?”.

expoziții de cultură istorică. Apar ca oameni politici implicați în istoria țării, sugerează caracterizări generale ce țin de educație, convingerile și motivațiile fiecăruia. Un exemplu: emisiunea TV⁷⁹ din 27 august 1994, prilejuită de comemorarea a 130 de ani de la nașterea lui Ion I. C. Brătianu. S-au făcut o serie de remarci interesante din perspectiva regenerării periodice a mitului: aflăm că Ionel Brătianu s-a născut în „an istoric”⁸⁰, anul loviturii de stat și al reformelor și că „a murit la timp, în plină apoteoză”. Imaginea generală este pozitivă: educația în familia Brătianu amintește de cea din familia Kennedy, comemoratul avea cunoștințe distinse (Eiffel)⁸¹, este un conducător de țară (ca și tatăl). Într-un cuvânt, este „cel mai mare om politic al istoriei României”⁸²...

Brătianu-tatăl: „... creat de providență spre a conduce barca noastră la timpurile de grea cumpănă prin care am trecut. Inteligență superioară și perfect echilibrată, un dar intuitiv de a prevedea evenimentele, cunoștință adâncă a lucrurilor, energie de fier, suflet cald..., grai dulce, figură de Christ frumoasă, fină, liniștită...”⁸³.

Brătianu-fiul: „E un adevărat om al pământului nostru. Chipul lui asemenea vechilor zugrăveli românești, e un chip de Dac frumos, întunecat și aspru. Statura-i înaltă are ceva haiducesc”⁸⁴. Este „...unul dintre cei mai destoinici cărmaci pe care i-a avut statul român”, este „...românul năzdrăvan, așteptat de veacuri să tragă clopotul lui Horea, vestind neamului românesc dezrobirea Ardealului”⁸⁵.

⁷⁹ Realizator: Victor Ionescu. Invitat: Stelian Neagoe.

⁸⁰ Afirmare repetată de două ori.

⁸¹ Ni se precizează cu minuțiozitate ziua, luna, anul „epocalei” întâlniri, accentuându-se că Eiffel este chiar Eiffel, constructorul...

⁸² Afirmare repetată de trei ori.

În final, câteva imagini de antologie ce rezumă fericit portretul fizic și moral, des tinut istoric al personajului providențial.

⁸³ N. Gane, *op.cit.*, p. 217.

⁸⁴ Al. Șerban, *Figuri contemporane: Ionel Brătianu*, în revista *Flacăra Literară-Artistică-Socială*, nr. 11, 1922.

⁸⁵ Sterie Diamandi, *op.cit.*, p. 96 și p. 64.

Altfel spus: „Întotdeauna popoarele au avut nevoie de oameni mari. E aproape o priveriște dumnezeiască apariția, în mijlocul oamenilor zăpăciți, a unui om liniștit, care ia cârma, comandă și e ascultat”⁸⁶. Încheiem aici istoria acelor oameni liniștiți, care iau cârma, comandă și sunt ascultați. Oamenii providențiali: BRĂTIENII.

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

A. Studii și lucrări teoretice

- BOIA LUCIAN, *Vers une histoire de l'imaginaire*, în *Analele Universității București*, istorie, 1991.
- RESZLER ANDRÉ, *Mythes politiques modernes*, Paris, PUF, 1981.
- VULCĂNESCU ROMULUS, *Mitologie română*, București, Editura Academiei, 1985.

B. Biografii, studii și articole biografice

- BASSACOPOL GII P., *Vulturii României: Ionel I. C. Brătianu, Ion G. Duca*, București, Tipografia P. Merlan, 1935.
- BĂLCEANU R., *Cine a fost Ioan Brătianu*, în suplimentul gratuit al ziarului *Patria*, București, 10 mai 1916.
- BOȚOIU ȘTEFAN G., *Ion C. Brătianu. Opera sa*, Calafat, Editura Tipografiei „Progresul”, 1921.
- BRĂȚIANU GHEORGHE, *Bismarck și Ion C. Brătianu. Conferință ținută la Universitatea din Berlin, la 22 ianuarie 1936*, București, Editura Leopold Geller.
- DAMÉ FRÉDÉRIC, *I. C. Brătianu. L'ère nouvelle. La dictature*, Bucarest, 1886.
- DIAMANDI STERIE, *Galeria oamenilor politici*, Editura Geza. Colecția „Mărturii ale secolului XX”, 1991.
- DUCA I. G., *Portrete și amintiri*, Ed. a V-a, București, Humanitas, 1990.
- FURTUNĂ HORIA, *Ion C. Brătianu*, București, Imprimeria „Independenței”, 1921.

⁸⁶ *Ibidem*, p. 28.

- GHIĂȚĂ PETRU, *Figuri reprezentative: Ionel Brătianu*, București, Editura Clujana. Biblioteca Ideia, 1946.
- ION C. BRĂȚIANU, *Viața și faptele sale, 1821-1891* [București, 1921].
- IORGA NICOLAE, *Activitatea politică și literară a lui Ioan C. Brătianu. Cuvântare la Academia Română. Ședința din 24 maiu 1921.*
- ȘTEFĂNESCU I., *Biografia marelui om de stat al României: Ion C. Brătianu*, București, Tipografia Curții Regale, 1902.
- ȘTEFĂNESCU-GALAȚI, *Întemeierea statului român. Pagini de istorie politică contemporană. La centenarul lui Ion C. Brătianu (1821-1921)*, București, Cartea Românească, 1922.
- TEODORESCU AL. I., *Ion C. Brătianu și fii săi, Ionel și Vintilă (2 conferințe)*, Așezământul Cultural Ion C. Brătianu, 1938.
- THEODORIAN CARADA M., *Medalii și plachete. Generalul Magheru, Ion Brătianu, Principele Dumitru Ghica, Calinic Miculescu ș.a.*, București, Editura Flacăra, 1913.
- WILLIAM MARTIN, *Les hommes d'Etat pendant la guerre*, Paris, Editions des Horizons de France, 1929.

C. Memorii

- ARGETOIANU CONSTANTIN, *Pentru cei de mâine, amintiri din vremea celor de ieri*, 2 volume, București, Humanitas. Colecția „Memorii. Jurnale”, 1991.
- BACALBAȘA CONSTANTIN, *Bucureștii de altădată*, 3 volume, București, Editura Ziarului „Universul”, 1927, 1928, 1936.
- CĂLINESCU ARMAND, *Însemnări politice (1916-1939)*, București, Humanitas. Colecția „Memorii. Jurnale”, 1990.
- DUCA ION G., *Amintiri politice*, 3 volume, München, Ion Dumitru. Colecția „Memorii și mărturii”, 1982.
- DUCA ION G., *Cronica unui român în veacul XX*, 3 volume, München, Ion Dumitru. Colecția „Memorii și mărturii”, 1985.
- IORGA NICOLAE, *O viață de om așa cum a fost*, București, Editura Minerva, 1984.
- MANOILESCU MIHAIL, *Memorii*, 2 volume, București, Editura Enciclopedică, 1993.
- MARGHILOMAN ALEXANDRU, *Note politice*, vol. I, București, Editura Scripta, 1993.
- MARIA, REGINA ROMÂNIEI, *Povestea vieții mele*, 3 volume, București, Editura Eminescu, 1991.

UN MIT FEMININ: REGINA MARIA

MARIA BIZOMESCU

În galeria mitică a istoriei românești, dominată de personaje masculine care s-au remarcat prin strălucite fapte de arme, jertfe supreme în slujba patriei sau ilustre acțiuni diplomatice, își face apariția la începutul secolului XX, sfidând canoanele de promovare în acest panteon, o figură nouă, născută pe alte meleaguri, în vinele căreia se îmbină sângele Romanovilor cu cel al dinastiei engleze și, mai mult decât atât, aparținând sexului slab.

Accastă strălucitoare croină este regina Maria intrată în atenția făuritorilor de mit în timpul unceia din cele mai grele încercări prin care a trecut poporul român și lumea întregă, primul război mondial.

Până la acele momente de glorie supremă când coroana unui regat strălucea pe fruntea ei, a avut de străbătut o cale lungă și nu totdeauna în acord cu puternica-i personalitate. Acest drum începe odată cu venirea ei în țară ca tânără principesă moștenitoare, când, așa cum era de așteptat, devine personajul principal în jurul căruia se țes diversele opinii determinate de simpatiile sau antipatiile pe care familia regală și ideea de monarhie le stârneau. Între acești doi poli va oscila prezentarea vieții prințesei la începutul stabilirii ei în România.

Publicațiile timpului, în primul rând, sunt cele care contribuie la conturarea acestei imagini contradictorii.

Pe de o parte cele care se arătau adeptele ale ordinii existente: *Timpu*, *Universul*, *Constituționalul*, descriu în paginile lor numeroase manifestații din fiecare gară prin care trece trenul regal cu tânăra mireasă, izbucnirea de entuziasm din Capitală, unde „Domnița“ e îngropată de buchetele de flori oferite și strivită pur și simplu de mulțimea care prin acest mod neorânduit, specific românesc, înțelegea să-și manifeste simpatia față de noua venită impresionantă prin „frumusețea fermecătoare și împărătească ei înfățișare“¹.

Contrabalansarea acestor prezentări o face „opozitia“ reprezentată prin ziarul *Adevărul*, care încă de la început prin motto-ul care însoțește titlul, un vers din Alecsandri: „Să te ferești române de cui străin în casă“, dezvăluie o tentă puternic naționalistă care determină și sentimentele față de cei meniți a purta Coroana Românică.

Văzute prin această prismă, pregătirile și primirea făcută tinerei perechi regale pălesc în însemnătate, fiind datorate faptului că „un tânăr al cărui nume nu poate fi pronunțat de majoritatea celor gătiți să-l primească s-a întors în țară aducând o fată tânără și blondă, nici mai tânără nici mai blondă ca zeci de mii de fete din țara aceasta“². Pe lângă faptul că era o apariție comună, noua venită era dezavantajată în fața acestor ochi și de faptul că era o străină, dar mai mult, pentru că nu se uitase „afacerea Ferdinand – Văcărescu“³, care dusesse la necinstirea unei înalte familii românești, înlăturându-se posibilitatea ca prin această alianță să se apropie puțin Coroana de supușii ei, principesa Maria devenind acum piedica definitivă în calea realizării acestei dorințe.

Dacă, în această optică, originea străină a prințesei deranja într-o așa măsură, de partea cealaltă a baricadei publicistice, aceasta era un motiv de speranță într-o mai largă deschidere spre continent a unei țări mici, conștientă de poziția ei minoră pe harta lumii;

¹ *Timpu* (București), 26 ianuarie 1893, art. „Serbările de ieri“.

² *Adevărul* (București), 28 ianuarie 1893, art. „După serbări“.

³ *Adevărul*, 24 mai 1892, art. „O logodnă“ de Al. V. Beldiman.

noua venită, „în vindele cărcia curge sângele celor două mai întinse împărății“⁴, o va putea reprezenta pe această bază la un nivel mai intim și mai înalt la curțile cele mai însemnate ale Europei.

Este evident din cele două exemple de mai sus jocul pe care imaginarul îl face politicii, fiind cel care îi oferă acesteia posibilitatea de a demonstra că este alb ceea ce este negru sau invers, ajutând-o să facă din acelaș personaj un idol al opiniei publice sau dimpotrivă să-l denigreze în fața acesteia, joc în care o vedem intrată de la început pe croina noastră.

Părăsind pentru un timp paginile ziarelor și intrând în lumea artiștilor descoperim noi conturări aduse la schișarea imaginii viitoarei suverane, situate clar pe poziția oficială a prezentării principesei, având în vedere că versurile pe care aceștia i le dedică sunt rostite cu prilejul reprezentației de gală de la „Teatrul Național“ dată în onoarea tinerilor miri. În acest context i se urcăză prințesei într-o manieră lirică bun venit, fiind percepută ca un dar divin, sortită să „aline pășuri și dureri“ și îndemnată ca: „... bunătatea și iubirea/ Asupra-ne să revărsați/ Și mai adânc să ne brăzdați/ Statornicia și-nfrățirea“⁵, atrăgându-și astfel de pe acum simpatia viitorilor ei supuși.

George Coșbuc, cel veșnic nemulțumit de nenorocul poporului român își pune și el speranța în domnia viitoare care ar putea aduce: „zile-nfloritoare“⁶ „și-nalte făptuiri“⁷, iar tânăra prințesă devenită „mama acestui neam“⁸ e sfătuită pentru a-și îndeplini menirea să-și ia ca model și să se ridice la înălțimea marilor doamne ale țării: „...Să fii/ Și mare ca Elena și bună ca Despina/ Și-n sufletul tău nobil reverse-se lumina/ Eterni veselii“⁹.

⁴ *Timpu*, 3 ianuarie 1893, art. „Nunta princiară“.

⁵ Nicolae G. Praviță, *Majestatea sa Regina Maria a României*, Editor M. Rothkopf, București, 1916, p. 28.

⁶ *Timpu*, 24 ianuarie 1893, poezia „Mirilor României“ de G. Coșbuc.

⁷ *Ibidem*.

⁸ *Ibidem*.

⁹ *Ibidem*.

Cum s-a putut observa și din versurile de mai sus, datorită tinereții ei, principesa moștenitoare e asociată cu viitorul pe care trebuie să-l clădească. Prima piatră la temelia viitorului o pune în momentul în care îndeplinește dorința de a asigura continuitate dinastiei, prin nașterea primului ei copil, Carol, moment care o aduce din nou în centrul atenției. Salvele de tun trase cu acest prilej vesteau sosirea pe lume a unui nou principe, dar aminteau și de tânăra mamă căreia îi erau adresate felicitările și manifestările de bucurie ocazionate de acest eveniment.

Bincînțeleș că și acum apar voci care profitând de această ocazie țin să-și expună părerile în legătură cu membrii Palatului, toți o apă și-un pământ, niște străini de care trebuie să te ferești. Privită din această perspectivă, principesa Maria, până acum o figură ștearsă a familiei regale, din momentul în care reușește să întărească dinastia de Hohenzollern, devine un dușman. Un dușman pentru că e o străină și mai mult decât atât pentru că e o străină „germană în ce privește spiritul și inima sa”¹⁰.

Sunt aduse argumente pentru a demonstra că această nepoată a reginei Angliei este de fapt o nemțoaică, de către Al. V. Beldiman în articolul *Pruncul României* în care dezvoltă că: „Prin creșterea sa, prin deprinderi și gusturi, prin sentimentele sale, ea este și va rămâne germană”¹¹, adevărata sa patrie fiind Germania, căci tatăl său este mare domnitor al ducatului Saxa-Coburg-Gotha. Prin urmare micul moștenitor, deși născut pe pământ românesc, având o astfel de mamă lângă el, va fi îndepărtat de tot ce este specific național, devenind un străin, pentru că „primele cuvinte rostite de el nu vor fi desigur tată și mamă, ci pe nemțește vater și mutter”¹².

¹⁰ *Adevărul*, 7 octombrie 1893, art. „Pruncul României” de Al. V. Beldiman.

¹¹ *Ibidem*.

¹² *Ibidem*.

Cei de la *Adevărul* reușesc o dată în plus să dezvăluie capacitatea imaginarului de a schimba radical chiar și ce ține de caracteristici date odată pentru totdeauna așa cum este cazul naționalității eroinei noastre modificată în scopul întăririi ideii periculoasei situații a purtării coroanei românești de către o familie străină a cărei origine e din start opusă spiritului latin al supușilor români. Și prin urmare incapabilă să-i înțeleagă.

După dispariția fondatorului său Al. Beldiman, *Adevărul* pierde puternica tentă naționalistă. Este ziarul care la începutul secolului XX surprinde esența a ceea ce reprezenta la vremea respectivă prințesa Maria; ea plăcea publicului „pentru grația și frumusețea sa, pentru înclinările sale sportive care denotau un temperament vioi și pentru opera sa cea mai capitală, prințul Carol al II-lea”¹³. De această dată, același personaj care anterior a fost împovărat cu vina nenorocirii țării, se transforma în paginile aceleiași publicații, în reprezentantul cel mai simpatizat al Palatului regal, și cel mai apropiat de spiritul și sufletul românesc.

Pentru o lungă perioadă de timp de acum încolo, presa vremii, principala furnizoare de date referitoare la principesa moștenitoare, nu mai oferă informații demne de luat în considerare în afară de cele legate de mărirea numărului membrilor familiei regale, aparițiile ei cu trăsura la șosea, în lojele teatrelor sau la diferite baluri. Ceea ce atrăgea atenția asupra ei erau salvele de tun trase la nașterea unui nou vlăstar regal sau noile toalete etalate la ieșirea în lume.

După revenirea în țară a reginei Elisabeta, e pusă și mai mult în umbră, nu mai este singura reprezentantă a sexului frumos la Palat și pe deasupra nu avea decât titlul de principesă moștenitoare.

Viața privată a ei, cunoscută mai ales din însemnările memorialistice, care nu oferă imaginea unei sfinte ci, dimpotrivă, a unei femei care a ascultat destul de des de îndemnul inimii, ne

¹³ *Adevărul*, 13 iulie 1903, art. „Donația principesci Maria”.

dezvăluie că numai primii trei copii ar avea ca tată pe principele moștenitor Ferdinand. Această latură intimă a frumoasei moștenitoare nu face însă nici măcar obiectul unei insinuări în paginile presei românești care dă dovadă de o discreție greu de închipuit astăzi.

Din momentul în care ajunge regină și în urma remarcabilelor fapte din timpul războiului devine un simbol, începe să se vorbească de existența încă din perioada anterioară a unor gesturi ce prefigurau de atunci iubirea ce avea să și-o atragă din partea poporului. Argumentele apar în lucrările unor autori impresionai de personalitatea suveranei pe care o văd preocupată încă de pe vremea când era prințesă să-și apropie pe cei mulți, petrecându-și mult timp în sate, intrând în cele mai sărace colibe, făcându-și prieteni printre cei mai umili: „copii, femei bătrâne”¹⁴. Întărită de răbdarea lor și îndurată de sărăcia, necazurile lor, visa la marile împliniri pe care domnia ei le va aduce: „În mintea ei fulgeră lucruri mari, pe care când va fi deplin Stăpână le va înfăptui fără greș”¹⁵. Și, ca într-un basm, frumoasa și buna prințesă era răsplătită cum se cuvine pentru purtarea sa: „Se făcu atât de iubită și-i apropie atât de mult prin râvna ce puse spre a le fi de folos că ei nu știu, nu găsesc ce ar putea-o mulțumi, ce i-ar putea dăru”¹⁶.

Mai mult decât atât, domnița cu un suflet așa de mare era și copleșitor de frumoasă, încât cei ce își doreau copii frumoși își aduceau soțiile să vadă această „cadră de frumusețe”¹⁷ pentru ca dorința lor să se îndeplinească.

E vizibilă diferența de prezentare a eroinei noastre în cele două etape ale existenței sale și în legătură cu aceeași perioadă a vieții

¹⁴ Emil Panaitescu, *Marie Reine de Roumanie*, Imprimeria națională, București, 1939, p. 14.

¹⁵ Maria Dr. Gavrilesco, *Împărăteasa sufletelor noastre*, Tipografia „Dacia”, Iași, 1918, p. 6.

¹⁶ *Ibidem*, p. 6.

¹⁷ I. Gr. Opreșan, *Rolul Reginei Maria în viața românească*, Conferință ținută la Așezământul Cultural „Ing. Ionel C. Băicoianu” din Tâncăbești, Biblioteca Așezăm. Cult. „Ing. Ionel C. Băicoianu” Tâncăbești, jud. Ilfov, 1938, p. 2.

ei; la început apare numai în paginile cotidienele timpului ca unul din membrii familiei regale, neluată prea mult în seamă, apoi, devenită simbol al uneia din cele mai grele încercări ale istoriei noastre, în jurul ei se crea aurcola mitului care-i influența acum și trecutul.

Se poate spune că războiul i-a oferit posibilitatea să se afirme, încă de pe vremea când era principesă moștenitoare, România participând la războiul balcanic din 1913. Deși în acțiunile de ajutorare a familiilor celor plecați în război e eclipsată de regina Elisabeta, care le prezidează, iar spitalul militar poartă numele suveranei, prințesa înlătură handicapul angajându-se activ în eforturi de salvare a celor afectați de holera răspândită în rândul trupelor române, fapt reflectat în articolele publicate în presa vremii care anunța stabilirea ei la Zimnicea, unde vizita „cu de-amănuntul de mai multe ori pe zi baracele întregului lazaret de holerici, încurajând bolnavii, supraveghind îngrijirile și urmărind aproape pentru fiecare pavilion mersul boalei”¹⁸. Era pentru prima dată când se dezvăluia o altă trăsătură de caracter a eroinei, curajul, ce o făcea să fie percepută ca o persoană pe care se putea conta în momente de cumpănă.

Referiri la prezența sa pe frontul luptei cu acest flagel sunt mai numeroase în lucrările scrise în vremea când domnea peste poporul căruia-i cucerise „iubirea pioasă, devotamentul și venerația”¹⁹ încă de pe atunci când ieșea victorioasă din oribila experiență căreia îi face față cu succes, „fiind prezentă acolo unde riscul de contagiune era mai vătmător”²⁰, „interesându-se de aproape de starea bolnavilor și petrecând ceasuri întregi în mijlocul lor”²¹, dând dovadă de „un superb curaj față de amenințările morții, care aici se înfățișa

¹⁸ *Universul* (București), 20 august 1913.

¹⁹ Em. Panaitescu, *op. cit.*, p. 15.

²⁰ *Ibidem*.

²¹ Nicolae G. Praviță, *op. cit.*, p. 44.

în una din formele ei cele mai hîde²², făcute în scopul de a justifica și întări popularitatea de care se bucura acum ca regină.

Marele moment care o propulsează este însă primul război mondial. La începutul izbucnirii lui lumea întregă e înfiorată de această veste. Toate privirile erau îndreptate acum spre bărbații care aveau în sarcină destinele țării. Zilnic apăreau știri legate de părerile regelui Carol despre participarea noastră la război sau de acțiunile principelui moștenitor în vederea organizării armatei. Nici un cuvânt nu a fost exprimat acum în legătură cu principesa Maria, evidențiindu-se clar ideea că femeile nu au ce căuta în politică și în acest război al bărbaților.

Dacă paginile ziarelor nu o iau în seamă, memoriile unor oameni politici ai vremii dezvăluie poziția ei în legătură cu evenimentele ce au loc acum, și în funcție de propriile păreri o văd ca susținând voința mării majorități a populației, fiind cea care reprezenta la Palat Antanta. Pentru cei interesați însă în intrarea în război alături de Germania, văzută ca o posibilitate de salvare a Basarabiei de sub tutela Rusiei, Maria nu era decât o rusoaică „până în fundul inimii”²³, al cărui scop era de a ne face să luăm armele alături de ruși, prin urmare un adevărat pericol intern.

În această atmosferă de dezorientare și de înțelegere atât de diferită a năzuințelor ei, ajunge regină a României. Din acest moment, viitorul pe care îl reprezenta în perioada anterioară începe, iar modul în care știe să contribuie la construirea lui îi conferă șansa de a străluci în final în rândul galeriei de excepție a istoricii românești. Această popularitate pe care o obține în timpul războiului, considerat de Constantin Argetoianu ca „pagina ei, pagina cu care se poate săli, pagina care se va așeza în istorie la loc de cinste”²⁴, e creată în mod

²² Nicolae Iorga, *Regina Maria cu prilejul încoronării*, Ed. „Cartea Românească”, București, 1923, p. 48.

²³ I. G. Duca, *Memorii*, vol.I, Ed. „Expres”, București, 1992, p. 149.

²⁴ Constantin Argetoianu, *Pentru cei de mâine. Amintiri din vremea celor de ieri*, Ed. Humanitas, București, 1992, p. 15.

oficial prin articolele ce o au ca eroină și care apar în ziarele vremii.

Prima parte a războiului și zilele grele ale retragerii în Moldova, când durerea înfrângerii, foamea și tifosul ce făcea mai multe victime decât pe front, creau o puternică stare de decepție, de insecuritate, au evidențiat nevoia existenței unui personaj salvator în stare să inspire speranță, optimism și încredere, a cărui prezență permanentă să poată întreține plâpânda flacăra ce a mai rămas din aceste sentimente. Persoana care întruchipa toate acestea la un loc, care de la început a arătat că a înțeles drumul ales pentru această încercare, care din înalta demnitate pe care o deținea a ținut să coboare la cei mulți pentru a le alina durerile sau a-i îmbărbăta în clipele dificile era regina Maria. Pe această bază, mitul era gata de a pătrunde în rândurile opiniei și prin urmare, oficiosul guvernului exilat la Iași, ziarul *România*, ziare care își continuau apariția ca *Neamul românesc* al lui Nicolae Iorga, sau editate acum ca *Acțiunea română*, contribuie la apariția și răspândirea acestui idol, cu un chip și un suflet pe măsură, merit să lumineze întunericul ce s-a așternut asupra poporului român: „Ca o icoană senină răsare din mijlocul nenorocirilor cu care se răscumpără ziua de mâine, figura Reginei noastre”²⁵, cca cu „chipul alb și dulce... bună ca pâinea caldă, generoasă ca o ploaie răcoritoare după o lungă secetă, bălană și frumoasă ca Maria Magdalena”²⁶, „o blândă și frumoasă zână”²⁷.

Inima ei, „cca mai frumoasă descoperire din spovedania tragică a acestui neam”²⁸, a știut să se apropie puternic de supușii ei încă din vremurile de liniște când „mâna lui Dumnezeu, întinsă

²⁵ *România* (Iași), 16 februarie 1917, art. „Inima unei Regine” de O. Goga.

²⁶ *România*, 2 februarie 1918, art. „Regina noastră” de Barbu Delavrancea.

²⁷ *Acțiunea română* (Iași), 4 ianuarie 1917, art. „Majestatea Sa Regina Maria” de Emil Nicolau.

²⁸ *România*, 16 februarie 1917, art. „Inima unei Regine” de O. Goga.

asupra Ta și a poporului Tău, făurea lanțul cu care a legat pe vecie inima noastră de a Ta²⁹, apropiere întărită în timp de grea restriște: „din ziua dintâi când oștirea noastră a frânt granița și până în ceasurile de pribegie de la Iași, inima Reginei a bătut aici jos, pe pământul nostru³⁰.”

Ceea ce putea pecetlui o dată în plus această legătură era perceperea celei care purta coroana României ca una din fiicele acestui neam, numai așa putându-se explica înțelegerea profundă a dorințelor nației întregi: „Româncă, purtând în inimă credințele și visele poporului nostru, cu aceeași dragoste cu care îmbracă portul lor național, Regina nu făcea o taină din împărtășirea aspirațiilor milenare ale României³¹.”

Aportul său la realizarea acestor idealuri a desăvârșit imaginea pe care suverana o va lăsa în urma ei. Truda reginei, care nu a ezitat să-și schimbe mantia regală cu haina de soră de caritate, în încercarea de a alina suferințele, e cel mai des menționată în paginile presei vremii, ce-i vor aduce în cele din urmă dobândirea apelativului de „Mama răniților”. Acest portret se conturează treptat, începând cu ipostaza de inițiatore a instituțiilor de ajutorare a refugiaților și evacuaților, continuând cu aceea a reginei „aplecată la căpătâiul eroilor noștri³²”, regină dătătoare de speranță: „În toate zilele acestea, pe zăpezile și gerurile liniei de apărare din munți, ca și în sălile spitalelor pline de gemete și aiurări, apariția Reginei Maria cu daruri, cu alimente, cu haine și cu vorba alinătoare, a fost de multe ori aproape singura rază de lumină mântuitoare³³”. Apariția ei este așteptată și îndrăgită de cei aflați

²⁹ *România*, 9 martie 1917, art. „De la inima noastră la a Ta”, de Claudia Millian.

³⁰ *România*, 16 februarie 1917, art. „Inima unei Regine” de O. Goga.

³¹ *România*, 18 martie 1917, art. „Războiul Reginei”, de C. Gongopol.

³² *Acțiunea română*, 4 ianuarie 1917, art. „Majestatea sa Regina Maria” de Emil Nicolau.

³³ *Neamul românesc* (Iași), 29 septembrie 1917, art. „Regina Maria în mijlocul răniților” de Emil Panaitescu.

în suferință: „Ei uită chinul, uită rănilor, uită suferința în fața minunii ce s-a apropiat de ei”³⁴, singura ființă în stare să le întărească nădejdea: „Și dacă vroce inimă a fost slăbită mai înainte, dacă vroce dorință a început să se clatine, acum își simte fiecare puterea nebiruită, voința neînfrântă de a învinge sau de a muri”³⁵.

Pentru a asigura o și mai puternică pătrundere a mitului, se insistă asupra profunde înțelegeri a jertfei și iubirii de care suverana a dat dovadă, de înțelegere venită în primul rând din partea apărătorilor țării, principalii beneficiari ai atenției ei, dar și a celor aflați în spatele frontului, ce nu puteau fi decât impresionați de legătura sufletească țesută între ostași și „Doamna” lor: „... e unul din puținele suflete pe care îl cunosc în aceste clipe grozave că le trimite mai mult, că-i iubește mai tare, acela al Reginei lor scumpe”³⁶.

Blândețe, bunătate, dar și curaj, o altă imagine care se adaugă pentru a întregi portretul acestui simbol, prin evocarea deselor apariții în linia întâi, dar și ilustrată concret ca în cazul vizitei la Piatra-Neamț când i se vesti că aeroplanele vrăjmașe planează asupra gării, pregătindu-se să înceapă opera lor răufăcătoare. În fața primejdiei ce înfiora sufletele, eroica noastră Regină a rămas senină și la sfaturile celor ce o îndemneau să ocolască primejdia, ea a răspuns calm: „Nu face nimic. Să mergem la datoria noastră”³⁷. Desăvârșirea acestui portret are loc în momentul când ajunge să întruchipeze ființa cea mai dragă și mai apropiată: „– Mamă, mamă, spală-mi ochii, e rugămintea unuia cu trupul ciuruit și sfărâmat și cu ochii închiși din ziua când a fost în luptă. Regina ia tifonul și acid boric și cu răbdare, încet, spală ochii și ochii se deschid și privesc. – Să trăiești mamă și să-ți dea Dumnezeu sănătate! Gheorghe al Sandei nu știa că mâinile Reginei i-au deschis ochii, însă pentru el numai

³⁴ *România*, 4 ianuarie 1918, art. „Cuvânt către oastea țării” de Ion Agârbiccanu.

³⁵ *Ibidem*.

³⁶ *Neamul românesc*, 3 aprilie 1917, art. „Reginei noastre” de locotenent D. Iov.

³⁷ *Aciunea română*, 24 august 1917, art. „O dinastie eroică” de Emil Nicolau.

mama se putea apropia de patul lui cu atâta duiosie să-i asculte rugămintea și să-i dea iarăși vederea³⁸ pentru cei care abia au depășit pragul copilăriei sau îngerul care aduce îmbărbătarea celor pe care anii i-au încărunit: „... un căpitan farmacist care dormea când a intrat Regina la el, s-a deșteptat când a simțit că o mână se apropie de patul său. Deschide ochii, se uită și nu-i vine să creadă. I se pare că visează, face ochii mari și în clipa când își dă seama de realitate prinde cu lăcomie mâna ce se întinde spre el și izbucnind în hohote de plâns o sărută acoperind-o cu lacrimile lui calde murmurând printre suspine: «Măria Ta! Măria Ta!». Cu stânga Sa Regina îi mângâie capul albit și îi spune: Curaj, ai să te faci bine!³⁹. Sunt ipostaze cu o puternică capacitate de pătrundere în mintea și sufletul celor care ajung să le cunoască și care explică puternica simpatie pe care și-o atrage suverana devenită cea mai populară personalitate a acelor timpuri, succes la care a contribuit ea însăși dar în cea mai mare măsură izvorât din articolele personalităților sau anonimilor multiplicat în zecile de pagini ale cotidianelor, acestea schișând și făurind noile sentimente cu care va fi înconjurată regina.

Rezultatele acestor acțiuni sunt dovedite de versurile unor reprezentanți ai oștirii, cum este cazul în poemul *Carte Reginei noastre* de V. Militaru ce o asigură pe această „Mamă a răniților“ de veșnica amintire pe care toți cei ce au alcătuit armata română i-o vor purta: „Iar cei ce vor scăpa de-a morții stivă / Și de-ale cruntului război prigoană, / Vom pune iconița milostivă / În mijlocul prea-sfintelor icoane. // Și, când vom fi bunici albiți cu toții, / În seri de toamnă când afară tremuri... / La foc în jurul sobei cu nepoții, / Noi vom grăi de valul ăstor vremuri... // Atunci Te vom desprinde din părete, / Să te-arătăm odraslelor mărunte / Și ca prin vis simțivom cum prin plete, / Ni trece caldă, mâna Ta pe frunte... // Iar când icoana Ta ne-or ține-o trunchii / De nepoței, o clipă, dinainte,

³⁸ *Neamul românesc*, 29 septembrie 1917, art. „Regina Maria în mijlocul răniților“ de Emil Panaitescu.

³⁹ *România*, 18 martie 1917, art. „Suflete mari în zile negre“.

/ Ca-ntr-un altar ni s-or pleca genunchii / Și Te-om slăvi c-o
lacrimă fierbinte.“⁴⁰ Iar potrivit locotenentului D. Iov nu numai
oamenii, dar și întreaga natură e cuprinsă de o adâncă iubire pentru
suverană, pregătindu-se să-i ofere drept recompensă coroana de
„Împărăteasă a tuturor românilor“: „Măria Ta, au îmbrăcat odăjdii
/ Țesute din zăpadă și mătase, / Bătrânii munți, ca să-Ți gătească
Ție / Splendidă haină de «Împărăteasă» //.”⁴¹

În timp ce la Iași regina devenea întruchiparea personajului
salvator, la București, în teritoriul românesc ocupat, cele două
periodice ce apar aici, *Gazeta Bucureștilor* și *Lumina* lui Constantin
Stere, au alte probleme mai importante de dezbătut, iar în
momentul când își aminteau de suverana refugiată, nu făceau
decât să amintească trădarea pe care după părerea lor aceasta a
săvârșit-o: „Regina Maria a fost între persoanele care au influențat
în mod hotărât întreaga noastră politică în sensul în care a fost
îndreptată în cele din urmă spre nemărginita nenorocire a Țării“⁴²,
acuzând-o de amestecul prea mare în politică: „... soarta țărișoarei
noastre nu mai era într-un timp decât în mâinile reginei Maria și
ale domnului Brătianu“⁴³. Aceasta era expresia celor ce au văzut
într-o altă manieră participarea României la război, neputând ierta
membrilor familiei regale și în primul rând Mariei, că au ales
cealaltă variantă. Aceste remarci nu făceau însă obiectul decât unor
foarte puține articole cu răspândire pe o scurtă perioadă de timp
și numai printre cititorii din teritoriul ocupat.

În tentativa de formare și menținere în fruntea topului
personalităților vremii a croinci noastre, sunt implicate însă nu

⁴⁰ *Neamul românesc*, 26 iulie 1917, poezia „Carte Reginei noastre“ de
V. Militaru.

⁴¹ *Neamul românesc*, 3 aprilie 1917, poezia „Reginei noastre“ de locotenent
D. Iov.

⁴² *Lumina*, București, 22 octombrie 1917, art. „Regina Maria și poporul român“.

⁴³ *Gazeta Bucureștilor* (București), 21 iunie 1917, art. „Răspunderea Regelui
Ferdinand“.

numai publicațiile cotidiene, ci și o serie de lucrări apărute după război, ca și memoriile unor oameni politici.

Paginile care-i sunt închinat acum în urma războiului a cărui cauză o susținuse, pun în lumină imaginea reginei care „răspândește nădejde tare, încredere în sfințenia luptei, dragoste cucernică pentru idealul măreț și putere îndărătnică de a suporta orice sacrificii”⁴⁴. Apărea acum ca cea care a avut rolul cel mai important în împlinirea dezideratelor naționale.

Aportul său la obținerea victoriei o plasează, ca o răsplată binemeritată, alături de cei ce au încercat să împlinească de-a lungul istoriei „voința neamului”, Mircea cel Bătrân, Ștefan cel Mare, Mihai Viteazul⁴⁵.

Aceeași temă a reginei care răspânda speranță și putere apare și la un reprezentant al Ardealului, devenit și el recunoscător celei ce luptase pentru viitorul lui, care o vede ca un „altar de închinat, [...] stânca de granit așezată în mijlocul valurilor mării de durere și de necazuri, pe care valurile nu o pot clinti din loc”⁴⁶.

Nu e uitată nici puternica legătură țesută între suverană și supușii săi în marea încercare prin care au trecut: „Tu trăiești viața noastră și noi trăim viața Ta. N-a fost lacrimă vărsată fără ca tu să nu-i simți durerea. N-a fost clopot tras fără ca tu să nu-l auzi. N-a fost suspin în țara asta pe care Tu să nu-l primești cu sfințenie în inima Ta”⁴⁷. Ideea aceasta devine subiect al poemului: „Regina eroilor” de V. Drăgușanu: „Între sufletele noastre și-ntre inima-ți cea bună, / S-a născut un dor ce leagă strâns unite la un loc, / Tronul tău de-mpărăteasă, cu umila noastră brazdă, / Legătură cimentată de durere, plâns și foc”⁴⁸. Simpla ei apariție reușește să alunge pentru

⁴⁴ Z. Sandu, *Însemnări din zorii învierii naționale*, Tiparul Tipografiei „Arhidiecezane”, Sibiu, 1919, p. 25.

⁴⁵ *Ibidem*, p. 30.

⁴⁶ Volbură Poiana, *Regina României*, Tipografia soc. „Astra”, Baia-Mare, 1919, p. 5.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 6.

⁴⁸ V. Drăgușanu, *Regina eroilor*, Tipografia „Dacia”, Petru Iliescu, Iași, 1918, p. 9.

o clipă monotonia zilelor de război, întrupând în ea tot ce e mai drag sufletului: „Și regina și părinții, și nevasta și copiii, / Tu ești țara și moșia și căminul cel iubit.“⁴⁹ Se poate observa ușor prezența în continuare a aceluiași ipostaze care au asigurat succesul în timpul războiului, ceea ce reflectă puternicul efect ce l-au avut asupra opiniei publice. Nu trebuie uitat însă că această „zână bună“ împărțea coroana României cu regele Ferdinand, și în mod inevitabil și gloria trebuia să aibă aceeași soartă. Acest lucru este vizibil în cadrul memoriilor oamenilor politici.

Defavorizat de originea lui germană, regele era de multe ori pus în umbră. Pe această bază, în ochii lui C. Argetoianu, Maria apare ca principala figură a familiei regale, care a dus greul situației în momentele dificile ale retragerii în Moldova, în condițiile când Ferdinand se implica foarte puțin în desfășurarea războiului, pe care după părerea autorului nu l-ar fi dorit, iar principele Carol era ocupat cu aventurile lui amoroase. Regina a fost singura din dinastia regală care și-a îndeplinit în acele momente datoria: „o găsim în tranșee printre combatanți în rândurile înaintate; o găsim în spitale și în toate posturile sanitare; printre răniți, printre bolnavi; o găsim de față la toate adunările care încercau să facă puțin bine“⁵⁰; a încercat pe cât putea să îmbărbăteze și să ridice moralul celor care prin vitejia lor aveau să hotărască soarta țării, și folosindu-se de originea ei strălucită a căutat să ridice punți de legătură între noi și aliați, să aducă la cunoștința lumii întregi aspirațiile și jertfele pe care poporul ei le avea și le dădea în acest război.

Pe o poziție asemănătoare se situează și părerile lui Nicolae Iorga, pro-antantist și susținător al reginei, nemulțumit de faptul că cea care își petrecea timpul între paturile răniților, nu avea după părerea lui dreptul „prin hotărârea nezugduiță a soțului și îndărătnic și timid să se amestece în nimic“⁵¹. Cu toate acestea, suverana nu

⁴⁹ *Ibidem*, p. 10.

⁵⁰ C. Argetoianu, *op. cit.*, p. 109.

⁵¹ N. Iorga, *O viață de om. Așa cum a fost*. Vol. II, Ed. N. Stroilă, București, 1934, p. 235.

înceta să lucreze pentru răniți, pentru armată, primind știri și încercând sugestii pe lângă „regele mai îndărătnic decât oricând în afirmarea autorității sale”⁵². Apare evidentă aici imaginea unei regine hotărâte de a trece peste orice obstacol și a duce lupta până la capăt.

Curajul ei e de asemenea pus în evidență în cuvinte care împleteau și exprimarea venerației pe care ostașii i-o purtau: „Regina apărură pe front în ciuda ghiulelelor care se spărgeau la câțiva pași de dânsa. Înfățișarea naltei, mândrei femei în alb, care trecea peste tranșee și privea drept în linia dușmanului avea ceva supranatural pentru sufletele lacome de îndemn ale soldaților noștri și ochii lor se umpleau de lacrimi care vorbesc mai presus de orice elocvență nepăsătoare”⁵³, dar și în remarci care, în încercarea de a marca și mai bine această trăsătură de caracter a suveranei, o redau într-un mod aproape caricatural: „Regina s-a expus pe front o săptămână întregă, dușmanul o urmărea cu bombe”⁵⁴.

Spre deosebire de aceste păreri, I.G.Duca, mai apropiat de rege, are cu totul altă opinie despre soția acestuia. Pentru el, Maria era o persoană al cărui curaj venea din necunoștința de cauză: „Regina își păstra tot curajul. Nu știu dacă își dădea bine seama de toată întinderea primejdiilor ce apăsau asupra noastră, cred mai mult că nu, fiindcă nu știa decât ceea ce i se spunea și nu i se spunea totul; în orice caz găsea că ceilalți sunt prea descurajați”⁵⁵. Calitățile strălucitoare la suprafață ale acesteia, privite în profunzime pălesc: „Fermecătoare da, dar sub aparențele farmecului feminin se ascunde o ambiție nemăsurată, o ambiție care nu e călăuzită de idealuri nobile, o ambiție banală, egoistă, ambiția unei ființe care vrea să vorbească despre ea, să fie laudată, slăvită. Și această ambiție, amalgam curios de vanitate și de nemărginită prezumțiune,

⁵² *Ibidem*, p. 259.

⁵³ N. Iorga, *Regina Maria cu prilejul încoronării*, Ed. „Cartea Românească”, București, 1923, p.79.

⁵⁴ N. Iorga, *Memorii*, Vol.,I, p. 86.

⁵⁵ I. G. Duca, *Memorii*, vol.III, Ed. Machiavelli, București, 1994, p. 69.

această ambiție este socotită, rece, neînduplecată, ca și ochii albaștrii-argintii ai acestei frumoase strănepoate de regi și împărați, ochi caracteristici, cu scânteieri de milă și cu luciri de oțel⁵⁶, prin urmare o persoană duplicitară în care nu poți să investești prea multă încredere, orice întreprindere a ei vizând numai scopuri personale.

În cele din urmă însă, și Duca sfârșește prin a recunoaște meritele reginei cucerite în timpul luptelor: „Orice greșeli ar fi comis înainte și după, în timpul războiului atitudinea ei a fost admirabilă⁵⁷, o întărire a faptului că succesul de care s-a bucurat suverana s-a datorat acestei perioade.

Părăsind arena oamenilor politici, găsim împăcarea între aceste două extreme la C. Kirijescu în *Istoria războiului pentru întregirea României*, carte scrisă pentru publicul larg și, în special, pentru tineret, deci cu un rol educativ; prin urmare, cei doi suverani apar împreună, unindu-și eforturile în „mijlocul primejdiilor și adversităților⁵⁸, încurajând și alinând împreună suferințele supușilor. Prezenți permanent printre aceștia, realizează o puternică comuniune cu cei ce au îndurat și înfruntat laolaltă vitregiile acelor vremuri: „Era [...] imaginea celei mai desăvârșite uniri a tuturor fiilor țării, de la cel ce purta coroana măririi și a durerii, până la cel ce ținea garda tranșeei cu arma, prinși cu toții de același simțământ: dragostea de țară și efortarea până la jertfirea de sine pentru mântuirea ei⁵⁹.

Rândurile referitoare la regină surprind aceeași luptă neobosită a ei în ușurarea vieții pe front: „Era pretutindeni unde o chemau o lacrimă de șters, o rană de legat, o suferință de alinat, un ajutor de împărțit, o voință de întărit⁶⁰. Afirmățiile sunt dublate de o serie

⁵⁶ I. G. Duca, *Memorii*, vol. I, Ed. „Expres”, București, 1992, p. 142.

⁵⁷ I. G. Duca, *op. cit.*, vol. III, p. 27.

⁵⁸ C. Kirijescu, *Istoria războiului pentru întregirea României*, vol. II, Ed. Casa Școalelor, București, 1925, p. 394.

⁵⁹ *Ibidem*, p. 560.

⁶⁰ *Ibidem*, p. 394.

de fotografii reprezentând pe suverană în costum de infirmieră, la căpătâiul răniților, pe câmpul de bătălie. Apar și două reproduceri: o pictură, „Regina Maria pe frontul de luptă“ în care este reprezentată în costum de infirmieră, părând un înger venit în ajutorul rănitului, și un tablou semnat D. Stoica: *Regina Maria în tranșeele soldaților*, în aceeași uniformă, vorbind cu soldații și îmbărbătându-i. Acestea sunt imagini care, prin intensa lor răspândire, au ajuns să fixeze puternic chipul reginei în memoria contemporanilor.

Răsplata pentru momentele de luptă și implicare efectivă în anii războiului a fost intrarea victorioasă a suveranilor României în București pe sub Arcul de Triumf pe al cărui frontispiciu se găsesc medalioanele cu chipul regelui Ferdinand și al reginei Maria. Menit să primească sub bolțile lui defilarea altor trupe victorioase, Arcul de Triumf va găzdui mercur privirea celor doi monarhi străjuind zilele liniștite de pace. Devenită „Mamă a răniților“, regina e reprezentată și în cadrul monumentului „Eroilor Sanitari“, și el un omagiu adus celor ce și-au adus contribuția la dobândirea victoriei.

Dar marea răsplată a faptelor din timpul războiului, a fost încoronarea din 1922. Momentul este intens mediatizat, aducând de această dată în prim plan figura regelui Ferdinand, copilăria și viața lui fiind subiectul multor pagini din presa vremii. Regina este prezentată în momentul ceremoniei, apariția ei stârnind amintiri ce determină mulțimea să cadă într-o stare de venerație în clipa când suveranul îi pune coroana pe frunte: „Regele o ia [coroana] cu mâinile amândouă în timp ce regina îngenunche pe perna de catifea roșie ce-i fusese dinainte adusă. Și decodată clamoarea uriașă amuți, ochii tuturor ațintiți spre regina îngenunchiată, care într-o supremă închinare primea proba și povara coroanei ce regele i-o punca pe frunte – ochii tuturor se umezesc. Glasurile amuțesc, nimeni nu mai poate striga – doar clopotele și tunurile străbat cu glasurile lor prelungi tăcerea acestui moment de religioasă emoție a mulțimii“^{60bis}.

^{60bis} *Adevărul*, 17 octombrie 1922, art. „Încoronarea“.

Discursul ținut cu acest prilej de președintele Adunării Deputaților, M. Orleanu, este expresia rolului pe care l-a avut și îl are regina, care întrunea toate „virtuțile pe care Doamnele din epoca eroică a trecutului nostru le aveau”⁶¹; atunci când au venit vremurile grele ea a fost aceea care nu și-a pierdut speranța, îmbărbătându-i și pe ceilalți, „devenind pildă de ceea ce trebuie să fie o Regină”⁶².

Oștirea aduce și ea un omagiu suveranei prin glasul locotenentului G. Ante, care evocă în versurile sale aceleași clipe ce i-au adus acesteia dreptul de a purta acum coroana de „împărăteasă”, precum și un loc aparte în inima supușilor săi: „Din gloria străbună și gloria de astăzi, / S-a împletit cununa de veacuri așteptată, / Poporul ce Ți-o pune, poporul Tău viteaz / Îți spune că-i ești Mama de-a pururi meritată. // Azi ne plecăm genunchii când clopotele sună / Și sărutând pământul ce-n lacrimi l-am udat, / Strigăm: Trăiască Neamul și Mama noastră bună / Regina-ne Maria prin arc-am înviat”⁶³.

Este evident din cele de mai sus că la patru ani de la terminarea războiului, când spiritele încinse datorită tensiunii acelor momente reveneau la temperatura normală, se accepta ideea că principalul stâlp al familiei regale și a ducerii la bun sfârșit a noilor probleme apărute după unirea din 1918 era regele, regina rămânând un simbol al greilor pași ce au deschis acest drum. Pentru a readuce în actualitate popularitatea de care se bucurase suverana, apare o nouă ipostază a ei, aceea a „reginei diplomat”, cu misiunea de a face cunoscut peste hotare noul stat al României Mari, pornind pentru început spre Franța, „unde se hotăra soarta lumii, unde hotarele noastre erau în discuție, într-o călătorie de apărare a dreptului românesc”⁶⁴; aici personalitatea sa impunătoare și cuceritoare câștigă mari simpatii care-i aduc și decorarea cu ordinul „Legiunea de Onoare”.

⁶¹ *Serbările încoronării M.M.L.L. Regelui și Reginei României*, Imprimeria Statului, București, 1923, p. 66.

⁶² *Ibidem*.

⁶³ G. Ante, *Hramul neamului*, Ed. Cartea românească, Cluj, 1922, p. 5.

⁶⁴ N. Iorga, *Regina Maria cu prilejul încoronării*, p. 91.

Cea mai mare victorie în această întreprindere diplomatică este obținută însă cu prilejul vizitei în Statele Unite ale Americii, ce face obiectul a numeroase referiri în presă. Se prezintă primirea entuziastă ce i se face pe pământul american, declarațiile făcute de unele personalități străine ca cea a lui Robert de Flers, care considera această călătorie ca reprezentativă pentru întregul continent: „Bătrâna Europă n-ar fi putut niciodată găsi pentru a-i pleda cauza un bun simț mai clar și o grație mai convingătoare”⁶⁵. Interesul pentru suverană atinge cu acest prilej din nou cote înalte, măgulind sentimentul național; regina acestei țări mici reușește să cucerească „Lumea Nouă”, care fără a se lăsa intimidată de protocol o primește așa cum obișnuiește să-și primească îndrăgitele stele de cinema, cu strigăte de „Hello Mary”⁶⁶ și o cordialitate aproape latină. Succesul obținut se datorează firii ei democratice, dar și inteligenței și comorii „de devotament și jertfă ce a consacrat în vremuri de restriște și totdeauna această minunată Prințesă, această zână binefăcătoare, care de pe malurile cețoase ale Tamisei, a venit sortită de Dumnezeu să iubească și să ocrotească poporul vrednic de pe țărmul Dunării albastre”⁶⁷. Este foarte posibil ca americanii să fi luat cunoștință de aceste trăsături de caracter ale vizitatoarei lor, însă, cu certitudine, dezvăluirea lor venea să întregească imaginea ce-i era făurită în România.

Rezultatele acestei vizite erau benefice în primul rând pentru țara pe care o reprezenta: „De la un ocean la celălalt, pe tot cuprinsul Statelor Unite, presa, opinia publică și poporul american s-au interesat timp de două luni, în mod susținut, de țara și poporul nostru. În acest sens spuneau americanii că Regina noastră a pus România pe hartă. Dintr-o țară aproape necunoscută suntem astăzi o țară cunoscută în Statele Unite. Nici o altă împrejurare nu ar

⁶⁵ *Universul*, 11 octombrie 1926, art. „Misiunea Majestății Sale Regina Maria în America”.

⁶⁶ *Adevărul*, 21 octombrie 1926, art. „Regina Maria în America”.

⁶⁷ *Universul*, 24 octombrie 1926, art. „Sărbătorirea Reginei noastre” de G. Ranetti.

fi putut să pregătească în mod mai fericit și mai temeinic înțelegerea între cele două popoare⁶⁸, idee surprinsă în broșura lui Nicolae Petrescu, *Relațiile României cu Statele Unite*, apărută după cum afirmă autorul pentru a completa lacunele din presă în legătură cu acest eveniment; se accentua o dată în plus faptul că suverana era persoana cea mai în măsură a face cunoscută existența acestei țări mici în fața mai marilor lumii, aducându-și prin aceasta o nouă contribuție la foloasele pe care i le-a adus până acum.

Peste această perioadă de strălucire începe să se lase încetul cu încetul ceața. În timpul regenței, Gh. V. Buzdugan o prezintă ca nemulțumită de rolul ei șters în viața politică a țării. Scăderea interesului pe care opinia publică i-l arată e confirmat chiar de cuvintele reginei în momentul în care se examina eventualitatea întăririi ei în regență: „Nu, nu mă gândesc la așa ceva, dar faptul că poporul român nu se gândește la asta, e ceva ce nu înțeleg⁶⁹”.

Situația se înrăutățește în timpul domniei lui Carol al II-lea, care încearcă să o pună în umbră, înlăturându-i orice influență politică și reducând la minim aparițiile ei în public. Raoul Bossy în *Amintiri din viața diplomatică*, redă starea de spirit a reginei în această vreme: „Însetată de putere, iubitoare de manevre politice și de ceremonii publice⁷⁰, „nu se putca împăca, nici resemna, cu rolul șters de «fostă Suverană»⁷¹ și pentru aceasta nu ezita să-și spună amărăciunea în legătură cu purtarea fiului ei față de ea tuturor celor ce o ascultau, amplificând și mai mult neînțelegerile dintre mamă și fiu.

Grigore Gafencu, un apropiat al reginei, vorbește și el de aceeași neîmpăcare a ei cu noua situație ce-i îngrădea posibilitatea de a acționa și a se implica în treburile publice așa cum o făcuse

⁶⁸ Nicolae Petrescu, *Relațiile României cu Statele Unite ale Americii*, Imprimeria Fundației Culturale „Principele Carol”, București, 1927, p. 17.

⁶⁹ Raoul Bossy, *Amintiri din viața diplomatică*, vol. I, Ed. Humanitas, București, 1993, p. 156.

⁷⁰ *Ibidem*, p. 197.

⁷¹ *Ibidem*, p. 163.

înainte. Peste aceste momente nefericite, suverana trece cu trufie regală, dezvăluind puternica personalitate ce o caracteriza: „Regina Maria e învinsă, învinsă de oameni și de împrejurări. Dar așa cum e, cu păcatele și patimile ei, e mai mare decât toți biruitorii ei la un loc”⁷². Iată că în continuare în mintea și inima unora din cei care au cunoscut-o, ea rămânea același idol care le-a marcat tinerețea.

Nicolae Iorga, deși implicat în viața politică din vremea lui Carol al II-lea, nu poate uita simpatia pe care o avea pentru regină, reamintind în paginile pe care i le dedică în lucrările: *Supt trei regi* și *O viață de om. Așa cum a fost* meritele avute în perioada de glorie, „doamna energică”⁷³ care nu și-a pierdut în clipele grele încrederea în izbândă, reușind să impună și celor din jur „o siguranță mistică”⁷⁴ și credința în necesitatea de a îndeplini până la capăt întreaga datorie, întărind odată în plus faptul că ea va reprezenta și va fi legată pentru totdeauna de acele timpuri.

Spre deosebire de Iorga, Cezar Petrescu, în *Cei trei regi* (1934), nu amintește nimic despre regină în capitolul referitor la domnia regelui Ferdinand și la primul război mondial, situându-se pe această cale în noua tendință de punere în umbră a reginei.

O remediere a acestei stări de lucruri se produce în momentul dispariției definitive a suveranei, marcată în primul rând de ziarele care timp de șapte zile și-au îndoliat paginile spre a marca astfel „una din cele mai mari dureri care îndoliază Țara și Neamul românesc”⁷⁵. Pagini întregi evocau scene din viața reginei, de la venirea ei în țară, de când „sufletul Ei a vibrat deopotrivă cu sufletul poporului român, înțelegător al suferințelor și aspirațiilor lui”⁷⁶, culminând cu anii războiului, când „Regina – soldat, ea a fost pe

⁷² Grigore Galencu, *Însemnări politice*, Ed. Humanitas, București, 1991, p. 89.

⁷³ N. Iorga, *O viață de om. Așa cum a fost*, p. 221.

⁷⁴ *Ibidem*, p. 235.

⁷⁵ *Universul*, 21 iulie 1938, art. „Țara în mare doliu. A murit Majestatea Sa Regina Maria”.

⁷⁶ *Universul*, 21 iulie 1938, art. „Doliul României pentru moartea M. S. Regina Maria”.

front, în zona bătută de artileria inamică, Regina – infirmieră, ea a stat în spitale și a îngrijit soldații bolnavi de tifos⁷⁷.

Devenită simbol al unei epoci, dispariția ei era receptată ca încheierea „capitolului vremurilor celor mai bune și al celor mai grele, prin care de o jumătate de veac a trecut țara noastră⁷⁸”; amintirea acestora „peste veacuri târzii nu se va putea spune fără numele ei⁷⁹”. Aceste memorii care pentru unii însemnau tinerețea, pentru alții suferință și în cele din urmă pentru toți izbândă, justifică cuvintele care surprind părerea de rău în fața acestei pierderi: „La căpătâiul Reginei lui, un popor îndurerat, îngenunche azi și se roagă⁸⁰, imagini cu „oameni în toată firea plângând⁸¹, dezvăluind perpetuarea în continuare în inima supușilor „Marii Regine⁸² a simpatiei pe care ea le-o cucerise.

Dar nu numai presa dezvăluie asemenea sentimente pentru cea care părăsea definitiv acest tărâm, ci și persoane care au cunoscut-o și au fost marcate de personalitatea ei, încearcă să redea propriile impresii.

Generalul Gr. Costandache consideră moartea reginei ca pe o „înfrângere⁸³ pentru neamul românesc, argumentând afirmația cu impresii din timpul războiului când spiritul ei de sacrificiu a atins cota maximă: „Regina Maria a intrat în război tot astfel cum o credincioasă se face călugăriță. Ea s-a călugărit renunțând la tot ce nu era război, numai pentru salvarea poporului său, a dinastiei sale⁸⁴, și a ajuns să o individualizeze în cadrul istoriei noastre:

⁷⁷ *Universul*, 21 iulie 1938, art. „Un moment istoric“.

⁷⁸ *Timpu*, 19 iulie 1938, art. „Regina Maria“ de Gr. Gafencu.

⁷⁹ *Universul*, 23 iulie 1938, art. „Regina noastră“ de O. Goga.

⁸⁰ *Universul*, 21 iulie 1938, art. „Doliul României pentru moartea M. S. Regina Maria“.

⁸¹ *Timpu*, 20 iulie 1938, art. „Țara își plânge Regina“.

⁸² *Universul*, 21 iulie 1938, art. „Țara în mare doliu“.

⁸³ Grigore Costandache, *Regina Maria a României*, extras din „Buletinul Muzcului Militar Național“, anul II, nr. 3–4, București 1939, p. 5.

⁸⁴ *Ibidem*, p. 11.

„Imagine singură, demnă de dânsa, Regina Maria prin propria sa lumină eclipsează oricare alta: amintirea ei va lumina de-a pururi poporul român”⁸⁵.

Sentimente de admirație pentru cea care a fost suverana României, răzbat și din lucrarea lui An. Răzașul, *S-a stins regina tuturor românilor*, unde toate calitățile îi sunt prezentate la superlativul absolut: „cea mai mândră și mai bună, mai frumoasă și mai înțeleaptă regină pe care o avea în veacul nostru un neam pe pământ”⁸⁶ și care a ajuns să aparțină cu toată ființa acestei țări, împletindu-și strâns sufletul cu cel al poporului ei, încât: „suferințele adânci ale acestuia erau suferințele Ei, iar bucuriile mari ale lui erau bucuriile Ei”⁸⁷. Prin tot ce a făcut a ajuns: „simbolul înalt și auster al eroismului, al frumuseții, al înțelepciunii, al creațiunii”⁸⁸. Aceasta era imaginea pe care autorul o vede demnă de a rămâne să vorbească viitorului despre eroina noastră.

O serie de fotografii cu portretul suveranei în costum de infirmieră, alinând durerile răniților sau vizitând frontul, reînviiorând sufletele soldaților, vin să întărească prin mărturiile vizuale ceea ce cuvintele exprimaseră cu atâta intensitate.

Un alt autor, I. Gr. Oprișan, merită a fi menționat prin prezentarea pentru prima dată a unui exemplu ce dezvăluie puterile taumaturgice cu care, prin dar divin se consideră a fi dotați monarhii. Este prezentat în acest sens cazul unui ofițer rănit adus la spitalul de la palatul regal: „Într-o zi doctorul palatului, văzând temperatura bolnavului, l-a suit pe masa de operație și era gata să facă intervenția ca să salveze pe ofițer. În clipa când doctorul stătea cu cuțitul în mână gata să taie amândouă picioarele, apărui în ușă îngerul răniților:

– Ce faci doctore? Te rog nu pune cuțitul!

În clipa aceea, cu toată supărarea doctorului, temperatura pieri și bolnavul nu mai avu nevoie de operație”⁸⁹. Iată cum mitul

⁸⁵ *Ibidem*, p. 16.

⁸⁶ An. Răzașul, *S-a stins regina tuturor românilor*, extras din „România militară”, sept. 1938, București, p. 3.

⁸⁷ *Ibidem*, p. 4.

⁸⁸ *Ibidem*, p. 5.

⁸⁹ I. Gr. Oprișan, *op. cit.*, p. 5.

continuă să se îmbogățească cu noi imagini și după ce persoana care îi servea ca obiect își încetase existența pământeană.

Un adevărat imn de slavă dedicat celei ce a purtat Coroana, este poemul lui Aron Cotruș: *Maria Doamna*, făptura împărătească venită ca o binecuvântare a lui Dumnezeu, urzită să dezmoștească pământul românesc: „ai venit între noi ca o stea... // imensă, de fier vremea ta: / maiestoasa, britanica navă-/s-a ivit de-odat’, prin ceața grea / prin bezna trândavă / cu flamuri albastre / pe Dunărea, pe Marea Neagră-a destinelor noastre”⁹⁰. Ajunsă una cu neamul românesc, i-a imprimat holărârea de a înfăptui vrerile milenare, oferindu-i pentru aceasta propriul exemplu: „prin crivățul bățăliilor, printre ostași în genunchi / cu-a curajului platoșă, pe pieptul fierbinte, / ca o zeiță a războaielor trecut-ai înainte”⁹¹. Ieșind victorioasă din aceste încercări, primește drept recompensă închinarea țării în fața ei: „țara asta până-n piscuri și străfunduri a ta e... / și tu pe veci de veci a ei împărăteasă ești...”⁹². Istoria, de asemenea, i se închină: „Decebal, de-ar fi știut c-odată ai să vii / prin acești munți, pe-aceste câmpii, / ar fi adunat oșteni cât spuza / și fioroși zidari făr’ de semn... / și-n năpraznica-i trufie de Domn, / ar fi clădit, în sânge și sudoare, / din piatra cea mai tare, / pân’ la ceruri – Sarmisegetuza...”⁹³. Amintirea îi va dăinui peste timpuri: „în asprele noastre misiuni solare, / numele tău va trăi / va trăi / printre anii cărunți, / cât furtunile’n munți, / cât a Mării Negre frământare...”⁹⁴.

Putem considera ciind aceste pagini, că dorința reginei de a deveni o bună româncă s-a realizat, fiind astfel văzută de supușii ei, și mai mult, devenind un simbol al datoriei împlinite în această calitate.

Definiția pentru ceea ce a reprezentat regina Maria în ochii contemporanilor ei și modalitatea de a depăși momentul dispariției

⁹⁰ Aron Cotruș, *Maria Doamna*, București, 1938, p. 8.

⁹¹ *Ibidem*, p. 8.

⁹² *Ibidem*, p. 12.

⁹³ *Ibidem*, p. 14.

⁹⁴ *Ibidem*, p. 19.

acesteia sunt date de Vasile Militaru în poezia *Regina Crinilor s-a frânt*: „...Plângi țara mea sub neagra jale... Cernită fruntea să ți-o pleci, / Că azi Regina ta frumoasă, Regina dezrobirii tale, / Regina care-a plâns cu tine, pe-ale bejeniei poteci / Regina care, prin spitale, / Plângând ți-a mângâiat vitejii – acum te-a părăsit pe veci... // Regina ta și-a stins surâsul... Regina crinilor s-a frânt / Ea te-a purtat adânc în suflet și-a fost mereu cu tine una / Și când ți-a fost senină zarea, și când te-a doborât furtuna / De soarta ta pe-a Ei legând-o, avu cu tine acciași stea, / Când ai surâs și Ea surâs-a, când tu ai plâns, a plâns și Ea”⁹⁵.

Aceste numeroase rânduri ce-i sunt dedicate suveranei după moarte, păreau a fi o reînviere a mitului pe care îl reprezentase și care își va continua existența în memoria celor cărora le-a fost regină. Vremurile care au venit, au oprit însă acest curs, eroina noastră dispărând din cărțile de istorie.

În 1944, evocând un sfert de veac de la Marea Unire, George Strat vorbește despre Mihai Viteazul, Horea, Cloșca și Crișan, memorandiști⁹⁶, dar nu amintește nici un cuvânt despre aportul pe care reprezentanții familiei regale l-au dat la realizarea ei. Este primul pas ce va deschide calea spre un nou mod de prezentare a momentelor istorice impus de perioada comunistă.

În încercarea de a-și legitima instaurarea, comunismul, prin intermediul celor însărcinați să scrie noua istorie, a căutat să doboare tot ce a strălucit înainte de instaurarea lui.

Roller, căruia îi revine sarcina de a ne făuri un nou trecut, șterge din „istoria”⁹⁷ lui orice referire la cei ce au purtat Coroana României. Aceștia nu mai sunt acum decât niște dușmani ai poporului, a căror amintire trebuie definitiv ștearsă și uitată, pentru a scăpa de coșmarul pe care l-a însemnat vremea domniei lor.

⁹⁵ I. Gr. Opreșan, *op. cit.*, p. 9.

⁹⁶ George Strat, *La un sfert de veac de la Marea Unire*, Imprimeriile „Dacia Traiană”, București, 1944.

⁹⁷ Mihail Roller, *Istoria României*, București, 1947.

Pentru că o perioadă atât de lungă din istoria noastră nu putea sta prea mult timp în tăcere, apare în 1968 lucrarea *Monarhia de Hohenzollern văzută de contemporani*, în care, cum era de așteptat, se puneau în lumină pasajele cele mai puțin favorabile ale vieții membrilor acestei familii, justificându-se prin aceasta „serviciul“ pe care noul regim îl făcuse țării prin înlăturarea lor din fruntea ei.

Neinteresându-se prea mult de personajele feminine, se găsește totuși de cuviință a se prezenta unele știri pe care le furnizează C. Argetoianu în legătură cu aventurile amoroase ale reginei Maria, singurele considerate a prezenta importanță pentru ea: „Mai târziu, când plângea pe Nando, când plângea pe Carol, când plângea asupra soartei ce-i croise «Restaurația», își vărsa în realitate lacrimile pe amintirea lui Boyle”⁹⁸, tocmai pentru a se impune imaginea unui comportament imoral și a unui dezinteres total față de problemele naționale, de care dădeau dovadă membrii casei regale și ilustrate atât de bine de sufletul nestatornic al eroinei noastre. Nici prin gând nu le trece autorilor acestei culegeri de texte să arate și reversul medaliei, celălalte păreri pe care Argetoianu le exprimase în legătură cu fosta suverană și pe care le-am expus mai înainte. Totul trebuia să vină în folosul distrugerii oricărei tentative de simpatie pentru tot ce reprezenta ideea de monarhie.

O ultimă tendință în evocarea reginei Maria, apare după decembrie 1989, când se constată readucerea ei în atenție. Sunt publicate acum volumele de memorii: *Povestea vieții mele*; Televiziunea Română a prezentat un documentar de 35 de minute referitor la viața suveranei, însoțit de imagini cu participarea ei la război, rolul pe tărâm diplomatic și părăsirea arenei politice în timpul domniei lui Carol al II-lea.

Nu trebuie omise în acest cadru, nici episoadele dedicate castelului de la Balcic și Pelișorului, locuințe aranjate potrivit

⁹⁸ *Monarhia de Hohenzollern văzută de contemporani*, București 1968, p. 259.

gustului reginei și purtând impregnate în ele o parte din sufletul și personalitatea ei.

Muzeul Național de Istorie i-a consacrat prezentarea expozițională *Ultima romantică*, ilustrând drumul făcut de tânăra de șaptesprezece ani sosită în țară străină, până în momentul când a ajuns în amurgul existenței să cunoască și să îndrăgească tot ce alcătuia această țară, pe care, sentimentul datoriei împlinite o îndreptățea să o numească, după titlul unei cărți pe care i-a dedicat-o: „Țara mea“.

Mitul nu mai are, desigur, vigoarea pe care a cunoscut-o în urmă cu trei sferturi de veac. El rămâne totuși până astăzi cel mai desăvârșit mit feminin românesc. Femeia implicată în viața politică nu s-a bucurat la noi de o imagine prea favorabilă (de la Doamna Chiajna și Doamna Clara... până la Elena Lupescu și Ana Pauker). Cultul aberant al Elenei Ceaușescu nu a făcut decât să confirme prejudecățile. Chiar personajele feminine valorizate (Ecaterina Teodoroiu, Ana Ipătescu), au rămas totuși în umbra marilor bărbați. Regina Maria face excepție de la această regulă. Este singura care a reușit să simbolizeze la un moment dat năzuințele, suferința și triumful unei nații întregi.

Într-o societate încă net dominată de valorile masculine, ea poate oferi o imagine alternativă și constitui un model de împlinire feminină.

PANTEONUL MIȘCĂRII LEGIONARE

MILVIUȚA CIAUȘU

După decembrie 1989 mișcarea legionară a constituit și constituie încă unul din subiectele foarte des luate în discuție. A pune însă problema din punctul de vedere al istoriei imaginarului față de ceea ce a fost sau s-a vrut să fie mișcarea legionară, acest fenomen care și-a lăsat puternic amprenta asupra deceniilor trei și patru ale secolului nostru, constituie o noutate față de acest subiect atât de controversat în ultima vreme și nu numai.

O încercare de a privi lucrurile din interiorul lor, de a prezenta valorile din trecutul nostru istoric care sunt selecționate și la care o generație face referire pentru a se defini mai bine pe sine, iată așadar scopul lucrării de față. Modul în care istoria națională, în general, și personalitățile politice, în principal, își găsesc locul în coloanele presei legionare ajută fără îndoială la înțelegerea mai în detaliu a ceea ce a constituit mișcarea legionară. Pentru că, gândindu-ne la un vechi proverb românesc, am putea conchide că: aflând cu ce se compară și ce prețuiește mai mult o generație, o cunoaștem și o înțelegem mai bine.

Cercetarea noastră privește presa legionară (sau simpatizantă) din perioada când legionarii s-au aflat la putere (septembrie 1940 – ianuarie 1941). Articolele inspirate din istorie sunt destul de numeroase. Dar, această raportare nu se face gratuit și nici oricum. Se apelează la istoric pentru a contura o imagine cât mai clară despre ce au fost românii, dar mai ales despre ce trebuie să

fie. Că istoria este în presa legionară, în primul rând, termen de comparație pentru ceea ce este prezentul, înțelegând prin acest prezent mișcarea legionară ajunsă la cel mai important moment al ei – perioada în care Garda de Fier este partid de guvernământ – o spun majoritatea articolelor care au un subiect legat de istorie. Și mai mult ca altele, o spune un articol semnat P. P. Panaitescu publicat într-un număr deosebit al ziarului *Buna Vestire*, dedicat zilei Căpitanului Corneliu Zelea Codreanu: „Mă gândesc la primii descălecători de țară din vremea lui Dragoș și Bogdan. Țara noastră era o țară acoperită cu codrii bătrâni în care așezările oamenilor au trebuit să își caute loc cu munca întemeietorilor, deștelenitori de copaci grei și cu rădăcini adânci. Înaintau încet, tăcuți și singuri știau că viitorul nu-l pregătesc pentru ei, ci abia pentru urmașii lor (...). Și pe urma lor au venit și alții și au urmat pe calea arătată de primii căpitani de țară. Și această țară, după veacuri a fost acoperită iarăși de alte întuneciuni. Pământul nostru hrănea plante otrăvite care asupreau sufletele celor drepți, rădăcinile lor se înfișeau tot mai adânc în sânul său. Și acum, ca și atunci, un descălecător, Căpitan de Țară, a pornit înainte să deștelineze loc pentru razele soarelui (...). A suferit și a căzut pentru noi”¹.

Câteva sunt ideile cele mai des luate în discuție de articolele cu subiect istoric. În ordine cronologică, ar trebui menționat, în primul rând, accentul deosebit pus pe factorul dacic, apoi pe credința ortodoxă ca valoare supremă, ca simbol al românității și componentă de bază a luptelor din evul mediu, apoi pe prezentarea unor eroi care prin destinul lor tragic, prin faptele lor de arme, prin vocația lor de luptători în cel mai deplin sens al cuvântului se înrudesc cu Căpitanul și cu eroii legionari. Se remarcă, de asemenea, cu destulă ușurință, incriminarea a tot ceea ce este neromânesc printre noi și constituie prin aceasta răul în cel mai deplin sens al cuvântului și, nu în ultimul rând, ideea permanenței și continuității noastre în acest spațiu.

¹ *Buna Vestire* din 14 septembrie 1940.

Astfel, nimic din ceea ce se scrie despre istoria românilor nu rămâne în afara acestor coordonate. Istoria românilor, așa cum o citim în paginile ziarelor *Buna Vestire*, *Cuvântul*, *Curentul*, *Porunca Vremii*, *Gândirea*, este doar o înșiruire de drame, de tragedii cu eroii lor de excepție, de „frânturi de glorie”². Și toți sau aproape toți sunt niște luptători, niște războinici, niște răzvrățiți.

Ideea este prezentă (și poate chiar preluată) în lucrarea *Pentru legionari* a lui Corneliu Zelea Codreanu. Semnificativ pentru această idee pare a fi un pasaj din lucrarea citată inserat într-un articol din *Cuvântul* intitulat „Educație prin tradiție”: „Neamul nostru n-a trăit prin milioanele de robi care și-au pus gâtul în jugul străinilor, ci prin Horia, prin Avram Iancu, prin Tudor, prin Iancu Jianu, prin toți haiducii. Prin ei a vorbit atunci neamul nostru, iar nu prin „majoritățile” lașe și cumiși. Ei înving sau mor, indiferent. Pentru că atunci când mor, neamul trăiește întreg din moartea lor și se onorează din onoarea lor”³.

De fapt, într-o atmosferă ca cea a anilor '30, '40 pare firesc într-un fel ca doar ceea ce înseamnă luptă în cel mai deplin sens al cuvântului să fie considerat a fi moment esențial. Este o lume războinică, o lume care simte nevoia să caute și să promoveze astfel de simboluri.

De asemenea, naționalismul accentuat care caracterizează mișcarea legionară explică de ce străinul, cel din afară sau cel de printre noi, cel de azi sau cel din alte timpuri, este văzut totdeauna ca dușmanul numărul unu: „Trecutul nostru se scaldă în lacrimi. Din afară ne asediau invaziile. Dinăuntru ne măcinau veneticii și robia”⁴.

În perioada imediat următoare Dictatului de la Viena, au fost aduse în coloanele ziarelor de orice orientare ar fi fost ele subiecte legate de ceea ce înseamnă Ardealul din punct de vedere istoric. Presa legionară n-a făcut excepție și croii sunt aduși în prim planul

² *Buna Vestire* din 13 decembrie 1940.

³ *Cuvântul* din 27 noiembrie 1940.

⁴ *Porunca Vremii* din 4 septembrie 1940.

atenției. Fotografiiile lui Avram Iancu, Horia, Cloșca și Crișan își găsesc locul pe primele pagini. Aproape nimic nu se spune despre faptele lor: ei au devenit doar simboluri ale românismului, ale luptei, ale jertfei. Dar, o privire prin presa legionară de dinainte și de după august '40 ne îndreptățește să spunem că evocarea acestor nume este permanentă.

Figurile evocate sunt aproape mereu aceleași, într-o înșiruire cu mici modificări de la un context la altul. Și, de asemenea, scopul acestei înșiruri este mereu același: acela de a găsi apropieri, de a uni peste timp momente istorice relativ îndepărtate, în intenția de a sugera legătura dintre ele și mișcarea legionară, în ultimă instanță. Sunt aproape întotdeauna figuri de eroi tragici, care mor în împrejurări dramatice, eroi sacrificați, trădați, neînțeleși, amănunte suficiente pentru a-i asemăna pe toți cu Căpitanul sau cu alți eroi legionari.

Aproape mereu este prezentă printre rânduri sau formulată ca atare ideea că istoria românilor se află sub semnul unui destin implacabil, sub semnul unui destin mioritic: „Ne-o spune seria de jertfe pe care o constituie: Horia, Ion Vodă, Mihai Viteazul, Avram Iancu, Tudor Vladimirescu. De asemenea, o mărturisesc sensul adânc al baladelor Mănăstirea Curtea de Argeș și Miorița (...). Destinul lui Ion Vodă face parte integrantă din destinul tuturor marilor noastre genii politice și revoluționare. Este destinul lui Deccebal, al lui Horia, Mihai, Iancu, Tudor și acum în urmă, Corneliu Zelea Codreanu. Este destinul ciobanului din Miorița. Poate chiar acesta este destinul neamului nostru. Destinul posibilităților pierdute pentru că așa i-a fost scris”⁵.

Dar, în același timp, acest trecut de luptă a fost șansa românilor de a rămâne în istorie, de a exista. Este ideea cuprinsă într-un articol intitulat „Destin european”: „De aceea noi Românii n-am fost exact în istorie, decât când am fost în luptă (...). Această afirmare puternică în mijlocul unei lumi noduroase și neîmbietoare este un semn al destinului. Altfel, n-ar fi de înțeles cum de ne-am păstrat ca un

⁵ *Buna Vestire* din 31 octombrie 1940.

pivot puternic spre Soare Răsare în mijlocul unei Europe îmbătrânite și roasă de intrigi⁶. Și, această menținere în istorie datorită unor momente de manifestare a unei puternice dorințe de a fi, este dovada că suntem „un miracol al istoriei, căci în cei 1000 de ani de apăsare și de jug am trăit cu voluptate patima pentru neam și în special puritatea Națiunii Române⁷”.

Acceași idee a existenței românilor sub semnul unui destin tragic o găsim exprimată și în articolul „Destinul românesc” publicat în revista *Gândirea*. Cuvintele „Am fost predestinați⁸” constituie lait-motivul acestui text, cuvinte repetate la fiecare început de paragraf. Această predestinare, această existență într-un spațiu și într-un timp care nu ne-au fost niciodată favorabile nouă ca popor constituie ceea ce în repetate rânduri este numit, așa cum s-a văzut și mai sus, „miracol românesc”: „Istoria românească înfățișează epoci mari și evi de răscruce ale prezenței mitului național. Să amintim vrednicia permanenței în aceste locuri, pironiți cum am stat, secole în șir, lângă morții și lângă munții noștrii. E atât de glorios acest capitol al mândriei naționale, încât istoricii Apusului au ajuns la concluzia, formulată ca un certificat de orgoliu pentru noi: miracolul românesc⁹”.

În același context al discuției în jurul destinului care pecetluiește istoria românilor, un articol cu titlu șocant: „Viața morților” face o comparație stranie între activitatea lui Napoleon, „demiurgică”, dar neînscrisă într-o acțiune care continuă ceva și care poate fi continuată și activitatea lui Ștefan cel Mare: „Pe când activitatea lui Ștefan cel Mare poate fi reluată. Și vă dați seama cu ce perspective de fructificare! Pentru că Ștefan cel Mare și ai lui au fost pe drumul unui destin care venea până la el și trecea după dânsul, adică drumul comunității de oameni din care făcea parte (...). Dinainte de mii de ani și de Ștefan cel Mare, la Horia și la Moța și până la ultimul

⁶ *Cuvântul* din 22 noiembrie 1940.

⁷ *Buna Vestire* din 13 decembrie 1940.

⁸ *Gândirea* din iunie 1940.

⁹ *Gândirea* din decembrie 1940.

legionar ce se va jertfi, mântuirea românească nu este decât un destin, o oaste, o biruință¹⁰.

Și, astfel, se ajunge la momentul când istoria românilor iese de sub semnul tragic al unui destin de înfrângeri. Momentul rupturii, adică al victoriei, îl constituie, evident, momentul victoriei legionare: „Pentru întâia oară în istoria neamului o revoluție pornită printr-o generație a învins prin aceeași generație¹¹.”

Și, dacă acea victorie care se dorea și se credea a fi definitivă încheia un capitol al istoriei pentru a deschide un altul sub alt semn și sub altă zodie mai norocoasă, începuturile neamului nostru erau căutate adânc în timp, căci „Acest popor român, cel mai mare din Sud-Estul Europei, este în același timp și cel mai vechi, cu rădăcinile cele mai adânci în pământul acestei părți a Continentului¹².”

Sub titlul „Judecata istoriei“, un articol din *Buna Vestire* semnaleză apariția unei cărți: *Rasismul românesc* a lui Alexandru Randa. Un citat din această lucrare, inserat pentru a lămuri problema continuității traco-getice, reține în mod deosebit atenția: „Românismul de azi constituie ariergarda marelui mare ariene, care a descălecat acum 4000 de ani în Grecia, în Asia Mică, în Persia și în India¹³.” Și, din aceeași lucrare este desprinsă și concluzia: „Minunea istoriei românești este continuitatea ei. Istoria popoarelor ocupante se măsoară în secole, dar istoria românilor se întinde pe milenii¹⁴.”

Pentru P. P. Panaitescu, începuturile se confundă cu veșnicia. Articolul semnat de directorul ziarului *Cuvântul* oferă răspunsuri la mai multe întrebări: „Suntem Daci! În ființa noastră fizică, în ființa noastră sufletească suntem și ne simțim urmașii acestui mare și străvechi popor așezat în munții Carpați cu multe veacuri înainte de Traian. Noi n-avem început. Suntem aici de totdeauna. Noi nu suntem numai fiii pământului ci facem parte dintr-o rasă ce se

¹⁰ *Buna Vestire* din 6 octombrie 1940.

¹¹ *Cuvântul* din 1 ianuarie 1941.

¹² *Cuvântul* din 20 noiembrie 1940.

¹³ *Buna Vestire* din 27 septembrie 1940.

¹⁴ *Ibidem*.

perpetuează în noi: rasa Dacică. Mișcarea legionară care a trezit ecourile cele mai adânci ale ființei noastre naționale, a ridicat la cinste și sângele dac. Noi abia azi ne recunoaștem Daci și înțelegem ce înseamnă aceasta. A fi Dac înseamnă a fi dârz, ca oștenii lui Decebal (...), a fi muncitor, clăditor de temelii solide (...), a fi credincios, a trăi în dumnezeire, ca Dacii despre care scriitorii antici spuneau că sunt nemuritori pentru că prețuiesc mai mult viața de apoi decât cea de astăzi¹⁵.

În acest articol, mai mult decât în oricare altul la care face referire această lucrare, este izbitoare asemănarea cu ceea ce constituia modelul omului nou, pe care generația legionară dorea să-l promoveze. A fi luptător, a pune mare preț pe muncă și pe credință, a trăi conform acestor principii și a fi gata oricând pentru moarte constituie scara de valori supreme a celor care îmbrăcau cămașa verde. Același P. P. Panaitescu, într-un alt articol, consideră că: „Dacă noi românii am moștenit de la daci înțelegerea dumnezeirii și omenia, de la romani am moștenit spiritul de dreptate¹⁶. Iar într-un alt articol putem citi: „În prima epocă a istoriei noastre vechi, care ne-a dat portul, obiceiurile, arta, cu un cuvânt, o bună parte a vieții noastre sufletești de azi, rostul nostru a fost de a fi păstrat prin marii Macedoneni civilizația greacă¹⁷. Așadar, știm precis de ce suntem așa și nu altfel, ce din noi este și va rămâne dac și ce datorăm romanilor. Nu de puține ori găsim sugerată ideea că noi, în interiorul nostru sufletească cel mai profund, am rămas daci, iar ceea ce vine de la latini vine din afara noastră și deși ne aparține ne rămâne în același timp străin: „Crezând că dacă ne numim „romani“ avem în același timp și structura sufletească a romanilor, am început a lucra după chipul latin nedându-ne seama că prin aceasta ne îndepărtăm de noi, adică de Zamolxe, Decebal și Ștefan cel Mare¹⁸. Evident, Traian nu-și poate găsi locul în această

¹⁵ *Cuvântul* din 20 noiembrie 1940.

¹⁶ *Cuvântul* din 9 noiembrie 1940.

¹⁷ *Buna Vestire* din 24 noiembrie 1940.

¹⁸ *Buna Vestire* din 17 ianuarie 1941.

enumerare, el nu poate face parte, în concepția autorului articolului, din „noi“, pentru că el a venit din afara a ceea ce vrea să definească acest „noi“.

În atmosfera încordată de după Dictatul de la Viena, Constantin Noica semnează în *Buna Vestire* un articol în care secolele care ne despart de daci dispar și un arc imaginar peste timp face legătura între daci și legionari: „Poate că ei vroiau să lupte. Ca Moța. Ca Dacii. (...) Smintiiții de noi! Acolo nu a fost Dacia Superioară; acolo este. Și nu avem nevoie de hărți, ci de suflet dacic. Cine ne-ar fi pus vreodată în discuție dreptul de a domni peste 1.400.000 de unguri întâmplați peste pământul Daciei, dacă am fi fost domni peste viață și moarte ca Dacii?!“¹⁹. Ceea ce se pare că s-a pierdut în timp este acea putere de sacrificiu, acea mentalitate care pune pe același plan viața și moartea când este vorba de îndeplinit un ideal. Și cei care par să fi regăsit toate acestea, cei care par că seamănă cu dacii sunt cei ca Moța.

Dar, ceea ce șochează cel mai mult în acest discurs despre daci și mai ales despre ce a rămas dac în noi sunt fără îndoială aprecierile cu privire la religia dacilor.

Pe prima pagină a *Bunei Vestiri* un titlu reține atenția în mod deosebit: „Rostul revoluției românești. De la Zamolxe prin Ștefan Vodă și Eminescu la Căpitan“²⁰. Este un articol care dovedește că apelând la istorie și cu ajutorul imaginației poți dovedi orice sau aproape orice. Astfel, după câteva cuvinte elogioase la adresa dacilor putem citi: „Dacii noștri n-au putut să se ridice prin politică la înălțimea fraților macedoneni. Ei au avut altă menire în viața omenirii. Prin Zamolxe ei hărăzesc pământurilor lor o nouă concepție despre viață cu totul opusă celei grecești. „Prin jertfă și moarte la învingere“ este învățătura acestui mare vestitor de bine (...). Zamolxe e cel mai mare precursor al lui Hristos. Învățătura sa este testamentul vechi al creștinismului românesc. E deci firesc ca Dacii,

¹⁹ *Buna Vestire* din 12 septembrie 1940.

²⁰ *Buna Vestire* din 8 noiembrie 1940.

între timp latinizați, pătrunși de această învățătură să primească cu atâta ușurință legea Mântuitorului²¹.

Această idee este reluată și într-unul din numerele următoare sub titlul „Creștinism în Dacia“: „Sufletul pios al neamului dac, iubitor de sfințenie, înclinat spre jertfă, ancorat încă din primele veacuri în creștinism, ca în singura formă cultică ce convenea spiritului său²².”

Interesant este că Zamolxe este privit mai curând ca un om deosebit decât ca un zeu, un fel de profet sau de învățător al neamului său dacic.

Dacii revin frecvent și în alte contexte care nu pun în mod expres probleme legate de istoria antică. Ei se aliniază tăcuți și cuminiți în aceleași coloane cu eroii din evul mediu și până în anii '30 ai secolului nostru: „Și Dacii cu bărbi mari și anonimi, lictorii romani cu spade scurte, Doja cu sulița pe umăr, Horia, Cloșca și Crișan, Iancu, Moța, Siancu, Cârdu și cu Barnea (...) pornit-au peste creste²³. Ce unește aceste figuri aparținând unor timpuri atât de diferite? Un sigur lucru: ideea de luptă și de sacrificiu. Și, poate, în viziunea autorului îi mai unește ideea apartenenței la același neam, ideea națională, prin faptul că, prezentați astfel, par purtătorii peste veacuri ai aceleiași ștafete.

De fapt, aceste comparații, aceste înșiriri sunt specifice discursului istoriografic legionar și constituie o manieră extrem de simplă de a lega între ele, de a subordona aceleiași idei, nume care, aparent, n-au nici o legătură unele cu altele.

Înaintând cu câteva secole în istorie, îi găsim pe români într-o ipostază vrednică de trecutul strămoșilor lor: „Imperiul bizantin nu este o creație grecească, ci este opera cea mai frumoasă a traco-latinității, deci a noastră²⁴.”

²¹ *Ibidem.*

²² *Buna Vestire* din 15 noiembrie 1940.

²³ *Buna Vestire* din 13 septembrie 1940.

²⁴ *Buna Vestire* din 24 noiembrie 1940.

Ceea ce se cuvine remarcat este faptul că nu am întâlnit pusă în discuție problema atât de controversată a istoriografiei noastre, și anume, aceea a formării poporului român. Și aceasta poate pentru faptul că nu este considerată a fi o problemă din moment ce răspunsul este cunoscut deja, așa cum demonstrează afirmațiile de genul „suntem Daci“ sau „Dacii noștri“.

Deși nu s-ar putea spune că presa legionară abundă în aniversări și comemorări legate de istorie, un titlu de articol ca: „750 de ani de la revoluția lui Petru și Asan“²⁵ reține fără îndoială atenția. Interesant este faptul că acele evenimente sunt integrate istoriei românilor, că evenimentul sărbătorit este considerat a fi „prima revoluție de afirmare națională în istorie a neamului Românesc de pretutindeni ca entitate bio-spirituală. Pentru prima dată cuvântul valah a irupt la lumina istoriei din bezna anonimatului care învăluie misterios lungul proces al genezei românești“. Cu Petru și Asan începe, așadar, seria numelor glorioase din istoria românilor, o istorie care cuprinde un spațiu mult mai larg decât granițele de astăzi.

Pentru perioada medievală a istoriei românești se observă o deplasare a accentului de pe cuvântul luptă pe cuvântul credință sau ortodoxie. Creștinismul sau mai corect spus, ortodoxia, este firul care-i leagă pe români de Bizanț și face din ei moștenitorii și apoi continuatorii principali ai tradiției bizantine: „după căderea Constantinopolului în mâinile Turcilor, poporul Român ajunge singurul ocrotitor al acestei civilizații sub toate aspectele ei. Succava și Târgoviște vor fi singurele centre de civilizație adevărată pentru întreaga ortodoxie a acestui nenorocit răsărit ortodox“²⁶. Acesta constituie unul din marile merite ale poporului român, căci ei „Daco-Romanii au salvat civilizația bizantină de la o piere sigură și au ajuns, timp de trei veacuri, singurii purtători ai acestei mărețe culturi“²⁷.

²⁵ *Buna Vestire* din 29 octombrie 1940.

²⁶ *Buna Vestire* din 26 noiembrie 1940.

²⁷ *Ibidem*.

Astfel, îi aflăm deci pe români în această parte de Europă ca fiind poate cel mai important pilon de susținere a credinței ortodoxe. Domnitorii români, enumerați în multe articole, apar în primul rând ca apărători ai credinței și nu oricare, ci cei mai de seamă: „din rândul nostru s-a ridicat cel mai mare creștin apărător al creștinismului: Ștefan–vodă. Un român trăit în spiritualitatea aceasta creștină a noastră este mărturisitorul ortodoxiei: Petru Movilă”²⁸ sau „Noi suntem legați de tradiția religioasă a acestui popor, de figura de martir pentru credință a lui Brâncoveanu (...), ca și de a mulțimilor de oșteni necunoscuți care au căzut apărând aici, la Dunăre, creștinătatea întregă”²⁹ sau „Figura legendară a lui Mihai, voievodul războinic și ortodox (...) este una dintre cele mai masive pietre de hotar ale istoriei noastre (...) faima lui de luptător neînfricat al creștinătății răsunase puternic însă în tot cuprinsul centrului și apusului Europei”³⁰.

Concluzia, în deplină concordanță cu cele citate mai sus, este că „noi și nu alții, care se laudă azi cu isprăvile noastre, am fost, ca și în antichitate, tot așa și în cele trei veacuri de slavă românească, factorul hotărâtor al istoriei Europei răsăritene”³¹.

Este ușor de observat din aceste pasaje din articole diferite cum acționează la nivel mental un foarte pronunțat complex de superioritate, de măreție care determină mentalitatea că românii și strămoșii lor au dus pe umerii lor nu doar povara propriului destin, ci a unei lumi întregi care aparținea creștinismului ortodox.

Sub această formă a luptei pentru credință, a patronajului cultural și spiritual despre care se vorbește în unele articole, este înțeles ceea ce s-a numit imperialism românesc sau imperialism cultural. Astfel, într-un număr din *Gândirea*, sub titlul „Destin românesc”, aflăm că: „Imperialismul nostru cultural s-a întins peste tot, îmbogățit nu numai cu cărți, dar și cu personalități de seamă;

²⁸ *Buna Vestire* din 8 noiembrie 1940.

²⁹ *Cuvântul* din 23 noiembrie 1940.

³⁰ *Buna Vestire* din 17 noiembrie 1940.

³¹ *Buna Vestire* din 26 noiembrie 1940.

rușilor le-am dat pe Petru Movilă, ungarilor pe un Nicolae Olahul. Și am păstrat și pentru noi un Dimitrie Cantemir³².

Ziarul *Cuvântul* publică, de asemenea, un articol intitulat „Imperialism românesc” care leagă acea tradiție a luptei pentru credință de mișcarea legionară: „Până la apariția mișcării legionare poporul român i-a lipsit conștiința acestui destin care se plămădește numai din tărie și din dumnezeire. Am fost mereu timizi între niște granițe care nu ne mai încăpeau (...). Au fost și în trecut momente însemnate, când conștiința valorii noastre s-a impus și la străini. Vasile Lupul numit de străini „basilcos” ține la Iași un Consiliu ecumenic, ceea ce dovedește deosebita considerație de care se bucura țara noastră³³.”

Așadar, fie și doar sub formă culturală sau religioasă, se poate vorbi de un imperialism românesc. Se poate vorbi, de asemenea, de un patronaj, de o influență asupra unei zone mai mari decât cea cuprinsă între niște granițe neîncăpătoare.

Aceste articole și altele de același gen prezentate în ziarele menționate vorbesc de la sine despre o generație care căuta să își găsească locul în istoria unui popor pe care încerca să-l pună în cea mai strălucitoare lumină. Și, deși pare paradoxal, sunt cuvinte care vorbesc mai mult despre prezent decât despre trecut, cuvinte care, punând accentul pe tot ceea ce este românesc, pe tot ceea ce o lume întreagă datorează românilor, se vor a fi sau devin cuvinte care să pună în umbră tot ceea ce este neromânesc.

La începutul anului 1941, în condițiile orientării politicii externe spre Germania și a prezenței legionare la conducerea statului, un articol din *Buna Vestire* intitulat „Prietenie” caută să găsească rădăcinile „prieteniei” româno-germane. Și aceste rădăcini sunt mult mai adânci decât ne-am putea închipui: „Și stă până azi mărturie a prieteniei noastre din trecut cu germanii creștini domnia mucenicului voievod al Munteniei Constantin Brâncoveanu.

³² *Gândirea* din iunie 1940.

³³ *Cuvântul* din 21 octombrie 1940.

Voievod român care de altfel și-a dovedit el însuși apropierea de poporul german răscumpărând odată (...) mai mulți prizonieri nemți pe care-i luaseră turcii în cursul luptelor. Și cine ar putea dintre noi să uite vreodată pe voievodul Șerban Cantacuzino care și-a legat numele de un asediu istoric al Vienei de odinioară?³⁴

Și legăturile cu cealaltă forță a momentului, Italia, sunt relativ ușor de găsit, chiar dacă nu la fel de adânci. Astfel, articolul „Nicolae Bălcescu, luptător al idealurilor italo-române“ vorbește despre mormântul lui Bălcescu considerat a fi „o chezășie a înfrățirii româno-italiene ce dăinuie din veac și peste veac“³⁵. Interesant este că apropierea de Italia nu se face pornind de la romani, ca fiind strămoși comuni, ci de la un amănunt mult mai puțin semnificativ și mai apropiat în timp.

Aceste articole par foarte potrivite pentru a dovedi că la un moment dat orice îți poate servi ca justificare dacă este trecut prin filtrul imaginației și pus apoi în sprijinul ideii pe care vrei să o dovedești.

Fără îndoială, una din cele mai des invocate figuri în publicațiile luate în discuție este Horia, fie singur, fie alături de Cloșca și Crișan, fie într-o înșiruire care poate porni de la Decebal și Zamolxe și se oprește la Căpitan.

Porunca Vremii îl amintește pe Horia în două numere succesive din septembrie 1940, momentul 1784 fiind integrat într-un șir de evenimente hotărâtoare pentru istoria românilor: „Sunt în istoria Ardealului trei momente esențiale care caracterizează sufletul eroic al fraților noștri de acolo: Revoluția lui Horia și a moșilor din Munții Apuseni, Revoluția lui Avram Iancu și a lui Simion Bărnuțiu, Revoluția Unirii biruitoare la Alba Iulia“³⁶. Numărul următor apare purtând pe prima pagină portretul lui Avram Iancu și pe cele ale lui Horia, Cloșca și Crișan, sub titlul „Marii noștri luptători“. Urmează apoi

³⁴ *Buna Vestire* din 9 ianuarie 1941.

³⁵ *Cuvântul* din 11 noiembrie 1940.

³⁶ *Porunca Vremii* din 3 septembrie 1940.

înșiruirea: „A fost Horia. A fost Tudor. Au fost Iancu și Bărnăușu. A fost Bălcescu. A fost Goga. (...) Și fiecare dintre ei au murit striviți de răzbunare”³⁷.

În 1940, apariția cărții *Revoluția lui Horia* a lui C. Stoicănescu e semnalată în toate ziarele. În ziarul *Cuvântul* prezentarea se face sub un motto deosebit: „Horia este legionarul de ieri al națiunii române care a crezut în neamul său și a murit pentru el în chip sfâșietor”³⁸.

Buna Vestire în două numere succesive propune, sub semnături diferite, o paralelă Horia–Iancu–Căpitanul și o alta Horia–Eminescu–Căpitanul. În acest ultim articol aflăm că „Se poate spune că Horia este primul glas din popor care încearcă să pună la noi chestiunea clasei țărănești, a drepturilor și îndatoririlor ei. Este desigur una din primele pietre așezate la temelia istoriei noastre și una din cele mai strălucitoare figuri ale jertfei naționale”³⁹. De menționat faptul că este unul din foarte puținele articole care subliniază și altceva decât latura națională prezentă în toate articolele.

Cu prilejul sărbătoririi zilei de 1 Decembrie, ziarul *Cuvântul* reproduce sub titlul „Serbările legionare la Alba Iulia” o fotografie a tribunei de la care Horia Sima își rostește discursul. În spatele acestei tribune o cruce imensă poartă patru portrete: portretul lui Corneliu Zelea Codreanu încadrat de cele ale lui Horia, Cloșca și Crișan”⁴⁰. Imaginea vorbește de la sine sugerând legătura dintre cei patru prin moarte și credință.

Cam la aceleași personalități face apel un articol intitulat „Pământ românesc” în încercarea de a contura un fel de hartă a spațiului de luptă al românilor: „Horia și Avram Iancu ai Ardealului, Tudor Vladimirescu al Olteniei, Căpitanul nostru al Moldovei și al

³⁷ *Porunca Vremii* din 4 septembrie 1940.

³⁸ *Cuvântul* din 23 decembrie 1940.

³⁹ *Buna Vestire* din 15 decembrie 1940.

⁴⁰ *Cuvântul* din 4 decembrie 1940.

întregului neam (...) ficcare în parte reprezintă întregul pământului românesc⁴¹. P. P. Panaitescu lărgeste oarecum acest spațiu considerând: „Ca Ștefan cel Mare al Moldovci al cărui nume îl trezește buciumul de pe dealurile Siretului; ca Mihai Vodă pe care îl plâng clopotele din Dealul Târgoviștei; ca Horia pentru care crește și astăzi uriașul gorun din Munții Apuseni, ei (legionarii) sunt marii protectori ai întregului neam pe care îl străjuiesc din altă lume⁴².”

În aceeași ordine de idei a defînirii unui spațiu care trăiește prin eroii săi este prezentat un alt articol în care succesiunea celor legați printr-un destin comun începe cu mult mai adânc în timp: „nu e o simplă întâmplare că Ardealul și-a găsit prin Moța întruparea tradiției sale revoluționare și idealiste în Mișcarea legionară. Moța vorbește în numele lui Zamolxe, al lui Decebal, al lui Horia, al lui Avram Iancu care au lăsat Ardealului moștenirea care a înfruntat veacurile⁴³. Așadar, nimic întâmplător în existența mișcării legionare căci, pe linia celor mai autentice tradiții românești aceasta este pregătită de secole întregi de istorie.

Așa cum s-a observat deja, un alt crou ardelen este foarte des adus în discuție. Este vorba de Avram Iancu care concentrează în numele său tot ce a însemnat 1848 pentru Ardeal.

Numele lui revine foarte des în paginile ziarelor, imaginea lui fiind foarte prezentă ca o mustrare și ca un îndemn în același timp: „Vine Iancu supărat că a fost trezit din odihna de dincolo de noi de către cei care i-au simțit amaric mâna la 1848. Marca lui revoltă se arată întâi către ai lui pe care îi știa moștenitorii unei tradiții de eroism daco-roman, că au putut să rabde rușinea. Să nu uite că avem moștenire pe virtuțile daco-romane. Ne va striga cândva regele munților, Avram Iancu, ca altădată: „Ești gata, mă? Gata! No, hai!”⁴⁴

⁴¹ *Buna Vestire* din 23 noiembrie 1940.

⁴² *Cuvântul* din 30 noiembrie 1940.

⁴³ *Cuvântul* din 8 decembrie 1940.

⁴⁴ *Buna Vestire* din 13 septembrie 1940.

Nichifor Crainic merge până acolo încât consideră mișcarea lui Avram Iancu drept singura pe care să o numim revoluționară, singura comparabilă cu revoluția legionară: „Ori învingem ori murim“ este nu numai un refren de cântec legionar, ci însuși principiul acestei mișcări, care, în afară de aceea a lui Avram Iancu, e singura cu adevărat revoluționară în istoria noastră⁴⁵.

Cuvintele elogioase la adresa lui Avram Iancu sunt de foarte multe ori însoțite de imagini. Într-un număr special al ziarului *Cuvântul* pe o pagină întreagă, sub titlul „Ardealul legionar“⁴⁶, apar alături de imaginea intrării lui Mihai Viteazul în Alba Iulia imaginile lui Avram Iancu și a casei acestuia din Vidra de Sus. Dacă Mihai Viteazul se constituie în simbolul unității și al românismului, în general, Avram Iancu este cu siguranță cel mai puternic simbol al Ardealului și presa luată în discuție reflectă cu prisosință acest lucru. În același timp, el este văzut ca revoluționarul absolut: „Avram Iancu e cea mai deplină figură de revoluționar român, în care ideea și fapta au fuzionat arhanghelesc și au creat un mit izbăvitor“⁴⁷.

O altă figură, aproape la fel de prezentă în paginile presei legionare, este cea a lui Tudor Vladimirescu. Fără nici un comentariu și fără nici un prilej de comemorare, într-un număr al *Bunei Vestiri* este publicată poezia „Tudor“ scrisă de Vladimir Cârdu, un poet legionar: „Crescut din răni și din loviri, / Stârnești răzmeriță de gânduri voinicești, / Măritule Pandur, mergând spre Vladimiri / Trec legăminte noi: Marin și Moța, jur! // Gând nou uruie munții prin văi furate, / Cu spada spintecă zare de țară săracă. / Trec fulgere sfinte prin sate. / În pieptul vremilor bate inima dacă. // Ca umbrele prin Golgothe fără de număr / Răzbat plugarii însetați și goi, / Își duc povara crucilor pe umăr / Și-ți cer viața frântă, Măritule Domn, înapoi! // Pornesc Olturi și Jiuri de sânge / Să-și verse în Dunări

⁴⁵ *Gândirea* din octombrie 1940.

⁴⁶ *Cuvântul* din 2 decembrie 1940.

⁴⁷ *Cuvântul* din 2 decembrie 1940.

amarul, / Pornește prin țară hotarul / Și plânge, măi Tudore, plânge.
// Vin aspru, spre creste oști de pe Mureș, / Trecând peste piscuri
cu pas uriaș, vulturește / Ardealul coboară în șuier și iureș / Când
glasul tău – tuncet – prin munți pornește⁴⁸.

Nu este un Tudor al Olteniei, ci este un Tudor al întregului spațiu românesc, un Tudor al unui timp fără dată legat prin ideea luptei în trecut de daci și în prezent de legionari.

Se pare că Tudor Vladimirescu a constituit o sursă foarte vie de inspirație pentru poezii legionari pentru că, într-un alt articol despre Tudor, sunt inserate versurile: „Toți l-au lovit, toți l-au huiduit / Nimeni nu l-a mângâiat, nimeni nu l-a iubit / Pentru toți era hoțul, pentru toți era trădătorul, / Deși prin el se ridica și își spunea glasul poporul“. (Virgil Carianopol)⁴⁹.

Îl găsim pe Tudor amintit și lângă marii voievozi sau chiar alături de daci, dar îl găsim și în altfel de enumerații cu nume mai apropiate timpului nostru, dar, în același timp, cu excepția lui Eminescu, mult mai puțin prezente în această presă: „Apoi Tudor Vladimirescu, Eliade Rădulescu, marii Ardeleni, Mihai Kogălniceanu, Brătienii, Cuza, uriașul Eminescu și atâția alții țin trează conștiința nației până la izbăvirea din zilele noastre⁵⁰“.

Tudor este „haiducul de crâncenă credință căzut ca toți purtătorii de flacără românească, ca marii noștrii căpitani, dar crezul lui a crescut până la cer și lupta dusă până la jertfa proprie și-a găsit biruința pandurului etern în istorie⁵¹“.

Se pare că Tudor este receptat, în primul rând, ca luptător împotriva a ceea ce este neromânesc, accentul fiind pus, în primul rând, pe caracterul național al faptei sale. Interesantă este, în sprijinul acestei idei ușor de desprins din mai toate pasajele care vorbesc despre Tudor, referirea dintr-un articol intitulat „Ce e mitul național?“ apărut

⁴⁸ *Buna Vestire* din 8 septembrie 1940.

⁴⁹ *Cuvântul* din 2 noiembrie 1940.

⁵⁰ *Buna Vestire* din 27 noiembrie 1940.

⁵¹ *Cuvântul* din 2 noiembrie 1940.

în *Gândirea*: „Să menționăm pe Horia, Iancu, Tudor și memoria-
bilul '907 – adevărate semne de foc pentru învredniciri de epopee.
Desigur, fiecare act al voinei încordată în ceasurile amintite are
motivația lui istorică (...). Tudor a avut un pretext: fanariozii, țărani
din 1907 alt pretext: arendașii”⁵².

Se cuvine precizarea că acești arendași de la 1907 sunt
receptați, în primul rând, ca străini, am putea spune chiar străinii
cei mai periculoși: evreii. Rezultă de aici, într-o logică simplă,
caracterul național al răscoalei de la 1907.

În același context, poate fi adus în discuție un articol din care
aflăm că: „toate revoluțiile naționale au fost înăbușite în sânge.
Conducătorii asasinați, oștile risipite și trădarea biruitoare. Așa
s-a întâmplat cu Tudor Vladimirescu, așa cu Horia, așa cu revoluția
de la 1907”⁵³. Este limpede că toate aceste momente istorice: 1784,
1821, 1907 au cel puțin trei puncte comune care le permit, potrivit
concepției autorilor articolelor citate mai sus, să stea alături
într-o enumerare. Aceste trei puncte comune se referă la caracterul
lor de acțiuni împotriva străinilor, la complotul și trădarea urzite
împotriva lor și la eșecul lor inevitabil datorat, în primul rând, acestora.

Tudor este o figură cu atât mai interesantă, cu cât este el însuși
o victimă directă a străinilor, căci „Gândiți-vă la Tudor! Boierii,
meschini apărători ai intereselor personale, și-au dat mâna cu Ipsilanti.
L-au prins pe Domnul din Vladimiri și l-au asasinat”⁵⁴.

Dar, vorbind despre Tudor, articolul care reține în mod aparte
atenția este cel care reproduce o conferință ținută la radio de
P. P. Panaitescu. Este prima oară când comparația este directă între
Tudor și Căpitan. Există multe articole în care Căpitanul apare în
tot felul de enumerări alături de multe personalități. Dar, pentru
P. P. Panaitescu asemănarea aproape până la identificare este
evidentă doar când față în față sunt Tudor Vladimirescu și Corneliu

⁵² *Gândirea* din decembrie 1940.

⁵³ *Buna Vestire* din 25 septembrie 1940.

⁵⁴ *Cuvântul* din 1 ianuarie 1941.

Zelea Codreanu: „nu am găsit o figură mai asemănătoare cu cea a Căpitanului decât aceea a lui Tudor din Vladimiri (...). Atunci, din poporul oltean s-a ridicat domnul Tudor și a măturat străinii exploataatori. Nu i-a măturat cu oștile de panduri, ci cu jertfa vieții sale. Nu putem să nu ne oprim asupra soartei lui Tudor, ucis singur și dezarmat, noaptea de cei a căror misiune era să-l păzească și care mai pretindeau că sunt oșteni. Istoria se repetă. După un veac, iarăși a venit un Căpitan biruitor să mântuiască prin moarte neamul nostru“⁵⁵.

Dacă luăm în discuție modul în care se vorbește în presa legionară despre Corneliu Zelea Codreanu, folosind superlative absolute care niciodată nu sunt suficient de grăitoare pentru a spune totul despre Căpitan, este de ajuns să înțelegem ce aură strălucitoare învăluie imaginea lui Tudor Vladimirescu. El devine, astfel, un erou de neegalat al timpurilor trecute, așa cum de neegalat este Căpitanul pentru istoria prezentă.

Într-o lumină mai puțin strălucitoare, uneori menționate doar în treacăt, apar numele lui Bălcescu, Mircea cel Bătrân, Cuza-Vodă, al lui Țepeș chiar. Acestea sunt personaje ale planului doi și evocarea lor este pe măsură.

Dar, tot ce înseamnă istorie națională, orice faptă, orice destin menționat nu este prezent acolo, în paginile ziarului, decât cu scopul de a se constitui ca verigă într-un anume lanț început, cum am văzut cu multe mii de ani în urmă, și completat în chip înălțător în zilele victoriei legionare: „Neamul românesc s-a chinuit pe roata unci vieți maștere să se întâlnească odată cu propria sa imagine, mai vie, mai înaltă în întrecita ei înșfășurare: Rugă pentru Dumnezeu, Țarină stăpânită de el și loc împărătesc în configurația popoarelor din lume. S-a căutat mereu, de la Ștefan cel Mare și Sfânt, pe drumul eroic al lui Ioan Vodă Cumplitul și Mihai Viteazul, prin jertfa brâncovenească și prin faptele de spadă și închinare în fața crucii ale voievozilor; de la rănilor lui Horia prin jertfa pandurului Tudor din Vladimiri și până la Iancu, de la daniile de sânge pe toate

⁵⁵ *Cuvântul* din 18 ianuarie 1941.

fronturile și prin tranșeele fără număr până la această din urmă încordată căutare a Învierii: mișcarea legionară⁵⁶.

Trebuie adăugat că numele cel mai prezent în paginile presei legionare nu este nici al vreunui domnitor, nici al vreunui haiduc sau conducător de revoluții, ci al unui poet, nu oricare poet, ci al poetului național, Mihai Eminescu. Aproape că nu există ziar în care numele lui Eminescu să nu apară cel puțin într-un articol. El este nu numai „poetul nepereche” cum îl numise G. Călinescu, numele său devine simbolul absolut și de necontestat a tot ceea ce este românesc.

Fie că este integrat sau nu unui șir care începe cu Zamolxe și se termină cu Căpitanul, fie că este desprins și prezentat ca un subiect aparte diferit prin dimensiuni și substanță de toate celelalte personalități, Eminescu rămâne cu siguranță personalitatea care-i fascinează și-i atrage cel mai mult pe legionari.

Eminescu nu este un luptător cu sabia, dar „reprezintă în istoria spiritualității noastre cea mai puternică reacțiune băștinașă împotriva înstrăinării noastre sufletești. Eminescu este binevestitorul biruinței românești pe care ne-o hărăzește în zilele noastre Căpitanul și ne-o hărăzește așa cum o cerea străvechiul nostru Zamolxe⁵⁷.”

Între Căpitan și Zamolxe, Eminescu pare un semizeu care pregătește sufletele pentru o mare izbândă și care în același timp face posibilă înrudirea nu doar în ideea luptei în sensul propriu al cuvântului, ci și sub aspectul spiritual între conducătorul și idolul legionar de astăzi și istoria națională de până atunci.

Articolul „Horia – Eminescu – Căpitanul. Trei factori ai naționalismului românesc” întregeste aceeași imagine și continuă de fapt aceeași idee. Horia – luptătorul cu sabia, Eminescu – luptătorul cu cuvântul și Căpitanul care seamănă cu ficcare dintre ei, par a fi în viziunea autorului articolului definiția pe scurt a ceea ce înseamnă naționalism românesc.

⁵⁶ *Buna Vestire* din 7 iulie 1937.

⁵⁷ *Buna Vestire* din 15 decembrie 1940.

Același autor considera că: „În Eminescu se întâlnesc ca într-o răscruce de drumuri calitățile unui mare dăltuitor de slovă, unui genial poet și ale unui mare iubitor de tot ceea ce este românesc”⁵⁸.

Desigur, Eminescu, așa cum este el prezentat în presa legionară, rămâne un subiect generos și departe de a fi epuizat într-o lucrare de dimensiunile acestuia. Dar, se cuvine menționat că există o anume diferență între imaginea lui Eminescu și a celorlalte personalități. Vorbind despre Eminescu, semnatarii articolelor îl așează voit sau nu pe un alt plan. Dacă Horia, Iancu sau Tudor sunt luptători prin excelență, personaje care există și se mișcă într-un plan concret, real, Eminescu patronază un alt plan, o altă lume, aceea a sufletului și pare mai curând un preot decât un luptător, în comparație cu ei.

Cam la aceasta se reduce, așadar, în ultimă instanță, discursul istoriografic al mișcării legionare, așa cum este el reflectat în presa timpului, în perioada în care legionarii s-au aflat la conducerea țării.

Orice comparație, orice aluzie, orice trimitere la fapte și personalități din istoria națională își găsesc perfect locul în logica imaginarului și vorbesc deosebit de grăitor despre o generație care încearcă să se exprime pe sine comparându-se cu alții și acest lucru este departe de a fi specific numai generației luată aici în discuție.

Nu se caută în istorie „eroul”, ci prototipul de erou legionar este suprapus, este proiectat asupra fiecărei personalități în parte. Este clar că nu s-ar fi putut spune despre Ștefan cel Mare că a murit plătind tribut turcilor sau despre Tudor Vladimirescu că a colaborat cu Ipsilanti. Și asta doar pentru că nu ar mai fi corespuns tiparului croit dinainte pentru anume dimensiuni.

Nu problema adevărului istoric se pune aici, ci problema unei istorii așezată pe un imaginar pat al lui Procust, lungită sau scurtată după caz pentru a oferi imaginea care se vrea oferită.

Și ce altceva poate reflecta mai clar, aproape ca într-o oglindă, mentalitatea unei generații decât valorile la care se raportează?

⁵⁸ *Duna Vestire* din 8 noiembrie 1940.

ION ANTONESCU ȘI MIHAI I ÎNTRE ISTORIE ȘI POLITICĂ

LEONARD DRULĂ

În mod evident, imaginarul își face simțită prezența în plan istoriografic. Faptul devine explicabil, dacă luăm în considerare faptul că istoricul adună faptele și le conferă coerență în baza unor norme vag precizate, nu tocmai restrictive, sau riguros consimțite. De aici posibilitatea liberei interpretări ce generează la rândul-i multitudinea de opinii. Cu alte cuvinte, istoricul își are propria formație, propria perspectivă asupra realității, care se reflectă în modalitatea de redactare istorică. Aspectul este investit cu noi dimensiuni când credința politică a istoricului, sau climatul politic al societății se reflectă în maniera de evocare istorică. Din acest unghi, disputa ideologică poate fi clar percepută în disputa istoriografică. Asistăm la o reconsiderare, la „reconstruirea“ permanentă a istoriei, ale cărei „jocuri“ sunt infinite. Mai clar, odată „spulberată“ o mitologie, o alta îi va lua, cu necesitate, locul. Altfel spus, istoria este speculată și obligată să justifice, să confirme, măsuri și metode politice ale momentului, orice ideologie legitimându-se pe baza trecutului istoric, ordonat și prezentat în conformitatea opticii specifice. Acest mecanism de ordonare specifică a discursului istoric, este operant atât în cazul totalitarismelor cât și în cazul liberalismului sau „societăților deschise“, însă distincția este netă la nivelul gradului de intensitate al deformării istorice. Mitologia politico-istorică atinge forme paroxistice în societățile totalitare sau în cele aflate

în perioade de restructurare, deci în societățile aflate în criză, pe fondul absenței de normalitate, de stabilitate. În aceste cadre, istoria devine armă politică și constatăm nașterea unei mitologii istorice consistente, subordonată mesajului propagandist-politic, orice forță politică, prin istorie, asigurându-și legitimitatea și justificându-și deciziile politice.

Din acest unghi ne propunem prezentarea „conflictului” manifest la ora actuală în istoriografia românească, dintre Ion Antonescu și Mihai I și care maschează, evident sau estompat, discursul politic. Ambele personaje sunt prezentate în contrapunere, sunt forțate a se „mula” pe coordonatele politice actuale, reprezintă cuplul de personaje antitetice, aidoma antagonismului din viața politică. Aceasta confirmă cele afirmate mai sus, în sensul că asistăm la stabilirea unei legături între trecut și prezent, istoria fiind „silită” de comandamentul politic să ofere modele de „Salvatori”, de personaje-providență. În mod evident, fiecare nație dispune de un astfel de „stoc” de personalități, utilizate conform unor necesități apreciate drept stringente, ale momentului. Indiferent de meritul lor real, ele sunt propulsate în fața scenei, fiecare societate avându-și propriul dialog cu trecutul. Acest jos neîntrerupt explică, în bună măsură, conflictele politice, dialogul politic al unei epoci. Personalitățile ce dețin prim-planul, ne pot furniza știri despre genul de personaj conducător, pe care o societate sau anumite forțe politice îl doresc. Perspectiva trebuie extinsă, personalitățile invocate se identifică cu o anumită formulă organizatorică în plan politic, cu un sistem prezentat drept ideal, ce ar face posibilă lichidarea unei situații de criză existentă. Percepem aici, funcționând, valențele mitice ale „vârstei de aur”.

Deși tentația de a construi modele de „Salvatori” este o constantă a istoriografiei românești, panopia de personalități a cunoscut o extensie remarcabilă în perioada „naționalistă” a comunismului românesc, clar perceptibil din anii '70, când s-a valorificat absolut totul, începând cu Burebista, Decebal și Traian,

trecând prin voievozii medievali, selectiv preluați, în acord cu comandamentele ideologice ale momentului și sfârșind în cele din urmă cu Ceaușescu, descendent „de jure“ și „de facto“ al întregii selecții de personalități românești.

Simplificând puțin, „Salvatorul“ are drept figură-cheie, prototipul personajului de excepție, având potența necesară extragerii comunității dintr-o conjunctură defavorabilă, din impas. Perspectiva propusă „Salvatorului“ trebuie extinsă. Nu ne aflăm în fața unei perspective univoce, axată pe imaginea idealizată a conducătorului. În timp ce pentru unii, „Salvatorul“ este întruparea „Binelui“, pentru alții, dimpotrivă, același personaj devine întruparea „Maleficului“. În fapt, ambele perspective propuse, având ca punct de plecare, același personaj, scot în evidență funcționarea unui mecanism care simplifică procesualitatea istorică, reduce un proces complex, determinat de motivații diverse și care îmbină elemente multiple, la acțiunea benefică, respectiv malefică, a unui personaj.

Acest aspect, ținând cont de motivația politică specifică, este manifestat în prezent, în modul de prezentare al lui Ion Antonescu și Mihai I. Nu este o simplă confruntare pe tărâm istoric, ci mai degrabă ciocnirea dintre ideologii diferite, dintre discursuri politice diametral opuse, ce propulsează unul din cele două personaje, prin anihilarea completă a celuilalt. Conflictul este pus pe tapet cu un scop politic mai mult decât evident: este vorba, în bună măsură, de confruntarea dintre două formule de organizare politică, antagonice, excluzându-se reciproc. Amploarea „conflictului“ este explicabilă, prin prisma unui climat politic tensionat, generat de o perioadă de căutare, de restructurare, coroborată cu o anumită confuzie în definirea unui nou sistem axiologic, manifestă în societatea românească actuală. Este „terenul“ cel mai fertil, pe care mitul istorico-politic se poate naște și lua amploare. Evident, un rol important în conturarea noii mitologii istorice îl deține și apelul de „rescriere a istoriei“, după anii de deformare ideologică ai istoriografiei comuniste. Este însă evident că, în momentul prăbușirii unei

mitologiei, rămâne un teren gol, care nu poate fi acoperit decât de o nouă mitologie. Altfel spus, „demolarea“ unei mitologii, reprezintă, în mod necesar, crearea alteia noi. Nu este afirmarea cu orice preț a unui paradox, este pur și simplu constatarea unei realități. În condițiile pluralismului politic necunoscut anterior, discursul istoric monolitic se diversifică, însă având în spate considerente ideologice, propria motivație politică. Se explică, astfel, faptul că forțele politice își constituie propria panoplie de personalități istorice, care, deseori, intră în conflict cu „setul“ de personalități ale formațiunii competitoră, refăcând, la nivelul disputei istoriografice, conflictul existent în plan politic. Acesta este fundalul și, în același timp, mecanismul ce stă la baza disputei existente în planul politico-istoriografic dintre Ion Antonescu și Mihai I. Expunerea de față nu-și propune analiza valabilității „argumentelor“ utilizate pentru propulsarea unuia din cele două personaje și negarea celuilalt, întrucât aceasta ar însemna o deturnare a scopului, a demersului inițial propus, deci renunțarea la mitologic. Ne propunem doar evidențierea și elucidarea pe cât posibil a mecanismului prezenteist-politic, ce contrapune cele două personalități istorice.

Referitor la Ion Antonescu, oricât ar părea de paradoxal și poate ca o ironie a soartei, personajul își începe drumul spre mitificare, începând cu perioada „naționalistă“ a comunismului românesc, ce-și face simțită prezența din anii '70. Discursul istoric oficial se distanțează tot mai mult de formula originară, de abordare problematizată a istoriei, propusă de Marx. Sunt păstrate unele elemente, antagonismul social ca motor al istoriei, succesiunea modurilor de producție, subordonate însă discursului naționalist. Festivismul istoric atinge cote aberante. Neamul, țara, istoria națională, își pierd conturul real, se proiectează în Univers, totul devine epocal, uriaș, istoric, fără seamăn, model invidiat de alții. Nu este locul abordării unei analize asupra logicii combinației marxist-naționaliste, astfel încât propunem doar formularea constatării. Este cunoscut faptul că mitologiile manifestă o logică

proprie. Acesta este contextul în care sunt reabilitate treptat o serie de personalități, firește nuanțat și nu „in integrum“, astfel „prelucrate“ încât să se subordoneze mesajului ideologic al partidului unic. Ca atare, își începe ascensiunea și Ion Antonescu, personajul începând a-și exercita aria de seducție, fenomen inimaginabil în anii '50. Legile dialecticii însă, după care se călăuzea Partidul, fac posibil ca „negrul“ de ieri să devină „albul“ de astăzi. Firește, mitul nu va fi deplin, având în vedere circumstanțele ideologice ale epocii, însă o serie de elemente ce stau la baza actualei mitologii țesute în jurul lui Ion Antonescu, sunt ușor sesizabile. De pildă, în *Preliminarii politico-diplomatice ale insurecției române din august 1944* (1979), de Aurică Simion, Ion Antonescu este prezentat drept instaurator al ordinii, are o atitudine fermă în reprimarea rebeliunii legionare, reintroduce armonia socială și disciplina: „Ion Antonescu și-a demonstrat hotărârea de a nu lăsa nepedepsită nici o manifestare publică a „cămășilor verzi“, instigatorii fiind condamnați la ani grei de muncă silnică sau la închisori pe diferite termene“¹. Nu a urmărit cu orice preț dictatura personală, ci doar „atitudinea liderilor PNL și PNȚ a constituit unul din principalele motive ce au determinat eșecul încercării de constituire a unui guvern de uniune națională“². Este accentuată și latura justițiară a personajului, propunându-și eradicarea corupției, a speculei, insistându-se pe larg asupra pedepselor aspre, mergând până la execuție, în cazuri de delapidare, a tulburării liniștei publice, speculă și falsificare de monedă. Antonescu este și un restaurator al moravurilor: „când mergeau pe stradă, bărbații și femeile trebuiau să fie îmbrăcați decent, era interzis cu desăvârșire a-și scoate haina și a dansa în locurile publice“³. În afară de acest rol, civilizator, Ion Antonescu apare ca preocupat de problema țărănească: „de fărâmițarea loturilor țărănești, ce avea grave consecințe asupra rentabilității muncii în

¹ Aurică Simion, *Preliminarii politico-diplomatice ale insurecției române din August 1944*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1979, p. 24.

² *Ibidem*, p. 19.

³ *Ibidem*, p. 64.

agricultură și a hotărât instalarea în fiecare comună, la Primărie, a „Cutiei pentru plângeri“, prin care orice cetățean se putea adresa direct „Conducătorului statului“⁴. El este preocupat și de situația muncitorimii, „constituind oficiul „Muncă și Lumină“ înființat în 1940, a cărui misiune era de a organiza, îndruma și supraveghea activitățile și manifestările tinzând la desăvârșirea sufletească a muncitorilor, inițiativă laudabilă în măsura în care-și propunea să-l scoată din cârciumă sau bodegă pe salariat și a-l întoarce, în liniștea căminului, lângă izvorul de cultură și regenerare spirituală“⁵. Evident, Mareșalul este și un bun administrator al avuției naționale, un apărător al acesteia: deși „era supus unor puternice presiuni din partea Reichului, Antonescu a depus eforturi stăruitoare pentru apărarea monedei naționale“⁶ și „a promovat cu precădere interesele capitalurilor românești, în dauna celor străine, inclusiv a celor germane“⁷. Conducătorul este și apărător al integrității teritoriale, adoptând o atitudine verticală în întrevederile cu Hitler, „ridicând în permanență problema Transilvaniei și abordând problema reducerii numărului militarilor germani staționați pe teritoriul României, ale căror interese reprezintă o grea povară pentru finanțele țării“⁸. Datorită perseverenței și inflexibilității sale, „însuși Hitler a recunoscut caducitatea actului de la Viena“⁹. Conducătorului nu i-a lipsit nici pragmatismul, punând deasupra propriilor convingeri, interesul național, inițiind, după Stalingrad, „tratative cu puterile occidentale în vederea încheierii păcii separate cu acestea“¹⁰. Totodată, „desele fricțiuni cu Germania, i-au întărit convingerea în necesitatea realizării unei înțelegeri cu puterile occidentale, pentru scoaterea țării din războiul contra Națiunilor Unite“¹¹. Desigur, în problema evreiască a avut o atitudine demnă,

⁴ *Ibidem*, p. 86–87.

⁵ *Ibidem*, p. 100–102.

⁶ *Ibidem*, p. 118.

⁷ *Ibidem*, p. 158.

⁸ *Ibidem*, p. 170–172.

⁹ *Ibidem*, p. 376.

¹⁰ *Ibidem*, p. 295.

¹¹ *Ibidem*, p. 319.

nepunând în practică propunerea germană a „Soluției finale“ și deși a consimțit la deportarea a 100000 de evrei, „a cerut garanții că nu vor fi asasinați“¹². Concluzia lucrării este clară: „Ion Antonescu avea abilitatea politico-diplomatică și militară, fapt recunoscut de aliați și opoziție, apreciindu-se că trebuie acționat în așa fel încât să fie determinat să înfăptuiască schimbarea de front a României“¹³. Fără a forța lucrurile, apreciem că personajul se subsumează modelului ideologic de conducător unic, asemănător formulei organizatorice, existentă „de facto“ în perioada apariției lucrării. Chiar formularistica de „Conducător“, abundent prezentă în paginile lucrării, se aseamănă până la a coincide cu formula ce-l desemnează pe Ceaușescu în epocă: „Conducătorul de partid și de stat“. Afirmarea nu este hazardată și o vom întâlni ostentativ materializată și exprimată după 1989. Lucrarea mai-sus menționată nu-și propune o restituire deplină a personajului, dată fiind și presiunea ideologică a epocii. Cu toate acestea, este lesne sesizabilă, imaginea pozitivă a personajului. Apare, desigur, întrebarea: cum se „împacă“, în lucrare, această perspectivă favorabilă propusă lui Ion Antonescu, cu rolul apreciat drept crucial, al Partidului Comunist în actul de la 23 august 1944? Asistăm la un procedeu tipic pentru acei ani, al metodei larg uzitate, de „lipire“ a celor două perspective, forțate astfel să funcționeze împreună. Antonescu are, firește și păcate: este anticomunist și a atacat „statul vecin și prieten“, URSS. Cel puțin una din „acuze“ însă, este înlăturată, pe măsura accentuării paroxistice a curentului naționalist din istoriografia comunistă.

Apogeul acestui gen de discurs îl reprezintă *Istoria militară a poporului român*, unde, pe lângă calitățile de om politic și militar, „ce l-au făcut să se bucure de încrederea unei mari părți din armată“, de adversar al legionarilor, de inflexibilitate în fața pretențiilor germane, este pusă pe tapet disculparea lui Ion Antonescu cu privire la războiul dus împotriva URSS, el fiind călăuzit de interesul

¹² *Ibidem*, p. 285.

¹³ *Ibidem*, p. 356.

național: „constrâns de evoluția evenimentelor ce afectează direct statutul teritorial al țării, să caute o apropiere de Germania, cu scopul declarat al obținerii garantării frontierelor, generalul Ion Antonescu a decis să angajeze părți din armată în războiul împotriva URSS”¹⁴. Avem, mai mult decât explicit, afirmată ideea raptului teritorial al URSS, în iunie 1940. Peste doar câteva luni de la apariția volumului VI al lucrării în cauză, Ceaușescu sugera, de la tribuna Congresului al XIV-lea, ideea revenirii la România a teritoriilor intrate în componența URSS. Motivația politică? Inutil de precizat.

Relevantă este și imaginea propusă de Marin Preda, relativ la personalitatea Mareșalului. Astfel, acesta se confundă practic cu interesul național, îl găsim implicat în primul război mondial, în evenimente semnificative ale perioadei interbelice, este militant la Londra și Paris în favoarea intereselor românești, este un organizator al armatei, un simbol al ordinii, disciplinei, care tocmai datorită moralității sale, intră în conflict cu Carol II, stabilindu-i-se domiciliul forțat la Bistrița. După pierderile teritoriale ale anului 1940, este perceput drept întrupare a omului produs al Providenței. Interesantă este și reacția propusă de autor ca existând în lumea satului, evidențiind aspectul mai-sus menționat: „Aha, venea un general. Asta era bine, un general înseamnă armată, pe vremurile astea este exact ceea ce trebuia!”¹⁵. Ion Antonescu se distinge din paginile romanului, cu nuanțele de rigoare, la nivelul percepției colective, ca fiind un vizionar al pericolelor ce amenințau România, o personalitate cu mare autoritate morală, „mariajul” cu legionarii fiind nedorit și determinat mai mult de conjunctură, surprinzându-se drama interioară a eroului, generată de abuzurile legionare. Conducătorului nu-i este străin nici simțul umorului, în roman redându-se dorința ultimă a unui preot legionar, decedat, de a fi îngropat pe așetul unui tun. Mareșalul

¹⁴ Colectiv, *Istoria militară a poporului român*, vol. VI, București, 1989, Editura Militară, p. 408

¹⁵ Marin Preda, *Delirul*, București, Editura Cartea Românească, 1987, p. 12.

acceptase tocmai pentru a accentua stupiditatea cererii: „Popă pe tun nici dracu' n-a văzut. Aprob, ca să se vadă”¹⁶. Conducătorul este perceput ca fiind tipul „Salvatorului”, recunoscut ca atare de națiune, acceptat și considerat drept personajul cel mai abilitat pentru a repune țara pe linia de plutire. Faptul că uneori comunicarea dintre Conducător și popor este blocată sau alterată se datorează interpușilor, aspect precizat în roman de formula: „Dacă ar știi generalul!”¹⁷. Tot în paginile romanului întâlnim și justificarea versificată a implicării României în conflictul cu URSS, declanșat la 22 iunie 1941:

„Azi noapte, la Prut, războiul a-nceput,
Românii trec dincolo iară,
Să-și ia înapoi prin armă și scut,
Moșia pierdută astă-vară”¹⁸.

Pe aceleași coordonate, ale creației literare închinată Mareșalului, se înscrie și poezia lui Adrian Păunescu, *Bocetul lui Ioan cel fără de mormânt*, apărută în 1988 și „redescoperită” de o lucrare recentă, apărută după decembrie 1989¹⁹. Din respectiva creație propunem redarea mai jos a unui fragment:

„1. „Ioane, Ioane, Ioane, Ioane,
Ai murit ca milioane,
Gloanțe trupul tău l-au frânt,
Ioane fără de mormânt.

2. Ioane, ai murit soldat,
Unde te-or fi îngropat,
Că-ți rămâne țara oarbă,
Să întrebe-un fir de iarbă.

¹⁶ *Ibidem*, p. 316.

¹⁷ *Ibidem*, p. 139.

¹⁸ *Ibidem*, p. 171.

¹⁹ Gheorghe Magherescu, *Adevărul despre Mareșalul Antonescu*, vol. I, București, Editura Păunescu, coperta II.

3. Unde-i Ion, copilul meu,
Care m-a iubit mercur,
Care nu s-a dus cu dușii,
Care s-a bătut cu rușii
4. Și în tine, Ioane dragă,
Au pus potera să tragă.
Tu te-ai stins netemător
Și privind în ochii lor.
5. Ei mureau de frica ta,
Arma-n mâini le tremura,
Ioane, fără de stăpân,
Ioane, Mareșal Român.
6. Uite vremea cum mai trece,
Vine ceasul doisprezece,
Iarăși cântă-n steaguri cuci,
Neamul tău e la răscruci.
7. Numele ți-l spunem iar
Pe când orice calendar
Simte paza umbrei tale,
Mareșale, Mareșale.
8. Dacă vrei și dacă poți,
Să ne ierți cumva pe toți,
Să ne ierți cu crezământ,
Ioane fără de mormânt“.

Perspectiva propusă lui Antonescu în anii comunismului românesc nu poate fi completă, fără a lua în considerare imaginea cultivată în străinătate cu privire la personalitatea acestuia, imagine de care autoritățile de la București nu vor fi nici pe departe străine. Este binecunoscută feroarea depusă de Iosif Constantin Drăgan în eșafodarea „mitului Antonescu“, după cum relevante sunt și

întâlnirile aproape anuale, din anii '80, dintre I. C. Drăgan și Ceaușescu. Este de semnalat lucrarea apărută la editura „Nagard“, în 1986, în Italia, sub îngrijirea lui I. C. Drăgan și sub egida „Centrului european de cercetări istorice“, cu sediul la Veneția. Ulterior, după 1989, lucrarea apare și la București, în 1991, cu titlul *Antonescu, Mareșalul României și războaiele de reîntregire*. Lucrarea constă de fapt într-o descriere a personalității Mareșalului, în baza perspectivei propusă de un fost ofițer al Armatei Române, colonelul Gheorghe Magherescu. Dacă luăm în calcul posibilitatea de deplasare într-un stat occidental, în România acelor ani, sesizăm intenționalitatea acordării permisiunii lui Gh. Magherescu de a efectua peripluri în Occident, începând cu 1981, cu scopul declarat al pregătirii materialului ce urma a sta la baza lucrării mai-sus menționate. Acesta este și considerentul în baza căruia apreciem drept pertinente afirmațiile lui Larry Watts de la Universitatea din Seattle, ce precizează că hotărârea întâlnirii de la Palma de Mallorca, în 1981, dintre I. C. Drăgan și Gh. Magherescu, este de fapt o inițiativă a lui Ilie Ceaușescu²⁰. Tonul lucrării este apologetic, tot ceea ce nu se poate susține în climatul politic-istoric intern, se poate realiza în străinătate. Conform aceluiași Larry Watts, motivația lucrării a constituit-o cultivarea neîncrederii în monarhie în rândul diasporei românești. Se explică de ce, din paginile lucrării, Ion Antonescu se desprinde drept un gigant, cu o personalitate strivitoare, punându-și amprenta pe întreg destinul interbelic al României. Este conturat profilul clasic al „Salvatorului“, personaj ce descinde din legendele de demult, omul-providență, sosit „acolo și atunci“, pentru a redresa situația. Desigur, în baza unei astfel de maniere de abordare istorică, monarhia nu putea reprezenta decât fundalul nefast al evoluției României interbelice, iar ultimul-i reprezentant nu putea fi decât o întrupare a meschinăriei, a nimicniciei.

²⁰ Ioan Varlam, *23 August și diversiunea politică. Istoricii români implicați în publicarea de falsuri*, Paris, Editura Pro-România, 1993, p. 8.

În conformitate cu această optică este explicabil de ce, I. C. Drăgan, devenit unul din agreații regimului de la București, propunea, în ultimii ani ai comunismului românesc, anularea sentinței nr. 17/17 mai 1946, a Tribunalului Poporului, prin care Ion Antonescu a fost condamnat la moarte „pentru dezastrul țării și pentru crimele de război”²¹.

În concluzie, este mai mult decât vizibil că „mitul Antonescu”, ce maschează un pronunțat substrat politic, manifest la ora actuală în peisajul istoriografic românesc, urmează o linie de perfectă continuitate cu curentul excesiv naționalist, anterior lui 1989. Aceasta explică, de pildă, fervoarea cu care o serie de istorici militari și nu numai, formulează opinii mai mult sau mai puțin apologetice la adresa Mareșalului Ion Antonescu. Personajul beneficiază astăzi de o consistentă atenție și nu exagerăm dacă propunem termenul de „inflație”, pentru lucrările ce se referă fie la profilul „Conducătorului”, fie tratează perioada 1940–1944, memorii, colecții de documente și epistolare, articole în reviste de specialitate sau presă. Fenomenul poate fi explicabil, o așa-zisă „reabilitare” completă poate fi înțeleasă, însă ea este subordonată mai mult decât evident comandamentului politic prezent, aspect ce se reflectă în antiteza Ion Antonescu-Mihai I, reflectare a opoziției la nivel de discurs politic dintre stânga naționalistă și liberalism. Evident, conflictul nu trebuie redus la opoziția între două personalități, ci este în cele din urmă, o dispută ideologică generată în jurul a două formule de organizare, diametral opuse.

Deși elementele mitologice în confecționarea imaginii lui Ion Antonescu sunt ușor sesizabile încă anterior lui decembrie 1989, abia acum mitul își găsește adevărata dimensiune. Personajul devine întruparea demnității și idealului național, se gigantizează, este prototipul „Salvatorului”, exprimat în formă pură și clară. Personajul este unul de excepție și, deci, nu poate întreprinde decât acțiuni de excepție. Astfel, încă de la vârsta de 10 ani, „a purtat cu primii pași din viața de școlar militar această uniformă, cu demnitate gravă, cu mândrie firească și cu multă distincție. Ca elev al

²¹ 22, nr. 153, 7–13 ianuarie 1993.

gimnaziului și până la sfârșitul studiilor sale, a fost premiantul întâi, înscris cu litere de aur pe tabla de onoare a tuturor institutelor de învățământ prin care a trecut²². Este pus în scenă profilul militarului devotat intereselor naționale, confundându-se cu ele, punându-și amprenta pe marea realizare a epocii, Marea Unire. Astfel, aflăm că, „fără a exagera, putem spune că pe timpul războiului de reîntregire, ofițerul de Stat Major, Antonescu, a fost creierul armatei“, iar încercările de a împiedica unirea „au fost dejucate de lt. col. Antonescu, care a impulsionat trupele noastre, pentru obținerea unei victorii totale, stăpânirea întregii Transilvanii, merit ce revine lt. col. Antonescu“²³. Ion Antonescu este tipul predestinat al apărătorului de țară, puterea sa de seducție fiind mai mult decât clar exprimată, iar încărcătura stilistico-metaforică este din plin prezentă: „Mareșalul Antonescu s-a născut „soldat“ în cea mai înaltă accepție a noțiunii, o viață de ostaș, ascemenea unci săgeți îndreptate spre soare“²⁴. Personajul este plurivalent și nu charisma este cea care-i lipsește: „suflet de elită, cu sensibilități artistice, cu comportament de om educat, trăit și dezvoltat în medii culte, la ambasade, cabinete ministeriale, curți regale. În relațiile cu ilustre personalități din țară și de peste hotare, simțindu-se în saloane ca și în cazarmă, sau pe câmpul de luptă, în largul lui, răspândind în jurul său un aer de om superior, care impunea de la primul contact“²⁵. Referitor la propulsarea lui Ion Antonescu la conducere, în septembrie 1940, acesta se profilează ca fiind personalitatea de excepție, asumându-și, nu arogându-și, responsabilitatea de a extrage comunitatea din marasmul în care se zbate: „a primit conducerea țării smerit ca pe o împărtășanie, ... luând în primire o țară sfâșiată prin pierderea a trei provincii, cu o armată slab instruită, demoralizată“²⁶. Ne aflăm în fața clișeului sacrificiului de

²² Gheorghe Magherescu, *op. cit.*, vol. I, p. 38.

²³ Gl. mr. Mircea Agapie; Cpt. r. I. dr. Jipa Rotariu, *Ion Antonescu. Cariera militară*, București, Editura Academiei de înalte studii militare, 1993, p. 23.

²⁴ *Ibidem*, p. 56.

²⁵ Gheorghe Magherescu, *op. cit.*, vol. II, p. 58.

²⁶ *Ibidem*, vol. II, p. 64.

sine, eroul mergând până la jertfirea propriului „eu“, a propriei ființe. Trecând peste adversități, prilej cu care este pus sub reflector conflictul dintre Conducător și instituția monarhică, asemeni eroului din poveste, ce „crește într-o zi cât alții într-un an“, Ion Antonescu „a reușit ca după un an de la luarea conducerii, armata era puternică, dotată și în întregime în mâna lui, deși multe din căpeteniile armatei, în cap cu regele, nu-l iubeau“²⁷. Se reia, explicit, mitul societății asediate, Ion Antonescu fiind tipul „Salvatorului“ prin definiție, capabil să asigure armonia și stabilitatea comunității în interior și să-i apere interesele în exterior: „în condițiile de haos la care ajunsese țara în anul 1940, generalul Ion Antonescu era singura persoană capabilă să redreseze țara, politic și economic“²⁸. Personajul este întruparea motivațiilor și idealurilor naționale, „este conștiința întreagă a unui neam“²⁹. Caracterul totalitar al regimului este justificat, în cel mai bun caz, eventual este negat: „Antonescu punea în chip evident țara înaintea partidului și separa cele două categorii, un punct de vedere netotalitar, pe care legionarii, care identificau țara cu partidul, nu-l puteau accepta“³⁰. De altfel, personajul beneficiază de o puritate dezarmantă și aflăm chiar că aservirea economică și pătrunderea trupelor germane în țară s-a efectuat încă din anii 1938–1939, Ion Antonescu fiind pus în fața faptului împlinit. Spiritul justițiar își pune amprenta pe toate acțiunile sale, fie că elementul de referință este problema rebeliunii legionare, fie că ne raportăm la situația evreimii, insistându-se pe larg asupra faptului că nu s-a purtat „steaua galbenă“, că nu s-a recurs la „Endlösung“³¹. Același spirit justițiar rezidă și din acțiunile vizând protejarea celor mulți; el este garantul armoniei

²⁷ *Ibidem*, vol., II, p. 76.

²⁸ Ion Țuța, *România la cumpăna istoriei. August 1944*, București, 1991, Editura Științifică, p. 98–103.

²⁹ Nicolae Băciu, *Yalta și crucificarea României*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1992, p. 17–22.

³⁰ Gheorghe Buzatu, *România cu și fără Antonescu*, Iași, Editura Moldova, 1991, p. 41.

³¹ Ion Țuța, *op. cit.*, p. 203.

sociale, reabilitează valorile, virtuțile morale, asigură ordinea, fiind un veritabil cruciat împotriva corupției. Se dezvoltă astfel și profilul legiutorului, ce promovează o legislație dură, dar dreaptă. Este pusă în evidență și dimensiunea paternalistă a personajului, interesat de soarta celor mulți și încercând atenuarea greutăților, pe coordonatele acțiunii de sporire a veniturilor mici și mijlocii³². De fapt, Antonescu deține prim-planul întregii evoluții evenimentiale dintre 1940–1944. Ne aflăm în fața personajului plurivalent, ce manifestă o atitudine demnă în tratativele cu Hitler, se află în spatele planurilor de luptă ale armatei, este deseori pe front prin intermediul trenului „Patria“, în mijlocul soldaților, și tot el este cel care „duce o vastă muncă de concepție și redresare economică“³³. Pragmatismul nu-i lipsește și, încă din 1943, ca urmare a contraofensivei sovietice, inițiază tratative cu aliații, reușind, prin Stockholm, să obțină condiții superioare de armistițiu, comparativ cu cele obținute de opoziție la Cairo. Este pusă în scenă și dezvoltată celebra teză conform căreia telegrama ce confirmă acest lucru, ar fi fost reținută de Niculescu-Buzești, șeful cifrului³⁴.

Este interesant cum, dorindu-se a se demonstra cu orice preț un anumit lucru, nu s-a ținut seama de un singur amănunt: telegrama nu este de găsit. Paradoxul este doar aparent, expunerea de față propunându-și doar a sublinia un fapt: pomind de la un document care nu este de găsit, probabil pentru simplul motiv că nu există, s-a formulat și întreținut o întreagă teorie. Lucrurile au fost duse însă și mai departe. Este momentul când ia amploare conflictul Ion Antonescu–Mihai I. Scenariul susține că Ion Antonescu ar fi fost pe punctul de a întoarce armele împotriva Germaniei, ordonând intrarea trupelor în dispozitiv. În acest scop ar fi solicitat regelui o audiență, pentru 23 august 1944, la Palatul Regal, pentru a-l informa, fiind

³² Colectiv, *Mareșalul Ion Antonescu. Secretele guvernării*, București, Editura Românilor, 1992, p. 176–192.

³³ Ion Țuța, *op. cit.*, p. 195–203.

³⁴ Nicolae Baciu, *Agonia României, 1944–1948*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1990, p. 113–114.

însă victimă a jocului de culise din Palat. În jurul arestării este țesută o veritabilă legendă: prin demnitate și autoritatea-i ce emana din toți porii, Antonescu i-ar fi pus în dificultate pe executanți. Ne aflăm în fața schemei-tip a asaltului obscurului, nimicniciei, împotriva unui veritabil erou³⁵. Concluzia este clară și explicit expusă, protagoniștii acțiunii fiind apreciați drept responsabili de consecințele loviturii de stat, inclusiv de comunizarea ulterioară a țării: „în acest cadru, apare evident că lovitura de stat a regelui Mihai a adus sovieticilor o victorie nesperată, oferindu-le țara. Pentru consecințele grave suferite de poporul român, o grea răspundere morală și politică apasă asupra conștiinței autorului ei, ex-regele Mihai, a celor din anturajul lui de la Palat... care au sacrificat interesele majore ale țării pentru avantaje minore”³⁶. De asemenea, PNL, PNT, PSD, sunt la rândul-le inculpate, deoarece „coalizându-se la înfăptuirea acestui act cu Partidul Comunist, de fapt și de drept, au acceptat și obiectivele sociale și politice ale comuniștilor”³⁷. Valențele mitice funcționează și referitor la atitudinea demnă, hotărâtă, a Conducătorului, în timpul detenției și procesului. În legătură cu execuția lui Ion Antonescu, ne aflăm în fața clișeului, a sacrificiului-tip al martirului. Este cunoscută legenda conform căreia, în momentul ulterior primei salve, „Mareșalul ar fi exclamat: „Nu m-ați nimerit domnilor, ochiși vă rog mai bine și terminați odată!”, exclamație făcută cu gloanțele înfipite în trupul lui”³⁸. Evident, de executarea sentinței, la 1 iunie 1946, este acuzat Mihai I, care „a refuzat din interese meschine să comute pedeapsa cu moartea a Mareșalului”³⁹. Concluzionând, ne aflăm în fața portretului ideal de conducător de stat, al leader-ului charismatic prin excelență: „Ion Antonescu a fost un mare patriot și un talent militar de excepție. Idealurile care l-au călăuzit în tot ceea ce a făcut, și

³⁵ Ion Șuța, *op. cit.*, p. 293.

³⁶ *Ibidem*, p. 384–385.

³⁷ *Ibidem*, p. 385.

³⁸ *Ibidem*, p. 386.

³⁹ *Ibidem*, p. 387.

în primul rând dorința fermă și neclintită de a reface integritatea teritorială a țării, îl așează pe generalul Ion Antonescu în rândul marilor oameni politici ai țării. Caracterul său dur și sobru, cultura sa vastă, l-au făcut să fie stimat de adversarii săi, care, în fața realității, au fost nevoiți să-l recunoască drept un om superior, deosebit⁴⁰.

Se propune un personaj ce descinde realmente din egendele de demult, ceea ce nu exclude proiecția prezenteistă: astfel se încheie traiectoria unei vieți eroice de soldat, care în comportamentul său a respectat legile cavalerismului. Această viață se oră astăzi ca cel mai strălucit exemplu al unui exponent al armatei române, care poate sluji drept pildă și model pentru armata de azi⁴¹.

Mitul este alimentat și investit cu noi intensități de presa tip „România Mare” sau „Europa”, presa mai mult decât naționalistă ce se află în prelungirea dimensiunii paroxistico-naționaliste din ultimii ani ai comunismului românesc. Motivația politică a propulsării lui Ion Antonescu este mai mult decât evidentă. Imaginea personajului devine practic un discurs politic, este optica politică relativ la figura de conducător și formula de organizare dorită de segmentul politic ce promovează legenda. Nu este o acuză, ci o simplă constatare. Este inutil a mai preciza rolul jucat de presă și, în general, de mass-media, în „folclorizarea” istoriei, în însuflarea și fomarea de opinii. Astfel, în fiecare an, la 1 iunie, este „comemorată moartea de martir a Mareșalului Ion Antonescu”⁴², iar la fiecare 2 iunie, este aniversată „nașterea unui actor de tragedie”⁴³. Aflăm că „în persoana Mareșalului s-a îmbinat perfect valoarea națională cu cea a puterii morale. Spirit practic, a trăit viața de soldat atât încalzarmă cât și pe câmpul de luptă, rămânând la datorie, până în ultima clipă a vieții. Om al disciplinei ferme, al muncii fără reerve, al moralității exemplare, al demnității ce nu cunoaște compro-

⁴⁰ *Ibidem*, p. 93–95.

⁴¹ Gheorghe Magherescu, *op. cit.*, vol. III, p. 186.

⁴² *România Mare*, nr. 57, 11 iunie 1991.

⁴³ *Ibidem*, nr. 99, 21 iunie 1992.

miisuri, al încrederii în puterile și virtuțile neamului său, Ion Antonescu a știut să fie același și pe pragul mormântului, comandându-și execuția în îmbrățișarea morții cu strigătul eternității: „Trăiască România!”⁴⁴.

Personajul este invocat, pe cale poetică, drept o necesitate a prezentului:

„Te vrem în Ardeal, Mareșale!” (Grigore Popa)⁴⁵

„Azi Mureșul în țara lui streină,
Din ferecate temnițe suspină
Plânge poporul de-amar și de jale,
Te vrem în Sătmar, Mareșale!”

„Vijelios Arhanghel, să muți hotarul iară
Peste trufii vrăjmașe la margine de țară,
Și arde poporul de-amar și de jale
Te vrem la Tisa, Mareșale!”

Ce poate fi mai evident pentru dimensiunea prezenteistă a Comandătorului, decât faptul că, de pildă, în mesajul de Anul Nou 1999/1, „România Mare” publică pe prima pagină un fragment din „cuivântarea rostită la radio, cu prilejul Anului Nou, de Comandătorul statului”⁴⁶. Este din plin evidențiată dimensiunea charismatică a personajului, ce evadează din cadrul restrâns al muritorilor: „din când în când, la români se nasc oameni aparte, înzestrați cu multe haruri și, cum spunea cronicarul, cu „hiri împărătești”. Unul dintre aceștia este mareșalul Ion Antonescu. În ultima vreme mulți au scris despre această mare personalitate, dar trebuie s-o facem mereu, pentru că Mareșalul este actual, iar militarilor le este clasic”⁴⁷. Arta poetică

⁴⁴ *Ibidem*, nr.74, noiembrie 1991.

⁴⁵ *Ibidem*, nr. 17, 28 septembrie 1990.

⁴⁶ *Ibidem*, nr.31, 11 ianuarie 1991.

⁴⁷ *Ibidem*, nr.99, 2 iunie 1991.

intră la rândul-i în funcțiune pentru a sublinia profilul de patriot al Mareșalului, mergând până la identificarea cu soarta națiunii. Este perspectiva luptătorului prin definiție.

„Onor la Mareșal”⁴⁸ (Nicolae Neagoe)

„Năvalnică ură revarsă dușmanii.
Ne sfâșie gîia, ne calcă-n picioare,
Iar tu îndrăznita-i pe ei să pui tunul,
De aceea te-mpușcă ei azi, Mareșale!”

„Coroana trădează din nou și nu poate
Călăului nostru să-i șadă în cale,
Când tu ca un zimbru te zbați pentru țară
De-aceea te-mpușcă ei azi, Mareșale!”

„Fruntașii politici sunt slabi? Nu știu că
Ce sânge-a! dreptății e-n vinele tale?!
Ca Mircea și Ștefan tu aperi pămîntul,
De-aceea te-mpușcă ei azi, Mareșale!”

„Iubindu-ți poporul și țara iubindu-ți,
Înfrunți ca un vultur Diktate fatale,
Și demn, sfidând moartea, săruți tricolorul
Ai soarta poporului tău, Mareșale!”

Mai mult decât interesantă apare și asocierea peste timp dintre Antonescu și Ceaușescu (ironia soartei), însă explicabilă având în vedere orientarea publicației, nostalgică a vechiului regim: „poate că nu este întâmplătoare asocierea celor doi conducători de stat, Antonescu și Ceaușescu, înăcar pentru destinul asemănător, tragic, dictat de aceiași Cominterniști, ce le-au rotajat cu cruzime firul vieții cu lama ucigătoare a trădării de țară”⁴⁹. Desigur, un asemenea

⁴⁸ *Ibidem*, nr.175, 12 noiembrie 1993.

⁴⁹ *Ibidem*, nr.154, 18 iunie 1993.

personaj de legendă, necesită recunoștința contemporanilor. Întâlnim un set de propuneri interesante, avansat de „Liga Mareșal Antonescu”: „Academia Militară din București să poarte numele Ion Antonescu, o statuie militară să fie ridicată în Piața Presei Libere; unul din marile bulevarde ale Capitalei să poarte numele eroului-martir al nației române; toate municipiile să înalțe statui și monumente eroului; în toate unitățile de stat să existe portretul Mareșalului; numele eroului să fie sanctificat de biserica națională”⁵⁰. Câte ceva a început a se întreprinde, dovadă omagierea ridicării primei statui închinată „celui mai mare oștean al României secolului XX”, la Slobozia, la 22 octombrie 1993. Evenimentul este apreciat drept intrarea într-o nouă epocă, dobândește atributele unui prag inițiativ: „la Slobozia am asistat la momentul nașterii unei ere noi. Fie ca acesta să fie momentul adevăratei noastre rededeșteptări naționale”⁵¹. Monumentul este un bust al Mareșalului, degajând hotărâre, dârzenie. Pe postament este înscris: „Ion Antonescu (1892–1946). Conducător al statului Român: 1940–1944”⁵².

Firește, Antonescu beneficiază și de o notabilă popularizare prin prisma materialului fotografic. Am putea afirma că nu există practic număr al „României Mari” sau al „Europei” care să nu conțină și câteva instantanee ce proiectează personajul în universul celor mulți: fie inspectând trupele, pe front, fie gustând hrana militară (text: „un instantaneu grăitor pentru grija pe care un adevărat comandant trebuie să o poarte oamenilor alături de care trăiește și luptă, mareșalul Ion Antonescu gustă ciorba soldaților direct de la cazan”⁵³), Mareșalul servind masa pe o pătură de campanie (text: „pe pătura aspră de campanie pot fi văzute bucate de om sărac, iar în zare, dealuri molcome străjuind ospătarea în pace a acestui vrednic urmaș de țărani români. Poftă bună, Mareșale!”⁵⁴). O altă fotografie îl înfățișează pe Antonescu în

⁵⁰ *Ibidem*, nr. 123, 13 noiembrie 1992.

⁵¹ *Ibidem*, nr. 175, 12 noiembrie 1993.

⁵² *Ibidem*.

⁵³ *Ibidem*, nr. 42, 29 martie 1991.

⁵⁴ *Ibidem*, nr. 52, 7 iunie 1991.

mijlocul soldaților răniți, pe front, îmbărbătându-i, iar o alta ni-l prezintă plantând un pom, însoțită de textul: „Mareșalul Ion Antonescu participă la acțiunea gospodărească: Iubiți pădurea!”⁵⁵.

În antiteză cu Ion Antonescu este, firește, conturat Mihai I. Motivația politică este evidentă. Dacă Ion Antonescu reprezintă „Binele” în pluralitatea sa dimensională, Mihai I, evident, trebuie identificat drept întruparea maleficului, obscurului, dovadă epitetele ce ating o deosebită agresivitate lingvistică, aparținând periferiei lexicale: „scursură a istoriei”, „handicapat”, „Mișu Navetistu”⁵⁶, „codoș al istoriei”⁵⁷ etc. Din moment ce Ion Antonescu este identificat cu interesul național, este garantul și apărătorul acestuia, evident că imaginea lui Mihai I nu poate fi decât cea a perturbatorului, a trădătorului de țară. Este reluată, cu un coeficient de intenționalitate explicit declarat, miticul conflict Bine-Rău. Astfel, aflăm că „ex-regele Mihai I, fiul lui Carol al II-lea și al reginei-mamă Elena, un idiot, ca și taică-său, s-a dovedit a fi, încă din copilărie și apoi în tinerețe, mai mult decât submediocru, datorită unor tare psihice și a slabului nivel intelectual”⁵⁸, iar din punct de vedere „politic a fost o marionetă”⁵⁹. Sunt prezentate fotografiile ce-l înfățișează pe monarh în prezența ofițerilor germani, la parade legionare, sau defilări ale Armatei Roșii⁶⁰. Personajul se subsumează prototipului de oportunist. Ne aflăm practic în fața obsedantei perspectivei a complotului și trădării de țară: „incapacitatea lui politică a fost un noroc pentru ruși, care i-au măgulit vanitatea cu decorații. În schimbul Ordinului Victoria și al promisiunii că-și va păstra tronul, a colaborat cu rușii, ceea ce se reflectă în faptul că este unicul caz, când, într-o țară, un rege domnește trei ani într-un regim comunist”⁶¹. Disidența monarhică dinre 1945-1947

⁵⁵ *Ibidem*, nr.91, 3 aprilie 1992.

⁵⁶ *Ibidem*, nr.121, 11 decembrie 1992

⁵⁷ *Ibidem*.

⁵⁸ *Ibidem*, nr. 131, 8 ianuarie 1993

⁵⁹ *Ibidem*, nr. 31, 11 ianuarie 1991

⁶⁰ *Ibidem*, nr. 39, 8 martie 1991.

⁶¹ *Ibidem*, nr. 31, 11 ianuarie 1991

evident că nu se poate subsuma decât aceluiași efort de subminare a interesului național: „așa-zisele greve regale nu doreau decât să ofere pretextul puterilor străine de a interveni în treburile interne ale țării”⁶². Anihilarea personajului nu trebuie înțeleasă în sine, în fapt fiind vorba de negarea formulei monarhice, monarhia fiind privită și ca fiind „absorbantul” avuției naționale. Astfel, printr-o adevărată magie a cifrelor, aflăm că regele beneficia de „3.983.787 acțiuni în valoare de 3.587.176.250 lei, de 636 acțiuni străine în valoare de 17.342.200 lei, de 3308 km² de teren, la care se adaugă vile, palate, parcuri de agrement”⁶³. Desigur, „conștient de sfârșitul incontestabil al instituției pe care o reprezenta, Mihai I s-a preocupat să scoată din România, cât mai multe bunuri”⁶⁴. Firește, în prezent, fostul rege nu poate decât să-și continue opera distructivă, perspectivă explicabilă, în ton cu psihoza complotului manifestă în paginile publicațiilor excesiv naționaliste: „ar fi interesant de știut, cine îl contactează, cât primește pentru fiecare declarație politică și mai ales de la cine? Cu alte cuvinte, ce interese slujește Mihai, fostul rege al României?”⁶⁵. Negarea personajului se poate face prin orice mijloace, inclusiv versificate.⁶⁶

„Stimate cetățean Mihai,

Mai bine nu te mai nășteai,
Nici nu auzi, nici nu vorbești,
În chinuri mari te zvârcolești,
Mai ai tablouri, avioane,
Și cont prin bănci americane,
Fulgerător ne mai vânduși,
De la fasciști la ruși,

⁶² *Ibidem*.

⁶³ *Ibidem*, nr. 33, 25 ianuarie 1991.

⁶⁴ *Ibidem*, nr 34, 1 februarie 1991.

⁶⁵ *Ibidem*.

⁶⁶ *Ibidem*, nr. 71, 8 noiembrie 1991.

Tu crezi că lumea a uitat,
Pe Mareșal cum l-ai trădat,
Azi te-au convins niște fomiști
Să vinzi Ardealul la hortiști
Împins mercu a governa,
Peste un neam ce nu te vrea“.

Antagonismul dintre personaje este ostentativ afișat prin prisma asocierii de fotografii, reprezentând portretele lui Ion Antonescu și Mihai I, beneficiind de legenda: „Un mare patriot“ și, respectiv, „Un permanent trădător al intereselor poporului român“⁶⁷. Conflictul cunoaște noi dimensiuni prin propulsarea în prezent, act subordonat sensibil imperativelor politice ale momentului. Astfel, încă din ianuarie 1993, se susține necesitatea anulării deciziei din 17 mai 1946 a Tribunalului poporului, prin care Ion Antonescu era condamnat „la moarte pentru dezastrul țării și pentru crimele de război“⁶⁸, element în deplină concordanță cu cererea lui I. C. Drăgan din anii de glorie ai comunismului românesc. Evenimentele se vor precipita, ajungându-se la comemorarea morții Mareșalului, de Camerele reunite ale Parlamentului, la propunerea „majorității parlamentare“⁶⁹, și evoluând apoi, până la înaintarea în justiție, de către „Liga Mareșal Antonescu“ a unui act de acuzare împotriva „cetățeanului Mihai de Hohenzollern, vinovat de asasinarea lui Ion Antonescu și de aruncarea României sub ocupația bolșevismului sovietic“⁷⁰.

Aceeași perspectivă conflictuală, o sinteză a celor mai sus afirmate, a fost transpusă pe peliculă, de documentarul programului 1 al TVR din 30 decembrie 1993. Perspectiva mai mult decât defavorabilă propusă lui Mihai I, a cărui unică rațiune de a exista este subminarea interesului național și perspectiva apologetică propusă lui Ion

⁶⁷ *Europa*, nr.89, 18-24 august 1992.

⁶⁸ 22, nr.153, 7-13 ianuarie 1993

⁶⁹ *Ibidem*.

⁷⁰ *România Mare*, nr.111, 21 august 1992.

Antonescu, pot fi înțelese, dacă avem în vedere faptul că în aceeași zi, s-a putut afla că ne plasăm cronologic, în „anul IV al celei de a doua Republici“. Sunt cunoscute aprecierile „pro“ și „contra“, de care a beneficiat documentarul, aprecieri bine mulate însă pe mesajul ideologic al competitorilor politici. Polemici asemănătoare, chiar dacă de mai mică amploare, au fost generate și de filmul artistic, în regia lui Sergiu Nicolaescu, *Oglinda*. Direct sau estompat, Mihai I poate fi perceput ca fiind caracterizat de nehotărâre, inconsecvență, ca fiind un oscilant ce nu poate face față unei situații care îl depășește, în timp ce Ion Antonescu se distinge ca fiind omul potrivit la locul potrivit, victimă a jocurilor de culise și a unei conjuncturi nefaste.

Această perspectivă propusă Mareșalului, încarnarea leaderului charismatic, a profilului complet și fără pată al personajului providențial, se subsumează modelului de conducător pe care forțele politice îl propun prezentului, aspect concretizat într-o serie de interogații patetico-retorice: „învăța-vor oare cei care conduc România de astăzi ceva din bărbăția și evlavia acestui adevărat bărbat?“⁷¹, „mai poate naște țara bărbați ca Mareșalul Antonescu?“⁷². În mod evident, perspectiva trebuie extinsă, personajul conducător fiind expresia unui regim politic apreciat drept viabil de susținătorii mitului. Se propune imaginea unei societăți asediate, confruntată cu conjurații interne și permanent supusă complotului extern. Așa se explică de ce, de pildă, „România Mare“ și-a desfășurat activitatea în 1991 sub egida „anului mondial de luptă împotriva iredentismului unguresc“, „anul 1992“ devine „anul mondial de luptă pentru zdrobirea fascismului unguresc“, iar 1993 „continuă lupta împotriva fascismului unguresc“. Se reia, în mod deliberat, mitul societății asediate, situația actuală fiind apreciată drept coincizând până la identitate cu situația existentă după pierderile teritoriale din 1940 și cu confuzia existentă la nivelul decizional al politicii românești, în momentul propulsării generalului. Mesajul politic este afirmat în forme pure

⁷¹ *Ibidem*, nr. 105, 10 iul. 1992.

⁷² *Ibidem*, nr. 155, 25 iun. 1993.

și clare, explicite: necesitatea unui regim autoritar, de mână forte, și a unui conducător pe măsură, apreciată drept soluție optimă pentru extragerea țării din marasmul în care se complăce. Este obsedantă ideea de justiție, de legalitate, de subordonare necondiționată a personalității individuale, de supunere fără murmur a individului în fața legii. Aspectul devine evident dacă ne raportăm și la o serie de reportaje episodice relative la Ion Antonescu, puse în circulație de TVR, în ciclul emisiunilor „Pro-Patria“, personajul identificându-se cu un veritabil „regulator“ al societății românești, având rolul catalizator, fundamental, în stabilizarea și redresarea comunității.

Evident, însă, Antonescu nu reprezintă pentru toți titlul „Salvatorului“. Providențial pentru unii, devine întruchiparea „Răului“ pentru alții. Mecanismul folosit de competitorii politici ai curentului de mai sus, are la bază propriul „stoc“ de personalități, generat în mod evident de comandamentul politic prezent. Prioritățile sunt altele: ceea ce reprezintă „lumina“ pentru unii, devine mai mult decât „întunericul“ pentru ceilalți. Sistemul de referință, respectiv „cuplul“ Ion Antonescu–Mihai I, rămâne același și doar ierarhiile sunt inversate. Motivația politică este similară – păstrând proporțiile – cu cea folosită în cazul eșafodării „mitul Antonescu“. Demolând mitul, percepem funcționarea contra-miului și, deci, supralicitarea persoanei regale. Incompatibilitatea devine, fără a fi necesar un efort determinist de simplificare a lucrurilor, expresia în plan istoriografic a antagonismului politic, ireconciliabil, dintre competitori. Astfel, Ion Antonescu este înlăturat de pe piedestal. Într-o lucrare recentă⁷³, generalul nu mai este „mitul energetic și omul politic predestinat, adus la suprafață de evenimente, ci, dimpotrivă, omul ce a folosit împrejurări tulburi pentru a-și impune dominația, a-și satisface vanitatea și ambițiile de glorie militară, pentru a da curs liber resentimentelor sale îndelung rumegate în conștiință și a pune în practică concepții de guvernare

⁷³ Eduard Mezincescu, *Mareșalul Antonescu și catastrofa României*, București, Editura Artemis, 1993.

și de politică externă dominate de superficialitate, aventurism și diletantism⁷⁴. Dispare complet și profilul de exponent al celor de jos: „Ion Antonescu era un dușman al libertăților și un adept al totalitarismului militar-fascist, pe care l-a practicat în timpul guvernării sale⁷⁵. Lichidarea rebeliunii legionare, în ianuarie 1941, nu viza nimic altceva decât „instaurarea puterii absolute și exclusive, dictatoriale, a lui Ion Antonescu⁷⁶. Referitor la problema evreiască, se apreciază că „vor începe deportările în masă ale evreilor și romilor, progromurile de mari proporții, constituirea de ghetouri și lagăre de concentrare pentru populația evreiască sau țigănească⁷⁷. De asemenea, „Ion Antonescu facilitează și tolerează asasinarea marclui savant Nicolae Iorga și a distinsului economist și om politic V. Madgearu, precum și masacrele de la închisoarea Jilava din noaptea de 26–27 noiembrie 1940, cu care prilej au fost măcelăriți 63 de deținuți: foști primi miniștrii ai fostelor guverne, generali, ofițeri superiori, subofițeri de jandarmi și agenți ai serviciilor de poliție politică⁷⁸. Întâlnim din nou compararea lui Antonescu cu Ceaușescu, însă tenta laudativă a asocierii dispare: „în spiritul acesta confuz până la grotesc, Ion Antonescu întemeiază tradiția indicațiilor prețioase, pe care o va continua și o va ridica până la înălțimi paroxistice urmașul său de peste două decenii⁷⁹. Desigur, „Mareșalul pusese pur și simplu Țara și Armata Română la dispoziția Germaniei și a Führerului, în deplină supunere⁸⁰, iar războiul împotriva URSS este considerat o aventură, denotând „o mentalitate îngustă și primată, de castă, în care jertfele omenești și pierderile materiale pot fi compensate cu frunze de lauri și bronzuri instalate în piețe publice. Și, desigur, cu benzile mai late,

⁷⁴ *Ibidem*, p. 7.

⁷⁵ *Ibidem*, p. 9.

⁷⁶ *Ibidem*, p. 18.

⁷⁷ *Ibidem*, p. 17.

⁷⁸ *Ibidem*, p. 27.

⁷⁹ *Ibidem*, p. 76.

⁸⁰ *Ibidem*, p. 94.

de ceapraz auriu la epoleți și cu baston de Mareșal⁸¹. Totodată, obsesia măririi personale a costat „800000 de oameni sacrificați”⁸², iar „pagubele materiale sunt practic incalculabile: ele ar fi de 2000 miliarde lei la cursul din 1938, echivalentul probabil a peste 20 de bugete anuale ale României, dinainte de război”⁸³. Nu lipsește nici ideea unei dereglări mintale a lui Antonescu, personajul fiind suferind de „sifilis latent, așa cum se poate rezonabil presupune, o formă nervoasă, în speța cerebrală a maladiei cunoscută în termeni de specialitate sub denumirea de Paralizie Generală Progresivă⁸⁴. Desigur, el este „de facto” responsabil de instaurarea comunismului în România: „între alte responsabilități de neiertat ce apasă asupra memoriei lui Ion Antonescu, este și aceea a regimului de teroare politică, sărăcie și aiureală economică, pe care România a fost nevoită să-l sufere de-a lungul a patru decenii și mai bine”⁸⁵.

Presa opoziției, expune la rându-i, latura negativă a personajului. Imperativul politic devine, în mod cert, responsabil de acest aspect. Discursul politic, susținut de suportul ideologic, se află, în mod evident, la originea perspectivei propuse. Astfel, Ion Antonescu este apreciat drept o marionetă politică, „subordonat total indicațiilor lui Hitler, planurile și justificarea lor politică veneau de la Berlin”⁸⁶. Personajul este caracterizat printr-un orgoliu exaltat, „urmărind constituirea unui „imperiu dacic”, din Balcani până la Nipru”⁸⁷, iar „ambițiile personale ale Mareșalului au costat viețile a 600000 de oameni și au epuizat economic România: 300 miliarde lei și 8 milioane tone de petrol”⁸⁸. Este pusă pe tapet și perspectiva personajului crud, sângeros: „războiul n-a fost purtat numai împotriva unui inamic

⁸¹ *Ibidem*, p. 95.

⁸² *Ibidem*, p. 149.

⁸³ *Ibidem*, p. 150.

⁸⁴ *Ibidem*, p. 126.

⁸⁵ *Ibidem*, p. 19.

⁸⁶ 22, nr. 153, 1-13 ianuarie 1993.

⁸⁷ *Ibidem*

⁸⁸ *Ibidem*

înarmat, ci și contra unor mase de civili fără apărare⁸⁹. Sunt bine precizate și înclinațiile sale antisemite; „soarta populației evreiești din România a luat formele jafului, deportării și asasinatului organizat, victimele acestui holocaust, al cărui autor moral este Ion Antonescu, se ridică la 120000⁹⁰. Lucrurile pot fi împinse mai departe, vorbindu-se de „masacrele în masă împotriva evreilor, începând cu cel de la Iași din 29–30 iunie 1941, continuate cu cele din Basarabia și Transnistria în lunile următoare. Aceste asasinat au fost identice cu acelea ale trupelor naziste“, iar „implicarea lui Antonescu în aceste masacre nu poate fi pusă la îndoială⁹¹. Totodată, regimul antonescian „a blocat până în ultima clipă schimbarea politicii României, în spiritul alianțelor sale tradiționale, care puteau să salveze fie și parțial interesele sale naționale⁹². Ca atare, „Ion Antonescu reprezintă profilul complet al dictatorului, care nu s-a dat înapoi de la trădare de țară pentru a-și atinge scopul⁹³. Sintetizând, concluzia este în acord cu acuzele aduse: „de aceea, Ion Antonescu nu-și poate afla locul în galeria de eroi, nici de martiri, ai neamului nostru, deoarece nu a fost un om care s-a sacrificat, acceptând să guverneze țara în împrejurări grele, ci un militar vanitos, cu vederi politice mărginite și reacționare, în care asimilase concepții rasiale, fasciste, stăpânit de ambiții nemăsurate și nebănuite, pentru satisfacerea cărora, sacrificarea a sute de mii de vieți omenești și distrugerea masivă a bunurilor și avuției naționale constituiau un preț acceptabil⁹⁴.

Mitului lui Antonescu i se contrapune mitul monarhic. Cu mici adaptări la realitățile societății contemporane, este pus pe tapet portretul-tip al bunului monarh, apărător al comunității, garant al prosperității și propășirii neamului, exponent fidel al interesului

⁸⁹ *Ibidem*

⁹⁰ *Ibidem*

⁹¹ Radu Florian, *Regimul antonescian, istorie și mistificare*, apud. *Societate și cultură*, nr. 1/1994, p. 12.

⁹² *Ibidem*, p. 10.

⁹³ 22, nr. 153, 7–13 ianuarie 1993.

⁹⁴ Eduard Mezincescu... *op. cit.*, p. 24.

național, paternalist, justițiar al celor mulți, cărora le înțelege și le respectă condiția și, esențial, beneficiind definitiv și permanent în menirea sa, de aportul divin, fiind practic, liantul, veriga de legătură dintre omul de condiție obișnuită și divinitate. Acestui aspect, de edificare a mitului, se subsumează lucrările lui Mircea Ciobanu alcătuite pe baza întrevederilor cu Mihai I, precum și articolele din presă, legate de diferite evenimente: împiedicarea regelui să pătrundă în țară, cu prilejul Crăciunului, în 1991; cu prilejul zilei de 25 octombrie sau 8 noiembrie, când sunt aniversate ziua de naștere, respectiv onomastica lui Mihai I, sau incendiarele articole din perioada sărbătorilor pascale din 1992, prilejuite de sosirea sa în România, care lasă să se întrevadă un personaj de excepție. De pildă, aflăm, relativ la acțiunea de la 23 august 1944, soldată cu reconsiderarea poziției României în cel de al doilea război mondial, că doar acțiunea hotărâtă a lui Mihai I și cercurilor Palatului au stat la baza salvării țării de la un dezastru⁹⁵. Este reflectată și dimensiunea luptătorului ce-și protejează supușii, fiind exaltate grevele regale și memoriile trimise aliaților. Este plinar subliniat și sacrificiul de sine al personajului, abdicând în fața șantajului, în caz contrar „ar fi fost executați peste 1000 de studenți dintre cei ce fuseseră arestați în ultimul an”⁹⁶. După abdicare, se prezintă altă latură a regelui, în luptă cu greutățile vieții, fiind din 1951, fermier în Anglia, iar regina „pregătea hrana păsărilor”⁹⁷. Ulterior, este inițiator al unei întreprinderi de electronică industrială, apoi pilot de avion și, în fine, agent la bursa new-yorkeză. Concluzia lui Mihai I este tranșantă: „ca să trăim am muncit”⁹⁸. Ca atare, fostul Suveran vine în contact cu cei mulți, le înțelege problemele și arc pentru ei un respect deosebit⁹⁹. Confruntarea cu viața, firește că nu a

⁹⁵ Mircea Ciobanu, *Convorbiri cu Mihai I al României*, București, Editura Humanitas, 1991, p. 18-24.

⁹⁶ *Ibidem*, p. 59.

⁹⁷ *Ibidem*, p. 83.

⁹⁸ *Ibidem*, p. 87.

⁹⁹ *Ibidem*, p. 147.

însemnat o îndepărtare de problematica românească, de care a fost permanent preocupat, făcând eforturi disperate pentru sensibilizarea opiniei publice occidentale¹⁰⁰. Opinia relativă la competitorul său în plan mitologic este relativ ambiguă; astfel, deși îl consideră pe Ion Antonescu „un patriot“, și „un bun român“¹⁰¹, acesta reprezintă în ultimă instanță profilul complet al dictatorului, dur, abuziv, având obsesia comploturilor, cu o viziune egocentrică ce exclude pluralitatea opiniei: „Antonescu nu voia să discute cu nimeni: avea concepția lui despre țară și despre felul cum poate fi ea scoasă din criză“¹⁰². Totodată, regele are conștiința menirii sale, de delegat al divinității pentru a-și aduce serviciile poporului: „când ești hărăzit de Dumnezeu să lucrezi pentru ceilalți, trebuie să ai autoritate“¹⁰³. Aflăm chiar că Mihai I a cunoscut revelația divină: bolnav și operat la Florența, confruntat cu dureri insuportabile, a sorbit dintr-o sticlă cu apă sfințită și la o jumătate de oră după aceea, „mi-au dispărut durerile cu totul“¹⁰⁴. De asemenea, după o dispută cu Carol al II-lea, după reculegere în biserică, orice neliniște a încetat¹⁰⁵. Chiar faptul de a rămâne în viață este apreciat drept „semn al voinței divine“. Mihai I este o întrupare a „bunului creștin“, modulându-și întreaga viață după preceptele creștine, cartea preferată fiind Biblia¹⁰⁶.

Concluziile autorului lucrării sunt un mesaj politic ce propune perspectiva personajului dezinteresat, model de conducător, identificându-se până la contopire cu poporul: „biografia suveranului începe să nu-i mai aparțină, căci se confundă tot mai mult cu însuși destinul poporului pe care regele se simte îndreptățit să-l reprezinte“. Regele Mihai I este „un om împlinit, pentru care cea mai importantă carte rămâne Biblia, care crede în adevăr, dreptate, în

¹⁰⁰ *Ibidem*, p. 195.

¹⁰¹ *Ibidem*, p. 140.

¹⁰² *Ibidem*, p. 147.

¹⁰³ *Ibidem*, p. 189.

¹⁰⁴ *Ibidem*, p. 196.

¹⁰⁵ *Ibidem*, p. 196.

¹⁰⁶ *Ibidem*, p. 204.

perfectibilitatea naturii umane. Pentru care puterea nu înseamnă decât a fi în slujba celorlalți¹⁰⁷. Mesajul politic vizând formula monarhică dobândește noi valențe în cea de a doua lucrare a lui Mircea Ciobanu, din care se desprinde imaginea personajului de excepție, omnipotent, prezentând soluții la multiplele probleme ale țării, economice, politice, a minorităților, a Basarabiei¹⁰⁸, etc. Concluzia se desprinde singură: „în cele mai controversate domenii, soluțiile regelui au coerența și simplitatea adevăratei înțelepciuni. Programul său de astăzi rămâne subordonat devizei dintotdeauna: „Nimic fără Dumnezeu!“¹⁰⁹. Nu este omisă nici clasică formulă a legitimării divine a instituției monarhice: „Regele românilor este un creștin în adevăratul sens al cuvântului, ungerea Regelui nostru, din ceasul când a fost înaintat pe tronul înaintașilor săi, poate fi, cumva, invalidată? Dumnezeu nu-și ia niciodată darurile înapoi“¹¹⁰.

Mitul este alimentat de presă și, în acest caz, este inutil a se mai sublinia motivația politică. Imaginea lui Mihai I este cea a unui personaj de legendă, este propulsat în celest, fiind considerat ca singurul ce dispune de abilitatea necesară și, în același timp, de legitimitatea furnizată de sacru, pentru a interveni ca regulator și pacificator al zbuciumatei societăți românești. Este personajul nodal, în absența căruia, edificul național rămâne blocat, refuză să funcționeze, persoana monarhului reprezentând unica speranță de reinstaurare a armoniei, a echilibrului social. Sugestive din acest punct de vedere, sunt articolele din timpul sărbătorilor de Paște din 1992, când Mihai I a fost prezent în România. Aura de sacralitate înconjoară chiar simpla descindere monarhică: „România este ea însăși transfigurată după triumful regal“¹¹¹. Venirea în țară a „Regelui Mihai, în noaptea

¹⁰⁷ *Ibidem*, coperta II.

¹⁰⁸ Mircea Ciobanu, *Noi convorbiri cu Mihai I al României*, București, Editura Humanitas, 1992, p. 93–173.

¹⁰⁹ *Ibidem*, coperta II.

¹¹⁰ *Ibidem*, p. 7.

¹¹¹ *Dreptatea*, 29 aprilie 1992.

sfântă a învierii, este, poate, pentru noi, un semn că România nu este omisă din planurile lui Dumnezeu¹¹². Schema n-ar fi completă dacă nu ar fi fost precizate potențele sale de liant între muritorii de rând și divin: „singura autoritate în fața căreia acest om, Regele, se recunoaște responsabil, este divinitatea. Regele este intermediar între om și Dumnezeu¹¹³. Ca atare, „regele este marea speranță a României¹¹⁴. Profilul nu și-ar fi atins împlinirea, dacă nu ar fi fost conturate calitățile taumaturgice, chiar dacă ele se repercutează – metaforic – în plan spiritual: „o tradiție medievală atribuie regelor darul de a vindeca prin atingere cu mâna. Regalitatea putea face minuni în numele lui Dumnezeu, regele fiindu-i reprezentant pe Pământ. Regele a venit, în sfârșit, să-și vindece țara bolnavă. Regele nostru, Mihai I, înalt și puternic, a venit, în sfârșit, să-și tămăduiască Țara¹¹⁵. Desigur, divinitatea își recunoaște unsul, în momentul sosirii regelui, „ca un semn de la Dumnezeu, soarele a strălucit în zile de Paște¹¹⁶. Sintetizând, „revenirea lui Mihai I a însemnat reîntoarcerea Demnității și Onoarei¹¹⁷, iar Regele Mihai I este singurul care acum ar putea să scoată țara din criza politică, socială și morală în care se află¹¹⁸. Prin urmare, monarhia este, în prezent, pentru România, „soluția politică optimă¹¹⁹.

Firește, ziarele redau, la nesfârșit, instantanee fotografice, stabilind o punte între trecut și prezent: Mihai I în uniformă, inspectând trupele române pe front; aclamat de populație în ipostază de rege; apoi dimensiunea actuală este redată prin fotografii înfățișând mulțimi uriașe aclamând familia regală, revenită în țară, entuziasmul declanșat la sosirea la aeroport, prim-planuri cu Mihai I, pe chipul căruia se poate descifra demnitatea,

¹¹² *Cotidianul*, 25 aprilie 1992.

¹¹³ *Dreptatea*, 24 aprilie 1992.

¹¹⁴ *Cotidianul*, 25 aprilie 1992.

¹¹⁵ *România Liberă*, 29 aprilie 1992.

¹¹⁶ *Ibidem*.

¹¹⁷ *Cotidianul*, 29 aprilie 1992.

¹¹⁸ *România Liberă*, 5 mai 1992.

¹¹⁹ *Flacăra*, 29 aprilie – 5 mai 1992.

noblețea. O constantă a flashurilor fotoreporterilor se constituie a fi cultivarea dimensiunii religioase a personajului, în cele mai inedite ipostaze: în biserică, sărutând crucea, în mijlocul clerului, devenind un simbol, implicat în ceremonialul religios. Alte constante ale fotografiei de presă, pot fi considerate: Mihai I înconjurat de popor, cele alături de prințul moștenitor, Nicolae, pietatea manifestată la mormântul lui Ștefan cel Mare. Alte instantanee împletesc trecutul cu prezentul, prezentându-l pe monarh în uniformă militară, profil grav, degajând dârzenie. Este ipostaza clar precizată, a apărătorului de neam în fața urgiilor vremii.

Dimensiunea legendară a personajului, subsumată popularizării acestuia, este amplificată de discul conținând alături de „Imnul Regal“, o serie de cântece monarhiste, cât mai ales de video-casetă lansată pe piață în 1992. Deși declarația de intenție a realizării filmului ar fi o dedicație „prezenței în România a Majestății Sale, Regele Mihai, de sfintele Paști, 25–27 aprilie 1992“, filmul documentar, cu o durată de 30 de minute, se constituie de fapt, într-un arc peste timp, instituția monarhică fiind înfățișată ca un corolar al evoluției istorice românești. Astfel, din coloana sonoră a filmului aflăm că „monarhia este continuatoarea firească a instituției voievodale“ și abia prin proclamarea României ca regat, în 1881, România intră în rândul țărilor civilizate. Percepem afișarea și exprimarea ca element esențial, a „mitului bunului monarh“, în forme clare și explicit redate. Astfel, Carol I este: „Eliberatorul“, Ferdinand I este „Intregitorul“ sau „cel Leal“. Totul este privit în mod nemijlocit prin prisma instituției monarhice. Fie că este vorba de câștigarea independenței, de desăvârșirea unității statale românești, de perfecționarea aparatului administrativ și instituțional-legislativ, în perioada interbelică, fie că este vorba de împropietărirea țăranilor sau de procesul de urbanizare, totul îl se subsumează ideii de acțiune benefică a monarhului. Întreaga procesualitate istorică, un proces complex, cu motivații multiple și evoluție specifică, este explicit redus la acțiunea vivace a regiilor,

care, evident, în tot ceea ce întreprind, sunt călăuziți de coordonata sacrului. Sacrul este elementul ce legitimează și conferă vitalitate instituției monarhice.

Episodul „Carol al II-lea“ este estompat și filmul propulsează în prim-plan pe Mihai I, „omul de mâine“, care își pune în mod definitiv și exclusiv amprenta asupra tensionatei evoluții politice românești, din 1940–1944, salvând România de la un dezastru iminent, prin actul de la 23 august. De fapt, menirea salvatoare a regelui este consistent subliniată. Aspectul se reflectă în însuși titlul casetei: „Monarhia Salvează România!“. Evident, în perioada 1940–1944, monarhia, și, implicit regele Mihai I, reprezintă coloana vertebrală, sistemul de referință spre care converg speranțele românești, în tentativa de a rezista „Maleficului“ comunist. A urmat curmarea evoluției firești a societății românești, iar ceea ce s-a întâmplat după decembrie 1989, din punct de vedere al evoluției politice, este apreciat ca fiind de fapt o prelungire a sistemului comunist. Răsăritul unei lumi noi, al cărei garant este divinitatea, l-ar reprezenta abia revenirea monarhului, în primăvara lui 1992. Sugestive sunt prim-planurile sau flashurile stop-cadru, înfățișând pe rege sau familia regală, în ipostaza clișeică, repetitivă: fundal de biserică, regele înconjurat de cler, în contact cu mulțimea. Este mai mult decât explicit redată formula imagistică a ideii ce fundamentează monarhia: om-monarh-Dumnezeu. Coloana sonoră a filmului este, desigur, în ton, aducând precizări: ceea ce „Dumnezeu dăruiește, nu pot confisca oamenii, monarhul reprezintă divinitatea pe Pământ și are menirea de a-și propulsa propriul popor spre celest, spre sacru“. Mesajul este clar și formulat în imagini ce gigantizează personajul, prezentat în imagini succesive, de exaltare a supușilor, ce sparg cadrele normalității, firescului, în prezența monarhului, alternând și opunându-se imaginilor ce subliniază laxismul moral, grotescul chiar, evidențiind violența dezlănțuită a obscurului, respectiv mineri agresând tineri în Piața Universității în iunie 1990. Concluzia este explicită: Monarhia,

legitimată de divinitate și subordonându-și acțiunea propășirii națiunii, dispune de potența extragerii din degringolada economică și confuzia politică în care se complace mecanismul social, este singura care dispune de abilitatea necesară însănătoșirii și pacificării morale a românismului. Subsumat acestui aspect, ce se constituie în mesaj explicit, devine de înțeles de ce în partea finală a casetei se insistă consistent asupra prințului-moștenitor Nicolae, de fapt, încarnarea și prefigurarea viitorului României¹²⁰.

Oprindu-ne aici și privind retrospectiv, asupra perspectivei, motivată politic, propusă celor două personalități, apreciem drept necesare câteva precizări, cu valoare de concluzie. Ne aflăm în fața unui „conflict” ce angajează din plin pasionalul, creat mai mult sau mai puțin artificial și care face practic imposibilă funcționarea anticului „sine ira et studio”. Personajele sunt aceleași, ca de altfel și evenimentele, însă imaginea diferă sensibil, mulată fiind pe componenta ideologică a discursului politico-istoric. Personajele se exclud unul în favoarea celuilalt, mai clar, personalitatea unuia se definește prin anihilarea celuilalt. Deși sistemul de referință este același, imaginile rezultate sunt perfect opuse. Subscriem ideii conform căreia, cuplul reia, în formulă specifică, un conflict ideologic manifest între forțe politice opuse. Asistăm la transferarea conflictului politic în plan istoriografic.

¹²⁰ Video-caseta: *Monarhia Salvează România*, coproducție VIDEO-EST & ROMÂNIA LIBERĂ, comentariu istoric: Dinu C. Giurescu, comentariu-eseu: Gabriel Liiceanu, un film de: Sorin Ilieșiu, mai 1992.

**Tiparul s-a efectuat sub c-da nr. 141/1994
la Tipografia Editurii Universității București**
